

ESKİŞEHİR
OSMANGAZİ
ÜNİVERSİTESİ

e-ISSN 2149-9047

sb

ESKİŞEHİR OSMANGAZİ ÜNİVERSİTESİ, SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES, ESKİŞEHİR OSMANGAZİ UNIVERSITY

CİLT/VOL: 24 SAYI/NO:1 MART/MARCH 2023

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi

Journal of Social Sciences, Eskişehir Osmangazi University

Mart (March) 2023 | Cilt (Volume): 24 | Sayı (No): 1 | e-ISSN 2149-9047 | Yayın No: 385

İmtiyaz Sahibi: Prof. Dr. Oytun MEÇİK (Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü)
Owner: Prof. Dr. Oytun MEÇİK (Director of Graduate School of Social Sciences)

Editör (Editor): Doç. Dr. Onur DİRLİK

Editör Yardımcıları (Assistant Editors): Dr. Öğr. Üyesi Buse GÖNÜL
Dr. Öğr. Üyesi Burcu ERDİNÇ TAVİL

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nce yılda üç kez yayımlanan hakemli uluslararası bir dergidir. Dergi 2021 yılı Aralık ayı itibari ile elektronik olarak yayınlanmaktadır. Dergi, aşağıda yer alan ulusal ve uluslararası veri tabanları ve indekslerde taranmakta ve indekslenmektedir:

- . TÜBİTAK/ULAKBİM Sosyal Bilimler Veri Tabanı
- . International Bibliography of the Social Sciences (IBSS)
- . Ebscohost
- . Akademia Sosyal Bilimler İndeksi (ASOS)
- . Ulrich's Periodicals Directory

Basılması istenen yazılar, derginin yazım kurallarına uygun biçimde hazırlanmalıdır.

Derginin tümü ya da bölümü/bölmeleri Eskişehir Osmangazi Üniversitesi'nin yazılı izni olmadan elektronik, optik, mekanik ya da diğer yollarla basılamaz, çoğaltılamaz ve dağıtılamaz.

Makale içeriklerinin tüm sorumluluğu yazarlarına aittir.

Eskişehir Osmangazi University, Journal of Social Sciences is a refereed international journal published by Eskişehir Osmangazi University, Institute of Social Sciences biannually. The journal has been published electronically since June 2021. The journal is indexed and covered by the following national and international databases and indexes:

- . TÜBİTAK-ULAKBİM Social Science Database
- . International Bibliography of the Social Sciences (IBSS)
- . Ebscohost
- . Akademia Social Sciences Index (ASOS)
- . Ulrich's Periodicals Directory

Before submission, manuscripts should be prepared by Journal's writing instructions.

No part of this journal may be printed, reproduced, or distributed by electronic, mechanical, or other means without the written permission of the University.

Writers are solely responsible for the content of their articles.

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/ogusbd>

İletişim Bilgileri (Contact Info): Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Meşelik, 26040 ESKİŞEHİR/ e-posta: sosbildergi@ogu.edu.tr

Web: <http://sbd.ogu.edu.tr>, Tel: +90 222 229 30 48 / Faks: +90 222 229 30 48

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
Journal of Social Sciences, Eskişehir Osmangazi University

Mart (March) 2023 | Cilt (Volume): 24 | Sayı (No): 1 | e-ISSN 2149-9047 | Yayın No: 385

Yayın Kurulu (Editorial Board)

Prof. Dr. Tunç KÖSE	Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Prof. Dr. İbrahim ŞAHİN	Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Doç. Dr. Gülbin ÖZDAMAR AKARÇAY	Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Doç. Dr. Janset ÖZEN AYTEMUR	Akdeniz Üniversitesi
Doç. Dr. Ece ÖMÜRİŞ	Akdeniz Üniversitesi
Doç. Dr. Emine ÇELİKSOY	Çankırı Karatekin Üniversitesi
Doç. Dr. Muhammet Ali TİLTAY	Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Doç. Dr. Sevilay KÜÇÜKSARAY	Anadolu Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Aslıhan KIYMALIOĞLU	Akdeniz Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Fulya KIRIMER AYDINLI	Anadolu Üniversitesi

Alan Editörleri (Field Editors)

Dil ve Edebiyat - Felsefe

Tarih

Prof. Dr. Şahika KARACA
Prof. Dr. Ferruh AĞCA

Doç. Dr. Oktay BERBER

İktisadi ve İdari Bilimler

Turizm

Doç. Dr. Selim ŞANLISOY
Dr. Öğr. Üyesi Uğur AYTUN
Dr. Öğr. Üyesi Esin KILIÇ

Doç. Dr. Seden DOĞAN

Hukuk

Sanat ve Tasarım – İletişim

Doç. Dr. Pelin KARAASLAN
Dr. Öğr. Üyesi Bilge AYTUĞAR
Dr. Öğr. Üyesi Özgür TEMİZ

Doç. Dr. Gülbin ÖZDAMAR AKARÇAY
Doç. Serenay ŞAHİN
Dr. Öğr. Üyesi Tezcan BAHAR
Dr. Öğr. Üyesi Serdar YILDIZ
Dr. Öğr. Üyesi Didem DENİZ ANAMUR

İlahiyat

Psikoloji - Sosyoloji

Doç. Dr. Yunus ARAZ

Dr. Öğr. Üyesi Kerim SELVİ

Yabancı Dil Editörü

Dr. Sibel KUŞCA GÜNGÖR

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
Journal of Social Sciences, Eskişehir Osmangazi University

Mart (March) 2023 | Cilt (Volume): 24 | Sayı (No): 1 | e-ISSN 2149-9047 | Yayın No: 385

Danışma Kurulu (Advisory Board)

Prof. Dr. Deniz BOZER	Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Eyyup YARAŞ	Akdeniz Üniversitesi
Prof. Dr. Fatma DOĞRUEL	Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. Fevzi OKUMUŞ	University of Central Florida
Prof. Dr. Halis Murat YILDIZ	Ryerson University
Prof. Dr. Hayati DEVELİ	İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Serdar SAYAN	TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi
Prof. Dr. Şükrü ÖZEN	İzmir Ekonomi Üniversitesi
Prof. Dr. Yalçın KARATEPE	Ankara Üniversitesi
Doç. Dr. Selmin KARA	OCAD University
Doç. Handan DAYI	Akdeniz Üniversitesi

Dergi Sekreteri (Secretary): Arş. Gör. Murat Topaloğlu

Yayına Hazırlık (Preparation for Publication)

Selçuk AKALIN Kevser KURUN

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

- Makale Türü:** Araştırma / **Paper Type:** Research
- Yükseköğretimde Kalite Güvencesi Sistemi: Kurumsal Akreditasyon Raporları Üzerinden Bir Değerlendirme**
- 1-16** Quality Assurance System in Higher Education: An Evaluation Based on Institutional Accreditation Reports
- Deniz TAŞCI, Hilal Tuğçe LAPÇIN**
- Makale Türü:** Araştırma / **Paper Type:** Research
- Tracing the Transformation of the US's Hegemonic Paradigm in the Historical Process: From Embedded Liberalism to Disembedded Financial Liberalism**
- 17-40** ABD Hegemonik Paradigmasının Dönüşümünün Tarihsel Süreçteki İzini Sürmek: Gömülü Liberalizmden Parçalanmış Finansal Liberalizme
- Betül SARI AKSAKAL**
- Makale Türü:** Araştırma / **Paper Type:** Research
- Kentsel Hareketlilik Yönetimine Stratejik Bir Bakış: İstanbul Sürdürülebilir Kentsel Hareketlilik Planı Üzerine Nitel Bir Analiz**
- 41-55** A Strategic Overview on Urban Mobility Management: A Qualitative Analysis on Istanbul Sustainable Urban Mobility Plan
- Çağlar Eren AYAZ**
- Makale Türü:** Araştırma / **Paper Type:** Research
- Sivas Cumhuriyet Üniversitesi'nin Uluslararası Öğrenci Politikası ve Türk Kamu Diplomasine Katkıları**
- 56-90** International Student Policy of Sivas Cumhuriyet University and Its Contributions to Turkish Public Diplomacy
- Ali ÇİÇEK**

- 91-111** **Makale Türü:** Araştırma / **Paper Type:** Research
Türkiye'de Asgari Ücret Kadarının Vergi Dışı Bırakılmasının Ekonomik Büyüklüklere Etkisinin Ampirik Analizi
Empirical Analysis of the Effect of Exclusion of Minimum Wage from Taxes on Economic Sizes in Turkey
Yağmur YAVİLIOĞLU KAYA, Arzu KIZILKAYA, Seyfi YILDIZ
- 112-127** **Makale Türü:** Araştırma / **Paper Type:** Research
Uzaktan Eğitim Sürecinin Bilgi Sistemleri Beklenti-Onaylama Modeli Kapsamında İncelenmesi
Examination of the Distance Education Process Within the Scope of the Expectation-Confirmation Model of Information Systems
Gülşen ÇEVİK, Tayfun YÖRÜK
- 128-148** **Makale Türü:** Derleme Makale / **Paper Type:** Review Article
Legal Transplants: Applying Arms Control Frameworks to Autonomous Weapons
Hukuki Nakiller: Silah Kontrol Sistemlerinin Otonom Silahlara Uygulanması
Berkant AKKUŞ
- 149-164** **Makale Türü:** Araştırma / **Paper Type:** Research
Paris İklim Anlaşmasına İlişkin İnternete Yansıyan Ulusal Haberlerin İçeriklerinin Değerlendirilmesi
Evaluation of the Content of National News About the Paris Climate Agreement Reflected on the Internet
İsmail ERGÜN, Sezer AKSOY
- 165-178** **Makale Türü:** Derleme / **Paper Type:** Review Article
Sağlık Çalışanlarının İş Tatmini ve İş Performansı Ekseninde İş-Aile Çatışması

Work-Family Conflict on the Axis of Job Satisfaction and Job Performance of Healthcare Professionals

Seda YILMAZ, Altuğ ÇAĞATAY

Makale Türü: Araştırma / **Paper Type:** Research

Politik Psikoloji Bağlamında Siyasal Bir Aktör Olarak Alparslan Türkeş'in Milliyetçilik Anlayışı

179-193

Alparslan Türkeş's Understanding of Nationalism As A Political Actor in the Context of Political Psychology

Ahmet ÖZKAN, Burak ÖZER

YAYIN POLİTİKASI

1. Yayımlanmak üzere dergiye gönderilen çalışmaların daha önce hiç bir yerde yayımlanmamış ya da yayımlanmak üzere başka bir derginin değerlendirme sürecine alınmamış veya başka bir yerde yayımlanmak üzere kabul edilmemiş olması gerekir.
2. Değerlendirme sürecinde olan ve yayımlanan yazıların sorumluluğu tümüyle yazar(lar)a aittir. Dergide yayımlanan yazılar Eskişehir Osmangazi Üniversitesi'nin görüşünü yansıtmaz.
3. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, yayımlanmak üzere kabul edilen ve yayımlanan yazıların yazılı ve elektronik ortamda, başka bir işleme gerek kalmaksızın, bütün yayın haklarına sahip olur.
4. Dergide, Türkçe ve İngilizce dillerinde yazılmış yazılar yayımlanır.
5. Araştırma konusu makale ve yazı herhangi bir kurum tarafından destek görmüş veya tezden üretilmiş ise bu durum eser başlığının son kelimesi üzerine (*) işareti konularak aynı sayfada dipnot olarak belirtilmelidir.
6. Dergiye gönderilen çalışmalar, bir Yayın Kurulu üyesi tarafından ön değerlendirmeye tabi tutulur. Ön değerlemeye alınan makale ve yazılara ilişkin her türlü şekil ve içerik değişiklikleri istenebilir.
7. Hakem inceleme sürecinin başlatılmasına Editör ve Yayın Kurulu karar verir. Ön değerlemeyi geçen yazılar, en az iki hakem tarafından incelenir.
8. Makale değerlendirme sürecinde yazar ve hakem isimleri gizli tutulur.
9. Hakemlerden gelen raporlar doğrultusunda, makale veya yazıların yayımlanmasına, raporlar çerçevesinde yazar(lar)dan düzeltme, ek bilgi ve kısaltma istenmesine veya yayımlanmamasına karar verilir ve yazar(lar)a bildirilir.
10. Yazar(lar), hakemler tarafından istenilen bütün değişiklikleri yapmakla yükümlüdür. İstenilen değişiklikler yapılmadan makale ve yazılar basılamaz. Yazar(lar), yaptıkları değişiklikleri içeren bir raporu, düzeltilmiş makale veya yazılarıyla birlikte dergiye gönderirler.
11. Bir yazarın aynı sayıda veya birbirini takip eden iki sayıda birden fazla makalesi yayımlanamaz.
12. Dergiye gönderilen yazılar yazar(lar)ına iade edilmez.
13. Bu dergi açık erişimi sağlama politikasını benimsemektedir. Yayımlanan sayılar bu politikaya uygun olarak açık erişime sunulmaktadır.
14. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi en yüksek yayın etiği standartlarını korumak için COPE (Committee on Publication Ethics)'un Editör ve Yazarlar için Uluslararası Standartları ve ICMJE (International Committee of Medical Journal Editors) ilkelerini gözetmektedir. Ayrıntılı bilgi için <http://sbd.ogu.edu.tr/> adresini ziyaret ediniz.

YAZIM KURALLARI

1. Yazarlar makalelerini dergi internet sitesinde yer alan dizgi şablonuna uygun şekilde Microsoft Office Word ile hazırlayarak göndermelidirler. Makale şablonuna uygun hazırlanmayan çalışmalar hakem değerlendirme sürecine alınmadan editoryal redde tabi tutulacaktır. **Makale yazımına dair tüm kurallar dizgi şablonu içerisinde verilmiştir.**

2. Makale giriş sayfası ve gerektiğinde son sayfadaki ek bilgiler hariç metin içinde yazar/ların kimlik bilgileri ya da bu içerikleri çağrıştıracak bilgiler yer almamalıdır.

3. Dergide yayımlanmak üzere gönderilecek çalışmaların, şablona uygun haldeki metinlerinin 5.000-12.000 kelime aralığında olması gerekmektedir. Yazılar 11 puntoda "Calibri" fontu kullanılarak ve bir (1) aralıkla hazırlanmalıdır. Makalelerin bu limitleri belirli bir ölçüde aşması durumunda, değerlendirme sürecinin başlatılmasına dergi editörlüğü karar verecektir.

4. Gönderilen yazıların Türkçe ve İngilizce başlıkları, 120 kelimeyi aşmayacak şekilde yazının tümünü öz biçimde (çalışmanın amacını, yöntemini, bulgu ve sonucunu) yansıtacak nitelikte Türkçe ve İngilizce özetler ile Özetlerin başlığı ve metin kısmı, "Calibri" karakterde 10 punto ve bir (1) aralıkla yazılmalıdır. Yazıların başlığı çalışmayı doğru temsil etmelidir.

5. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi en yüksek yayın etiği standartlarını korumak için COPE (Committee on Publication Eticks)'un Editör ve Yazarlar için Uluslararası Standartları ve ICMJE (International Committee of Medical Journal Editors) ilkelerini gözetmektedir. Ayrıntılı bilgi için <http://sbd.ogu.edu.tr/> adresini ziyaret ediniz.

6. Etik kurul izni gerektiren araştırmalarda, izinle ilgili bilgilere (kurul adı, tarih ve sayı no) yöntem bölümünde, ayrıca makalenin ilk/son sayfalarından birinde; olgu sunumlarında, bilgilendirilmiş gönüllü olur/onam formunun imzalandığına dair bilgiye makalede yer verilmelidir. Etik kurul onayı gerektirip bu izni bulunmayan ya da bilgileri sağlanmayan makaleler dergimizde değerlendirmeye alınmaz ve yayımlanmaz.

7. Metin içi ve metin sonu atıflarda APA yöntemi olarak adlandırılan ve Amerikan Psikoloji Birliği tarafından yayımlanan "Publication Manual of American Psychological Association" 6. versiyon kuralları takip edilmelidir.

8. Gönderilen yazıların sonunda ayrı bir sayfada kaynakça oluşturulmalıdır. Yazıda kullanılan kaynaklar yazar soyadı dikkate alınarak alfabetik sıra ile kaynakçada yer almalı, yazıda adı geçmeyen kaynaklara yer verilmemeli, yazı içinde yer alan tüm kaynaklar da kaynakçada yer almalıdır.

Kaynak Verme Kuralları

Metinde kaynaklara atıfta bulunurken yazar soyadı, tarih ve gerekliyse sayfa bilgisi verilmelidir. Tek yazarlı kaynaklara atıf örnekleri, Öztürk (2005)...; Kaya (2008)...; Taş (2007). İki yazarlı kaynaklara yapılan atıf örnekleri: Kaya ve Taş (2004)...; Öztürk ve Doğan'a (2009) göre.

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
Journal of Social Sciences, Eskişehir Osmangazi University

Mart (March) 2023 | Cilt (Volume): 24 | Sayı (No): 1 | ISSN: 1302-9703 | e-ISSN 2149-9047 |

APA atıf formatına uygun olarak, atıfta bulunulan kaynağın yazar sayısı 3 ile 5 arasında ise, kaynağa metin içinde ilk geçtiği yerde yukarıdaki gibi atıfta bulunulur: Öztürk, Kaya ve Taş (1998). Aynı kaynağa daha sonra yapılan atıflarda ilk yazarın soyadı ile birlikte "v.d." ifadesi kullanılır: Öztürk v.d. (1998). Cümle sonunda birden fazla esere atıfta bulunuluyorsa bu kaynaklar parantez içinde alfabetik sıra ile verilmelidir. Örneğin: ...(Kaya, 2008; Öztürk, 2005; Öztürk ve Doğan, 2009; Taş, 2007).

Amaç ve Kapsam

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi sosyal bilimlerin çeşitli alanlarında yapılan nitelikli bilimsel çalışmalarını yayımlayarak sosyal bilimlerin gelişimine katkı yapmayı amaç edinmiştir.

Dergi, Hukuk, İktisat, İlahiyat, İşletme, Karşılaştırmalı Edebiyat, Maliye, Psikoloji, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi, Sanat ve Tasarım, Sosyoloji, Tarih, Turizm, Türk Dili ve Edebiyatı, Uluslararası İlişkiler alanlarındaki Türkçe ya da İngilizce hazırlanmış bilimsel makaleleri yayınlamaktadır.

İletişim Adresi:

Prof. Dr. Oytun MEÇİK
Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Sosyal Bilimler Dergisi
26480 Meşelik / ESKİŞEHİR
Telefon: 0 – 222 – 2293048
Belgegeçer: 0 – 222 – 2293048
E-posta: sosbildergi@ogu.edu.tr

EDITORIAL POLICY

1. All manuscripts submitted to Eskişehir Osmangazi University Journal of Social Sciences should not previously be published elsewhere, or should not be submitted for publication in another journal, they should not be in the review process of another journal, or should not have been accepted for publication elsewhere.
2. Author(s) are fully responsible for studies published in Eskişehir Osmangazi University Journal of Social Sciences and those under review processes. Articles published in the journal do not reflect the opinions of Eskişehir Osmangazi University.
3. Copyrights of all accepted manuscripts and published articles (printed or electronic) belong to Eskişehir Osmangazi University Journal of Social Sciences, without any further action.
4. The Journal publishes articles written in Turkish and English.

5. Any study supported by an institution or derived from a thesis should indicate this by using (*) sign at the top of the last word on the title of the work and give information in a footnote on the same page.
6. All manuscripts submitted to the journal, are subject to initial review by the editorial board. All types of content and formatting changes may be requested from studies under initial review.
7. Editor and editorial board decide to start the review process. Manuscripts that passed the initial review are sent to at least two referees.
8. The identity of both author and referees is kept strictly confidential during the evaluation process.
9. According to the referees' reports, the manuscript may be accepted for publication, revision or additional information and shortening may be requested from the author(s), or it may be rejected, and the author(s) is notified from the decision made.
10. Author(s) is required to make all the changes requested by referees. The manuscript cannot be published without requested changes have been made. The author(s) should submit a report containing changes that have been made to referees' reports.
11. An author can publish only one article in one issue. Also, an author cannot publish more than one article in two consecutive issues.
12. Manuscript submitted to journal cannot be returned to the author(s).
13. This journal adopts open access policy. When an issue is published, it will be freely opened to the public.
14. Journal of Social Sciences, Eskişehir Osmangazi University is committed to upholding the highest standards of publication ethics and observes the following principles of Publication Ethics and Malpractice Statement which is based on the recommendations and guidelines for journal editors developed by the Committee on Publication Ethics (COPE) and International Committee of Medical Journal Editors (ICMJE). For detailed information please visit the website of the journal which is available at <http://sbd.ogu.edu.tr/>

WRITING INSTRUCTIONS

1. Authors should prepare their manuscripts using our typesetting template in Microsoft Office Word. Manuscripts that do not comply with the article template will be subject to editorial desk rejection. All the rules are given in the typesetting template.
2. Except for the introduction page of the article and additional information on the last page, when necessary, the author's identity (s) or any information that may be linked to the author(s) should not be included in the text.

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
Journal of Social Sciences, Eskişehir Osmangazi University

Mart (March) 2023 | Cilt (Volume): 24 | Sayı (No): 1 | ISSN: 1302-9703 | e-ISSN 2149-9047 |

3. Manuscripts should be in the range of 5.000-12.000 words. Manuscripts should be prepared using the "Calibri" font with 11 points and one (1) spacing. If the articles exceed these limits to a certain extent, the journal editor will decide to initiate the evaluation process.

4. The Turkish and English titles and Turkish and English abstracts (not exceeding 120 words) should be written with 10 font sizes in the "Calibri" font and one (1) spaced. The titles of the articles should accurately represent the work.

5. Journal adapts to the principles of the Committee on Publication Ethics and International Committee of Medical Journal Editors to maintain the highest standards of publication ethics. For detailed information, visit <http://sbd.ogu.edu.tr/>.

6. For research requiring ethics committee approval, authors should provide relevant information about the permission (committee providing the approval, date, and protocol number) both in the methods section and at the end of the manuscript. Manuscripts that do not have an ethics committee approval or have missing information will not be evaluated and published in the Journal.

7. For in-text and end-of-text citations, American Psychological Association 6th edition guidelines should be followed.

Aim and Scope

Eskişehir Osmangazi University Journal of Social Sciences aims to contribute to the development of social sciences by publishing qualified scientific studies in diverse fields of social sciences.

The journal publishes scientific articles in Turkish and English in the fields of Art and Design, Business, Comparative Literature, Economics, Finance, History, International Relations, Law, Psychology, Political Science and Public Administration, Sociology, Theology, Tourism, and Turkish Language and Literature.

Communication Address:

Prof. Dr. Oytun MEÇİK
Eskişehir Osmangazi University
Social Sciences Institute
Journal of Social Sciences
26480 Meşelik / ESKİŞEHİR
Phone: 0 – 222 – 2293048
Fax: 0 – 222 – 2293048
E-mail: sosbildergi@ogu.edu.tr

Yükseköğretimde Kalite Güvencesi Sistemi: Kurumsal Akreditasyon Raporları Üzerinden Bir Değerlendirme

Deniz TAŞCI¹, Hilal Tuğçe LAPÇIN²

Yükseköğretimde Kalite Güvencesi Sistemi: Kurumsal Akreditasyon Raporları Üzerinden Bir Değerlendirme

Öz

Yükseköğretimde kalite güvencesi, liderlik, eğitim ve öğretim, araştırma ve geliştirme, toplumsal katkı ve yönetim sistemlerinin kapsamlı, sistematik ve düzenli olarak değerlendirilmesini kapsamaktadır. Çalışmada yükseköğretimde kurumsal akreditasyon programını başarı ile tamamlamış kurumların özelliklerinin ortaya çıkarılabilmesi için YÖKAK tarafından tam akredite olarak yetkilendirilmiş kurumların kurumsal akreditasyon raporları MAXQDA programı ile analiz edilmiştir. Kurumsal akreditasyon sürecini başarıyla tamamlamış üniversitelerin özellikleri arasında *Kalite kültürünün desteklenmesi, Kamuoyunu bilgilendirme, Kurumun kendine özgü yenilikçi uygulamaları, Öncelikli alanlar, İzleme, Yaygınlaştırma, Tanımlı süreçler, Paydaş katılımı* bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kurumsal Akreditasyon Programı, Kalite Güvencesi Sistemi, Dereceli Değerlendirme Anahtarı

Makale Türü: Araştırma makalesi

1. Giriş

Kalite güvencesi sistemi, bir kurumun belirli bir kalite standardını karşıladığı belirleyebilmek amacıyla bir takım ölçütlere göre izlenmesi ve değerlendirilmesini kapsayan süreçten oluşmaktadır (Özer vd., 2011). Kalite çalışmaları kapsamında yükseköğretim kurumları kalite güvencesi sistemi, eğitim ve öğretim, araştırma ve geliştirme, toplumsal katkı süreçleri ve yönetim sistemi başlıklarında

Quality Assurance System in Higher Education: An Evaluation Based on Institutional Accreditation Reports

Abstract

Internal and external quality assurance in higher education system includes comprehensive, systematic, and regular the evaluation of quality levels of education, leadership, research, and social contribution activities as well as administrative services of higher education institutions. In the study, the institutional accreditation reports of universities authorized by YÖKAK as fully accredited were analyzed with the MAXQDA program to reveal the characteristics of the institutions that have successfully completed the institutional accreditation program in higher education. Among the benefits of the institutional accreditation process for universities are *supporting quality culture, public disclosure, innovative practices unique to the institution, the university's priority areas, monitoring, dissemination, defined processes, and stakeholder participation.*

Keywords: Institutional Accreditation Program, Quality Assurance, Rubric Evaluation Form

Paper Type: Research article

¹ Prof. Dr., Anadolu Üniversitesi, İletişim Bilimleri Fakültesi, İletişim Tasarımı ve Yönetimi Bölümü, dtasci@anadolu.edu.tr, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5386-6279>

² Arş. Gör., Eskişehir Teknik Üniversitesi, Havacılık ve Uzak Bilimleri Fakültesi, Havacılık Yönetimi Bölümü, hilaltugcebal@anadolu.edu.tr, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4942-6331>

değerlendirilmektedir (Señal vd., 2008). Ülkemizde yükseköğretim kurumlarında kalite süreçlerinin gerçekleştirilmesine ilişkin izleme ve değerlendirmeler Yükseköğretim Kalite Kurulu tarafından gerçekleştirilmektedir (Taş vd., 2022). Yükseköğretim kurumlarının akreditasyonu ile ilgili konular Türkiye’de oldukça yeni sayılabilmektedir. Üniversitelerin akreditasyonu özellikle öğrenci değişim programlarına Türkiye’nin katılım süreciyle önemsenmeye başlamıştır. Diplomaların tanınması ve akreditasyon konuları ikili ve/veya çok taraflı ilişkilerde önemli hale gelmeye başlamıştır. Yükseköğretim Kalite Kurulu, kalite güvencesi konusunda üniversitelerin belirli bir standarda ulaşmasını zorunlu kılmıştır. Bununla birlikte bazı akreditasyon kuruluşlarına da tescil belgesi vermiş, bu kurumlar tarafından bazı fakülte ve bölümlerin akreditasyonunu kabul etmiştir (Özçiçek & Karaca, 2019).

Yükseköğretim kalite güvencesi sisteminde kurumsal dış değerlendirme programı kapsamında değerlendirilen kurumların temel sorunları arasında araştırma ve geliştirme, eğitim ve öğretim, toplumsal katkı süreçlerinin çıktıları başta olmak üzere temel ve alt süreçlerin üniversiteler tarafından izlenmediği ve iyileştirilmediği yönündedir. Yükseköğretimde kalite güvencesinin ise hesap verebilirlik ve iyileştirme olarak temel iki amacı bulunmaktadır (Hamalainen & Ritva, 1999, s. 5). Bununla birlikte öğrencilerinin eğitim ve öğrenme sürecine odaklanan üniversiteler kalite güvencesini sağlayabilmek için ya akreditasyon ya da çıktılarının değerlendirilmesini tercih etmektedirler. Dolayısıyla akreditasyon sadece üniversitenin sorumluluklarını yerine getirdiğini gösterme ya da hesap verme aracı değil, aynı zamanda kalite güvencesi ve gelişim aracı olarak görülmektedir (Özçiçek & Karaca, 2019). Ülkemizde Yükseköğretim kurulu programların açılma kararında etkin olurken, program performansının değerlendirilmesinde denetim mekanizmasına sahip olamamaktadır. Dolayısıyla program performanslarının değerlendirilmesi kalite güvencesi sistemi ile gerçekleştirilebilmektedir (Kılıçaslan, 2020). “Üniversiteleri İzleme ve Değerlendirme Ölçütleri”ne ek olarak, Kurumsal Dış Değerlendirme Akreditasyon ölçütlerinin temel alınarak geliştirildiği dereceli değerlendirme anahtarında liderlik, yönetim ve kalite başlıklarının bulunması kalite kültürünün benimsenmesi ve desteklenmesi konusundaki artan önemi göstermektedir (YÖKAK, 2021a). Akreditasyon süreci yeniden yapılandırmayı, sürekli denetimi ve kalite düzeyinin sürdürülebilir şekilde belli bir seviyede olmasını kapsamaktadır (Doğan, 1999). İki tür akreditasyon bulunmaktadır. İlki kurumsal akreditasyon diğer ise programa dönük akreditasyondur. Kurumsal akreditasyon (Institutional accreditation) kurumsal düzeyde kaliteyi asgari düzeyde garantilemeyi amaçlamaktadır. Uzmanlık (Programsal) akreditasyon ise (programmatic accreditation) yükseköğretim kurumundaki bir programın belirli standartlara uygun olduğunu garantilemeyi amaçlamaktadır (Aktan & Gencel, 2010). Programsal akreditasyon aynı zamanda “uzmanlaşmaya yönelik akreditasyon” ya da “profesyonel akreditasyon” olarak isimlendirilmektedir (Özçiçek & Karaca, 2019). Bu tür akreditasyonun önemi bazı mesleklerde kalite standartlarının garantilenmesine ilişkin zorunluluktan gelmektedir. YÖKAK program akreditasyonu süreçlerinde programların “eğitim kalitesini yükseltmeye yönelik isteklilik”, “akreditasyon bilincinin artması”, “şeffaflık ve bilgilendirme, “ öğretim üyesi ve öğrenci iletişimi”, “değişim programlarının uygulanması” ve “ iç ve dış paydaş farkındalığı” konularında başarılı olduğunu belirtmiştir (YÖKAK, 2020). Kurumsal akreditasyon programı ise ilk kez 2020 yılında gerçekleştirilmiştir. Bu nedenle çalışmada Kurumsal akreditasyon programında değerlendirme sürecini başarıyla tamamlamış kurumların ortak özelliklerinin ortaya çıkarılabilmesi ve kurumsal akreditasyon sürecini başarılı tamamlamak isteyen kurumlara yol haritası sağlamak amaçlanmıştır. YÖKAK tarafından 2020 yılında tam akredite koşulunu sağlayan kurumların kurumsal akreditasyon raporları analiz edilmiştir.

2. Kalite Güvencesi

Kalite güvencesi bir örgüt yapısı içerisindeki çıktı süreçlerini etkileyen unsurları, iç ve dış paydaşları gözeterek ele alan, sürekli iyileştirmeye politika amaçlarını gerçekleştirilmeye çalışan bir yapıya sahiptir (Taş vd., 2022). Türk yükseköğretim yapısında kalite güvencesi adına yapılan düzenli çalışmalar ilk

olarak 2001 yılı Türkiye'nin Bologna Sürecine dâhil olmasıyla başlamıştır. Bologna Süreci kapsamında yükseköğretim programlarında Avrupa Yükseköğretim Alanına uygunluk çalışmaları başlatılmıştır (Ayvaz vd., 2016; Taş vd., 2022; YÖKAK, 2021a). Bologna Süreci kapsamında üniversitelerde kalite güvencesi sisteminin yaygınlaştırılması temel hedef olarak benimsenmiştir. Bu nedenle ülkemizde de yükseköğretim alanında en önemli gündem maddesi olmuştur (Peker, 1996). 2005 Yükseköğretim Kurumları Akademik Değerlendirme ve Kalite Geliştirme Komisyonu (YÖDEK)'nin kuruluş yılıdır. 2015 yılı ise "Yükseköğretim Kalite Güvencesi Yönetmeliği"nin yayımlanmasıyla YÖK'e bağlı olarak Yükseköğretim Kalite Kurulu (YÖKAK) kurulmuştur (Ayvaz vd., 2016; Taş vd., 2022; YÖKAK, 2021a). YÖKAK, yükseköğretimde kalite güvence sistemini yapılandırabilmek ve bu konuda güçlendirme sağlamak amacıyla kurulmuştur. YÖKAK idari ve mali özerkliğe sahip olmakla birlikte tüzel bir kişiliği olan bir üst kuruldur. YÖKAK, üniversitelerin sürdürülebilir kaliteye odaklanmasını, kurum öğrencilerinin evrensel yeterliliklere ulaşmış olarak mezun olabilmesini ve alandaki diğer paydaşlar tarafından da kalite kültürünün içselleştirilmesini amaçlamaktadır (YÖKAK, 2021a). YÖKAK'ın, Avrupa Kalite Ajansları Birliği (ENQA), Dünya Kalite Ajansları Birliği (INQAAHE), ABD'deki Uluslararası Kalite Ajansları Grubu (CHEA-CIQG), Asya Pasifik Kalite Ağı (APQN) ve İslam Ülkeleri Kalite Ajansları Birliğine (IQA) tam üyeliği bulunmaktadır (YÖKAK, 2021a). Kalite güvencesi sisteminin yaygınlaştırılması kapsamında Türkiye'deki yükseköğretim kurumlarının kurum iç değerlendirme raporu (KİDR) hazırlaması 2015 yılında yönetmelik, 2017 yılında ise yasa ile zorunlu tutulmuştur. Üniversitelerin raporlarını kalite güvencesi sistemi, eğitim ve öğretim, araştırma-geliştirme ve yönetim sistemi başlıklarında hazırlamaları beklenmiştir (Peker, 1996). KİDR Kurumsal dış değerlendirme sürecinin temelini oluşturmaktadır (Yetişen & Ünlü, 2019). Kurumların iç değerlendirme raporları incelendiğinde üniversitelerin kurumsal eşbiçimlilik sergileyerek YÖKAK ölçütlerine uyum sağlanmaya çalıştığı gözlenmiştir. Yetişen ve Ünlü (2019) bu durumun akreditasyon için kolaylaştırıcı bir unsur olduğu ifade etmişlerdir. YÖKAK bu kapsamda ilk olarak üniversitelerin eğitim ve öğretim, araştırma ve geliştirme performansları, toplumsal katkı ve yönetim sistemine ilişkin süreçleri kalite güvencesi sistemi bağlamında KİDR üzerinden değerlendirerek üniversitenin gelişmeye açık yanlarını ortaya koymaya çalışmıştır (YÖKAK, 2021a). YÖKAK Kurumsal Dış Değerlendirme Programını 20 üniversitenin sürece dâhil olmasıyla 2016 yılında uygulamaya başlamıştır. Bu uygulama ile üniversiteler kurum iç değerlendirme raporları (KİDR) hazırlayarak YÖKAK'a iletmislerdir. Kurumlara ait geribildirim raporları (KGBR) YÖKAK'ın yetkilendirdiği değerlendiriciler tarafından hazırlanmıştır. Dolayısıyla YÖKAK hazırlanan raporları kamuoyu ile paylaşmakta ve yükseköğretim kalite çalışmalarına ve paydaşların nitelikli eğitim sunan programlara ilişkin farkındalık sağlamaktadır. 2019 yılında ise, kurumsal değerlendirme yaklaşımlarının nesnel, daha anlaşılır ve tutarlı olabilmesi ve aynı zamanda geçerlik - güvenilirliğinin artırılması amacıyla rubrik temelli bir YÖKAK Dereceli Değerlendirme Anahtarı geliştirilmiştir (YÖKAK, 2021a, s. 25). 2020 yılına gelindiğinde kalite güvencesi sistemine önemli bir katkı sunabilecek Kurumsal Akreditasyon Programı (KAP) ve kurumsal dış değerlendirme kapsamında sürdürülebilir kalite anlayışına hizmet eden İzleme Programı (İP) uygulamaya geçirilmiştir (YÖKAK, 2021a, s. 25). Bu amaçlarla takip edilen kalite süreçleri ele alındığında ülkelere göre farklılıklar görülmektedir. Örneğin Avusturya'da devlet üniversiteleri için akreditasyon zorunluluğu bulunmazken, özel üniversiteler için bu zorunluluk bulunmaktadır. İsveç ise Ulusal Yükseköğretim Ajansı aracılığıyla üniversitelerin iç kalite güvence sistemlerini denetleyebilmektedir. Bu dış denetim sürecinde bazı ülkeler kurumun derece verme yetkisini ve/veya devletten alabileceği finansal desteğin miktarını değiştirebilmektedir. Yükseköğretim kurumlarındaki kalite güvencesine ilişkin mekanizmaların ülkenin genel yükseköğretim politikaları ve sistemleriyle uyumlu olması gerekmektedir. Amerika ve İngiltere'de herhangi bir üst kurum onayı gerekmeksizin yükseköğretim kurumu açılabilirdiğinden denetim mekanizması olarak akredite olma şartının bulunması oldukça anlamlıdır (Özer vd., 2011).

2.1. Kalite Sisteminde Akreditasyon

Kalite sisteminde akreditasyon, kalite standartlarının karşılandığını belirten kurumu belli bir sistem ve standartlara göre izlemeyi ve değerlendirmeyi kapsamaktadır (Güney, 2019; Özer vd., 2011). Akreditasyon süreci üniversitenin kendisini bütüncül anlamda ya da mevcut programlarını bireysel anlamda dönemsel olarak değerlendirmesini kapsamaktadır. Burada yapılan faaliyet öz değerlendirme olarak isimlendirilmektedir. Bunun yanı sıra üniversite kurum dışı bağımsız bir kuruluş tarafından da dönemsel olarak değerlendirilebilmektedir. Yükseköğretimde akreditasyon sürecinde yükseköğretim kurumları ve/ veya programlar belirli standartlar doğrultusunda iç ve dış değerlendirme gerçekleştirmektedirler (Kılıçaslan, 2020). Akredite olmuş bir yükseköğretim kurumu belirli standartları karşıladığını ve bunları tutarlı şekilde sürdürdüğünü garanti etmektedir (Talip, 2017). Tam tersi akredite olmayan yükseköğretim kurumları kalitesiz olarak algılanmamalıdır. Bir kurumun akreditasyona sahip olması, üniversitenin eğitim-öğretim, araştırma-geliştirme, toplumsal katkı ve yönetim sistemi mekanizmalarında en azından minimum standartları sağladığı anlamına gelmektedir (Peker, 1996). Kalite güvencesinin hesap verilebilirlik ve iyileştirme olmak üzere iki amacı bulunmaktadır (Hamalainen & Ritva, 1999, s. 13; Özer vd., 2011). Akreditasyonun ise üç amacı bulunmaktadır. Bunlar sırasıyla belirli standartlara ve ölçütlere uygunluğun saptanması, eğitim programlarının geliştirilmesine ilişkin rehberlik sağlaması, eğitimin devamlı iyileştirilmesine ilişkin kültürün oluşturulmasıdır (Özçiçek & Karaca, 2019). Akreditasyonun getirdiği belirli faydalar bulunmaktadır. Bunlar;

- Tüm paydaşlara yükseköğretim kurumunun standartları sağlayıp sağlamadığına ilişkin bilgi vermesi,
- Özel sektöre istihdam sürecinde kolaylık ve güven sağlaması,
- Yükseköğretim kurumları arasında kredi transfer ile ilgili işlemleri kolaylaştırması,
- Kaliteyi güvence altına alması,
- Yükseköğretim kurumlarına yapılacak devlet yardımı ile ilgili süreçlerde ön koşul olarak belirlenebilmesi
- Yükseköğretim kurumları arasındaki değişim programlarının uygulanmasını kolaylaştırması,
- Yükseköğretim kurumu çalışanlarının süreçlere katılımını ve çözüm üretmeye teşvik etmesi,
- Yükseköğretim kurumlarında kurum içi iletişimi geliştirmesi,
- Yükseköğretim kurumunun tarafsız olarak değerlendirilme olanağı sağlaması
- Yükseköğretim kurumunun geleceğe ilişkin planlamalarına katkı sağlaması,
- Yükseköğretim kurumu üst yönetimine önceliklerin belirlenmesi konusunda yol göstermesi,
- Uluslararası derece ve diplomaların kalite ve geçerliliğini sağlayarak uyumu kolaylaştırması,
- Ulusal ve uluslararası eğitim sistem arasındaki uyumsuzluğu ortadan kaldırması,
- Yükseköğretimin uluslararasılaşmasını ve bununla birlikte kültürlerarası işbirliğini desteklemesi,
- Yükseköğretim kurumlarının bütçe yönetimi ve mali işlere ilişkin süreçlerin iyileştirilmesine yardımcı olması,
- Yükseköğretim kurumunun politika belgelendirme ve prosedürlerin geliştirilmesini teşvik etmesi,
- Yükseköğretim kurumunda yaygın ve tutarlı uygulamalar yapılmasına olanak sağlamaktadır (Aktan & Gencel, 2010).

Akreditasyon sürecine dâhil olmak gönüllülük esasına dayanmaktadır. Akademik kalitedeki saydamlık, hesap verilebilirlik ve niteliğin hem iç değerlendirme hem de dış değerlendirme ile sürekliliğinin sağlanmasına katkı sağlamaktadır (Kılıçaslan, 2020).

2.2. Kurumsal Akreditasyon Programı

YÖKAK tarafından 2020 yılında hayata geçirilen Kurumsal Akreditasyon Programı (KAP) ile üniversitelerin kalite güvencesi sistemi, eğitim ve öğretim, araştırma ve geliştirme, toplumsal katkı ve yönetim sistemi ile ilgili süreçlerde “planlama, uygulama, kontrol etme ve önlem alma” döngüsünün etkin ve verimliliği değerlendirilmektedir. KAP’a dahil olan üniversiteler YÖKAK tarafından oluşturulan ve eğitilen değerlendirme takımları aracılığıyla akran değerlendirmesine tabii olmaktadır. Değerlendirme süreçlerinde Kurumsal Dış Değerlendirme ve Akreditasyon ölçütlerine göre gerçekleştirilmektedir. “YÖKAK değerlendirme ölçütleri (Sürüm 2.0 ve Sürüm 3.0)”nin yanı sıra kalitenin ölçülebilmesi konusunda YÖK’ün “Üniversite İzleme ve Değerlendirme Kriterleri” ve “Araştırma Üniversitesi Göstergeleri” de bulunmaktadır. 2020 yılı Üniversite İzleme ve Değerlendirme Kriterleri arasında Eğitim-öğretim kategorisi altında doktora programlarından mezun öğrenci sayısı, 2020 yılında yapılan sınavlarda ilk %5’lik dilime giren programlarının sayısı (sınav türü KPSS veya ALES), uluslararası bilim ve sanat etkinlikleri sayısı, ders kapsamında öğrencilerin gerçekleştirdiği sosyal sorumluluk ve sanayi-işbirlikli proje sayısı, Teknokent-TTO bünyesinde gerçekleştirilen projelere dahil edilen ön lisans-lisans-yüksek lisans ve doktora öğrenci sayısı, programların doluluk oranları, ders bilgi paketlerinin erişilebilirliği, mezun takip sistemi, kütüphanedeki basılı ve e-yayın sayısı bulunmaktadır. Araştırma-geliştirme kategorisi altında ulusal yayın sayısı, SCI, SCI-E ve AHCI indeksli dergilerdeki yayın sayısı, Webofscience veritabanındaki en yüksek %10’luk dilimde atıf alan yayınlar, patent sayısı, bilim ödülü sayısı, kamu kuruluşlarının desteklediği bursiyer sayısı ve proje sayısı, üniversitenin dünya üniversiteleri sıralamasındaki yeri, üniversitenin laboratuvarlarında geliştirilen ve sunulan hizmet sayısı, hizmetlerden ne kadar gelir elde edildiği, merkezi bütçe dışındaki gelir miktarı, döner sermaye vb. gelirler, araştırma-geliştirmeye harcanan bütçe oranı, sanayi işbirlikli proje sayısı ve gerçekleştirilen projelerin bütçe miktarlarına bakılmaktadır. Uluslararasılaşma kapsamında ise üniversitedeki yabancı uyruklu akademik personel, araştırmacı, öğrenci sayılarına, değişim programlarından yararlanan personel ve öğrenci sayılarına, gerçekleştirilen proje sayılarına bakılmaktadır. Topluma hizmet ve sosyal sorumluluk kapsamında sosyal sorumluluk projeleri, sürekli eğitim merkezinin sertifikalı eğitimleri, kariyer merkezinin faaliyetleri, diğer kamu kuruluşlarıyla yürütülen projeler, dezavantajlı gruplara ilişkin faaliyetler ve ödüller, çevrecilik konularındaki ödüller, öğrenci başına yapılan harcamalar ve üniversitenin burs verdiği öğrenci sayılarına bakılmaktadır. Araştırma Üniversiteleri Göstergeleri ise araştırma kapasitesi, araştırma kalitesi, etkileşim ve işbirliği başlıkları altında değerlendirilmektedir. Araştırma kapasitesi kategorisinde yayın ve atıf sayıları, ulusal ve uluslararası proje sayıları ve bütçe tutarları, ulusal ve uluslararası patent sayıları, doktora öğrenci ve mezun sayısına bakılmaktadır. Araştırma kalitesi kategorisinde bilim ödülleri, teknopark, kuluçka merkezindeki firma sayısı, diğer kuruluşların desteklediği bursiyer sayısı, akredite program sayısı, tezlerin ve makalelerin açık erişim yüzdelerine bakılmaktadır. Etkileşim ve işbirliği kategorisinde üniversitenin diğer kuruluşlarla gerçekleştirdiği yayın, patent, uluslararası öğrenci ve öğretim üyesi sayıları, teknopark ciro artış oranı ve uluslararası değişim programlarından yararlanan öğrenci ve personel sayılarına bakılmaktadır.

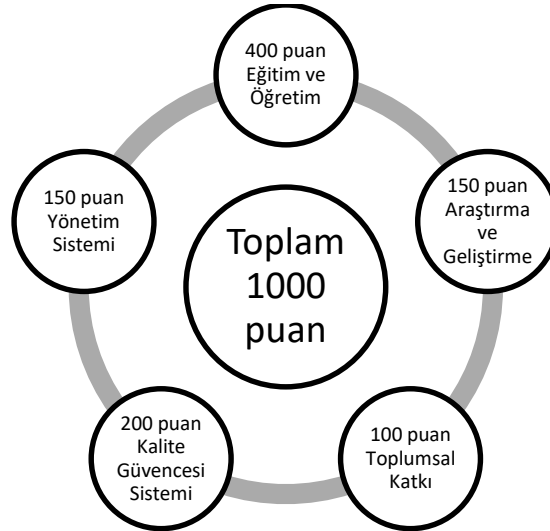
YÖKAK bununla birlikte Sürüm 2.0’da **Kalite güvencesi sistemi** (misyon ve stratejik amaçlar, iç kalite güvence sistemi, paydaş katılımı, uluslararasılaşma), **Eğitim ve öğretim** (programların tasarımı ve onayı, öğrenci kabulü-gelişimi, öğrenci merkezli öğrenme, öğretme-değerlendirme, öğretim elemanları, öğrenme kaynakları, programların izlenmesi-güncellenmesi), **Araştırma-geliştirme** (strateji, kaynaklar, yetkinlik, performans) **Toplumsal katkı** (toplumsal katkı stratejisi, kaynakları, performansı) ve **Yönetim sistemi** (yönetim-idari birimlerin yapısı, kaynakların yönetimi, bilgi yönetim sistemleri, destek hizmetler, kamuoyu bilgilendirme süreçleri ve hesapverilebilirlik) olarak değerlendirme ölçütlerini belirlemiştir. YÖKAK 2021 yılında Sürüm 3.0 oluşturmuş ve değerlendirme ölçütlerini **Liderlik, yönetim ve kalite** (liderlik, kalite, misyon-stratejik amaçlar, yönetim sistemi, paydaş katılımı, uluslararasılaşma),

Eğitim ve öğretim (programların tasarımı, değerlendirilmesi-güncellenmesi, program yürütme süreci, öğrenme kaynakları ve akademik destekler, akademik personel kadrosu), **Araştırma ve geliştirme** (süreç yönetimi, kaynaklar, yetkinlik, destek ve işbirlikleri, araştırma performansı), **Toplumsal katkı** (süreç yönetimi, kaynaklar, toplumsal katkı performansı) **Yönetim sistemi** (yönetim-idari birimlerin yapısı, kaynak yönetimi, bilgi yönetim sistemleri, destek hizmetler, kamuoyu bilgilendirme ve hesapverilebilirlik) olarak güncellemiştir.

YÖKAK, Kurumsal akreditasyon programına dahil edilecek üniversiteleri kendisi belirlemektedir. Buna ilişkin değerlendirme takımlarını oluşturmaktadır. Değerlendirme sürecinde takım üyeleri yükseköğretim kurumuna ön ziyaret ve saha ziyareti olmak üzere iki ziyaret gerçekleştirmektedir. Takım üyeleri değerlendirme süreci sonunda Kurumsal Akreditasyon Raporu hazırlayarak YÖKAK'a sunmaktadır. YÖKAK hazırlanan bu değerlendirme raporlarını dikkate alarak akreditasyon kararı vermektedir. Bu kapsamda verilebilen kararlar arasında tam akreditasyon (beş yıl süreli) ve koşullu akreditasyon (iki yıl süreli) verilmektedir. Buna ek olarak akreditasyon yeterliliğine sahip olamayan kurumlara da kalite güvence sistemi bağlamında destek verilmektedir (YÖKAK, 2022). Kurumsal akreditasyon süreci yedi aşamada gerçekleştirilmektedir. Bunlar;

1. Kurum iç değerlendirme raporlarının (KİDR) hazırlanması
2. Kurumsal akreditasyon programına dahil edilecek kurumların belirlenmesi
3. Değerlendirme takımlarının oluşturulması
4. Ön ziyaret ve saha ziyaretinin gerçekleştirilmesi
5. Kurumsal akreditasyon raporunun hazırlanması
6. Kurumsal akreditasyon kararının verilmesi
7. Kararın kamuoyu ile paylaşılması

Kurumsal akreditasyon programını, Kurumsal dış değerlendirme programından ayıran en önemli unsur değerlendirme süreci sonunda verilen akreditasyon kararı olmaktadır. Kurumsal Akreditasyon Programı'nda değerlendirmeler yaparken puanlamalardan yararlanılmaktadır. Vurgu yapılan başlık ve ona yönelik puan dağılımı Şekil 1'de yer almaktadır.

Şekil 1. Kurumsal akreditasyon programı puan dağılımı

Kaynak: (YÖKAK, 2021)

YÖKAK akreditasyon kararını ve takım üyelerinin hazırlamış olduğu Kurumsal akreditasyon raporlarını kamuoyu ile de paylaşmaktadır. Tablo 1’de kurumsal dış değerlendirme, izleme ve kurumsal akreditasyon programlarının bazı benzerlik ve farklılıkları verilmiştir.

Tablo 1. 2020 yılı YÖKAK kurumsal dış değerlendirme programları arasındaki benzerlikler ve farklılıklar

Benzerlikler/ Farklılıklar	Kurumsal Değerlendirme Programı	Dış İzleme Programı	Kurumsal Akreditasyon Programı
Başvuru süreci	5 yılda en az bir kez zorunlu	KDDP sonrası en erken 2. Yılda- zorunlu	Gönüllü
Değerlendirme türü	Akran	Akran	Akran değerlendirmesi ve Karar
Değerlendirme Yöntemi	KDDA ölçütleri temel alınarak dereceli değerlendirme anahtarı	Kuruma ait KGBR’deki iyileşmeye açık ve güçlü alanlar üzerinden gelişim değerlendirmesi	KDDA ölçütleri temel alınarak dereceli değerlendirme anahtarı
Ön ziyaret+ Saha ziyareti	3,5 Gün	1 Gün	3,5 Gün
Takım Üyeleri	Takım Başkanı Akademik değerlendiriciler İdari değerlendirici Uluslararası değerlendirici Öğrenci değerlendirici	Takım Başkanı Akademik değerlendiriciler İdari değerlendiriciler Gözlemci	Takım Başkanı Akademik değerlendiriciler İdari değerlendirici Uluslararası değerlendirici Öğrenci değerlendirici
Çıktı	Kurumsal Geri Bildirim Raporu	İzleme Raporu	Kurumsal Akreditasyon Raporu+ Akreditasyon kararı

Kaynak: (YÖKAK, 2021a, s. 63)

Kurumsal dış değerlendirme programında takım üyelerinin hazırladığı rapor içeriğinde belirlenen ölçütlere ilişkin değerlendirmeler ve alt ölçütlere ilişkin olgunluk düzeyinin belirlenmesi yer almaktadır. Bununla birlikte kurumun iyileşmeye açık alanları, güçlü alanları ve kuruma ilişkin önerilere de yer verilmektedir. İzleme raporunda ise Kurumsal Geribildirim raporunda yer alan gelişmeye açık alanlara dair üniversitede gerçekleştirilmiş iyileştirme çalışmaları, iyileştirme çalışmalarının başarısızlık nedenleri ve üniversitenin güçlü yanlarının sürdürülebilirliğine ilişkin değerlendirmeler yer almaktadır. Kurumsal akreditasyon raporlarında ise belirlenen ölçütlere ilişkin değerlendirmeler ve alt ölçütlere ilişkin olgunluk düzeyleri belirlenmektedir. Bununla birlikte üniversitenin iyileşmeye açık alanları ve güçlü yanlarına ilişkin değerlendirmelere de yer verilmektedir (YÖKAK, 2021a, s. 63).

Tablo 2’de ise 2019-2020 yıllarındaki yükseköğretim kurumlarının türlere göre sayısı verilmiştir (YÖKAK, 2021a).

Tablo 2. 2019-2020 yıllarındaki yükseköğretim kurumu bilgileri

Kurum türü	2019-2020
Devlet	129
Vakıf	74
Vakıf Meslek Yüksekokulu	4
Yükseköğretim kurumu sayısı	207

Kaynak: (YÖKAK, 2021a)

2020 yılında ilk defa uygulanmaya başlanan KAP sürecine 54 üniversite dahil olmak istemiştir. Başvuru gerçekleştiren üniversiteler belirli kriterlere göre sürece dahil edilmiştir. Bu kriterler üniversitenin kurumsal akreditasyon programı öncesinde kurumsal dış değerlendirme programı kapsamında değerlendirme sürecini tamamlamış olması, üniversitedeki akredite olan program sayısı ve üniversitenin araştırma ve/veya aday araştırma üniversitesi olmasıdır. Bununla birlikte üniversitelerin devlet ve vakıf üniversitesi dağılımına ve coğrafi dağılımına da dikkat edilmiştir. Bu doğrultuda 11 üniversite programa dâhil edilmiştir. Kurumsal akreditasyon programı kapsamına alınan üniversiteler Tablo 3’te, akredite olan üniversiteler Tablo 4’te yer almaktadır.

Tablo 3. 2020 yılında KAP kapsamında alınan üniversiteler

Kurum adı	Tür	Bölge
Akdeniz Üniversitesi	Devlet	Akdeniz
Ankara Üniversitesi	Devlet	İç Anadolu
Atatürk Üniversitesi	Devlet	Doğu Anadolu
Ege Üniversitesi	Devlet	Ege
Erciyes Üniversitesi	Devlet	İç Anadolu
Gaziantep Üniversitesi	Devlet	Güneydoğu Anadolu
İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi	Vakıf	İç Anadolu
İstanbul Teknik Üniversitesi	Devlet	Marmara
Koç Üniversitesi	Vakıf	Marmara
Ondokuz Mayıs Üniversitesi	Devlet	Karadeniz
TED Üniversitesi	Vakıf	İç Anadolu

Kaynak: (YÖKAK, 2021a)

Tablo 4. 2020 yılında akredite olan kurumlar

Yükseköğretim kurumu	Akreditasyon başlangıç ve bitiş tarihleri	Akreditasyon türü	Üniversite Türü
Akdeniz Üniversitesi	2021-2023	Koşullu akreditasyon	Devlet
Atatürk Üniversitesi	2021-2023	Koşullu akreditasyon	Devlet
Gaziantep Üniversitesi	2021-2023	Koşullu akreditasyon	Devlet
Ondokuz Mayıs Üniversitesi	2021-2023	Koşullu akreditasyon	Devlet
İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi	2021-2026	Tam akreditasyon	Vakıf
Ege Üniversitesi	2021-2026	Tam akreditasyon	Devlet
Erciyes Üniversitesi	2021-2026	Tam akreditasyon	Devlet
İstanbul Teknik Üniversitesi	2021-2026	Tam akreditasyon	Devlet
Koç Üniversitesi	2021-2026	Tam akreditasyon	Vakıf
TED Üniversitesi	2021-2026	Tam akreditasyon	Vakıf

Kaynak: (YÖKAK, 2021b)

3. Yöntem

Bu çalışmada kurumsal akreditasyon programında tam akredite olan kurumların özelliklerini ortaya çıkarabilmek ve kurumsal akreditasyon sürecini başarılı tamamlamak isteyen kurumlara yol haritası sağlamak amaçlanmıştır. Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden “doküman incelemesi” kullanılmıştır. Doküman incelemesi tekniği ile araştırılması amaçlanan olay ve olgulara ilişkin bilgi içeren yazılı materyaller analiz edilmektedir (Yıldırım & Şimşek, 2013, s. 217). Çalışmaya 2020 yılında YÖKAK tarafından tam akreditasyon kararının verildiği devlet üniversiteleri dâhil edilmiştir. Bu kriterleri sağlayan devlet kurumları arasında Ege Üniversitesi, İstanbul Teknik Üniversitesi ve Erciyes Üniversitesi

bulunmaktadır. Üniversitelerin kurumsal akreditasyon raporlarına YÖKAK resmî sitesinden ulaşılmaktadır. Raporlar içerik analizi yöntemiyle analiz edilmiştir. İçerik analizi materyaldeki temaların, konuların ve olguların belirlenmesi ve tanımlamasını içermektedir (Akturan, 2013). Birinci döngü kodlama işleminde “yapısal kodlama”, “invivo kodlama”, “bütüncül kodlama” sırasıyla gerçekleştirilmiştir. Yapısal kodlama (structural coding), veri setinin hem kodlanmasında hem kategorize edilmesinde veri kesitine içerik temelli ya da araştırma konusunu yansıtan kavramsal ifadelerin kullanılmasını kapsamaktadır. Yapısal kodlama ileri düzey kodlamalar için temel teşkil etmektedir (Saldana, 2022). İnvivo kodlama (in-vivo coding) ise harfiyen kodlama, motamot kodlama olarak da ifade edilmektedir. Veri setinde yer alan ifadeler anlamına gelmektedir (Saldana, 2022). Bütüncül kodlama (holistic coding) ise verinin satır satır analiz edilmesinden ziyade veriye bir bütün olarak yaklaşım ana temaları ve sorunları anlamaya yöneliktir (Saldana, 2022). Birinci döngünün tamamlanmasının ardından çalışmanın gidişatına daha iyi odaklanabilmek adına ikinci döngü kodlama işlemi gerçekleştirilmiştir. İkinci döngü kodlama sürecinin başlıca amacı ilk kodlama döngüsünde elde ettiğimiz kodlardan hareketle kategorik, tematik, kavramsal ve/veya kuramsal bir düzenlemeye ulaşmaktır (Saldana, 2022). İkinci döngü kodlama da ise “örüntü kodlama” yöntemi kullanılmıştır. Birinci döngü kodlama ile ilk döngüde elde edilen özetleri gruplandırarak daha az sayıda kategoriye, temaya ya da kavrama dönüştürülmek amaçlanmaktadır. Verilerin analizinde MAXQDA programından yararlanılmıştır. İçerik analizinde geçerlilik ve güvenilirliğin sağlanabilmesi adına yazarlar eş zamanlı analiz gerçekleştirmiştir. Bulgular sonrasında kontrol edilmiştir.

4. Bulgular

Kurumsal akreditasyon sürecinde “tam akreditasyon” statüsünde olan kurumların raporları incelendiğinde ulaşılan kategori ve temalar Tablo 5’te yer almaktadır.

Tablo 5: Tam akreditasyon koşulunu sağlayan yükseköğretim kurumlarının özelliklerine ilişkin kategori ve temalar

Kategori	Tema
Liderlik Kalite kültürünün benimsenmesi Birimlerde kalite sorumlusunun bulunması Üst yönetimin desteği Politikaların oluşturulması	Kalite kültürünün desteklenmesi
Sosyal medya aracılığıyla kamuoyunu ile paylaşma Hesap verilebilirlik Web sayfasının aktif kullanımı Bilgi paylaşımı Şeffaf süreçler Bilgilendirmeler	Kamuoyunu bilgilendirme
Sistemik eğitimlerin düzenlenmesi Bilimsel etkinliklere katılım desteği	Kurumun kendine özgü yenilikçi uygulamaları

Kurum içi teşvik mekanizmaları Örnek uygulamalar	
Uzmanlaşma Araştırma üniversitesi Araştırma alanlarını belirleme Kaynakların dengeli dağıtımı Proje destekleri	Öncelikli alanlar
Kontrol mekanizması Denetleme PUKÜ Çevriminin kapatılması Performans göstergeleri Akademik ve idari personelin performanslarının değerlendirilmesi	İzleme
Kurumun tüm birimlerinde uygulamalar Yaygınlaştırma Planlama-Uygulama-Kontrol ve Önlem AI Döngüsü	Yaygınlaştırma
El kitaplarının oluşturulması Süreçlerin belirlenmesi Yönergelerin varlığı	Tanımlı süreçler
İç paydaşlardan görüş alınması Dış paydaşlardan görüş alınması Geribildirim mekanizmasının oluşturulması Paydaş toplantıları sonrası karar alma Bağlı iyileştirmeler	Paydaş katılımı

“Kalite kültürünün desteklenmesi”: İlk olarak kurumsal akreditasyon sürecinin başlangıç aşamasından itibaren hem üst yönetimin hem de kurumun diğer çalışanlarının kalite kültürünü benimsediği ve içselleştirilmesine ilişkin çabalarda buldukları görülmektedir. Bu konuda üst yönetimin desteği oldukça önemli olduğundan kalite kültürünün desteklenmesi konusunda üst yönetimin çabalarının varlığı dikkat çekmiştir.

“Kurumda yüksek kaliteyi kalıcı bir şekilde sağlayan kurumsal kültür ile kurumdaki değer ve beklentiler doğrultusunda kalite çalışmalarının koordine edilmesini sağlayan ve kalite süreçlerini sahiplenen liderlik anlayışı bulunmaktadır.”

“Kamuoyunu bilgilendirme”: Akreditasyon süreci şeffaflık ve hesap verilebilirliğin sağlanmasında önemli bir araç olarak değerlendirilmiştir. Akreditasyon çalışmaları hem öğrencilerin hem de

kamuoyunun saydam bir şekilde bilgilendirilmesi anlamına gelmektedir. Kurumsal akreditasyon programlarına dâhil olan kurumların hesap verilebilirlik ilkesini yerine getirdiği, yükseköğretim kurumuna ait politikalar, faaliyet raporları, performans programları, stratejik planlar, senato kararları, etkinlikler, duyurular, ilanlar, geribildirim mekanizmaları vb. gibi bilgilendirmelerin sistematik bir biçimde kamuoyu ile paylaşıldığı görülmüştür.

“Kurumun Kalite Politikası yönetim ve idarenin kurum çalışanlarına ve genel kamuoyuna hesap verebilirliğine yönelik net ifadeler barındırmaktadır.”

“Kurumun kendine özgü yenilikçi uygulamaları”: Kurumsal akreditasyon programına dahil olan ve tam koşullu akreditasyona sahip olan üniversitelerin kendilerine özgü örnek uygulamalar gerçekleştirildiği görülmüştür. Kurumun kaynakların dengeli dağılımı ve yönetimi konusunda azami çaba içerisinde olduğu görülmektedir. Bununla birlikte akademik personelin bilimsel faaliyetleri gerçekleştirmesine ilişkin maddi teşvik mekanizmalarının oluşturulması oldukça önemli olmaktadır. Bununla birlikte kurumlar akademik ve idari personellerin yetersiz oldukları konularda sistematik bir şekilde eğitim ile desteklemektedir.

“Öncelikli alanlar”: Kurumsal akreditasyon programına dâhil edilecek kurumların araştırma ve aday araştırma üniversitesi olmasına dikkat edilmektedir. Bu üniversitelerin bir ortak yanı da öncelikli alanlarını belirlemiş olmalarıdır. Öncelikli alanlara ilişkin proje desteğini arttırması da oldukça önemli olmaktadır.

“Kurumda araştırma kaynakları, öncelikli araştırma alanlarını destekleyecek ve tüm birimleri/alanları kapsayacak şekilde yönetilmektedir.”

“İzleme”: Kurumun amaç ve hedeflerini gerçekleştirebilmesi için performans göstergeleri oluşturması ve bu performans göstergelerine ilişkin birimlerden sistematik bir şekilde veri toplanması sağlanmaktadır. Bu veriler sayesinde kurumun stratejik amaç ve hedeflerini gerçekleştirebilmesi oranı görülebilmekte ve buna bağlı iyileştirmeler sağlanmaktadır.

“Bu kurumsal yapılar bünyesinde de sistematik izleme, paydaşlarla değerlendirme ve önlemler alma süreçleri yeni olgunlaşmaktadır.”

“Yaygınlaştırma”: Kurumsal akreditasyon programı kapsamında üniversitelerin politikalarının tanımlanmış olması, akademik ve idari personelin performanslarının izlenmesi, üniversitelerinin birimlerine ilişkin geri bildirim alınması ve bağlı iyileştirmelerin gerçekleştirilmesi oldukça önemli olmaktadır. Yani kurumda planlama, uygulama, kontrol ve önlem al döngüsünün başarılı bir şekilde gerçekleştirilmesi amaçlanmaktadır. Bu kapsamda bu döngünün tamamlanmasının kurumun tüm birimlerince gerçekleştirilmesi yani yaygınlaştırılmasına ilişkin çabaların varlığı kurumsal akreditasyon programının en önemli özelliklerinden biri olarak görülebilir.

“Öncelikli alan sayısının artırılarak toplumsal katkı alanlarının çeşitlendirilip artırılması ve kurum geneline yaygınlaştırılması önemli bir iyileştirme olarak değerlendirilmiştir.”

“Tanımlı süreçler”: İzlemelerin sistematik yapılabilmesi adına tanımlı süreçlerin olması ve Erasmus anlaşmaları, intibak işlemleri, yatay-dikey geçiş işlemleri, mezuniyet işlemleri vb. gibi birçok süreçte tanımlı süreçlerin bulunması işleyişlerin izlenme ve kontrolünün daha verimli yapılmasına olanak sağlamaktadır. Buna ek olarak süreç el kitaplarının varlığı görülmüştür.

“Üniversitede, akademik teşvik ve ödüllendirme bağlamında da tanımlı süreçler oluşturulmuştur.”

“Paydaş katılımı”: Tam akreditasyon sürecini başarıyla tamamlamış kurumların hem iç paydaş hem de dış paydaş katılımına son derece önem verdiği ve paydaş görüşlerini sistematik bir şekilde aldığı ve bağlı iyileştirmelerin gerçekleştirilmesi yönünde çaba içerisinde olduğu görülmüştür.

“Üniversite Üst Yönetimi tarafından, birimlerdeki faaliyet raporları, stratejik plan izlem ve değerlendirme raporları, birim iç değerlendirme raporlarının her yıl düzenli olarak istenmesi ve paydaşlarla birlikte değerlendirilmesi takdire şayandır”

5. Sonuç ve Değerlendirme

Yükseköğretimde kalite güvencesi sistemi, eğitim ve öğretim, araştırma ve geliştirme, toplumsal katkı ve yönetim sistemi mekanizmalarının kapsamlı, sistematik ve düzenli olarak değerlendirilmesi ile sürekli iyileştirme fikrinin benimsenmiş olduğu bir süreçtir (Talip, 2017). Kalite güvencesi sistemi, bir üniversitenin kendi sorumluluğunda olmakta ve kurumun amaçları ve stratejilerine ulaşmak için ölçmeye dayalı bir iç denetim sistemi sağlamaktadır (Uludağ vd., 2021). Güney (2019), *Yükseköğretimde Toplam Kalite Sistemi*'nin yöntem ve tekniklerini içeren birim ve işleyişin, yükseköğretim kurumlarında oluşturulması ve uygulanmasını önemli bir gereklilik olarak değerlendirmiştir. Yükseköğretim Kalite Kurulu, Türkiye'deki üniversitelerin iç kalite güvencesine ilişkin sistem oluşturabilmelerine, kalite kültürünün içselleştirilmesi ve güçlendirilmesine ilişkin destek sağlamaktadır (Uludağ vd., 2021). Kalite güvence sisteminin uygulanmasının yükseköğretim kurumlarında kaliteyi tek başına artırması beklenmemekte, kaliteyi artırmak için yükseköğretim kurumlarında düzenlemeler ve iyileştirmelerin yapılması gerektiği belirtilmektedir (Özer vd., 2011). Üniversitelerde kalite güvencesini ve verimliliği sağlamanın yöntemlerinden biri de akreditasyon olmaktadır. Yükseköğretim kurumlarında akreditasyon kavramı eğitimin kalitesini güvence altına almak konusunda çok önemli faydalar sağlamaktadır (Peker, 1996). Ayrıca başta öğrenciler olmak üzere yükseköğretim sisteminin tüm paydaşları için önemli bir kavram olarak kalite güvencesi sistemi içerisinde yer almaktadır.

KAP'a dâhil edilecek yükseköğretim kurumları YÖKAK tarafından belirlenmektedir (YÖKAK, 2022). Bununla birlikte akreditasyonun gönüllülük esasına göre işlemesi gereken bir süreç olduğunda daha başarılı olacağı belirtilmektedir (Doğan, 1999). Akreditasyon sürecinde gönüllülük esasının önemli olduğu düşünülmeyle birlikte akreditasyonun bir önkoşul olarak belirlenmesi de yükseköğretim sistemindeki kalite iyileştirme çabalarında önerilebilir.

Kalitenin bir soyutlama olmadığını ölçülebilir ve yönetilebilir bir konu olduğunu düşündüğümüzde iki unsur önemli olmaktadır. Bunlardan birincisi değerlendirme yapmak ve örgütsel yapı kurmaktır. İkincisi ise kalite güvencesi yönetim sisteminde üst yönetim ve strateji geliştirme kurulunu oluşturan yöneticilerin fark yaratabilecek önemli aktörler olmasıdır. Üst yönetimin kaliteye inançlı, destek verici bir dile sahip olması ve kalite komisyonlarının uygun kişilerden oluşması çok önemli gibi görünmektedir.

“Üniversiteleri İzleme ve Değerlendirme Ölçütleri”ne ek olarak, Kurumsal Dış Değerlendirme Akreditasyon ölçütlerinin temel alınarak geliştirildiği dereceli değerlendirme anahtarında liderlik, yönetim ve kalite başlıklarının bulunması kalite kültürünün benimsetilmesi ve desteklenmesi konusundaki artan önemi göstermektedir. YÖKAK 2019 yılı Akreditasyon Kuruluşları Genel Değerlendirme Raporu'nda program akreditasyonu faaliyetlerinin sonuçlarını analiz etmiş “eğitim kalitesini yükseltmeye yönelik isteklilik”, “akreditasyon bilincinin artması”, “şeffaflık ve bilgilendirme”, “ öğretim üyesi ve öğrenci iletişimi”, “değişim programlarının uygulanması” ve “iç ve dış paydaş farkındalığı” konularında programların başarılı olduğunu belirtmiştir (YÖKAK, 2020). “Paydaşlarla sistematik ilişkiler”, “ öğrenci sayısındaki yükseklik”, “devlet ve vakıf üniversiteler arasındaki

farklılıklar”, “staj uygulamaları”, yönetim ve koordinasyon, “mezun izleme sistemi” ve “kariyer danışmanlığı” konularının ise gelişmeye açık olduğunu saptamıştır (YÖKAK, 2020).

YÖKAK’ın Sürüm 2.0 ölçütlerine göre değerlendirmeye alınan 2020 yılında Kurumsal akreditasyon programına dâhil olan kurumlarda *kalite kültürünün içselleştirilmesinin* önemli olduğu görülmektedir. Kalite güvencesi sistemine ilişkin çalışmalar hem üst yönetim tarafından desteklenmekte hem de kurumun diğer çalışanlarınca içselleştirilmektedir. Dolayısıyla kalite iyileştirme çalışmalarında küçük gruplarla iş yapılması büyük potansiyelin körelmesine konunun benimsenmemesine neden olabilmektedir.

Program akreditasyon süreçlerinde *kamuoyunu bilgilendirme* uygulamalarının da başarıyla yapıldığı görülmüştür. Yükseköğretim kalite güvencesi sisteminde kurumsal dış değerlendirme programına dâhil olan kurumların temel sorunları Ar-ge süreçlerinin çıktılarının, toplumsal katkı süreçlerinin, eğitim süreçlerinin çıktıları başta olmak üzere temel ve alt süreçlerin üniversiteler tarafından izlenmediği ve iyileştirilmediği yönündedir. Yükseköğretimde kalite güvencesinin temel iki amacı bulunmaktadır. Bunlar; tüm süreçlere ilişkin hesap verebilirlik (accountability) ve iyileştirmeyi (improvement) içermektedir (Hamalainen & Ritva, 1999). Özer vd. (2011)’nin belirttiği üzere yükseköğretim kurumlarının tümünün kaliteden sorumlu olmaları çok önemlidir. Yükseköğretim kurumları programlarının kalitesini artırmak adına mezun izleme sistemleri kurmalı, sektördeki paydaşlardan eğitim süreci boyunca yararlanmalıdır. Yükseköğretim Kurulu programların açılma kararında etkin olmakla birlikte programın açılmasından sonraki program performansının denetlenmesinde ciddi bir denetim mekanizmasına sahip olamamaktadır. Dolayısıyla programların performanslarının değerlendirilmesi önemli ölçüde kalite güvence sisteminde yer almaktadır. Yapılan performans değerlendirmeleri sonunda eksiklikleri bulunan programların iyileştirilmeleri için ek süre tanınmalıdır. Bu kapsamda akreditasyon yükseköğretimde kaliteyi güvence altına sistemin bir parçası olarak değerlendirilmektedir (Kılıçaslan, 2020). Yükseköğretimde verilen eğitimden temel olarak yararlananlar öğrenciler olduğu için öğrencilere kazandırılan ve kazandırılacak yetkinlikler oldukça önemlidir. Dolayısıyla bu noktada tüm paydaşların görüşleri, beklentileri ve gereksinimlerinin ne olduğu anlaşılmalı çalışılmalıdır. Tam akreditasyon sürecini başarıyla tamamlamış kurumların hem *iç paydaş hem de dış paydaş katılımına* son derece önem verdiği ve paydaş görüşlerini sistematik bir şekilde aldığı ve bağlı iyileştirmeleri gerçekleştirdiği görülmektedir. Atatekin ve Dulupçu (2018) da devlet üniversitelerinin kurumsal iç değerlendirme raporlarını incelediği çalışmasında program açılırken dış paydaş görüşlerinin alındığı, yükseköğretime erişim kolaylığını sağlayabilmek amacıyla fiziki alt yapı, kütüphane hizmetleri, eğitim-öğretim süreçleriyle ilgili düzenlemelere başlandığını belirtmektedir.

Kurumun amaç ve hedeflerini gerçekleştirebilmesi için performans göstergeleri oluşturması ve bu performans göstergelerine ilişkin, birimlerden sistematik bir şekilde veri toplanması sağlanmaktadır. Bu veriler sayesinde kurumun hedeflerini gerçekleştirebilme oranı izlenebilmektedir.

Emekçi (2018) yükseköğretim kurumlarının kurumsal iç değerlendirme ve kurumsal geri bildirim raporlarının karşılaştırmalı analizini gerçekleştirdiği çalışmasında Yükseköğretim kurumlarında kalite kültürünün gelişmediği, yükseköğretim sisteminde kalite standartlarının belirlenemeyişi ve sistemli olarak bir pratiğe dönüştürülemediği, kurumsal iç ve dış değerlendirme sürecinde kalite güvencesinin sağlanmasına yönelik çalışmalara yabancı olduklarını belirtmektedir. Soyer & Güler (2021) kurumların PUKÖ (Planla-Uygula-Kontrol et-Önlem al) çevrimlerinin kapatılmasına yönelik çabalarının henüz her alanda yeterli düzeyde sonuç vermediği, geliştirilmesi gereken alanlara ilişkin iyileştirme çalışmalarının sürdürülmesi gerekliliği saptanmıştır. Kurumsal dış değerlendirme programı kapsamında Kalite Güvencesi Sistemine yönelik değerlendirmesinde YÖKAK, yükseköğretim kurumlarının kalite süreçlerine ağırlık verilmesi konusunda adımlar atmaya başladıkları, kalite güvencesi sisteminin kurulması ve işletilmesi kapsamında kalite komisyonlarının organizasyon yapısı, yetki, görev ve

sorumlulukları ile çalışma usul ve esaslarının belirlendiği, kalite politikalarının katılımcı bir anlayış ile hazırlandığı ve farkındalık düzeylerinin arttığını belirtmiştir. Yükseköğretim kurumlarında PUKÖ döngüsünün tüm evrelerinden geçilerek çevrimlerin her alanda kapatılmadığı, söz konusu temel alanlara yönelik planlama ve uygulama aşamalarının gerçekleştiği, ancak kontrol etme ve önlem alma aşamaları için iyileştirme gereksinimlerine yönelik çalışmaların sınırlı kaldığı tespit edilmiştir (Soyer & Güler, 2021). Bununla birlikte Yıldırım & Aslan (2021), “kalite kültürü” kavramı hakkındaki farkındalığın yıllar geçtikçe arttığını belirtmektedir.

Kurumsal akreditasyon programı kapsamında üniversitelerin *politikalarının tanımlanmış* olması, akademik ve idari personelin performanslarının *izlenmesi*, üniversitelerinin birimlerine *ilişkin geri bildirim alınması ve bağlı iyileştirmelerin gerçekleştirilmesi* oldukça önemli görülmektedir. Yani kurumda planlama, uygulama, kontrol ve önlem al döngüsünün başarılı bir şekilde gerçekleştirilmesi amaçlanmaktadır. Bu kapsamda bu döngünün tamamlanmasının kurumun tüm birimlerince gerçekleştirilmesi yani *yaygınlaştırılması* kurumsal akreditasyon programının en önemli özelliklerinden biri olarak görülebilir. Araştırma üniversiteleri göstergeleri arasında yer alan araştırma kapasitesini gösteren yayın-atıf sayısı, ulusal/uluslararası proje sayısı, araştırma kalitesini gösteren bilim ödülü sayısı ile ilgili faktörlerde başarıyı yakalayabilmek amacıyla *akademik personelin bilimsel yayın yapma sürecine destek verildiği* ve teşvik edildiği kurumun *örnek uygulamaları* arasında yer almaktadır.

Sonuç olarak YÖKAK 2020 yılı kurumsal akreditasyon programını başarıyla gerçekleştirmiş üniversitelerde kalite kültürünü destekleme, kamuoyu bilgilendirme, kendine özgü yenilikçi uygulamalar gerçekleştirme, öncelikli alanlar belirleme, izleme ve bağlı iyileştirmeler yapma, kurumun geneline yaygınlaştırma ve paydaş katılımı konusunda çabaların varlığı dikkat çekmektedir.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Bu çalışma bilimsel araştırma ve yayın etiği kurallarına uygun olarak hazırlanmıştır.

Yazarların Makaleye Olan Katkıları

Yazar 1'in makaleye katkısı %50, Yazar 2'nin makaleye katkısı %50'dir.

Çıkar Beyanı

Çalışmada çıkar çatışması durumu bulunmamaktadır.

Kaynaklar

- Aktan, C. C., & Gencel, U. (2010). Yükseköğretimde akreditasyon. *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 2(2), 137–155.
- Akturan, U. (2013). Doküman İncelemesi. İçinde T. Baş & U. Akturan (Ed.), *Nitel Araştırma Yöntemleri* (2., ss. 117–126). Seçkin Yayıncılık.
- Atatekin, E., & Dulupçu, M. A. (2018). Kalitede Yeni Bir Sayfa mı Yoksa Eskilerin Tekrarı mı? Bazı Devlet Üniversitelerinin Kurumsal İç Değerlendirme Raporlarının Eğitim Perspektifi. *Üniversite Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 14–24. <https://doi.org/10.32329/uad.394020>
- Ayvaz, B., Kuşakçı, A. O., & Borat, O. (2016). Kalite güvencesi ve akreditasyon süreçleri. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Mühendislik Fakültesi Endüstriyel Araştırma ve Gelişim Dergisi*, 1(1), 53–60.
- Doğan, İ. (1999). EĞİTİMDE KALİTE VE AKREDİTASYON SORUNU : EĞİTİM FAKÜLTELERİ ÜZERİNE BİR DENEME. *Yönetimde Kalite II. Ulusal Kongresi*, 503–520.
- Emekçi, M. (2018). Türkiye Üniversitelerinin Kalite Güvence Sistemi Açısından İç Değerlendirme Sonuçlarının Karşılaştırmalı Analizi. İçinde M. Koçali (Ed.), *9. Uluslararası Eğitim Yönetimi Forumu* (s. 1860). EĞİTİM YÖNETİCİLERİ VE UZMANLARI DERNEĞİ.
- Güney, A. (2019). Kalite yönetimi çerçevesinde yükseköğretimde akreditasyon süreci. *Journal of Turkish Studies*, 14(2), 401–412. <https://doi.org/10.7827/turkishstudies.14835>
- Hamalainen, K., & Ritva, J.-S. (1999). *More quality to the quality policy of education*. <https://yokak.gov.tr/>. (2022). *Kurumsal Akreditasyon Programı*. Kurumsal Akreditasyon Programı Nedir? <https://yokak.gov.tr/degerlendirme-sureci/kurumsal-akreditasyon-programi-nedir>
- Kılıçaslan, Ç. (2020). Yükseköğretimde Akreditasyon. *PEYZAJ-Eğitim, Bilim, Kültür ve Sanat Dergisi Özel Sayı, Özel Sayı*, 10–18.
- Özçiçek, Y., & Karaca, A. (2019). Yükseköğretim kurumlarında kalite ve akreditasyon: Mühendislik Eğitim Programlarının Değerlendirilmesi. *Fırat Üniversitesi Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 3(1), 114–149. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/fuuiibfdergi/issue/46079/580174>
- Özer, M., Gür, B. S., & Küçükcan, T. (2011). Kalite güvencesi: Türkiye Yükseköğretimi için Strateik Tercihler. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 1(2), 59–65. <https://doi.org/10.5961/jhes.2011.009>
- Peker, Ö. (1996). Eğitimde Kalite ve Akreditasyon. *Amme İdaresi Dergisi*, 29(4), 19–32.
- Señal, N. C., González, C. de la R., Fischer, F. P., Hansen, S. P., & Ponds, H. (2008). *Internal Quality Assurance and the European Standards and Guidelines the European Standards and Guidelines*.
- Soyer, B., & Güler, M. (2021). Yükseköğretimde yeniden yapılanma: Türk yükseköğretiminde kalite güvencesi sisteminin gelişimi. *Trakya Üniversitesi Kalite ve Strateji Yönetimi Dergisi*, 1(1), 45–80.
- Talip, Y. (2017). Türkiye’de sosyal hizmet eğitim/öğretiminde kalite güvence sistemi ve akreditasyon standartlarına ilişkin bir model çerçeve önerisi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 28(1), 151–168.
- Taş, İ. E., Durgun, S., & Gözükara, M. A. (2022). Kurum iç değerlendirme raporlarının (KİDR) üniversitelerde kalite yönetim sürecine katkısı: KSÜ kurumsal geri bildirim raporu üzerinden değerlendirme. İçinde *Beşeri ve Sosyal Bilimlerden Seçkin Araştırmalar* (Sayı January, ss. 1–36).
- Uludağ, G., Bora, M., & Çatal, S. (2021). Türk yükseköğretiminde kalite güvencesi sistemi ve öğrenci katılımının önemi. *Trakya Üniversitesi Kalite ve Strateji Yönetimi Dergisi*, 1(1), 91–112.
- Yetişen, S., & Ünlü, H. G. (2019). Yükseköğretimde kalite perspektifi: 2007 yılında kurulan devlet

üniversitelerinin kurum iç değerlendirme raporlarının karşılaştırmalı analizi. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 7(16), 72–89.

Yıldırım, K., & Aslan, A. (2021). Türk Yükseköğretiminin öğretimin kalitesinin dış değerlendirme raporlarına göre çoklu bakış açısıyla incelenmesi. *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi*, 25, 106–129. <https://doi.org/10.14689/enad.25.5>

YÖKAK. (2020). *2019 yılı Akreditasyon Kuruluşları Genel Değerlendirme Raporu*.

YÖKAK. (2021a). *2020 Yükseköğretim değerlendirme ve kalite güvencesi durum raporu*.

YÖKAK. (2021b). *Akredite olan kurumlar*. yokak.gov.tr. <https://yokak.gov.tr/raporlar/akredite-olan-kurumlar?termYear=2019>

The Transformation of the US's Hegemonic Paradigm: From Embedded Liberalism to Disembedded Financial Liberalism¹

Betül SARI AKSAKAL²

ABD Hegemonik Paradigmasının Dönüşümünün Tarihsel Süreçteki İzini Sürmek: Gömülü Liberalizmden Parçalanmış Finansal Liberalizme

Öz

Amerika'nın İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana dünya çapında hakim bir güç olarak ortaya çıkışı, bazı tarihsel tecrübeler ışığında incelenmesi gereken bir konudur. İkinci Dünya Savaşı'nın ardından ABD dünyanın çöken uluslararası para ve finans sistemini yeniden kurmuş, böylelikle lider pozisyonda olacağı uluslararası kapitalist sistemi oluşturmuştur. Gömülü liberalizm, ekonomik, politik ve kurumsal bir örgütlenme stratejisi olarak ABD hegemonyasını sağlamlaştırarak istikrarlı bir hale getirmiş, uluslararası sistemde ABD'nin başrol oynadığı bir küresel ekonominin somutlaşmasının koşullarını yaratmıştır. 1970'lerin ortalarından itibaren ise-neoliberal politikalara geçişin doğal bir sonucu olarak, dünya ekonomisinin finans kapital ile karakterize bir birikim rejimine entegrasyonunun ardından, parçalanmış finansal liberalizmin ABD hegemonyasının devamlılığını sağlayacak yeni bir strateji olarak etkisini göstermeye başladığı anlaşılmıştır. Çalışma, ABD hegemonyasının ortaya çıkışından günümüze kadar uzanan zaman diliminde, ABD'nin hegemonik stratejisinde meydana gelen değişimi açıklama sorunsalından hareket etmiştir. Bu sorunsal bağlamında, ABD hegemonik stratejisinin gömülü liberalizmden parçalanmış finansal liberalizme kayışı ve bu kayışı belirleyen temel dinamikler tarihsel perspektif ekseninde irdelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Amerikan hegemonyası, gömülü liberalizm, Soğuk Savaş, parçalanmış finansal liberalizm, finansal krizler.

Tracing the Transformation of the US's Hegemonic Paradigm in the Historical Process: From Embedded Liberalism to Disembedded Financial Liberalism

Abstract

The emergence of the United States (US) as the worldwide dominant power is an affair that needs to be investigated in light of some historical experiences. Afterward the Second World War, the US reestablished the world's deteriorating international monetary and financial system. Embedded liberalism reinforced and stabilized the US hegemony (as the form of economic, political, and institutional organization) by generating the requirements for consolidating the global economy in which the US takes a leading role. From the mid-1970s, after integrating the world economy into an accumulation regime characterized by finance capital-as, a natural consequence of the transition to neoliberal policies-it was understood that fragmented financial liberalism began to show its effect as a new strategy that would ensure the continuity of the US hegemony. The study has departed from the problematic of elucidating the change in the hegemonic strategy of the US from its birth to the present day. In this problematic context, the shift of the US hegemonic strategy from embedded liberalism to disembedded financial liberalism and the central dynamics determining this shift is examined in the axis of historical perspective.

Keywords: Embedded liberalism, US hegemony, Cold War, disembedded financial liberalism, financial crises.

Makale Türü: Araştırma

Paper Type: Research

¹ This study was produced from my doctoral thesis titled "Financialization and the US Hegemony: A Critical Approach to Contemporary Debates" under the supervisor of Assoc. Dr. Muammer KAYMAK who is the faculty member of Hacettepe University Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Economics. I thank him for being with me throughout my graduate education and for his contributions to me...

Bu çalışma, Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İktisat Bölümü öğretim üyesi Sayın Doç. Dr. Muammer KAYMAK danışmanlığında sonuçlandırılan "Financialization and the US Hegemony: A Critical Approach to Contemporary Debates" başlıklı doktora tezinden üretilmiştir. Hocama lisansüstü eğitimim süresi boyunca hep yanımda olduğu ve bana sunduğu katkılar için sonsuz teşekkürler...

² Dr. Research Assistant Betül SARI AKSAKAL Manisa Celal Bayar University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Economics. Araştırma Görevlisi Dr. Betül SARI AKSAKAL, Manisa Celal Bayar Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, betullsari@gmail.com, ORCID: 0000-0003-2668-364X.

1. Introduction

The Second World War (1939-1945) represents the struggles between economies to get a larger share of global capital. The United States (US) emerged from the war as the hegemonic power. Therefore, it has tended to dominate the world in the military, economic, and technological fields. The US represents approximately half of the world economy in the post-war period. The US was the only country that could generate a new and utterly different world economy to bring the capitalist system back to life and restructure it internationally for the period in question. The US set one of its main objectives not to repeat its mistakes in foreign policies during the interwar period. In this context, it acted with regard to various economic and strategic objectives and established the Bretton Woods system. By coordinating the endeavors to rebuild the international monetary system following the war, it has formed economic and ideological interests within the national and international arena in line with some geopolitical requirements.

The economic system in the US following the Second World War relied on the idea of keeping away from the brutalities and political radicalization that emerged during the war. The laissez-faire capitalism of the pre-war period gave rise to an international decline in the financial and economic system. The rise of fascism in many nations accompanied it. Embedded liberalism was created within the direction of the US's economic, political, institutional, and cultural interests in the post-war world. Again under the leadership of the US, it fasted on to expand and restructure the world capitalist production and formed the legitimate discourses of the post-war institutional arrangements of the international system.

Marshall Plan was implemented under the leadership of the US in line with the basic principles of embedded liberalism. The Plan attempted to reconstruct the international division of labor following the interests of the US. Steps have been taken toward the economic recovery of solid and large accumulation poles such as Japan and Western Europe. In the following years, embedded liberalism imposed forms of the state which implemented "Keynesian" fiscal and monetary policies. The state understanding focuses on full employment, economic growth, and welfare, which continued as the form of US-driven political-economic organization until the mid-1970s.

A completely different process started with the introduction of neoliberal policies within the framework of the search for a solution to the structural crisis that started in the mid-1970s. Neoliberalism, like former liberalism a century earlier, adopted the idea of the self-functioning market at the national and global levels and used the state to disembed the economy from society. It is an economic order formed by societies in which the economy dominates society and labor, turning labor into a commodity. The establishment of the free market logic in the world economies and the commodification of labor (conversion of labor into a tradeable commodity for profit) brought about the disappearance of legal measures that both regulate the labor supply and protect society from the destructive effect of the market. On the one hand, the elimination of the rigidity of the labor market and the weakening of the power of organized labor; on the other, the gradual reduction of the share allocated to the social sphere in the government budgets occurred.

Through neoliberalism, world economies have entered a period shaped by a process in which the most distinctive feature of modern capitalism is characterized not by industrial capital but by financial capital. An ideology that includes concepts such as financialization, globalization, and deregulation through an attractive and misleading recipe has begun to be imposed on countries. The US hegemony has created two world economies within this framework. The first is the world economy, which existed from 1945 to the mid-1970s, mainly under the influence of the Second World War and the ensuing Cold War. The second is a heavily financialized world economy. Disembedded financial liberalism

gripped the world starting from the mid-1970s and continued to exist in world economies by consolidating under the leadership of the US.

The COVID-19 pandemic revealed how the health sector is weakened by disembedded financial liberalism and neoliberalism. Neoliberal policies-which is the representation of the accumulation regime of the US hegemony- exposed elements such as the inadequacy of the health systems in the fight against the pandemic, the inequalities in access to health services, the destruction caused by the cuts in public services, and the shaving of the social functions of the state. All those issues are shreds of evidence of the disembedded financial liberalism. On the other hand, COVID-19 has deepened the insecurity, poverty, and inequality caused by neoliberal capitalism in the lives of the working classes in parallel with increasing unemployment. However, despite all these negativities, despite the detriment of some economies in the international capitalist system, the phenomenon whose continuity is ensured through this accumulation model is American hegemony.

The study has acted from the motive of finding answers to the questions of what is the change in the hegemonic strategy of the US and what are the fundamental dynamics that determine this change in the process from its nascency to the present. The foundations of the US hegemony in terms of the economic, political, social, cultural, and institutional contexts will be investigated in this study. In this way, the foundations for the generation of embedded liberalism can be better clarified as the form of economic and political organization which enables the US hegemony to be built on a sound basis. Then, the definition and fundamental dynamics of embedded liberalism will be given. Subsequently, the main motives behind the transition of US hegemony from embedded liberalism to disembedded financial liberalism will be analyzed. Finally, the consolidation of the disembedded financial liberalism and its impact on US hegemony and the world will be outlined.

Marxist literature is the literature that the study's theoretical background extensively uses. Because it is thought that understanding what kind of accumulation model and rule regime the US hegemony has adopted since its establishment depends on examining the unequal relations within the international capitalist system. Marxist thought³ began to show its influence in the international political economy in the mid-1970s. In the context of the debates about the oil crisis in the 1970s, the collapse of the Bretton Woods System, the decolonization processes, the softening period of the Cold

---

³ Marxism is a philosophical, economic, political, and social approach based on the work of Karl Marx and Friedrich Engels in the second half of the 19th century. With its more formal definition, Marxism is a socioeconomic and sociopolitical analysis method that examines social class relations, social conflicts, and social transformation from a dialectical perspective and interprets historical development from a materialist (more accurately, historical materialist) perspective. Marxism should not be interpreted as a mere political movement. Today, Marxism influences a wide range of literature, from sociology to history, anthropology to economics, archaeology to art, education to geography, philosophy to political science, and psychology. The reflections of Marxist thought on the discipline of international political economy and international relations can be broadly classified as Dependency School (Frank, 1967, 1970; Baran, 1968) and World System Theory (Wallerstein, 1974, 1976a and 1976b). Theories apply Marx's concepts of class conflict and exploitation to social relations, the international capitalist system, and world politics from a historical perspective. In the theories, the dependency and class conflict between developed and underdeveloped countries is focused on the reflections of the international system through categorizing the countries as center/periphery countries. The center country exerts dominance over the periphery through economic, political, cultural, legal, and institutional means (Wallerstein, 1974), just like the dominance relationship between the bourgeoisie and the proletariat advocated by classical Marxist thought. Marxist philosophy argues that the history of the capitalist system is determined by the class struggle between the oppressors (the bourgeoisie - the owner of the means of production) and the oppressed (the working class, which has nothing to sell but their labor). Marxism argues that this struggle also determines and changes the social structure. International political economy theories that benefit from the Marxist theory have also analyzed class conflict as an international struggle by adapting Marxist thought to the interstate system. Here, the oppressed are the underdeveloped countries in the system, and the oppressors are the developed countries that exploit the developed and underdeveloped countries economically, politically, socially, and culturally. The existence of imperialism and exploitation, which constitute the essence of the capitalist system, is also valid in the interstate system. Thus, Marxism offers a holistic and critical explanation of the global political economy and modern economy (Palan, 2000).

War, and especially the decline of US hegemony, Marxist thought began to be applied to the international political economy. The existence of imperialism and exploitation, which constitute the essence of the capitalist system, is also valid in the interstate system predicated on the capitalist production style. Thus, it is thought that Marxist thought offers a holistic and critical explanation of the global political and modern world economies.

2. Administration of the Post-War Economy and the Road to Embedded Liberalism

US hegemony can be traced back to the end of the Second World War. In this period, the US economy produced more than half the world's industrial output (McCormick and McCormick, 1995: 6). This was mainly because Western European and East Asian economies significantly deteriorated throughout the war. In this process, the US realized that it was required to create new strategies and forms of administration to ensure its international power continuity (Ross, 2015). In this direction, first, an international economic system was effectuated to promote and revitalize international trade in line with the basic principles of the capitalist system. Secondly, international military institutions were restructured, and an elaborate allied network was set up.

Meanwhile, several questions arose. First, how would the new international monetary order, formed by the dollar, be developed? Second, how would war-torn Western Europe be restructured in keeping with American interests? Third, how would the international division of labor be carried out in favor of the US? Fourth, which policies should be designed to combat the popularity of fundamentalist nationalist, socialist, and communist forces? Finally, how would the US restructure the unity of the capitalist world market based on multilateral trade?

In the context of all these problems, the International Monetary Fund (IMF) and the World Bank were built (Corbridge, 1994). Through these institutions, the economic structures of the nation-states which implement different policies have entered into a coordinated and harmonious form within the international capitalist system. Furthermore, the Bretton Woods system and its efforts towards stabilizing the world economy by re-fixing currency rates to the gold standard tied to the dollar is another central part of the policies put into practice (Helleiner, 2019: 1112).

The US acted from the idea that its capital would manage the world economy and that multilateral institutions would adopt its determined norms and principles (Lacher, 1999: 343-348). Within this perspective, the US tried to carve out an order with its high capacity to integrate the post-war world countries into the international capitalist system. However, the strong continuation of the Western labor movements and the elements, such as the rising communist threat, unveiled an exigency for a system and an accumulation model (Maier, 1977: 611-622). Embedded liberalism has begun to be laid out as a phenomenon providing this system and model exigency.

3. The Compromise of Embedded Liberalism and the Hegemonic Capacity of the US

Embedded liberalism was first articulated and labeled by Ruggie (1982) through his pivotal article "International regimes, transactions, and change: embedded liberalism in the postwar economic order," which was about the embedded nature of the post-war market. It moves away from liberalism's idea of a self-regulating market by revealing that it is intertwined with a political process requiring state intervention. Ruggie clarified the main philosophy and spirit of the embedded liberalism as follows:

"This was the essence of the embedded liberalism compromise: unlike the economic nationalism of the thirties, it would be multilateral in character; unlike the liberalism of the gold standard and free trade, its multilateralism would be predicated upon domestic interventionism" (Ruggie, 1982: 393).

Embedded liberalism is built on two compromises. On one side of this compromise, national economic targets such as industrialization, development, full employment, and social welfare; on the other, international cooperation and liberal multilateralism took part. First, the market is embedded in a structure of social and political constraints and regulations (Harvey, 2005: 11). More specifically, it was not allowed to regulate itself. Markets are embedded in society in a broader institutional framework with the word it contains :

“The market pattern, being related to a peculiar motive of its own, the motive of truck or barter, is capable of creating a specific institution, namely, the market. Ultimately, that is why the market’s control of the economic system is of overwhelming consequence to society: it means no less than the running of society as an adjunct to the market. Instead of the economy embedded in social relations, social relations are embedded in the economic system. The economic factor’s vital importance to society’s existence precludes any other result. For once, the economic system is organized in separate institutions based on specific motives and conferring a special status; society must be shaped in such a manner as to allow that system to function according to its laws. This is the meaning of the familiar assertion that a market economy can function only in a market society” (Cited in Bernburg, 2002: 734).

Embedded liberalism takes its roots in John Maynard Keynes’s political and economic views (Helleiner, 2006; Kirshner, 1999). After the war, the US abandoned the laissez-faire principle while regulating the international economic system. With the phantom of the Great Depression, which is still coming in sight, domestic employment and production focused on US economic policy. Firms placed reliance on aggregate domestic demand for profit and production. The repression of financial interests was essential to reconcile full employment tactics and maintain economic growth with an open free trade regime (Helleiner, 1994). In the words of Gindin and Panitch:

“The US-led postwar order is usually presented in terms of the victory of the interventionist, or welfare, economy over the market economy, which allowed states to cushion their populations from external disruptions in the context of the movement towards greater openness in the international economy. However, the notion of this so-called embedded liberalism obscures that the social welfare reforms were structured to be embedded in capitalist social relations. They facilitated not the de-commodification of society but its increasing commodification through full employment in the labor market and the consumer demand that the welfare state made possible. The social reforms of the welfare state were critical in terms of employment and income security, education, and social mobility, and they strengthened the working classes in many respects. However, these reforms were directly related to the restructuring efforts of global capitalism on an international scale.” (Gindin and Panitch, 2012: 9; Emphasis added).

In all these contexts, embedded liberalism represents the policy bundle through which states take on specific responsibilities to reproduce capitalism internationally. In the following section, Keynesian economic policies, one of the essential dynamics that enable embedded liberalism to function, will be enlightened in more detail. In addition, Fordism will be addressed as these policies’ production and accumulation regimes.

3.1. The Indispensable Dynamics of the Embedded Liberalism

Keynes founded the all-inclusive discursive coordinates of embedded liberalism. Keynesianism is an ideological term that captures the excellent view of the mixed economy in the post-Second World War years. It has functioned as the most critical component of the US’s socioeconomic and sociopolitical domination over the world and as a hegemonic accumulation system (Itoh and Lapavitsas, 1998: 207-208). On the other hand, the Keynesian compromise is an accumulation regime peculiar to the capitalist state. Its function ensures the complete subordination of labor to capital (Baca, 2021: 530; Strange, 1999: 345).

In this period, practices such as full employment and social services also preserved their existence as necessary factors for realizing capital accumulation. For regeneration after the war, the turn to Keynesian stimulus and administration lend assistance to strengthen growth and trade. Between 1950 and 1973, GDP per capita worldwide increased by 3% yearly. For the same years, trade increased by 8% per year. (Maddison, 2008: 67-70). The compromise of embedded liberalism installed the proper economic, social, ideological, and institutional conditions that eventually gave rise to an era of significantly rapid and broadly shared growth named the *Golden Age of Capitalism* (Marglin and Schor, 1991).

In addition, it is possible to talk about a period characterized by relatively moderate capitalism based on the social compromise between labor and capital. In Best's (2003: 368) words, "*embedded liberalism has embarked on certain practices and expectations to stabilize economic relations, and embodied several social goals in a normative and discursive context*" (*Emphasis added*). First, it brought along a redistribution mechanism and weighted state support in the formation of the capitalist class. World capitalism complied with the welfare state practices demanded by the working classes (Gough, 1979: 47). The *welfare state* phenomenon calmed class conflicts.

The growing and strengthening working class actively contributed to income redistribution through the political parties it supported or their unions. In the words of Harvey (2005: 155), the spectacular growth seen in the long post-war boom depends on a series of compromises among the social classes. The operations of the state have promoted the spectacular increase in profits, money incomes, and social wages of the labor class in the US and many countries, which functioned as one of the essential components of embedded liberalism⁴ (Dowd, 2006: 204).

It is also necessary to touch on the Fordist accumulation regime, representing the mass production carried on the assembly line. It was put into practice for the first time by Henry Ford, an American industrialist, business magnate, and founder of the Ford Motor Company. Fordism hinges on the centralized production in great factories and the supervision of all stages of production (Sarıöz-Gökten, 2013: 155). Fordism undertook the growth dynamics of the capitalist system as the dominant accumulation model in the world through different versions following the war. Fordism aims to spread the US production system globally and thus redefine social class relations and alliances globally. An essential pillar of world hegemony is the hegemonic power's production style and the productive and social relations determined by this style (Saul, 2012: 329).

The dissemination of the hegemon power's mode of production to the world and its success depend on the worldwide adoption of the working organizations, and socialization mechanisms brought about by that mode of production (Bieler and Morton, 2004; Cox, 1977, 1981, 1983). From this point of view, the US has set itself as one of the primary objectives for the worldwide adoption of its production style. Because production cannot be described only as a process in which goods and services are created. In addition, production is a phenomenon with political and ideological dimensions. It represents an arrangement in which every area of life is shaped, and every area becomes open to the control and determination of capital. Antonio Gramsci's (1971) views on this subject are remarkable. Fordism already became famous when he used it in 1934 in his essay "*Americanism and Fordism*" in his Prison Notebooks. However, Gramsci's vision of Fordism attached

---

⁴ As Polanyi evaluates, this change created a "double movement" that generated left- and right-wing movements in Europe and the United States. Following the Second World War, Western policymakers intentionally generated global and national institutions that could enhance economic interdependence while safeguarding their society from economic downturns. Contrarily, the emergence of global neoliberalism starting in the 1980s lent a hand to deconstructing embedded liberalism's moral economy and the urgencies of the state for the welfare of its society during economic contractions.

importance to different *political, cultural, and "economic"* aspects. Gramsci regarded Fordism as more than a system of material production, insisting that it was based on cultural resources and created new personality types that conformed with the hegemonic interests of the US-the leading worldwide innovator and leader of the Fordist production regime (Gramsci, 1971: 297).

The US has another critical objective, such as breaking up the rising communist wave in the Cold War conjuncture. Therefore, new weapons needed to be created by the captain of the ship of the international capitalist system to combat communism. Compatibly, the Marshall Plan was carried into effect to ensure the reconstruction of Western Europe in economic, political, and social contexts following American interests. In van der Pijl (1984: 22)'s words, through the Marshall Plan, embedded liberalism became the hegemonic control mechanism of the US. The Marshall Plan (officially the European Recovery Program, ERP) was an American initiative enacted in 1948 to provide foreign aid to Western Europe, which was carried into effect under the leadership of the 50th US Secretary of State, George Marshall. The Plan was presented to the world under the European Recovery Program's name and remained in force between 1948 and 1951.

The US has used foreign aid to prohibit the passage of many countries destined to enter the communist bloc (Magdoff, 1997: 118). By forewarning Western Europe to stay away from the *non-American part of the world*, in other words, the *Soviet bloc*, the US has effectively paved the way for its global supremacy. Furthermore, the US stipulated supporting the US foreign policy as a condition of benefiting from Marshall Plan aid. Thus, through the aid, there was a mutual trade-off between the US and its Western allies (Türel, 2017: 72-74). Thus, the US has successfully propagated its official sphere of influence and hegemony worldwide. This has led to the assumption that American values are universal. Herewith, the US hegemony is perceived as beneficial for all countries. The evaluations made by Blum on the subject are noteworthy:

"After the Second World War, the US saw an open door in front of it to dominate the world. Politically, militarily, economically, and ideologically, the only obstacle it faced was the phenomenon of communism. That is why US foreign policy institutions mobilized to defeat this enemy. The Marshall Plan formed an indispensable part of this operation. There was no other choice anyway! From the Russian Revolution to the Second World War, the mainstay of US foreign policy was anti-communism. During the war, it was interrupted for a while, and in the final months of the Pacific campaign, the fight against communism became more important for Washington than even fighting with the Japanese" (Blum, 2013: 31).

The US invested heavily in the Marshall Plan through the instrumentality of the World Bank (Table 1). The Plan rebuilt the workshop economies of Western Europe and Japan and reestablished their economic relations with great manufacturing regions in Asia, Africa, and Latin America. Within the scope of the Marshall Plan, approximately 12.7 billion dollars of resources were transferred between 1948 and 1951. Approximately 65% of this figure has been available to industrialized countries such as England, France, Germany, Italy, and Japan (Samuelson, 1980: 780). The Plan resulted in Western Europe's and Japan's rapid recovery since considerable aid and investment were supplied to Japan and Western Europe. In this period, some Central and Latin American and some Far Asian countries entered an industrialization path dependent on the US's direct investments and large companies of developed European economies (Ivanova, 2007). In the quarter Century following the Second World War, the US invested three times as much in Europe and Japan as it did in Latin America (Frieden, 2006: 292-293). Accordingly, Western Europe has rebuilt itself from the ashes of the war. On the other hand, Japan, which has grown by more than 9% for nearly two decades, has become the first non-Western country which successfully industrializes (Eichengreen and Uzan, 1992: 20). High value-added manufacturing such as cars, oil, and chemicals, became significantly embedded properties of trade and investment between industrialized states. During the 1960s, foreign direct investment grew by two times the level

of the world GDP, while international trade grew 40% faster than the world GDP (Panitch and Gindin, 2012: 114).

Table 1. US Post-War Foreign Aid (Billion Dollars).

	1945-1950	1951-1956	1957-1962	Total
Net non-military aid	17,1	11,0	11,2	39,3
Western Europe	10,9	5,4	1,0	17,3
Asia, Africa, and the Near East	4,6	5,0	8,3	17,9
Others	1,6	0,6	1,9	4,1
Net foreign debt issued	9,1	1,5	2,5	13,1
Western Europe	8,1	0,2	-2,1	6,2
Asia, Africa, and the Near East	0,7	0,8	2,8	4,3
Others	0,6	0,5	1,8	2,9
Net military aid	1,8	16,7	12,1	30,6
Western Europe	0,3	11,1	4,2	15,5
Asia, Africa, and the Near East	1,4	5,1	7,3	13,8
Others	0,1	0,5	0,6	1,3
Net total debt and aid	28,3	29,2	25,8	83,3

Source: Samuelson, 1980: 780.

The period up to about 1973 was quite favorable for Western Europe, Japan, and the U.S. Both the European Economic Community, the US, and Japan completed this period with a very bright success line with high growth rates (2.3%, 1.2%, and 4.2%) respectively and low inflation rates (4.4%, 5.4%, and 3%) respectively (Alvarez-Cuadrado, 2008: 2-5). However, while this positive picture continued, there were also harmful elements that would bring an end to it. Due to the Vietnam War, the domestic and foreign deficits of the US led to a considerable accumulation of dollars abroad. As a result, they began to shake the foundations of the Bretton Woods system. On the other hand, OPEC's raising the oil price by nearly four cards in 1973 and the defeat of the US in the Vietnam War was the last straw regarding the system's functioning. The following section will cover these developments in more detail.

3.2. Rise of the Neoliberal Movement and the Breaking of the Embedded Liberalism

The crisis of the Bretton Woods order beginning in the late 1960s demonstrates the relative decline of US industrial competitiveness, which made way for more considerable competition between the US and Europe in both the political and economic domains, eventually substantiating the collapse of the embedded liberal project itself. Moreover, the US economy began to lose its competitive advantage on a global scale due to Western Europe's and Japan's economic resurgence, the 1973 and 1979 OPEC price increase shocks, and the ongoing war in Vietnam (Caffentzis, 1973; Schmidt, 2011).

Especially towards the end of the 1960s, with the escalation of the Vietnam War, the deterioration of the balance of payments of the US and many countries, the extraordinary increase in foreign debts, the dangerous rise of the debt/capital ratio in the private sector gave birth to the overproduction crisis of a classic accumulation. As a result, general profit rates in economies began to decline. Since the mid-1960s, profit rates in developed capitalist countries tended to decrease, and the capitalist system began to give signals of crisis. In the US, Germany, Japan, and the G-7 countries, profit rates declined dramatically from the mid-1960s to the 1980s (Shaikh and Tonak, 2012: 111-172). Accordingly, it can be said that developed capitalist economies have entered a period of severe economic shrinkage. The world economy has faced the worst post-war recession. As a result of these developments, the world capitalist economy was again faced with an extraordinary accumulation crisis. The virtuous dialectic between embedded liberalism and its fundamental dynamics has begun to end.

Afterward the collapse of the Bretton Woods system in 1971, the US presented the paper dollar standard, which suspended the gold backing of the dollar. As exchange rates were henceforth adjusted to float, the US assured its financial power through the new paper dollar standard as “the volatility of other currencies was less important to Americans than the volatility of the dollar was to the Germans, the Japanese, and the OPEC and NOPEC countries” (Strange 1994: 107) in international financial markets. This implies international dependence on the dollar's security, which was effectually driven up after the collapse of the Bretton Woods system in a growingly volatile financial ambience. Hence, the US's influence in global financial markets has gradually extended. All that gave rise to the shaking of the Keynesian compromise in the 1970s by permitting neoliberals to seize the government and re-regulate to disembed the economy from society. Neoliberalism is the ideological counterpart and infrastructure of this radical accumulation regime change in the international capitalist economy. Neoliberalism was the turning point of the expiration of the state-led or Keynesian accumulation regime of capitalism.

Neoliberalism has emerged as a historical phenomenon and has been presented to solve the effects of falling profitability in economies. As a result, neoliberal views began to bubble up as a practicable alternative to embedded liberalism. As Harvey illuminates:

“The 1970s was, if you like, a moment of the revolutionary transformation of economies away from the embedded liberalism of the postwar period to neoliberalism, which was set in motion in the 1970s and consolidated in the 1980s and 1990s”.

Neoliberalism is a project to forcefully remove the limitations imposed by society on the market so that the market completely dominates social relations. Accordingly, neoliberalism created a disembedded social and international order vulnerable to socioeconomic and sociocultural crises akin to what Polanyi envisaged in his work. Disassociation between society, politics, and the economy demonstrates the disembeddedness (Polanyi, 1957: 68).

Neoliberalism has been defined by Brown (2015: 44) as “a rationality that capitalism has finally swallowed humanity.” This actuality can be observed through Margaret Thatcher's well-known discourse, “There is no such thing as society” (Thatcher, 1987). Neoliberalism also includes an ideological and political program that pushes the transformation of societies toward market dominance. Neoliberalism erodes the foundation of the social features of the state. Neoliberal policies have reshaped the market by bringing flexibility to eliminate job security, privatization, and labor market reforms to lower wages. Neoliberalism seeks to reduce capital's social security responsibilities while seeking conditions for lowering labor costs and increasing labor productivity. It also deepened societal inequalities, made the labor regime flexible and insecure, limited wage increases, regressed the right to collective bargaining, and caused severe damage to the welfare regime and the social state (Saad-Filho, 2010: 242). Therefore, millions of people today are doomed to precarious and fragmented

lives without predictability, characterized by informal, flexible, conditional, temporary employment, unemployment, uncertainty, and declining wages. In Harvey (2005)'s words, when the Thatcher-Reagan axis came to power on both sides of the Atlantic, it gave rise to neoliberalism and its riveting worldwide.

Through neoliberalism, financialization has become indispensable to the health of American capitalism. The current phase of capitalist development has been called financialized capitalism, which implies the phase where the focal point of the economy switches from production to finance, from value creation to value extraction. Samir Amin (2008) has defined this phase as an order of “oligopoly-finance capital,” which has carried all the major domains of the economy (industrial production, commercialization, financial services, research, and development) under the direct domination of capital. Under the order of oligopoly finance capital, the neoliberal state has played a prominent part in shaping social relations to establish advantageous conditions for private capital accumulation. Financialization has become operational through two devices: pressures on wages and borrowings actualized within the framework of the structural adjustment policies, which have geared up the inequality between the center and peripheral countries (Portes and Hoffman, 2003). Contrary to the US, it is claimed that this situation has negative consequences for third-world countries. Moreover, through its international financial architecture, the United States has imposed its own rules on the rest of the world, determining how developing countries’ domestic policies are formulated and implemented.

4. The Rise of the Disembedded Financial Liberalism

The neoliberal project removed the financial capital from its embedded place in the 1980s by the leadership of the US (Harvey, 2005: 17-21)⁵. The transformation established the legal, institutional, and market infrastructure to anchor financial liberalism. It can be implied as the *Second Great Transformation*, which demonstrates the domination of finance over industrial and commercial capital and the growing autonomy of the financial sector (Lapavitsas, 2009: 146). That process was outlined by Kevin Philips as follows:

“The US economy has evolved in the last 30-40 years in what I call financialization. Processes involving the management of money, the management of securities, corporate restructuring, the division of corporate assets into securities, the trading of futures, and other forms of custody of securities are constantly replacing the act of producing, developing, and carrying something” (Philips, 2002: 53).

Many financial innovations, such as futures exchanges, options, derivatives, and high-risk mutual funds, were encouraged during this period. Consequently, financial capital—stocks, bonds, foreign exchange, and more exotic financial instruments—has increased worldwide at an astonishing rate. This process has led to the emergence of a financial structure that increasingly acts independently from the field of production (Foster, 2008: 39). The mobility of financial capital, which experienced a fermentation phase in the 1980s, increased faster than previously predicted in the 1990s, and the

---

⁵ Various data can support Harvey's argument. As a measure of a large-scale shift in the investment flow from the production of industrial goods to the finance, insurance, and construction sector, the increase in gross fixed capital formation (investment) in the industrial sector over time can be investigated. From the end of the Second World War through the 1970s, the total increase in industrial goods (mining, construction, and manufacturing) in this type of investment was around 32 percent worldwide. However, in the 1980s and 90s, this rate was only 18 percent. Conversely, in the finance, insurance, and construction sector, the share of investment flow, 16 percent between 1945 and 1980, increased to 30 percent in the 1980s (Epstein, 2005: 28, 32-37).

internationalization of it reached very high levels⁶. Afterward the collapse of the Soviet system and the end of the Cold War, the inception of a new capital accumulation process- namely *financial globalization*- accelerated that. In pursuit of the Soviet collapse, financial liberalism became institutionalized in the so-called Washington Consensus, which promotes all the principles and norms of the free market economy. It also symbolizes the switch from embedded liberalism characterized by repression of finance (Helleiner, 1994, McKinnon, 1973) to the liberation of finance from its post-Second World War restrictions (Panitch and Konings, 2008: 19). In addition, a period has come forward in which finance capital owned up to new functions as a facilitator, shaper, and developer of markets in general (Vormann and Lammert, 2019: 18-22).

The financial liberalization policies supported by the IMF (under the control of the US) led to significant foreign capital inflows to developing countries. This has resulted in a credit boom, and a succession of financial crises as national banks take huge risks. While financial markets have been liberalized with free capital movements, financial crises have also become globalized. Uncontrolled liquid international capital movements have led to speculative bubbles, and the neoliberal counter-revolution laid financial crises in developing countries, the foundations of which in the mid-1970s. 1994-1995 Mexico, 1994 Argentina 1997 East Asia, 1998 Brazil, 2001-2002 Argentina crises sparked off the deep recession tendencies across the world (Bimay and Kaymak, 2019: 26). Therefore, governments have had to accept the liberalization and austerity programs proposed by the IMF, one after another. The main forces designating the IMF's policies are the US and other countries (Chang and Grabel, 2004). Financial liberalism is an alternative way for the US and other center Western countries to gain structural power at the expense of the socioeconomic backwardness of Third World countries. In terms of its hegemonic interests and its motives to maintain its power in the global economy, the US has imposed financial liberalization on many countries (Soederberg, 2004: 1). Amin's statements on the subject are proof of how the US and its hegemony have benefited from this crisis-ridden process in economic and political contexts:

“The financialization perspective- the new dogma of neoliberalism imposed by the IMF-has only one purpose. The purpose is to accelerate the transfer of capital toward the US to close its foreign trade deficit. The deficit in question is itself the result of the weaknesses of the American economy and its strategy of controlling the planet militarily” (Amin, 2019: 87).

The deepening and integration of financial markets are essential to financing the US's balance of payments and budget deficits. With this method, the US can attract more than 2 billion dollars of global savings daily (Bond, 2004: 162). This situation plays a vital role in the continuity of US hegemony through an accumulation strategy based on finance capital.

The financial crisis of 2007-2008-the eruption of the US mortgage bubble, and the collapse of Wall Street also reflect the fundamental contradictions of capital accumulation and class formation in the neoliberal era (Gough, 2011). The crisis can be defined as the emergence of the contradictory nature of the capitalist mode of production in finance. As time passes, it has increased the shocks realized in the economic, political, and social domains (Savran, 2013: 103-119). The crisis, first triggered by financial turmoil in the center of capitalism in the American economy, soon affected many developed and underdeveloped world economies. It deepened through a debt crisis, European unemployment,

---

⁶ World foreign exchange transactions, which were only about 190 billion dollars a day in the 1970s, reached 1.2 trillion dollars a day in the early 1990s and 1.8 trillion dollars today. For every one dollar used in the real sector, a transaction volume of roughly about thirty dollars is realized in the world financial markets, and banks, which are the leading actors of global financial capital, are increasingly internationalizing their transactions in this process (Petras and Weltmeyer, 2001: 16-18). To elucidate with another example, loans given by international banks to developing countries were only 2 billion dollars in 1972, and this figure reached 90 billion dollars in 1981 (Strange, 1994: 110-112).

and a great recession affecting developing countries. The financial crisis started in the US and was somehow exported to almost the whole world by the US again. The internal and external balance of the US economy, which deteriorated for a short time, almost exported financial fragility to the rest of the world. The worldwide financial collapse has been severe and contagious because financial production has reached an excessive swelling relative to real production. Undoubtedly, the world has witnessed the process that Karl Polanyi Levitt describes as *great financialization*⁷ since the 1970s. The worldwide increase in financial profit rates in total profit shares, the increase in debt relative to Gross Domestic Product, the growth of insurance and real estate markets, the spread of exotic and fuzzy financial devices, and the increasing role of financial bubbles can be considered as the most important indicators of the great financialization process⁸. To set an example, in 1957, the manufacturing sector accounted for 27 percent of the US Gross Domestic Product, while the financial, insurance, and real estate markets covered 13 percent. In 2008, however, this relationship was reversed; while the manufacturing sector fell to 12 percent, the finance, insurance, and real estate market share increased to 20 percent (Foster, 2011: 29).

The financial collapse brought about a decline in world trade, economic contraction, and, as an inevitable consequence, a decrease in government revenues in many countries. However, the populist movements and their representatives could not prevent the political and economic measures from being taken in line with the discourse of *more disembedded financial liberalism*⁹. The crisis has intensified the proletarianization of the social strata. One of the main tendencies of US-led modern capitalism is to produce inequality, which is a great contradiction in the mode of production (Kiely, 2015). As advocated by economists such as Paul Krugman (2011) and Joseph Stiglitz (2009), one of the leading causes of the 2008 crisis was the excessive borrowing of low-wage workers from banks. The functioning of the production system creates inequalities in the sociopolitical and socioeconomic context. It is possible to talk about the existence of income distribution in favor of the upper classes holding the finance capital and the growth funded by debts through financial liberalism in the US. The 2008 crisis can be considered a clear manifestation of this system and an unfortunate result. There is

---

⁷ The US is the most financialized economy in the world. Between 1960 and 2006, its financial sector rose from 14 percent of the GDP to 20 percent (Mah-Hui and Siam-Heng, 2021: 86; Orhangazi, 2008: 12-14). The financial sector became two times as significant as the following two sectors- trade at 12 percent and manufacturing at 11 percent. If the financial business of non-financial corporations is accounted for, the financial sector would be even greater. At 20 percent of GDP, the financial sector absorbed 40 percent of total corporate profits in 2001 (Wright and Rogers, 2015: 208). Regarding financial markets, at the end of 2020, the US stock market was 238 percent of its GDP; in 2019, the global foreign exchange market was 21.5 times the world GDP (Mah-Hui and Siam-Heng, 2021: 86).

⁸ Debt has become a systemic problem, but not because of the greed of lenders and borrowers. Instead, debt came to the fore in the absence of the redistributive policies of the liberal social democratic welfare state. The expansion of consumer credit and the invention of new financial instruments have accelerated this situation. The weakening of the welfare state by neoliberalism and the privatization of sectors that provide essential public goods, such as education, health, housing, transport, and childcare that supplement households' typical budgets, meant consumers had to borrow to make a living. On the other hand, the deregulation of financial markets and extraordinary innovations in communication technologies have led to an unprecedented deepening, expansion, and diversification of financial instruments.

⁹ The crisis caused great global turmoil. The worldwide rise in post-crisis poverty has led to significant social movements. In 2011, it led to protests against austerity policies in European Union countries such as Greece and Spain. In Western Europe (EU-15), the economic crisis, whose effects were felt radically, and austerity policies led to deterioration in working conditions, lower real wages, and poverty. This resulting inequality and poverty strengthened ultra-nationalist movements, as evidenced by the European elections in May 2014, due to the increasing backlash in many countries. In addition, many governments have set a social agenda characterized by rising unemployment and competition in the labor market. The UK's process of leaving the European Union (Brexit) in June 2016, Donald Trump's election to the US Presidency, and the success of many populist movements in the world since 2016 are also significant developments (Cox, 2017; Ingram, 2017). All of this arises from the vulnerabilities attributed to the effects of financial liberalism detached from its social context.

a clear link between the increasing dominance of rentier capitalists, who profited from all these developments, and the hegemonic domination projections of the US¹⁰.

5.The Illusion of Re-Embedding Finance into Economy and Society & the Lessons of COVID-19

Throughout history, the world has faced many pandemics, such as smallpox, tuberculosis, the 1918 flu epidemic (Spanish flu), and the plague- still considered the deadliest pandemic known as the Black Death. The COVID-19 pandemic is just one and the last of the pandemic that has had an impact worldwide. Nevertheless, the current pandemic, like other pandemics in history, undoubtedly deserves to be discussed regarding its social effects, as it inevitably brings many changes.

COVID-19 symbolized an unexpected and unprecedented social, economic, and political crisis. The COVID-19 crisis has given rise to dramatic stock market shifts, increased unemployment to a record level, brought about travel restrictions, and swamped healthcare worldwide. The economic effects of the COVID-19 crisis are unlike anything we have ever passed through. COVID-19 has uncovered the disembedded character of financial liberalism. Since it uncovered the growing inequalities, ecological crises, and widespread unemployment in many world economies, this mass health pandemic hit the most undefended masses and the labor classes worldwide. Millions of people have already become unemployed, and many more will become unemployed anytime soon¹¹.

The shock of the pandemic brought remarkable increases in public trust and confidence in the government in many countries. Orthodox principles of economics refer to an image of the economies as disembedded from and independent of society, which first attempted to deal with the pandemic as an external shock that averts the effectual operation of markets. The pandemic *supposedly* obliged policymakers, economists, and everybody else to regard the excellent portrayal by altering their views about the self-contained, effective markets as the backbone of the economy by embracing the fact that markets are embedded in society and nature. The pandemic pushed many governments to set up comprehensive cautions such as income assurance, self-employed workers, and small business support plans, some of which approximate universal basic income programs (Jones and Hameiri, 2022). But only in a cursory context!

For instance, in the US economy-where, economic relationships are much more disembedded, the moral economy more broken, and individualist-the public disproportionately backed up individualized benefits. It also supported individuals and firms directly influenced by the pandemic's economic consequences. The United Kingdom Institute for Government notified that public loans during the

---

¹⁰ A century ago, John A. Hobson demanded higher taxation of the incomes generated as a result of financial speculation in order to create a working class and middle class with an equal distribution of income and better socioeconomic conditions (Hobson, 1898: 179). The current shift to financial rentiers creates the very conditions that Hobson warned about in the context of Great Britain a century ago. The growth of the financial rentier economy, and the external drive for spillover that has long been evident in US history, is fueled by an investment policy that disproportionately favors the very rich in taxation and government spending priorities. Furthermore, all this is accomplished through the diminishing power of the trade unions and the working class. There is a transformation of labor into the hegemonic power domain of the upper fractions of capitalist classes through financial liberalism. It may be added to this analysis that the power of the United States to command the system in this direction is in part dependent on the strength of the US state, the continued use of the dollar as a reserve currency, and, ultimately, other factors based on US hegemonic power.

¹¹ Job losses due to the COVID-19 pandemic in the US have generated a status unmatched by any previous turndown. During the 1975 stagflation, 2.24 million people, about 1% of the US population, became unemployed; during the 2009 great recession, the number was 2.64 million, about 0.9% of the population. The number of initial jobless claims in the US over the last four weeks (March 15 to April 15, 2020) of the COVID-19 pandemic lockdown was 22.03 million, about 6.7% of the US population (Badkar and Greeley 2020). After the outbreak of the COVID-19 pandemic, a capitalist system that was already in recession has gotten into a deep depression. Likewise, the history of the capitalist crisis, the dead weight of this depression, will also be shifted to the common masses through powerful political institutions.

COVID-19 pandemic would be 317.4 billion above the government programs (Lilly et al., 2017: 6). The continuation of production at the expense of human life with the ambition of profit came to the fore. Also, the financial packages offered to large companies instead of the public and the health sector show the natural face of the system. More significant financial support is given to protect private businesses from the detriments of the crisis. The Institute forecasts that two-thirds (64.5%) of the additional borrowing was provided to promote the private sector (Lilly et al., 2017: 6-7).

Signals of what waits for the labor classes are also explicit: in the US, the global center point of both neoliberalism and the pandemic, unemployment increased to 14.7% in April, again the most severe since the Great Depression (BBC 2020). Moreover, in August, the real unemployment rate, which contains underemployed and marginally connected with the labor market, hit 16.8% (Hindery 2020), with a substantial number of disproportionate women and the smaller number of workers facing permanent job loss (Sumonja, 2020: 217-218). Unemployment has heightened to historic levels while the financial sector is rapidly recovering from its lows.

Capitalist relations of production are based on exploitation in all areas where it dominates economically and ideologically. Unfortunately, in the last few decades, with the dissolution of the social state phenomenon in the world, health has become a privilege that can be enjoyed by those who are financially able since almost all human rights seem like commodities and services. This US-led model has spread worldwide through the policies of the IMF and the World Bank, and the health system is almost wholly privatized in the world economies. For this reason, the pandemic has hit the poor harder.

Polanyi's notions figure out COVID-19 as a socioeconomic and socio-institutional fact. His notions of embeddedness and disembeddedness give groundbreaker perceptions into the question of what must be done to set aright the cases that gave rise to the pandemic. Disembedded economies generate severe conditions of what Polanyi named social dislocation. Social dislocation brought forward fencelessness, instability, and a lack of certainty and weaknesses as people attempted to steer everyday life through volatile or market-based systems. Also, the crisis led by the pandemic is not the result of iron laws but of a policy regime reported by an ideological discourse that drove the US to the hegemonic dominance in the economic system from the 1980s forward. The winner and beneficiary of the crises have always been the US (Table 2).

Table 2. The transformation of liberalism as the accumulation and domination mechanism of the US hegemony.

	Embedded Liberalism (1945-1971)	Disembedded Financial Liberalism (1971 to present)
Powers and Interests	-U.S. as benevolent hegemon -Capital/labor compromise	-US financial hegemony -Finance capital/labor compromise
Ideas and Production Regime	-Embedded Liberalism -Keynesian Economics -Bretton Woods system -Fordist accumulation regime -Repression of finance	-Neoliberalism -New Classical Economics -Liberal financial system -Post-Fordist accumulation regime ¹² - Liberation of finance from its post-Second World War restrictions

Source: Helleiner (2006), Wade (1998), and author.

Table 2 depicts how liberalism has changed-as the hegemonic accumulation and domination model of the US-during the course of history with its associated rules, ideas, and institutions. US's different stances can be attributed to domestic and foreign political interests and conflicts (Cohen, 2007).

It is possible to mention the existence of the era in which finance has become the primary vehicle for expressing the logic of the US hegemony in the international capitalist system that has dominated the world for the past few decades (Harvey, 2019: 162). Like the vulture capitalism through the discourses of the laissez-faire and laissez-passer (let do, let go, let pass) paved the way for Marxism in the 19th Century, the capitalism of the last few decades has brought up an imposition characterized by world financial markets. The reality today is that the desire and tendency to make money from money without producing is a model that enables the US to maintain its hegemony. This model has been spread and imposed globally over the last few decades, thanks to a system of economic and political accumulation leaning against financial liberalism. This process is still ongoing, and it looks like it will continue.

The issue of how the COVID-19 process can lead to a transformation in the struggle for global hegemony and how it will affect the US-Chinese competition has been one of the most frequently discussed topics in the international political economy literature for the last few years. It is thought that opening a special parenthesis on this subject will benefit the study. The remarkable rise of China in the global economy over the last few decades (especially after its integration into global capitalism

¹² Post-Fordism represents the shift from mass production of standardized products at large plants to short-run production for a broader, specialized market spectrum. Large numbers of semi-skilled workers no longer needed to be brought together in extensive production facilities, as in the Fordist production system. The paramount need now was to combine the output created by many relatively small-scale production units with varying demands. Extensive facilities, the labor force employed, and the high fixed cost of warehousing had to be reduced for greater flexibility in employment and outsourcing. Post-Fordism was built on the fragmentation of labor markets. This was accompanied by weakening organized labor and an attack on the welfare state (Tauss, 2012).

in 1978) has attracted the attention of many theorists. The question of whether China will replace US hegemony has been asked more frequently with the health crisis brought about by the COVID-19 process and the economic, social, and financial crisis (See Fayyaz and Malik, 2020; Gauttam et al., 2020; Norrlöf, 2020; Yuan, 2020). Disturbed by this rise of China, the Trump administration aimed to put China in a difficult economic situation with trade wars before the pandemic (Boylan et al., 2020; Lau, 2020). The US blamed China for the spread of the COVID-19 virus worldwide and stated that they were "in the war against the Chinese virus."¹³ The addition of COVID-19 to the existing trade wars between China and the US has fueled the strategic conflict between the two great powers. However, despite all these adverse developments, it is thought that the scenario of China becoming a superpower by shaking the throne of the US is not very possible, at least in the short term.

Samir Amin has an explanatory theoretical framework regarding what hegemony means in the international capitalist system and the extent of power dynamics that the hegemonic actor dominating the system should have. Amin sets out this framework as follows:

"In my theoretical understanding, hegemony is multidimensional, relative, and always under threat. Multidimensionality means that hegemony not only consists of high productivity in key sectors, technological superiority, having a decisive weight in world trade, controlling the most effective foreign exchange, etc., but also encompasses political, ideological, cultural, and military fields" (Amin, 2019: 104).

Looking at the issue in terms of the scope of this hegemony concept put forward by Amin, it can be noticed that China does not have most of the dynamics listed here that a hegemonic power should have. As Brzezinski (1997) also pointed out, the US excels in four defining areas of global power: military, economic, technological, and cultural.

It is insufficient to look at the phenomenon of hegemony with a one-dimensional and traditional understanding of power. A hegemonic power must also have the power to lead and enforce the system's rules. For this, it is necessary to have an intellectual power reaching minds. Domination alone will not work. The writings of Antonio Gramsci (1971), who perhaps had the most influence among the theories of hegemony on this subject, offer some perspectives that can help us determine whether China has hegemonic potential. Hegemony is based on the dialectical coexistence of consent and coercion. The element of consent is sometimes more important in this coexistence (Gramsci, 1971). Does China have the power to establish hegemonic consent in the international capitalist system?

What makes the US different from China is its role and mission. The US created and continues to create the world system with its institutions and ideology. The US spearheads ideas that appeal to many people in many parts of the world, such as democracy, fundamental freedoms, and human rights and make them a mission. Compared to this, China has not yet pioneered and advocated an idea that will appeal to the world's people. While there is no doubt about China's cultural appeal, there is nothing to make China a leader in the academic field. The US is ahead of China in other fields, such as science, technology, and education. For example, 27 of the top 100 universities in the world leading universities are in the US¹⁴; China has only seven universities in the top 100. China has a much larger population but spends much less on education, research, and development than the US¹⁵. Most studies

---

¹³ In order to get more information about the subject see: <https://www.sfchronicle.com/politics/article/Trump-It-s-the-Chinese-virus-and-15140704.php>. (Date of Access: 30 January 2023).

¹⁴ In order to get more information visit: <https://www.topuniversities.com/student-info/choosing-university/worlds-top-100-universities>. (Date of Access: 30 January 2023).

¹⁵ China spent a record 3.09 trillion yuan (\$443 billion) on research and development in 2022, accounting for 2.55 percent of the GDP last year, while the US spent 612 billion dollars, accounting for 3.5 of its GDP. US's population in 2022 is 334 billion,

comparing China and the US fall into economic reductionism by limiting their analyses only to economic growth figures. However, the rise should be handled in a way that includes the concept of hegemony. At this point, it turns out that China is far behind the US. While the US gives the image of a global state, China has the image of a nation-state. The US is a transnational state that has spread its influence worldwide in the last few decades. Even if China surpasses the US in economic and technological fields, this does not mean that China can reach the level of efficiency that the US had in the second half of the 20th century. Sometimes it can be said that being the state with the largest Gross Domestic Product in the world does not imply that that state is the most powerful and attractive country in the world. It seems that China will take much longer to become a hegemon. However, although China cannot establish global hegemony in the international capitalist system, it will remain an important actor.

Since a detailed comparison of the US and China in terms of the power dynamics that constitute the hegemony should be the subject of another study, we tried to address the issue with its main lines because the subject of the study is focused on the problem of examining the transformation of liberalism as an accumulation strategy and domination regime of the US hegemony in about three centuries since its foundation.

6. Conclusion

In the study, the evolution of the hegemonic strategy of the US has been shed light on from its emergence to the present. It has been revealed that the US hegemony continued its hegemonic strategy from its foundation after the end of the Second World War until the mid-1970s by adhering to embedded liberalism and its essential dynamics. However, the situation has changed with the spread of neoliberal policies worldwide since the mid-1970s. As a result, the US has developed a new hegemonic strategy to place its hegemony on solid foundations. This is disembedded financial liberalism, which corresponds to a strategy in which the capitalist system is primarily characterized by financial capital, and the state apparatus in world economies largely diverges from its social character. In this context, the shift of the US hegemonic strategy from embedded liberalism to disembedded financial liberalism and the main factors determining this shift are investigated from the historical perspective.

It can be claimed that the transition from embedded liberalism to disembedded financial liberalism implies the move from the Keynesian welfare state period to the neoliberal, market-based disciplinary organization. These advancements result from dramatic transformations in the social foundation and US-led global capitalism's political and institutional structures. These transformations have deteriorated the grounds of the post-war international order, presented by the Bretton Woods financial order. However, on the other hand, they have paved the way for a new liberal financial structure and the generation of a vigorous political coalescence of political and economic forces, which look out for the material benefits of the US hegemony.

The Second World War reestablished production levels, employment, productivity, and profitability in the US, where the heart of the international capitalist economy beat. The process of intra-paradigm inquiry experienced by many war-torn economies has supported the US-led formation of an embedded liberal consensus formula (Ruggie, 1982) that seeks to reconcile a liberal international economic order with national orders open to sociopolitical interference. According to this formula, on the one hand, steps to be taken toward the liberalization of trade and the creation of global markets

---

while China's population is 1.411 billion. In order to get more information, visit: <https://www.chinadaily.com.cn/a/202301/21/WS63cb1f80a31057c47ebaaeed.html>. (Date of Access: 30 January 2023).

were designed. On the other hand, socioeconomic intervention powers were given to nation-state governments to ensure reconciliation between different social classes of societies to ensure employment, social welfare, and equality in income distribution. National developmentalism ideologies and import-substitution industrialization strategies have gradually gained strength in peripheral countries as important policy principles of embedded liberalism. Embedded liberalism has been instrumental in an era in which the US attempts to reconstruct capitalism worldwide. Embedded liberalism allowed the US to organize political economies and manage economic policy correctly in the post-war years. In addition, it has operated to make active interventions in the economies in a way that would facilitate capital accumulation by institutionalizing Keynesian demand management via the state. The Bretton Woods institutional regime, which constitutes the backbone of the global economic governance architecture, has created a suitable international ground for adopting practices by many countries through its Keynesian demand management policies and framework to accelerate economic growth. The secure environment created by the Marshall Plan and the associated political pressure on the organized socialist movement in Europe created favorable conditions for the revival of capitalist production in war-torn Western Europe. Embedded liberalism strives to unite and adopt the idea of the dominance of the US in the international system within the capitalist order by incorporating the wishes specific to socialism. For this reason, in the competition of capitalist states with socialist states (which can also be described as the Cold War), a mixed economy and a series of related facts have been tried to be obtained for more radical demands originating from the working class and rival states within the country.

However, since the mid-1960s, some troubles began to occur in the international system shaped by developments such as the Vietnam War, the collapse of the Bretton Woods system and the rupture of the dollar-gold bond, and the oil crises, which necessitated the production of the new models in favor of the interests of the US hegemony. Accordingly, an era has begun in which the revaluation conditions of capital accumulation are at risk. These developments have weakened the social alliance and consensus built on socioeconomic goals and policies in the post-war period, both in developing and developed countries. This has brought about the deterioration of embedded liberalism. Disembedding finance capital from the real production economy became a shrewd initiative to overcome these troubles. As Marx (1894: 293) states: *"The real barrier of capitalist production is capital itself."*

Thus, the new formulation- US-led imposition of neoliberal policies- on the world came into view. As Harvey (2005: 11) clarifies, neoliberalism is a program *"to disembed capital from constraints."* According to the general understanding, neoliberalism encompasses a process in which national markets are integrated through trade and financial liberalization, and the institutions of the welfare state are dismantled through privatization. Neoliberalism has brought the priority of price stability to replace the Keynesian mandate of full employment. It is also synonymous with capitalist globalization, where the rapid deregulation of labor markets has disrupted the historical consensus between capital and labor. Through neoliberalism, the phenomenon of financialization has gained momentum across the world. A period has emerged in which banks and financial capital dominate the markets, and the financialization of production has gained weight rather than real production. This also proves that embedded liberalism has transformed into disembedded financial liberalism.

This new accumulation and hegemonic formation efforts created through financial liberalism include a multifaceted series of relations with the dynamics operating on a world scale, which has inevitably increased the contradictions and conflicts between the classes. The dominant ideology and political formations can observe the contradictions and conflicts. These new financial strategies of capital, and thus increased control abilities, have had an impact on all given social relations in the countries of the world.

Pandemics have been called turning points that have shaped human life throughout history. While each pandemic brings its methods of struggle according to the conditions of its period, it also creates social, economic, political, and psychological destruction in the societies of the relevant period. It is impossible to separate the horror of the coronavirus pandemic that has affected the world from the exploitation and insecurity caused by an economic order motivated to profit more from the commercialized and dysfunctional health systems. Throughout the pandemic process, millions of workers worldwide have been unemployed. However, it is not difficult to guess that global decision-makers, led by the capitalist class and politicians, could use the pandemic as a legitimizing device to expose the working classes to precarity. As stated by Harvey (2005), neoliberalism, as a set of economic-political practices compatible with the interests of the capitalist class, primarily targets the economic security and socio-political power of the working classes, as in many countries where it is active. It has weakened them to the benefit of those who hold *financial capital*. Due to US-led neoliberal capitalism, and mostly state-sponsored systematic attacks, it has been understood that a significant part of humanity is deprived of basic social security such as employment, retirement, health insurance, and medical care. The deepening and chronic socioeconomic insecurity are felt in many world economies in many areas. The originality of the situation brought about by the pandemic lies in the fact that uncertainty and insecurity are inherent in neoliberal capitalism, without the need for an external disaster such as war, famine, pandemic, or natural disaster. Against a hegemonic crisis caused by the economic crisis triggered by the pandemic, the possibility that the hegemonic country, the US, may turn to oppressive practices stands as a threat on a global scale.

In summary, it is possible to bring forward distinct versions of liberalism in the course of the US hegemony as both domination and accumulation. The immediate post-Second World War economic system was symbolized by embedded liberalism. The worldwide implementation of neoliberalism can be considered a significant mark in the transition from embedded liberalism to disembedded financial liberalism. Nevertheless, financial liberalism remains valid today as the US hegemony's domination and accumulation regime. The US's relevant future strategies would depend on how well the US economy would be able to cope with its problems and reform its economic and political regime in this direction.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Çalışma etik kurul izni gerektirmemektedir.

Yazarların Makaleye Olan Katkıları

-

Destek Beyanı

-

Çıkar Beyanı

Çıkar çatışması yoktur.

References

- Akdağ, Y. (2014). *Kapitalizm ve sınıf mücadelesi*. İstanbul: Evrensel.
- Alvarez-Cuadrado, F. (2008). The Marshall Plan. *The New Palgrave Dictionary of Economics*, 1(1), 1-6.
- Amin, S. (2008). Market economy or Oligopoly-finance capitalism? *Monthly Review*, 59 (11), 51–61.
- Amin, S. (2019), *Liberal virüs, sürekli savaş ve dünyanın Amerikanlaştırılması*. İstanbul: Yordam. (Trs. F. Başkaya).
- Baca, G. (2021). Neoliberalism's prologue: Keynesianism, myths of class compromises and the restoration of class power. *Anthropological Theory*, 21(4), 520-540.
- Badkar, M. and Greeley, B. (2020). *New data shows vast scale of US economic breakdown*. *Financial Times*. URL: <https://www.ft.com/content/6361247d-a1df-4a50-b0aa-59395801b3f3> (31/10/2022).
- Baran, P. (1968). *The political economy of growth*. New York: Monthly Review.
- BBC (2020). *Coronavirus: Pandemic sends US jobless rate to 14.7 %*. URL: <https://www.bbc.com/news/business-52591262> (18/10/2022).
- Bernburg, J. G. (2002). Anomie, social change, and crime: A Theoretical examination of institutional-anomie theory. *The British Journal of Criminology*, 42(4), 729–742.
- Best, J. (2003). From the Top–Down: The new financial architecture and the re-embedding of global finance. *New Political Economy*, 8(3), 363-384.
- Bieler, A. and Morton, D. (2004). A critical theory route to Hegemony, world order and historical change: Neo-Gramscian perspectives in International Relations. *Capital & Class*, 28(1), 85-113.
- Bimay, M. and Kaypak, Ş. (2019). Küreselleşme sürecinde kamu politikalarında yaşanan değişimler. *Assam*, 6(15), 24-40.
- Blum, W. (2013). *Emperyalizmin en ölümcül silahı: Demokrasi yalanı*. İstanbul: Say. (Trs. Ekin Duru).
- Bond, P. (2004). Bankrupt Africa: Imperialism, sub-imperialism and the politics of finance. *Historical Materialism*, 12(4), 145-172.
- Bonefeld, W. (2010). Free economy and the strong state: Some notes on the state. *Capital & Class*, 34(1), 15-24.
- Boylan, B. M., McBeath, J. and Wang, B. (2021). US–China relations: Nationalism, the trade war, and COVID-19. *Fudan Journal of the Humanities and Social Sciences*, 14, 23-40.
- Bray, M. (2015). Rearticulating contemporary populism: Class, state, and neoliberal society. *Historical Materialism*, 23(3): 27-64.
- Brown, W. (2015). *Undoing the demos: Neoliberalism's stealth revolution*. Cambridge: MIT Press.
- Brzezinski, Z. (1997). A geostrategy for Eurasia. *Foreign Affairs*. September/October. <https://www.foreignaffairs.com/articles/asia/1997-09-01/geostrategy-eurasia>. Accessed 30 January 2023.
- Caffentzis, G. (1973). The work/energy crisis and the Apocalypse. *Midnight Oil: Work, Energy, War*, 1992, 215-271.

- Chang, H-J. and Grabel, I. (2004). Reclaiming development from the Washington Consensus. *Journal of Post Keynesian Economics*, 27(2), 273-291.
- Cohen, B. (2007). The Transatlantic Divide: Why are American and British IPE so Different? *Review of International Political Economy*, 14(2), 197-219.
- Corbridge, S. (1994). Bretton Woods revisited: Hegemony, stability, and territory. *Environment and Planning A*, 26(12), 1829-1859.
- Cox, R. (1977). Labor and hegemony. *International Organization*, 31(3), 385-424.
- Cox, R. (1981). Social forces, states, and world orders: Beyond International Relations Theory. *Millennium*, 10(2), 126-155.
- Cox, R. (1983). Gramsci, hegemony and International Relations: An Essay In Method. *Millennium*, 12(2), 162-175.
- Cox, M. (2017). The Rise of populism and the crisis of globalization: Brexit, Trump and beyond. *Irish Studies in International Affairs* 28, 9–17.
- Dowd, D. (2006). *Kapitalizm ve kapitalizmin iktisadi: Eleştirel bir tarih*. İstanbul: Yordam. (Trs. C. Gerçek).
- Eichengreen, B. and Uzan, M. (1992). The Marshall Plan: Economic effects and implications for Eastern Europe and the Former USSR. *Economic Policy*, 7(14), 13-75.
- Epstein, G. (2005). *Financialization and the world economy*. US: Edward Elgar Publishing.
- Fayyaz, S. and Malik, S. (2020). Question of US Hegemony and COVID-19 Pandemic. *Global Political Review*, 1(1), 72-83.
- Foster, J. B. (2008). The financialization of capital and the crisis. *Monthly Review*, 59(11), 1-19.
- Foster, J. B. (2011), *Tekelci Finans Sermayesi*. (İstanbul: Kalkedon) (Trs. Barış Baysal, Onur Ayretli and Selim Sezer).
- Frank, A. G. (1967). *Capitalism and underdevelopment in Latin America*. NYU Press.
- Frank, A. G. (1970). *Latin America and underdevelopment*. NYU Press.
- Frieden, J. (2006). *Global Capitalism: Its fall and rise in the Twentieth Century*. New York: WW Norton and Company.
- Gamble, A. (1994). *The free economy and the strong state: The politics of Thatcherism*. London: Macmillan.
- Gauttam, P., Singh, B. and Kaur, J. (2020). COVID-19 and Chinese global health diplomacy: Geopolitical opportunity for China's hegemony?. *Millennial Asia*, 11(3), 318-340.
- Gemici, K. (2008). Karl Polanyi and the antinomies of embeddedness. *Socioeconomic Review*, 6(1), 5-33.
- Gindin, S. and Panitch, L. (2012). *The making of global capitalism: The political economy of the American Empire*. London: Verso Books.
- Gough, I. (1979). *The political economy of the welfare state*. Palgrave: Macmillan.
- Gough, I. (2011). "From Financial Crisis to Fiscal Crisis," Farnsworth, K. and Irving, Z. (Eds.), *Social Policy and Economic Crisis*, London: Policy Press, pp. 49– 50.

- Gramsci, A. (1971). *Selections from the Prison Notebooks* (Q. Hoare & G. Nowell Smith, Ed. and Trans.). New York: International.
- Harvey, D. (2005). *A brief history of neoliberalism*. New York: Oxford University Press.
- Harvey, D. (2019). *Yeni emperyalizm*. İstanbul: Sel. (Trs: Nüvit Bingöl).
- Helleiner, E. (1994). The world of money: The political economy of international capital mobility. *Policy Sciences*, 27(4), 295-298.
- Helleiner, E. (2006). Reinterpreting Bretton Woods: International development and the neglected origins of embedded liberalism. *Development and Change*, 37(5), 943-967.
- Helleiner, E. (2019). The life and times of embedded liberalism: Legacies and innovations since Bretton Woods. *Review of International Political Economy*, 26(6), 1112-1135.
- Hindery, L. (2020). Distorted jobs numbers are misleading stimulus policy. *The Financial Times*. URL: <https://ftalphaville.ft.com/2020/09/17/1600360453000/Distortedjobs-numbers-are-misguiding-stimulus-policy>. (19/10/2022).
- Hobson, J. (1898). Free trade and foreign policy. *The Contemporary Review*, 74, 167-180.
- Ingram, A. (2017). Geopolitical events and fascist machines: Trump, Brexit and the deterritorialization of the West. *Political Geography*, 57, 91-93.
- Itoh, M. and Lapavitsas, C. (1998). *The political economy of money and finance*. New York: Springer.
- Ivanova, M. (2007). Why there was no 'Marshall Plan for Eastern Europe and why this still matters. *Journal of Contemporary European Studies*, 15(3), 345-376.
- Jones, L. and Hameiri, S. (2022). COVID-19 and the failure of the neoliberal regulatory state. *Review of International Political Economy*, 29(4), 1027-1052.
- Kiely, R. (2005). *Empire in the age of globalization: US hegemony and neoliberal disorder*. London: Pluto.
- Kirshner, J. (1999). Keynes, capital mobility, and the crisis of embedded liberalism. *Review of International Political Economy*, 6(3), 313-337.
- Krugman, P. (2011). The profession and the crisis, *Eastern Economic Journal*, 37(3), 307-312.
- Lacher, H. (1999). Embedded liberalism, disembedded markets: Reconceptualizing the Pax Americana. *New Political Economy*, 4(3), 343-360.
- Lapavitsas, C. (2009). Financialised Capitalism: Crisis and financial expropriation. *Historical Materialism*, 17(2), 114-148.
- Lau, L. J. (2020). The Impacts of the Trade War and the COVID-19 Epidemic on China-US Economic Relations. *China Review*, 20(4), 1-38.
- Lie, J. (1991). Embedding Polanyi's market society. *Sociological Perspectives*, 34(2), 219-235.
- Lilly, A., Tetlow, G. Oliver Davies, and Pope, T. (2020). The Cost of Covid-19. *Institute for Government*, URL: <https://tinyurl.com/2yzy5mse> (1/11/2022).
- Maddison, A. (2008). Shares of the rich and the rest in the world economy: Income divergence between nations 1820–2030. *Asian Economic Policy Review*, 3(1), 67-82.
- Magdoff, H. (1997). *Emperyalizm çağı*. İstanbul: Sosyalist (Trs: Doğan Şafak).

- Mah-Hui, L. and Siam-Heng, M. H. (2021). *COVID-19 and the structural crises of our time*. ISEAS-Yusof Ishak Institute.
- Maier, C. (1977). The politics of productivity: Foundations of American international economic policy after World War II. *International Organization*, 31(4), 607-633.
- Marglin, S. and Schor, J. (Eds.) (1991). *The Golden age of capitalism: Reinterpreting the Postwar experience*. (Oxford University Press).
- Marx, K. (1894). *Capital. A critique of political economy. Volume 3*. (Chicago: Charles H. Kerr, 1909). (First published in 1894).
- McCormick, T. (1995). *America's Half-century: United States foreign Policy in the Cold War and after*. Baltimore: John Hopkins University Press.
- McKinnon, R. (1973). *Money and capital in economic development*. Washington DC: The Brookings Institution.
- Munck, R. (2005). Neoliberalism and politics, and the politics of neoliberalism. A. Saad-Filho and D. Johnston (Eds.), *Neoliberalism – A Critical Reader*. London: Pluto Press, pp. 60-69.
- Norrlöf, C. (2020). Is COVID-19 the end of US hegemony? Public bads, leadership failures and monetary hegemony. *International Affairs*, 96(5), 1281-1303.
- Orhangazi, Ö. (2008). *Financialization and the US economy*. Edward Elgar Publishing.
- Palan, R. (2000). A world of their making: an evaluation of the constructivist critique in International Relations. *Review of International Studies*, 26(4), 575-598.
- Panitch, L. and Konings, M. (Eds.). (2008). *American empire and the political economy of global finance*. New York: Springer.
- Petras, J. and Weltmeyer, H. (2001). *Globalization unmasked: Imperialism in the 21st century*. London: Zed Books.
- Philips, K. (2002). *Wealth and democracy: A political history of the American rich*. New York: Broadway.
- Polanyi, K. (1944/2001). *The great transformation: The political and economic origins of our time*. Boston, MA: Beacon Press.
- Polanyi, K. (1957). *The great transformation the political and economic origins of our time*. Boston: Beacon Press.
- Polanyi-Levitt, K. (2013). *From the great transformation to the great financialization on Karl Polanyi and other essays*. London: Zed Books.
- Portes, A. and Hoffman, K. (2003). Latin American class structures: Their composition and change during the neoliberal era. *Latin American Research Review*, 38(1), 41-82.
- Ross, S. (2015). *Strategic bombing by the United States in World War II: The myths and the facts*. US: McFarland.
- Ruggie, J. (1982). International regimes, transactions, and change: Embedded Liberalism in the postwar economic order. *International Organization*, 36(2), 379-415.
- Saad-Filho, A. (2010). Neoliberalism in crisis: A Marxist analysis. *Marxism*, 21, 235-257.
- Samuelson, P. A. (1980). *İktisat*. İstanbul: Menteş.

- Sarıöz Gökten, Y. (2013). *Hegemonya ilişkilerinin dünü, bugünü ve geleceği neo-gramscici bir bakış*. Ankara: Nota Bene.
- Saull, R. (2012). Rethinking hegemony: Uneven development, historical blocs, and the world economic crisis. *International Studies Quarterly*, 56(2), 323-338.
- Savran, S. (2013). *Üçüncü büyük depresyon: Kapitalizmin alacakaranlığı*. Ankara: Yordam.
- Schmidt, I. (2011). There were alternatives: Lessons from efforts to advance beyond Keynesian and neoliberal economic policies in the 1970s. *Working USA*, 14(4), 473-498.
- Shaikh, A. and Tonak, A. (2012). *Milletlerin Zenginliğinin Ölçülmesi: Ulusal Hesapların Ekonomi Politikası*. Ankara: Yordam.
- Soederberg, S. (2004). *The politics of the new international financial architecture: Reimposing neoliberal domination in the Global South*. London: Zed Books.
- Stiglitz, J. (2009). The current economic crisis and lessons for economic theory. *Eastern Economic Journal*, 35(3), 281-296.
- Strange, S. (1994). *States and markets*. London and New York: Pinter Pub.
- Strange, S. (1999). The West-failure system. *Review of International Studies*, 25(3), 345-354.
- Šumonja, M. (2021). Neoliberalism is not dead—On political implications of Covid-19. *Capital & Class*, 45(2), 215-227.
- Thatcher, M. (1987). *Interview for Woman's Own*. URL: <http://www.margaretthatcher.org/document/106689>. (1/11/2022).
- Türel, O. (2017). *Küresel tarihçe, 1945-79*. Ankara: Yordam Kitap.
- Van der Pijl, K. (1984). *The making of an Atlantic ruling class*. London: Verso.
- Vormann, B. and Lammert, C. (2019). Assembling the smart economy: A typology of state intervention patterns. In *Contours of the Illiberal State*, B. Vormann, and C. Lammert (Eds.), Frankfurt a.M./Chicago, IL: Campus/The University of Chicago Press, pp. 11–35.
- Wade, R. (1998). The Asian debt-and-development crisis of 1997? Causes and consequences. *World Development*, 26(8), 1535-1553.
- Wallerstein, I. (1974). *The modern world-system I: Capitalist agriculture and the origins of the European world-economy in the sixteenth century*. University of California Press.
- Wallerstein, I. (1976a). A world-system perspective on the social sciences. *The British Journal of Sociology*, 27(3), 343-352.
- Wallerstein, I. (1976b). Semi-peripheral countries and the contemporary world crisis. *Theory and society*, 3(4), 461-483.
- Wright, E. and Rogers, J. (2015). *American society: How it really works?* W. W. Norton & Company: London.
- Yuan, N. (2020). Reflections on China–US relations after the COVID-19 pandemic. *China International Strategy Review*, 2(1), 14-23.

Kentsel Hareketlilik Yönetimine Stratejik Bir Bakış: İstanbul Sürdürülebilir Kentsel Hareketlilik Planı Üzerine Nitel Bir Analiz

Çağlar Eren AYZAZ¹

Kentsel Hareketlilik Yönetimine Stratejik Bir Bakış:
İstanbul Sürdürülebilir Kentsel Hareketlilik Planı
Üzerine Nitel Bir Analiz

A Strategic Overview on Urban Mobility
Management: A Qualitative Analysis on Istanbul
Sustainable Urban Mobility Plan

Öz

Hızla büyüyen kentlerde ortaya çıkan sorunlardan biri kentsel ulaşımdır. Trafik sıkışıklığının yanı sıra çevre üzerindeki olumsuz etkileri nedeniyle bu sorun, çevrenin ve kentsel hareketliliğin sürdürülebilirliği açısından bir tehdit unsurudur. Geleneksel ulaşım planlama yöntemlerinin sorunun çözümünde yetersiz kalması üzerine, bu planların yerini Sürdürülebilir Kentsel Hareket Planları (SKHP) almaya başlamıştır. Bu çalışma, ortaya çıkan yeni planlama yaklaşımını konu edinmektedir. Çalışma kapsamında, konuya ilişkin kuramsal çerçevenin ortaya konulmasının ardından Türkiye’de ulaşım planlamasının güncel durumu ele alınmıştır. Çalışmada, Türkiye’de uygulamaya konulan ilk plan olan İstanbul SKHP’nin amaçları, SKHP yaklaşımının temel özellikleri bakımından MAXQDA programı aracılığıyla analiz edilmiştir. Çalışma sonucunda, İstanbul SKHP’nin, SKHP yaklaşımının gerekliliklerini karşılama düzeyine ilişkin bulgulara ulaşılmıştır.

Abstract

One of the problems that emerged in rapidly growing cities is urban transport. Besides traffic congestion, this problem is a threat to the sustainability of the environment and urban mobility. Due to the incapability of traditional urban transport plans, they started to be replaced by Sustainable Urban Mobility Plans (SUMP). This study mentions the new emerging planning approach, reveals the theoretical framework of the subject; then, discusses the current situation of urban transport planning in Turkey. The study analyses the objectives of the Istanbul SUMP, the first plan implemented in Turkey, through MAXQDA software in terms of essential features of the SUMP approach. As a result of the study, indications about level of meeting the requirements of the SUMP approach of Istanbul SUMP were obtained.

Anahtar Kelimeler: Sürdürülebilir Kentsel Hareketlilik Planı (SKHP), Kentsel Ulaşım, Stratejik Yönetim, İstanbul Büyükşehir Belediyesi.

Keywords: Sustainable Urban Mobility Plan (SUMP), Strategic Management, Urban Transport, Istanbul Metropolitan Municipality.

Makale Türü: Araştırma

Paper Type: Research

1. Giriş

Dünyada kentleşme sürecini şekillendiren en önemli gelişmelerden biri Sanayi Devrimidir (Yılmaz ve Çitçi, 2011: 257). Sanayi Devrimi ile birlikte üretim fabrikalara taşınmış, bu fabrikaların etrafındaki

¹ Dr., Hazine ve Maliye Bakanlığı, ceayaz@gmail.com, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3248-6159>

yerleşimler, kentleşmenin yeni biçimini oluşturmuştur (Aksoy, 2016: 34). Sanayi Devriminden bu yana hızla büyüyen ve gelişen kentler, günümüz ekonomik faaliyetlerinin merkezinde yer almaları dolayısıyla gelişmeye, genişlemeye, kalabalıklaşmaya ve sonuç olarak çözüme muhtaç yeni toplumsal ve yönetsel sorunlar üretmeye devam etmektedir.

Türkiye’de ise kentleşmeyi şekillendiren birincil faktör kırdan kente göçler olup özellikle 1950 yılı sonrasında sanayi kentlerinde yoğun bir nüfus artışı görülmüştür (Işık, 2005: 58). Türkiye’de 1950’li yıllarda yaşanan sanayileşme süreci ve bu sürecin ortaya çıkardığı ekonomik gelişmeler, kentlerde yeni iş sahalarının oluşmasıyla birlikte kentleri çekici hale getirmiş; köylerdeki yoksulluk ve geri kalmışlık nedeniyle kırsal nüfus çözülmeye başlamıştır (Güreşçi, 2011: 128). Yaşanan bu göçler, göç alan kentlerde yoğun nüfus baskısı, çarpık kentleşme ve gecekondulaşma gibi sorunlara neden olmuştur (Güreşçi, 2010: 81). Kente göç ile gelen yeni nüfusun yaşam alanları; eğitim, sağlık, ulaşım ve altyapı eksikliğinin yaşandığı alanlar haline gelmiş ve kentlerde yeni sorunların ortaya çıkmıştır (Eren Yalçın ve Öcal Kara, 2016: 157). Köyden kente göçün kolaylaştırıcı bir unsuru olan ulaşım araçlarının yaygınlaşması (Öztürk ve Altuntepe, 2008: 1590), kentlerde artan nüfus ve çarpık kentleşme yeni bir sorun kaynağı haline gelmiştir.

Kentlerde sürdürülen ekonomik faaliyetler yeni iş alanlarına, yeni iş alanlarında istihdam edilen yeni kent nüfusu barınma alanlarına ve tüm bu alanlar altyapı yatırımlarına olan ihtiyacı sürekli hale getirmektedir. Gerek iş gerek barınma alanları, arazi kullanımı ile birlikte su ve enerji ihtiyacını da beraberinde getirmektedir. Bununla birlikte ortaya çıkan bir başka ihtiyaç ve çözüm gerektiren husus ise kentsel mekânlar arası ulaşımın kent nüfusunun iş alanlarına, konutlarına ve bireysel ya da sosyal ihtiyaçlarını karşılayabilecekleri kentsel alanlara erişebilmek için kent içinde yarattıkları hareketlilik, günümüzde birçok büyük kentte yaşanan trafik sorununu ortaya çıkarmaktadır. Trafikte geçirilen sürelerin artması ise iklim değişikliğine neden olan sera gazı emisyonları ile hava ve gürültü kirliliğini artırması nedeniyle sosyo-ekonomik kayıplara yol açmaktadır (Tuğaç, 2022: 549). Dolayısıyla kentsel ulaşım ya da daha kapsayıcı bir ifadeyle kentsel hareketlilik, sürekli büyüyen ve gelişen kentler açısından titizlikle yönetilmesi gereken bir husus olarak ele alınmalıdır. Belirli amaçları gerçekleştirmeye yönelik bir yönlendirme süreci olarak tanımlanabilecek yönetim sürecinin ilk adımı ise planlamadır. Bu bağlamda kentsel hareketliliğin yönetilmesi için ilk olarak bu yönde bir planlamanın yapılması, daha sonra bu planların uygulanması, ardından uygulama sonuçlarının değerlendirilmesi ve değerlendirme sonuçları çerçevesinde planların yeniden geliştirilmesi adımları izlenmelidir. Aynı zamanda, kentsel faaliyetlerin sürekli artış gösterdiği ve bu artışın süreklilik arz ettiği göz önünde bulundurulduğunda, kentsel hareketliliğe dair yönetim faaliyetlerinin yalnızca mevcut durumunun ele alınması, sorunların çözümünde ve yeni sorunların ortaya çıkmasının önlenmesinde yetersiz kalacaktır. Bu nedenle kentsel hareketliliğin dünü ve bugünü ile birlikte yarını da planlama ve yönetim faaliyetlerine dâhil edilmeli, kentsel hareketliliğin ve dolayısıyla kentsel çevrenin sürdürülebilirliğini sağlamak hedeflenmelidir. Geleceğe yönelik planlama ve yönetimin anahtarı ise stratejik yönetim anlayışıdır. Bu bağlamda; çevresel, sosyal ve ekonomik boyutlarıyla kentsel hareketlilik, stratejik bir biçimde ele alınmalı, planlanmalı ve yönetilmelidir.

Kentsel hareketlilik; kentlerin coğrafi, yapısal ve sosyal koşullarına göre şekillenmektedir. Bu bakımdan, tüm kentler için geçerli olabilecek ortak bir kentsel hareket yapısından söz edilmesi mümkün değildir. Bu nedenle, kentsel hareketliliği doğuran ve yapılandıran kente özgü koşullar, kentsel hareketliliğin planlanması ve yönetilmesinde dikkate alınmalıdır. Bu bağlamda, kentsel hareketlilik yönetiminde en önemli aktör yerel yönetim birimleridir. Dolayısıyla yerel yönetim birimleri, kent içi ulaşım ve hareketliliği, çevresel etkileri ve yaşam kalitesi gibi faktörleri göz önünde bulundurarak, sürdürülebilir, etkin, ekonomik ve verimli bir şekilde planlamalı ve yönetmelidir.

Kentsel hareketlilik; genel olarak araç ve yaya hareketliliği olarak değerlendirilmekte ve genellikle araç odaklı çözümler üretilmeye çalışılmakta olup bu yaklaşım sorunların çözümünde verimliliği sağlayamamaktadır (Korkmazyürek ve Polat, 2019: 226). Bu durum, motorlu taşıt odaklı planlama anlayışını sorgulanır hale getirmiş, kentsel hareketlilik planlamasında erişilebilirlik, yaya ve mikro hareketlilik odaklı yeni bir anlayışın gündeme gelmesi ile sonuçlanmıştır (Oğuztimur, 2022: 63). Trafik tıkanıklığı, zaman kaybı, hava ve gürültü kirliliği, verimsiz arazi kullanımı gibi sorunlara çözüm üretmekte yetersiz kalan geleneksel ulaşım planları; bu yeni anlayışla birlikte yerini Sürdürülebilir Kentsel Hareketlilik Planlarına (SKHP) bırakmaya başlamıştır (Korkmazyürek, 2018: 2-3).

Bu çalışmanın konusunu; kentsel hareketliliği bütüncül bir yaklaşımla ele alan, motorlu taşıtlar yerine kent sakinlerini ön planda tutan, ulaşım faaliyetlerinin çevresel etkilerini en aza indirmeyi ve sürdürülebilirliği hedefleyen SKHP'ler oluşturmaktadır. Çalışmanın amacı, Türkiye'nin ilk SKHP'si olan İstanbul SKHP'nin, SKPH yaklaşımının literatürde yer alan temel özellikleri çerçevesinde değerlendirilmesi ve bu özellikleri içerme düzeyinin incelenmesidir. Bu çerçevede öncelikle kuramsal çerçeveye yer verilmiş, çalışma bakımından önem arz eden kavramlar ile SKHP'ler genel hatlarıyla aktarılmış, ardından Türkiye'de ulaşım planlamasına ilişkin yasal çerçeve ile birlikte SKHP'ye ilişkin uygulamalar değerlendirilmiştir. İzleyen bölümde, çalışmanın amacını, kapsamını ve yöntemini içeren metodolojiye yer verilmiştir. Çalışma kapsamında; Türkiye'de uygulamaya konulan ilk SKHP'si olan İstanbul SKHP (URL-1), amaçları bakımından MAXQDA programı aracılığıyla analiz edilmiştir. Kuramsal çerçeveden hareketle, bir SKHP'nin taşıması gereken temel özellikler, MAXQDA programında birer kod olarak oluşturulmuş ve bu kodlar, İstanbul SKHP'nin amaçlarının analizinde kullanılmış, analiz sonuçlarına ise çalışmanın Bulgular başlıklı bölümünde yer verilmiştir. Çalışma sonucunda, Türkiye'de bir ilk olma özelliğini taşıyan İstanbul SKHP'nin, SKHP yaklaşımının temel özelliklerini ne düzeyde içerdiği ve bu yaklaşımın gerekliliklerine uyum düzeyine ilişkin veriler elde edilerek, bu verilerin yorumlanmasıyla gerek plan sahibi İstanbul Büyükşehir Belediyesi, gerek SKHP hazırlığında olan diğer büyükşehir belediyeleri için öneriler sunulması amaçlanmaktadır.

2. Kuramsal Çerçeve

Kent kavramı; "sanayi, ticaret ve hizmet sektörü faaliyetlerinin yürütüldüğü, sınırları belirli bir alanda nüfusun yoğunlaştığı, çeşitli sosyal grupları barındıran, merkezi ve yerel yönetimi temsil eden çeşitli kurumların bulunduğu, yerel, bölgesel ya da uluslararası ilişki ağlarına sahip heterojen bir toplum" olarak tanımlanabilir (Bal, 2016: 34). Sosyolojik açıdan kent, "toplumsal bakımdan benzerlik göstermeyen bireylerin oluşturduğu, göreceli olarak geniş, yoğun nüfuslu ve mekânda süreklilik niteliği olan yerleşme" olarak tanımlanmakta olup ortak özellikleri "belirli bir nüfus çokluğu, yoğunluk, işbölümü, uzmanlaşma ve türdeş olmama" şeklinde sayılabilir (Keleş, 2016: 111). Kentler, "her türlü tek tipleşmenin ortadan kalktığı, farklılıkların hüküm sürdüğü yerlerdir" (Şahin, 2018: 6). Bu tanımlardan hareketle; kentler, tarım dışı ekonomik faaliyetlerin sürdürüldüğü, belirli bir coğrafi alan üzerinde yer alan, diğer yerleşim birimlerine göre büyük ve yoğun nüfuslu, farklılıkların hâkim olduğu insan yerleşimleri olarak tanımlanabilir.

Kent kavramının ardından değinilmesi gereken bir başka kavram ise kentleşmedir. Kısaca, kentsel alanda yaşayan insan oranındaki artış olarak tanımlanabilecek olan kentleşme (Şahin, 2018: 8); özellikle Sanayi Devrimi sonrasında büyük bir hız kazanmıştır. Ekonomik faaliyetlerin odağı haline gelen sanayi, işgücüne gereksinimi ortaya çıkarmış, bu işgücünün sanayi alanları çevresinde yerleşmesiyle kentler giderek kalabalıklaşmış ve artan nüfus birçok yeni sorunu ortaya çıkarmıştır. Kent nüfusunun arazi, barınma, ulaşım ve altyapı ihtiyaçlarının ekonomik ve verimli bir şekilde karşılanmasına ihtiyaç duyulmakta olup bu faaliyetlerin bir plan çerçevesinde sunulması, hizmet etkinliği ve çevresel etkiler bakımından hayati bir öneme sahiptir. Kent planlaması, kentin fiziki olarak düzenlenmesinin ötesinde toplumsal ve ekonomik amaçların gerçekleştirilmesini de kapsar (Keleş, 2016: 113). Birbiriyle benzerlik göstermeyen insan topluluklarının sayısız farklı faaliyetlerine ev sahipliği yapan kentler, kendilerine

özgü yapıları nedeniyle kent planlaması bakımından da birbirinden farklılık göstermelidir. Kent planlaması yapılırken kentlerin ve kentlilerin özellikleri, avantajları, dezavantajları, imkânları, güçlü ve zayıf yönleri detaylı olarak analiz edilmeli, kentsel ve çevresel sürdürülebilirliğin sağlanması adına bu doğrultuda belirlenen amaçlara ulaşmak için izlenecek planlar oluşturulmalıdır.

Kentler, birçok farklı faaliyete ev sahipliği yapmaları nedeniyle dinamik yapıya sahip yerleşim birimleridir. Ekonomik, beşeri, sosyal ve kültürel faaliyetlerin tamamı, kent genelinde bir hareketliliği beraberinde getirmektedir. Kent sakinlerinin konutlarına, iş yerlerine, bireysel ve toplumsal ihtiyaçlarını karşılayabilecekleri mekânlara erişimi, kent genelinde sürekliliği olan bir hareketlilik meydana getirmektedir. İnsanların ve yüklerin kent içindeki dolaşımını ifade eden kentsel hareketlilik, kentsel çevrenin de kaçınılmaz olarak etkilenmesine neden olmakta ve kent planlamasında yeni zorluklar doğurmaktadır (Özcan ve Hamamcıoğlu, 2021: 1094). Sürekli büyüyen kentlerde, ulaşılması gereken mesafenin artması nedeniyle kullanım sıklığı artan bireysel araçların neden olduğu bu zorluklar, kent planlama çalışmalarında; park problemleri, sürdürülebilir alternatif ulaşım modları, entegre akıllı ulaşım sistemleri, teknolojik ve sürdürülebilir ulaşım esasları gibi faktörlerin ihmal edilmesi nedeniyle giderek artmaktadır (Korkmazıyürek ve Polat, 2019: 227). Mevcut durum değerlendirildiğinde, bireysel araçları odağına alan planlama yaklaşımının, bu zorlukları ortadan kaldırmakta yetersiz olduğu görülmektedir. Kentlerin büyümesi bireysel araç kullanımını teşvik etmekte, bireysel araç kullanımı trafik tıkanıklığı sorununa neden olmakta, trafik tıkanıklığı sorunu yeni araç yolları açılarak giderilmeye çalışılmakta, yeni yollar açılması ilk etapta sorunları hafifletici etki gösterse de uzun vadede bireysel araç kullanımını artırıcı etkisi nedeniyle trafik sorununun daha büyük bir şekilde yeniden ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Trafik sıkışıklığının yanı sıra; yeni araç yolları açılması, kentsel arazinin verimsiz kullanımı sonucunu doğurmakta ve kent planlama açısından yeni sorunlara sebebiyet vermektedir. Aynı zamanda yaygınlaşan bireysel araç kullanımı, fosil yakıtlara olan talebi artırmakta, daha fazla karbon salınımına, hava ve gürültü kirliliği oluşumuna neden olmaktadır. Araç odaklı planlama ve uygulamalar, toplumsal bir bölünmeye de neden olmakta; araç sahipleri kentsel mekânlara rahatlıkla erişirken toplumun araç sahibi olmayan kesiminin bu mekânlara toplu taşıma ya da motorlu olmayan taşıtlar aracılığıyla veya yaya olarak erişimi giderek zorlaşmaktadır (Yerli, 2019: 170).

Birbirini tetikleyen sorunlar ve bu sorunların neden olduğu çevresel etkiler göz önüne alındığında, kentsel hareketliliğin araç odaklı değil, tüm bileşenleriyle bir bütün olarak ele alınması ve planlanması gerektiği açıkça görülmektedir. Bu bağlamda araçların değil bireylerin hareketliliğini odağına alan SKHP yaklaşımı, kentleri araç hegemonyasından kurtararak sorunları çözmeyi amaçlayan yeni bir planlama anlayışı olarak ortaya konulmuştur (Oğuztimur, 2022: 64).

2.1. Sürdürülebilir Kentsel Hareketlilik Planları

Sürdürülebilir Kentsel Hareketlilik Planları, 2009 yılında Avrupa Konseyi tarafından yayımlanan Kentsel Ulaşım Eylem Planında ilk eylem adımı olarak yer almış (May, 2015: 3); Konseyin, “kent ve kent çevresindeki yük ve yolcu taşımacılığını kapsayan SKHP’lerin geliştirilmesinde yerel yönetimleri destekleyeceği, rehberlik dokümanları hazırlayacağı, iyi uygulama örneklerini teşvik edeceği, kriterler belirleyeceği ve kentsel hareketlilik uzmanları için eğitim etkinlikleri düzenleyeceği, uzun vadede bu yönde teşvik ve önerileri içeren yeni adımlar atılabileceği” belirtilmiştir (European Commission, 2009: 5). Avrupa Konseyi tarafından hazırlanan “Sürdürülebilir Kentsel Hareketlilik Planı (SUMP) Hazırlama ve Uygulama Rehberi”, SKHP’yi “daha iyi bir yaşam kalitesi için şehirlerdeki ve çevrelerindeki insanların ve işletmelerin hareketlilik gereksinimlerini karşılamak için tasarlanmış stratejik bir plan” olarak tanımlamıştır (Avrupa Konseyi, 2019: 9). Gelecek yönlü bir kavram olan sürdürülebilirliğin sağlanması adına girilecek planlama faaliyetlerinin, geleceği yönetmenin anahtarı olan stratejik yönetim

anlayışıyla ele alınması ve stratejik planlar aracılığıyla yürütülmesi, hedeflere ulaşılması ve sürdürülebilirliğin sağlanması bakımından önem arz etmektedir.

Ulaşım planlamasında yeni bir paradigma olarak tanımlanan SKHP'ler (Banister, 2007: 73), geleneksel ulaşım planlama anlayışından bir kopuşu temsil etmekte olup geleneksel ulaşım planları ile arasındaki farklar aşağıdaki şekilde listelenebilir (Korkmazıyürek ve Polat, 2019: 235; (Avrupa Konseyi, 2019: 10):

- “Geleneksel ulaşım planlarının odak noktası trafik iken SKHP'nin odağında bireyler yer alır;
- Geleneksel ulaşım planları trafik akış kapasitesi ve hızını artırmayı amaçlarken SKHP, erişilebilirliği sağlayarak yaşam kalitesini, sosyal eşitliği, toplum sağlığını ve çevre kalitesini geliştirmeyi hedefler;
- Geleneksel ulaşım planları yük ve yolcu taşımada belirli taşıma modlarını ve ulaşım altyapısını konu edinirken SKHP tüm ulaşım biçimlerini bütüncül bir biçimde ele alarak tüm ulaşım alternatiflerinin dengeli gelişimi ile temiz ve sürdürülebilir ulaşım biçimlerine geçişi sağlamayı amaçlar;
- Geleneksel ulaşım planları kısa ve orta vadeli bir bakış açısını içerirken SKHP 20-30 yıllık uzun vadeli bir vizyona dayalı kısa ve orta vadeli bir strateji ve plan sunar;
- Geleneksel ulaşım planları uzmanlar tarafından geliştirilirken SKHP tüm paydaşların katılımıyla ve şeffaf bir yaklaşımla hazırlanır;
- Geleneksel ulaşım planları geleneksel yol ağının geliştirilmesini hedeflerken SKHP toplu taşımayı, yürümeyi ve bisiklet kullanımını, bir başka ifadeyle araçların değil bireylerin hareketini teşvik eder.”

Sürdürülebilir kentsel hareket yaklaşımı; ulaşım sisteminde verimlilik ve sürdürülebilirliğin sağlanmasını, seyahat ihtiyacının azaltılmasını, seyahat tercihlerinin değiştirilmesini ve seyahat sürelerinin kısaltılmasını gerektirmektedir (Banister, 2007: 75). Ulaşım sisteminin sürdürülebilirlik düzeyi, aşağıda yer alan parametreler çerçevesinde değerlendirilebilir (Spadaro ve Pirlone, 2021: 2):

- “İnsanlara, mekânlara, ürün ve hizmetlere güvenli, ekonomik ve toplumsal olarak kabul edilebilir bir erişim imkânı sunulması;
- Ulaşım sisteminin, toplumun sağlığını ve güvenliğini sağlayacak şekilde tasarlanması;
- Farklı toplumsal kesimlerin ve farklı kuşakların ulaşım ihtiyaçlarının karşılanması;
- Yenilenebilir kaynakların yenilenme oranının altında, yenilenemeyen kaynakların ise yenilenebilir ikamelerinin geliştirilme oranlarının altında bir seviyede kullanılması;
- Sağlık ve çevre kalitesi için genel kabul görmüş hedeflere ulaşılması;
- Aşırı yüklerden kaçınılarak ekosistemin korunması;
- İklim değişikliği gibi küresel sorunların büyümesinin önlenmesi;
- Ulaşım kararları konusunda eğitim ve toplumsal katılımın teşvik edilmesi;
- Ulaşım sisteminin bileşenlerinin tekil performansları ve verimlilikleri yerine sistemin genel kapasitesinin ön planda tutulması;
- Hareketliliğin, erişilebilirliğin esas aracı olarak kabul edilerek; teknolojik inovasyon, kentsel ve mekânsal planlama gibi diğer düzenlemelerle desteklenmesi.”

Sürdürülebilir bir ulaşım sisteminin yanı sıra, seyahat tercihlerinin değişimi de sürdürülebilir kentsel hareketliliğin sağlanması bakımından önem arz etmektedir. Yürüme ve bisiklet kullanımının teşvik edilmesi, araç trafiğinin yavaşlatılması, bazı yolların kullanımı için ücretlendirme yoluna gidilmesi gibi yollarla toplu taşımanın özendirilmesi, bu doğrultuda izlenebilecek bazı yollar olarak değerlendirilebilir (Banister, 2007: 75). Bununla birlikte; bisiklet ve yürüme pratiğine dayalı elektrikli taşıtların dijital araçlarla desteklendiği; elektrikli bisiklet, elektrikli scooter, elektrikli motosiklet gibi araçların paylaşımlı kullanımına dayanan mikromobilité odaklı çözümler, sürdürülebilir hareketlilik için güçlü bir alternatif olarak ortaya çıkmıştır (Önder ve Akdemir, 2022: 757-758). Özellikle kısa ve orta mesafelere erişim için araç kullanımını azaltabilecek, elektrik enerjisi kullanması bakımından kullanım esnasında karbon salınımına, çevre ve gürültü kirliliğine neden olmayan bu taşıtların kullanımı, sürdürülebilir kentsel hareketlilik için önemli bir tercih değişimi olarak değerlendirilebilir. Ancak bu araçların kullanımında, araç kullanıcısı ile diğer yaya ve araçların güvenliğinin sağlanması gerekliliği açıktır. Bununla birlikte, araçların elektrik enerjisi ile çalışması her ne kadar çevre dostu olarak görülse de, bu araçların kullanımının elektrik enerjisine olan talebi artıracığı ve elektrik enerjisi üretim faaliyetlerinin çevre üzerindeki olumsuz etkisi üzerinde de artırıcı bir etki göstereceği hususu göz ardı edilmemelidir. Yine bu araçlarda kullanılan bataryaların ömrünü doldurması ile ortaya çıkacak olan atık bataryalar da çevre açısından bir başka sorunu beraberinde getirecektir. Ancak çevresel etkileri ve güvenlik düzeyi tartışılabilir olmakla birlikte; mikromobilité taşıtlarının kullanımı her geçen gün artmakta ve yaygınlaşmaktadır. Dolayısıyla, yaygın kullanılan bir ulaşım biçimi olması bakımından mikromobilité araçlarının SKHP'lerde yer alması, diğer ulaşım araçlarına entegre edilmesi ve daha güvenli hale getirilmesi adına hedef ve stratejiler belirlenmesi gerektiği söylenebilir.

3. Türkiye’de Ulaşım Planlaması ve Sürdürülebilir Kentsel Hareketlilik Planı

Kentsel hareketliliğe ilişkin sorunlar, yukarıda da değinildiği gibi, ilk olarak geleneksel ulaşım planları ile çözülmeye çalışılmıştır. Dünyada ulaşım planlama faaliyetleri, bireysel araç sayısının arttığı 1950’li yıllarda başlamış olup Türkiye’de 1960’lı yıllardan itibaren büyük kentlerde ulaşım etütleri olarak ortaya çıkmış, 1980’li yıllardan sonra ise kentsel boyutta ulaşım nazım planı, ulaşım ana planı ve ulaşım master planı gibi çeşitli isimlerle hazırlanarak uygulanmaya çalışılmıştır (Özalp ve Öcalır, 2008: 72-74). Ulaşım ana planı, kentin mevcut yapısından hareketle, kentin gelecekte karşılaşması muhtemel ulaşım taleplerini ve bu taleplerin karşılanması için gerekli altyapı ve hizmet alternatiflerini ortaya koymayı hedeflemektedir (Özalp, 2007: 25).

Türkiye’de 1980’li yıllarda uygulanmaya başlayan ulaşım ana planı uygulaması, büyükşehir belediyeleri için yasal bir zorunluluk olarak varlığını sürdürmektedir. 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanununun “Büyükşehir ve ilçe belediyelerinin görev ve sorumlulukları” başlıklı 7. maddesinin (f) bendi ile büyükşehir belediyelerine “büyükşehir ulaşım ana planını yapmak veya yaptırmak ve uygulamak” görevini vermiştir.

Kentsel ulaşım planlarına ilişkin bir diğer mevzuat düzenlemesi, “Ulaşımında Enerji Verimliliğinin Artırılmasına İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik” ile getirilmiştir. Yönetmeliğin ilk yayım tarihi 9 Haziran 2008 olup; “Tanımlar” başlıklı 3. maddenin (e) bendinde Kentsel Ulaşım Planları; “kentin, mekansal, demografik, topografik, işlevsel, toplumsal, iktisadi özellikleri ve ihtiyaçlarına göre ulaşım talebini en azda tutan, sürdürülebilir gelişmeyi sağlayan, kentin üst ve alt ölçekli planları ile eşgüdümlü olarak hazırlanan ulaşım planları” olarak tanımlanmıştır.

Söz konusu Yönetmelik, 2 Mayıs 2019 tarihinde aynı isimle yayımlanan yeni Yönetmeliğin 18. maddesi ile yürürlükten kaldırılmış olup; yürürlüğe giren bu yeni Yönetmeliğin “Tanımlar” başlıklı 3. maddesinin (j) bendinde Kentsel Ulaşım Ana Planı, “Şehrin mekansal, sosyal ve ekonomik özelliklerine göre ulaşım ihtiyaç ve talepleri ile sürdürülebilir gelişmeyi dikkate alarak; şehir ve yakın çevresinin ulaşım sistemini, ulaşım ağını, standart ve kapasiteleri ile ulaşımın türlere dağılımını, kara, deniz ve

hava ulaşımını ve bu ulaşım türlerinin birbirleriyle entegrasyonu, bu türlere ait transfer noktalarını, depolama ve aktarma merkezlerini, ticari yük koridorlarını ve toplu taşıma güzergahları ile gerektiğinde otopark, bisiklet ve yaya yolları, erişilebilirlik ve trafik konularında gereken ayrıntıları belirleyen, toplu taşımaya ağırlık veren ve öncelikli kılan, kısa ve uzun dönemde ulaşım türlerine ait sorunlara çözüm önerilerini ortaya koyan, gerektiğinde şehrin üst ve alt kademe planları ile eşgüdümlü olarak hazırlanabilen, plan paftası ve raporuyla bir bütün olan plan” şeklinde tanımlanmıştır.

2008 yılında yayımlanan Yönetmelikte; ulaşım talebinin en alt seviyede tutulması, sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması ve ulaşım planlarının diğer kent planları ile uyumu üzerinde durulmuştur. Güncel Yönetmelik ise eski Yönetmeliğe nispeten çok daha geniş bir tanım sunmuş; tüm ulaşım türlerinin entegrasyonunu, bisiklet ve yaya hareketliliğini, erişilebilirliği, uzun vadeli çözüm önerilerinin geliştirilmesini kentsel ulaşım planlamasında dikkate alınacak hususlar arasında saymıştır. Yönetmeliğin ilk hali ile 2019 yılında yayımlanan yeni hali bu tanımlar bakımından karşılaştırıldığında; dünyadaki gelişmelere paralel olarak Türkiye’de de ulaşım planlaması anlayışında yaşanan değişim açıkça görülmektedir. Her ne kadar Yönetmelikte SKHP’lerden söz edilmese de, planlama anlayışındaki değişimin SKHP anlayışı ile kısmen örtüştüğü söylenebilir. Yönetmeliğin “Kentsel ulaşım planlaması” başlıklı 6. maddesinin (a) bendinde ise; “Bakanlığın koordinasyonunda ve ilgili kamu kurum ve kuruluşlarının eşgüdümünde ve sürdürülebilir kentsel ulaşım yaklaşımı çerçevesinde; şehir içi ve şehirler arası ulaşım planlaması, enerjinin verimli kullanımı ile çevreci ve entegre ulaşım modları, hareketlilik yönetimi, akıllı ulaşım sistemleri ve ulaşımın diğer tüm unsurlarını kapsayan Ulaşım Ana Planları...” ibaresi yer almaktadır. Bu ibare ile SHKP yaklaşımının çevre kalitesi, farklı ulaşım modları, hareketlilik yönetimi gibi kavramlarına da değinilmiştir. Ancak bu düzenlemelerin toplum sağlığı, sosyal eşitlik, katılımcılık gibi SHKP yaklaşımının temel faktörlerini kapsamadığı göz önüne alındığında, SKHP yaklaşımı ile tamamen örtüştüğünü söylemek mümkün olmayacaktır.

Türkiye’de SKHP ile bağlantılı olarak incelenebilecek bir diğer mevzuat düzenlemesi, yukarıda mikromobilite araçları arasında sayılan paylaşımlı elektrikli scooter kullanımını düzenleyen “Elektrikli Skuter Yönetmeliği”dir. Yönetmeliğin amacı, ilk maddede “aylaşımlı elektrikli skuter (e-skuter) işletmeciliği faaliyetlerini ülke ekonomisinin gerektirdiği şekilde düzenlemek, bu faaliyetlerde düzeni ve güvenliği sağlamak, ulaşımın çevre üzerindeki egzoz emisyon ve karbon salınımı gibi olumsuz etkilerini azaltarak çevresel değerleri korumak, hareketliliği artırarak kısa mesafeli seyahatlerde şahsi araç kullanımı yerine paylaşımlı e-skuter kullanımının yaygınlaştırılması ile paylaşımlı e-skuterlerin diğer ulaşım türleri ile entegre, sürdürülebilir bir ulaşım sistemi içerisinde gelişimini sağlamak üzere bu faaliyetlere ilişkin pazara giriş şartlarını ve hizmet üretenler ile hizmetten yararlananların hak, yükümlülük ve sorumluluklarını ... belirlemek” şeklinde tanımlanmıştır. Yönetmelik; araç kullanımını azaltarak scooter kullanımını artırmayı, karbon salınımını düşürmeyi, çevresel değerleri korumayı ve scooter kullanımında güvenliği sağlamayı amaçlaması bakımından SKHP anlayışına uygun bir düzenleme olarak değerlendirilebilir.

Yukarıda yer alan mevzuat düzenlemeleri genel olarak değerlendirildiğinde; Türkiye’de, dünyada yaşanan gelişmelere paralel olarak ulaşım planlaması anlayışının değiştiği, bu değişimin zamanlaması bakımından dünyada yaşanan gelişmelerin gerisinde kaldığı, SKHP’lere ilişkin herhangi bir mevzuat düzenlemesinin bulunmadığı, yapılan güncel düzenlemelerin SKHP anlayışı ile kısmen uyumlu olduğu, ancak toplum sağlığı, sosyal eşitlik, katılımcılık gibi temel SKHP ilkelerinin ihmal edildiği söylenebilir.

SKHP’ler bakımından herhangi bir mevzuat düzenlemesi bulunmamakla birlikte; İLBANK tarafından yürütülen “Sürdürülebilir Şehirler Programı” kapsamında Avrupa Birliği, Türkiye Cumhuriyeti ve Dünya Bankası tarafından ortaklaşa finanse edilen “Sürdürülebilir Kentsel Hareketlilik Planının Hazırlanması Projesi”nin yürütüldüğü, bu kapsamda Eskişehir ve Konya Büyükşehir Belediyeleri tarafından Sürdürülebilir Kentsel Hareket Planlarının hazırlandığı belirtilmelidir (URL-2). Proje kapsamında hazırlanan planlar henüz tamamlanmamış ve uygulama aşamasına geçilememiştir. Türkiye’de

yürürlükte bulunan tek SKHP, İstanbul Büyükşehir Belediyesi tarafından hazırlanan ve 2022 yılı Mart ayında yayımlanan “İstanbul SKHP”dir.

4. Araştırma Metodolojisi

Bu çalışma, Türkiye’de uygulamaya koyulan ilk ve tek SKHP’si olma özelliğini taşıyan İstanbul SKHP’nin amaçları ile göstergelerinin, SKHP yaklaşımının temel özelliklerini içerme düzeyi bakımından değerlendirilmesini amaçlamaktadır. Çalışma, bir nitel veri analizi yöntemi olan doküman analizine dayanmaktadır. Çalışma kapsamında, İstanbul Büyükşehir Belediyesi tarafından yayımlanan ve uygulamaya konulan İstanbul SKHP dokümanı, bu plan için hazırlanan web sayfasından (URL-1) elde edilmiş ve planda yer alan amaçlar ile göstergeler tablolaştırılmıştır. 398 sözcükten oluşan bu tablo, MAXQDA nitel veri analizi paket programına belge olarak yüklenmiştir. MAXQDA programına yüklenen belgenin analizinde kullanılmak üzere, SKHP’lerin taşıması gereken ortak özelliklerden oluşan ve Şekil 1’de gösterilen kodlar, yukarıda yer alan kuramsal çerçeveden yararlanılarak oluşturulmuştur. Oluşturulan kodlar, İstanbul SKHP’nin amaçları ile bu amaçların gerçekleşme düzeylerinin ölçülmesinde kullanılacak olan göstergelerin kodlanmasında kullanılmıştır.

Şekil 1. Kod Listesi

Kodlamanın tamamlanmasının ardından, kodların kullanım sıklığını tespit etmek üzere, MAXQDA programının Kod Frekansları aracı kullanılmıştır. Kod frekanslarının tespit edilmesi ile birlikte, İstanbul SKHP’nin, SKHP yaklaşımının temel özelliklerine yer verme ve uyum düzeyine ilişkin sayısal veriler elde edilmiştir.

Elde edilen sayısal verilerin yanı sıra, kodlanan bölümler içerik bakımından da ele alınarak, SKHP yaklaşımının temel özellikleri bakımından nitel bir değerlendirme yapılmıştır. Bu değerlendirme çerçevesinde; kodlanan bölümlerin içeriğinin SKHP yaklaşımının temel özelliklerini yansıtmaya düzeyleri, kapsamı ve yeterlilikleri analiz edilmiştir.

5. Bulgular ve Tartışma

Literatürde SKHP yaklaşımına ilişkin olarak yer alan kriterler incelendiğinde; sağlık, güvenlik ve hareketlilik bakımından, sürdürülebilir bir ulaşım sisteminin en önemli odak noktalarından birinin, toplum ve toplumu oluşturan bireyler olması gerektiği görülmektedir. Ulaşım sistemi planlanırken

bireylerin sağlığı ve güvenliği göz önüne alınmalı, toplumsal olarak kabul edilebilir olmalı ve özellikle araçların değil bireylerin hareketliliği ön planda tutulmalıdır. Birey odaklı bir ulaşım sisteminin geliştirilebilmesi, aynı zamanda bireylerin bu konuda bilgi düzeylerinin artırılması ile birlikte, kararlara katılımlarının sağlanması ile mümkün olacaktır. Sürdürülebilir bir ulaşım sisteminin bir diğer boyutu ise çevre sağlığıdır. Yenilenebilir enerji kullanımı, kaynakların aşırı tüketiminden kaçınılması, ekosistemin korunması gibi kriterler, ulaşım faaliyetlerinin çevre üzerindeki olumsuz etkilerini en aza indirmeyi hedeflemektedir. Bunların yanı sıra, sürdürülebilir bir ulaşım sistemi, bütüncül bir yaklaşımı gerektirmektedir. Ulaşım sistemini oluşturan bileşenlerin ayrı ayrı verimlilik düzeylerine değil, sistemin bütününe işlerliğine odaklanılmalı, ulaşım planlaması diğer kentsel planlamalar ile bir bütün olarak düşünülmelidir.

İstanbul Büyükşehir Belediyesi tarafından yayımlanan İstanbul SKHP'nin amaçları ve bu amaçlara ulaşma düzeylerinin ölçülebilirliğini izlemek ve değerlendirmek amacıyla belirlenen göstergeler, Tablo 1'de gösterilmiştir (İstanbul Büyükşehir Belediyesi, 2022: 65-75):

Tablo 1. İstanbul Sürdürülebilir Kentsel Hareketlilik Planı Amaç ve Göstergeleri

Amaç 1: "Erişilebilir, ödenebilir, entegre ve kapsayıcı bir ulaşım sistemine sahip olmak"
Gösterge 1: "Ulaşım harcamasının, nüfusun en yoksul %20'lik hane halkı bütçesi içindeki yüzdesi"
Gösterge 2: "Toplu taşıma ile 30 dakikalık yolculuk süresi içinde erişilebilen iş yeri yüzdesi"
Gösterge 3: "Raylı sistem ve metrobüs istasyonlarına, toplu taşıma ile 15 dakikalık, aktif türler ile 10 dakikalık yolculuk süresi içinde erişilebilen nüfusun yüzdesi"
Gösterge 4: "Basamaksız erişime sahip raylı sistem ve metrobüs istasyonlarının yüzdesi"
Gösterge 5: "Tekerlekli sandalye ile erişilebilir ve görsel ve sesli yardım uygulamalarına sahip otobüslerin yüzdesi"
Gösterge 6: "Otobüs duraklarının çevresinde 250 m yarıçap içindeki sokaklar dâhil tekerlekli sandalye ile erişilebilir otobüs duraklarının yüzdesi"
Gösterge 7: "İşe veya bir eğitim kurumuna herhangi bir ulaşım türü ile geliş gidişte geçen ortalama yolculuk süresi"
Amaç 2: "Çevresel olarak sürdürülebilir bir ulaşım sistemine sahip olmak"
Gösterge 1: "Tüm kentsel alan yolcu ve yük taşımacılığı türlerinde kişi başına düşen enerji kaynağından tekerleklerle (yaşam döngüsü) sera gazı salımları"
Gösterge 2: "Toplu taşıma filosunda kullanılan elektrikli, hibrit, hidrojenli araçların payı"
Gösterge 3: "Elektrikli, hibrit, hidrojen otomobil ve taksilerin payı"
Gösterge 4: "Farklı kentsel ulaşım gürültüsünden etkilenen nüfusun yüzdesi"
Amaç 3: "Ekonomik olarak sürdürülebilir ve dayanıklı bir ulaşım sistemine sahip olmak"
Gösterge 1: "Toplu taşıma işletmelerinin maliyet karşılama (gelir/maliyet) oranları"
Amaç 4: "Ulaşım ve yolculukların emniyetini ve güvenliğini artırmak"
Gösterge 1: "Kişi başına ölüm"
Gösterge 2: "Kişi başına ciddi yaralanma sayısı"
Amaç 5: "Trafik hacimlerini, sıklıkını ve otomobil bağımlılığını azaltmak"
Gösterge 1: "Karayolu trafiğinde yoğun olmayan saatlere kıyasla yoğun saatlerdeki gecikmeler (özel araç trafiği)"
Gösterge 2: "Seçilmiş 10 koridorda, yoğun saatlerde, araç trafiği yoğunluğunun ağırlıklı ortalaması"
Gösterge 3: "Seçilmiş 10 merkezi alanda, vadde üstü ve cadde dışı araç otopark alanlarındaki toplam azalma"
Amaç 6: "Toplu taşımaya geçişi teşvik etmek"
Gösterge 1: "Türel dağılımda toplu taşımanın payı"
Gösterge 2: "Toplu taşıma kullanımından duyulan memnuniyet"
Gösterge 3: "Belediye bütçesinden toplu taşıma yatırımlarına ayrılan pay"
Amaç 7: "Aktif türlere geçişi teşvik etmek (yürüyüş ve bisiklet)"
Gösterge 1: "Aktif türler ile yapılan yolculukların yüzdesi"
Gösterge 2: "Yürünebilirlik endeksi"
Gösterge 3: "Bisiklete özgü altyapının uzunluğu"
Amaç 8: "Kompakt ve çok merkezli gelişmeyi destekleyen bir ulaşım sistemine sahip olmak"
Gösterge 1: "İş, okul ve diğer yolculuklarda ortalama yolculuk süresi"
Gösterge 2: "Aktif türler ile yapılan yolculukların yüzdesi"
Amaç 9: "En az düzeyde olumsuz etkiye sahip verimli bir kentsel lojistik sistemine sahip olmak"

Gösterge 1: “Seçilen yerleşim bölgelerinde gün içi saatlerinde (07.00-19.00) kamyon ve yük araçlarının toplam karayolu trafiğine oranı”

Kaynak: İstanbul Büyükşehir Belediyesi, 2022: 65-75.

Tablo incelendiğinde, İstanbul SKHP çerçevesinde 9 temel amaç ve bu amaçların gerçekleştirme düzeylerinin tespitini sağlamak üzere 26 adet gösterge belirlendiği görülmektedir. Bu amaç ve göstergeler, SKHP yaklaşımının literatürde yer alan temel özellikleri çerçevesinde incelendiğinde, Tablo 2’de yer alan kod frekanslarına ulaşılmıştır.

Tablo 2. Kod Frekansları

	Frekans
Seyahat Tercihlerinin Değişimi	13
Birey Odaklılık	12
Erişilebilirlik	8
Yaşam Kalitesi	6
Sürdürülebilir Ulaşım Sistemi	6
Toplumsal Kapsayıcılık	5
Toplum Sağlığı	5
Çevre Kalitesi	4
Seyahat Sürelerinin Kısaltılması	4
Ekonomiklik	4
Bütüncül Yaklaşım	4
Sosyal Eşitlik	3
Güvenlik	3
Seyahat İhtiyacının Azaltılması	3
Yenilenebilir Enerji Kullanımı	2
Toplumsal Katılım	1
TOPLAM	83

Tablo 2 incelendiğinde, İstanbul SKHP amaç ve göstergelerinin, SKHP yaklaşımının temel özelliklerinden hareketle belirlenen kodların her birini en az bir kez içerdiği görülmektedir. Bu veriden hareketle, İstanbul SKHP’nin, SKHP yaklaşımının literatürde yer alan temel özelliklerini, değişen düzeylerde olmakla birlikte, içerdiği söylenebilir. Plan çerçevesinde en sık vurgu yapılan ilk iki konunun 13 farklı amaç/göstergede “seyahat tercihlerinin değişimi” ve 12 farklı amaç/göstergede “birey odaklılık” olduğu tespit edilmiştir. İstanbul SKHP’nin, bu boyutuyla, bireylerin hareketliliğini odağına alan ve seyahat tercihlerinin değiştirilmesi gerekliliğine dayanan SKHP yaklaşımı ile örtüştüğü söylenebilir. Planda en az değinilen konunun ise yalnızca 1 kez ile “toplumsal katılım” olduğu görülmüştür. Aynı şekilde, çevresel sürdürülebilirlik açısından önem teşkil eden “yenilenebilir enerji kullanımı” kodu da yalnızca 2 kez kullanılmıştır.

Elde edilen sayısal veriler, İstanbul SKHP’nin, SKHP yaklaşımının temel özelliklerine uygunluk düzeyi açısından genel bir bakış açısı sunması bakımından önemli olmakla birlikte, bu verilerin yanı sıra, çalışma kapsamındaki amaç ve göstergelerin içerik yönünden analize tabi tutulması, çalışmanın bütünlüğü, içeriği ve sonuçları açısından yararlı olacaktır.

İstanbul SKHP’nin temel amaç ve göstergeleri incelendiğinde; odak noktasının, SKHP yaklaşımına uygun olarak, bireylerin hareketliliği olduğu açıkça görülmektedir. Otomobil bağımlılığının azaltılması, toplu taşımının teşvik edilmesi, yürüme ve bisiklete dayalı aktif türlerin yaygınlaştırılması, aktif türlerin

erişilebilir olmasına yönelik altyapı yatırımlarının öngörülmesi gibi amaç ve hedefler, kentsel hareketliliğin planlanmasında hakim olan birey odaklı yaklaşımın ve aynı zamanda bireylerin seyahat tercihlerinin değiştirilmesine ilişkin SKHP ilkelerinin İstanbul SKHP'ye yansımalarıdır.

Aynı şekilde SKHP yaklaşımının erişilebilirlik ve ekonomiklik gibi temel ilkeleri, İstanbul SKHP amaç ve göstergeleri arasında sıklıkla yer almıştır. Özellikle erişilebilirlik konusunun hem toplumun farklı ekonomik sınıflarını kapsayacak hem de yeti yitilmiş bireylerin kentsel ulaşım sistemlerine engelsiz bir şekilde erişimlerini sağlayacak şekilde ele alınmış olması dikkat çekicidir. Bu durum aynı zamanda İstanbul SKHP'nin toplumsal kapsayıcılığının ve farklı sosyal gruplar arası eşitliği sağlamaya yönelik amaçlarının birer göstergesidir. Toplu taşımının hem ekonomik hem de fiziksel erişilebilirliğinin sağlanması, bireylerin hareketliliğine dayalı aktif ulaşım türlerinin yaygınlaştırılması, araç odaklı planların ortaya çıkardığı bir başka sosyal eşitsizlik unsurunun daha ortadan kaldırılması açısından önem taşımaktadır. Geleneksel araç odaklı planlar, araç sahiplerinin erişimini kolaylaştırırken araç sahibi olmayanlar açısından dezavantajlı sonuçlar doğurmuştur. Planlamanın ana unsurunun bireyler olması ve özel araç dışı alternatiflere erişimin kolaylaştırılması sayesinde, araç sahibi olan ve olmayan bireyler arasındaki toplumsal eşitsizlik de nispeten azaltılabilecektir.

İstanbul SKHP amaç ve göstergelerinde sıklıkla vurgulanan bir başka konu, ulaşım sisteminin çevresel ve ekonomik açıdan sürdürülebilirliğidir. Yolcu ve yük taşımacılığı kaynaklı sera gazı salınımlarının azaltılması, toplu taşıma araçlarında yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanılması gibi amaç ve göstergeler; ulaşım sisteminin çevresel sürdürülebilirliğinin yanı sıra; çevre kirliliği ve gürültü kirliliğini önleyici yapıları dolayısıyla toplum sağlığı, çevre sağlığı ve yaşam kalitesi üzerinde de olumlu etkiler gösterme potansiyeline sahiptir. Yine İstanbul SKHP'de yer alan ulaşım güvenliğinin sağlanması ve seyahat sürelerinin kısaltılmasıyla trafikte yaşanan gecikmelerin önüne geçilmesini sağlamaya ilişkin amaç ve göstergeler, yaşam kalitesini yükseltmeyi hedefleyen diğer unsurlar olarak değerlendirilebilir.

İstanbul SKHP'nin, bütüncül yaklaşım bakımından da SKHP temel ilkeleri ile genel olarak uyumlu olduğu söylenebilir. SKHP yaklaşımına göre tüm ulaşım sistemleri bir bütün olarak ele alınmalı ve dengeli gelişimleri sağlanmalıdır. Bu çerçevede, İstanbul SKHP'nin ilk amacı "... entegre ... bir ulaşım sistemine sahip olmak" ifadesini içermekte olup; raylı sistem ve metrobüs istasyonlarına toplu taşıma, yürüme ve bisiklet ile kısa sürede erişebilen nüfusun artırılması hedeflenmektedir. Ancak farklı ulaşım türlerinin entegrasyonu amaçlanırken özellikle İstanbul'da giderek yaygınlaşan mikromobilite araçlarının ihmal edilmiş olması, planın eksik bir yönü olarak değerlendirilebilir. Her ne kadar planın durum analizi ve projelere ilişkin bölümlerinde elektrikli scooter gibi mikro hareketlilik araçlarının kullanımına ilişkin ifadeler yer verilse de (İstanbul Büyükşehir Belediyesi, 2022: 16-147); elektrikli scooter, elektrikli bisiklet, elektrikli motosiklet gibi farklı mikromobilite araçlarının paylaşımlı kullanımına dayanan birçok firmanın faaliyet gösterdiği İstanbul'da, bu ulaşım seçeneğinin de SKHP amaçları arasında değerlendirilmesi gerektiği söylenebilir. Bununla birlikte, kentsel hareketlilik planlamasının mekansal planlamadan bağımsız olarak değerlendirilmesi mümkün değildir. Bu bağlamda bütüncül yaklaşımın bir gereği olarak SKHP amaçlarının mekansal planlamaya ilişkin hususları da içermesi gerekmektedir.

İstanbul SKHP'nin amaç ve göstergeleri bakımından değerlendirilmesi gereken bir başka konu ise toplumsal katılımıdır. Planın amaç ve göstergeleri arasında, kararlara doğrudan toplumsal katılımı öngören bir ifadeye rastlanmamıştır. Yalnızca "toplulaşıma geçişi teşvik etmek" amacı çerçevesinde belirlenmiş olan "toplulaşımdan duyulan memnuniyet" göstergesi (İstanbul Büyükşehir Belediyesi, 2022: 72), dolaylı bir katılım aracı olarak görülebilir. Planda bunun haricinde herhangi bir toplumsal katılım yolu öngörülmemiştir. SKHP'lerin odağı bireylerdir. Bu bağlamda planların başarılı olması, bireylerin tercihleri ile planların birbirlerine uyumlu olmasına bağlıdır. Bu uyumu sağlamanın en etkili yolu ise, planların hazırlanması ve uygulanmasında toplumsal katılımın sağlanmasıdır. Bu sayede planlar, toplumsal beklenti ve tercihler ile uyumlu hale gelecek ve toplum tarafından kabul görecektir.

İstanbul SKHP hazırlık süreci incelendiğinde; katılımcı yaklaşıma önem verildiği, özel sektör ve sivil toplum kuruluşları da dahil olmak üzere birçok paydaşın hazırlık sürecinde yer aldığı, özellikle “yetersiz temsil edilen gruplar” ile çalıştay ve görüşmelerin yapıldığı görülmektedir (İstanbul Büyükşehir Belediyesi, 2022: 36-37). Hazırlık sürecindeki bu katılımcı yaklaşım değerli ve önemli olmakla birlikte, dinamik bir süreç olan SKHP uygulama aşamasını kapsamaması ve aktif bir katılımı teşvik etmemesi bakımından eleştirilebilir.

Bir bütün olarak değerlendirildiğinde İstanbul SKHP'nin; katılımcı bir yöntemle hazırlanması, bireylere ve bireylerin hareketliliğine odaklanması, seyahat tercihlerinin araçlardan toplu taşıma ve aktif türlere yönlendirilmesini amaçlaması, erişilebilir, çevresel ve ekonomik olarak sürdürülebilir ulaşımı sağlamayı hedeflemesi, toplum sağlığı ve güvenliği ile sosyal eşitliği sağlamaya yönelik amaçlar içermesi gibi yönleriyle; SKHP Yaklaşımı ile büyük oranda örtüştüğü, Türkiye’de bir ilk olması bakımından bu alanda öncü nitelikte olduğu, geliştirilebilir yönleri olmakla birlikte bir iyi uygulama örneği olarak değerlendirilmesinin mümkün olduğu söylenebilir.

6. Sonuç ve Öneriler

Sanayi Devrimi sonrasında hızla büyüyen ve gelişen kentlerde ortaya çıkan en büyük sorunlardan biri olan kentsel hareketlilik, geleneksel yöntemlerin yetersiz kalması üzerine yeni bir öneri olarak ortaya çıkan SKHP yaklaşımı çerçevesinde çözülmeye çalışılmaktadır. Kentsel hareketliliğin trafik sıkışıklığının ötesinde çevresel sorunlara da neden olması, çevresel sürdürülebilirliği tehdit eder hale gelmiştir. Bu bağlamda, hem çevresel sürdürülebilirliğin hem de kentsel hareketliliğin sürdürülebilirliğinin sağlanmasına ihtiyaç duyulmaktadır. SKHP’ler, bu ihtiyaç doğrultusunda, 2009 yılında Avrupa Komisyonu tarafından kentsel hareketliliğin yönetiminde kullanılacak bir araç olarak benimsenmiş ve teşvik edilmesi öngörülmüştür. Toplum sağlığı, etkin arazi kullanımı, sera gazı salınımlarının düşürülmesi, iklim değişikliğinin önlenmesi, doğal kaynakların korunması, hava ve gürültü kirliliğinin önlenmesi gibi potansiyel faydalar içeren stratejik bir plan olan SKHP’ler, kentsel hareketliliğin yönetiminde önemli bir araçtır.

SKHP’ler, geleneksel ulaşım planlama anlayışından farklı olarak, araçları değil bireyleri ve bireylerin hareketliliğini odağına alan, seyahat ihtiyacını azaltmayı ve seyahat tercihlerini bireysel hareketlilik çerçevesinde değiştirmeyi amaçlayan, toplumun tüm kesimlerini kapsamayı ve kentsel hareketlilik bakımından sosyal eşitsizlikleri gidermeyi hedefleyen, çevrenin ve kentsel hareketliliğin sürdürülebilirliğini sağlamaya yönelik düzenlemeler öneren, tüm kentsel ulaşım modlarının bütüncül olarak değerlendirilmesini gerektiren stratejik planlardır.

İstanbul SKHP, sayılan bu temel özellikler çerçevesinde analiz edilmiş ve SKHP yaklaşımının temel özelliklerine uyum düzeyi incelenmiştir. Yapılan inceleme sonucunda; İstanbul SKHP'nin özellikle birey odaklılık, seyahat tercihlerinin değişimi, erişilebilirlik, yaşam kalitesi, sürdürülebilir ulaşım sistemi, toplumsal kapsayıcılık, toplum sağlığı, çevre kalitesi, seyahat sürelerinin kısaltılması, ekonomiklik, sosyal eşitlik, güvenlik, seyahat ihtiyacının azaltılması ve yenilenebilir enerji kullanımına yönelik amaçları ve göstergeleri bağlamında, SKHP yaklaşımı ile büyük oranda örtüştüğü görülmüştür. Bununla birlikte; tüm ulaşım modları ile birlikte kentsel mekan planlamasının İstanbul SKHP’de yeterli düzeyde ele alınmadığı ve bu yönüyle bütüncül yaklaşım bakımından geliştirilmesi gerektiği söylenebilir. Aynı şekilde, İstanbul SKHP'nin hazırlık sürecinde katılıma büyük önem verilmiş olmakla birlikte, amaç ve göstergelerde pasif, sınırlı ve dolaylı bir katılım öngörülmüş olması bakımından eleştirilmesi mümkündür. Geliştirilmesi gereken bu yönleri göz önünde bulundurularak, İstanbul SKHP'nin; Türkiye'nin uygulamaya konulan ilk SKHP'si olması, bu alanda öncü niteliği ve SKHP yaklaşımı ile büyük oranda örtüşmesi dolayısıyla bir iyi uygulama örneği olarak değerlendirilmesi mümkündür.

Kentsel hareketlilik yönetiminin Türkiye’deki süreci incelendiğinde, dünyada yaşanan gelişmelerin takip edildiği söylenebilir. Başlangıçta trafik sıkışıklığını ortadan kaldırmayı amaçlayan araç odaklı planlara dayanan kentsel hareketlilik yönetimi, zamanla yerini SKHP yaklaşımının temel özellikleri ile uyumlu bir planlama anlayışına bırakmıştır. Bu gelişme olumlu olarak değerlendirilebilecek olmakla birlikte, dünyada yaşanan gelişmelerin zamansal açıdan bir hayli geriden takip edildiğini söylemek de mümkündür. 2009 yılında benimsenmeye başlayan SKHP’lere uygun bir planlama anlayışının ulusal mevzuata yansması, ancak 2019 yılında yapılan yönetmelik değişikliği ile gerçekleşebilmiştir. Bununla birlikte, güncel mevzuatta SKHP’lere ilişkin bir ibare bulunmamaktadır.

Mevzuat ile düzenlenmemiş olmasına rağmen, belirli projeler kapsamında Eskişehir ve Konya Büyükşehir Belediyelerinin SKHP hazırlığı içinde olması ve İstanbul Büyükşehir Belediyesinin, Türkiye’nin ilk SKHP’sini uygulamaya koymuş olması, Türkiye’de kentsel hareketlilik yönetimi açısından olumlu gelişmeler olarak görülebilir. Gerek ulaşımın çevresel etkileri, gerek giderek içinden çıkılması imkansız hale gelen bir sorun teşkil etmesi nedeniyle, SKHP çalışmalarının Türkiye genelinde yaygınlaştırılması, uygulamaya yönelik mevzuat düzenlemeleri ve kurumsal rehberlik ile desteklenmesi gerektiği söylenebilir.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Bu çalışma için etik kurul onayı gerekli değildir. Araştırmanın verileri İstanbul Büyükşehir Belediyesi tarafından yayımlanan İstanbul Sürdürülebilir Kentsel Hareketlilik Planından yararlanılarak elde edilmiştir.

Çıkar Beyanı

Bu çalışmada herhangi bir çıkar çatışması yoktur.

Kaynaklar

- 5216 Sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu (2004, 10 Temmuz). *Resmi Gazete* (Sayı: 25531).
- Aksoy, A. (2016). Geleneksel Devletten Modern Devlete: Sanayi Devrimi ve Kamu Yönetimi Düşüncesinde Değişim. *Uluslararası Politik Araştırmalar Dergisi*, 2(3), 31-37.
- Avrupa Konseyi. (2019). *Sürdürülebilir Kentsel Hareketlilik Planı (SUMP) Hazırlama ve Uygulama Rehberi*. <https://www.surdurulebilirhareketlilik.org/skhprehberi/> (Erişim Tarihi: 03.11.2022)
- Bal, H. (2016). *Kent Sosyolojisi*. Bursa: Sentez Yayıncılık.
- Banister, D. (2007). The Sustainable Mobility Paradigm. *Transport Policy*, 15, 73-80. doi:10.1016/j.tranpol.2007.10.005
- Elektrikli Skuter Yönetmeliği (2021, 14 Nisan). *Resmi Gazete* (Sayı: 31454).
- Eren Yalçın, G., & Öcal Kara, F. (2016). Kırsal Göç ve Tarımsal Üretime Etkileri. *Harran Tarım ve Gıda Bilimleri Dergisi*, 20(2), 154-158.
- European Commission. (2009). *Action Plan on Urban Mobility*. Brüksel. <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2009:0490:FIN:EN:PDF> (Erişim Tarihi: 03.11.2022)
- Güreşçi, E. (2010). Türkiye'de Kentten - Köye Göç Olgusu. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 11(1), 77-86.
- Güreşçi, E. (2011). Türkiye'de Köyden Kente Göç ve Düşündükleri. *Sosyo Ekonomi*, 2011-MI(Özel Sayı), 125-135.
- Işık, Ş. (2005). Türkiye'de Kentleşme ve Kentleşme Modelleri. *Ege Coğrafya Dergisi*, 14, 57-71.
- İstanbul Büyükşehir Belediyesi. (2022). *İstanbul Sürdürülebilir Kentsel Hareketlilik Planı*. İstanbul. <https://surdurulebilirulasim.istanbul/> (Erişim Tarihi: 03.11.2022)
- Keleş, R. (2016). *Kentleşme Politikası*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Korkmazıyürek, B. (2018). *Kentsel Ulaşım Politikaları Kapsamında Sürdürülebilir Kentsel Hareketliliğin Değerlendirilmesi*. Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalı Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Korkmazıyürek, B., ve Polat, E. (2019). Kentsel Ulaşımında Esnek, Akıllı ve Yeni Bir Planlama Yaklaşımı: Sürdürülebilir Kentsel Hareketlilik Planları. *Kent Akademisi*, 12(36), 225-240.
- May, A. D. (2015). Encouraging good practice in the development of Sustainable Urban. *Case Studies on Transport Policy*, 3(1), 3-11. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.cstp.2014.09.001>
- Oğuztimur, S. (2022). Kentsel Ulaşımın Yeni Gündemi: Değişen Seyahat Eğilimleri, Kentsel Hareketlilik ve COVID Süreci. *Tasarım Kuram*, 18(36), 63-79. DOI: <https://doi.org/10.14744/tasarimkuram.2022.45220>
- Önder, H. G., ve Akdemir, F. (2022). Sürdürülebilir Ulaşım Altyapısının Pandemi Döneminde Yeniden Kurgulanması: Mikromobilite Trendleri ve Türkiye. *İdealkent*, 13(2), 748-770. DOI: <https://doi.org/10.31198/idealkent.1039996>
- Özalp, M. (2007). *Türkiye'de Kentsel Ulaşım Planlaması Çalışmalarında Benimsenen Yaklaşımlar; Sorunlar ve Çözüm Önerileri*. Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Özalp, M., ve Öcalır, E. V. (2008). Türkiye'deki Kentiçi Ulaşım Planlaması Çalışmalarının Değerlendirilmesi. *Ortadoğu Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 25(2), 71-97.
- Özcan, Ş., ve Hamamcıoğlu, C. (2021). COVID-19 Pandemi Sürecinde Kentsel Hareketlilik: Dünya Örnekleri ve Ankara Deneyimleri. *İdealkent*, 12(34), 1090-1124. DOI: <https://doi.org/10.31198/idealkent.1002698>

- Öztürk, M., ve Altuntepe, N. (2008). Türkiye'de Kentsel Alanlara Göç Edenlerin Kent ve Çalışma Hayatına Uyum Durumları: Bir Alan Araştırması. Yaşar Üniversitesi E-Dergisi, 3(11), 1587-1625.
- Spadaro, I., ve Pirlone, F. (2021). Sustainable Urban Mobility Plan and Health Security. *Sustainability*, 13(8). DOI: <https://doi.org/10.3390/su13084403>
- Şahin, Y. (2018). *Kentleşme Politikası*. Bursa: Ekin Yayınevi.
- Tuğaç, Ç. (2022). İklim Değişikliği ve Kentsel Dirençlilik Bağlamında Yeşil Ulaşım. *İdealkent*, 13(36), 545-575.
- Ulaşımında Enerji Verimliliğinin Artırılmasına İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik (2008, 9 Haziran). Resmi Gazete (Sayı: 26901).
- Ulaşımında Enerji Verimliliğinin Artırılmasına İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik (2019, 2 Mayıs). Resmi Gazete (Sayı: 30762).
- URL-1 İstanbul Büyükşehir Belediyesi. <https://surdurulebilirulasim.istanbul/skhp-nedir/> (Erişim Tarihi: 31.10.2022)
- URL-2. Sürdürülebilir Kentsel Hareketlilik Planı Hazırlama Projesi: <https://www.surdurulebilirhareketlilik.org/> (Erişim Tarihi: 03.11.2022)
- Yerli, B. G. (2017). *On the Path Towards European Union's Sustainable Urban Mobility Plans: Solving Turkey's Urban Mobility Problems*. Marmara Üniversitesi Avrupa Birliği Enstitüsü Avrupa Birliği İktisadi Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Yerli, B. G. (2019). A Comparison of EU's and Turkey's Sustainable Urban Mobility. *Marmara Journal of European Studies*, 27(1), 169-190.
- Yılmaz, E., ve Çitçi, S. (2011). Kentlerin Ortaya Çıkışı ve Sosyo-Politik Açından Türkiye'de Kentleşme Dönemleri. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(35), 252-267.

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi'nin Uluslararası Öğrenci Politikası ve Türk Kamu Diplomasisine Katkıları

Ali ÇİÇEK¹

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi'nin Uluslararası Öğrenci Politikası ve Türk Kamu Diplomasisine Katkıları

International Student Policy of Sivas Cumhuriyet University and Its Contributions to Turkish Public Diplomacy

Öz

Bu çalışma, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi(SCÜ)'nin ev sahipliği yaptığı uluslararası öğrenciler vesilesiyle Türk kamu diplomasisine katkılarını ortaya koymayı amaçlamaktadır. Çalışmada, nitel araştırma desenlerinden fenomenoloji tercih edilmiştir. Bu kapsamda SCÜ'de eğitim hayatına devam eden 29 uluslararası öğrenci ile derinlemesine mülakat yapılmıştır. Araştırmanın bulguları, uluslararası öğrencilerin üniversite tercihlerinde Türkiye'yi ve SCÜ'yü seçmenlerinde Türk dizi ve filmlerinin, Türkiye'deki eğitim kurumlarının kalitesi olduğu algısının ve Türkiye ile tarihsel ya da dini bağlarla sahip olmalarının önemli etkiye sahip olduğunu ortaya koymuştur. Ayrıca araştırma SCÜ'de okuyan uluslararası öğrencilerin, Türkiye'nin gönüllü elçileri olacağı ve okuldan mezuniyetleri sonrasında kendi ülkeleri ile Türkiye ilişkilerini artırmaya yönelik istekte olduklarını ortaya koymuştur.

Anahtar Kelimeler: Kamu diplomasisi, eğitim diplomasisi, yumuşak güç, uluslararası öğrenciler, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi.

Abstract

This study aims to reveal Turkey's contributions to public diplomacy thanks to the vision of international students hosted by Sivas Cumhuriyet University (SCU). In the study, phenomenology, one of the qualitative research designs, was used. In this context, in-depth interviews were conducted with 29 international students continuing their education at SCU. The findings of the study revealed that the perception of Turkish TV series and films as the quality of educational institutions in Turkey and the fact that they have historical or religious ties with Turkey have a significant impact on the university preferences of international students. In addition, the research revealed that international students studying at SCU will be volunteer ambassadors of Turkey and they are willing to increase their relations with their countries after they graduate from school.

Keywords: Public diplomacy, education diplomacy, soft power, international students, Sivas Cumhuriyet University.

Makale Türü: Araştırma

Paper Type: Research

1. Giriş

Siyasi, ekonomik ve kültürel bakımdan dünyada nüfuz sahibi olmak isteyen ülkeler, özellikle son yıllarda uluslararası öğrenciler açısından kendilerini bir tür cazibe merkezi

¹Dr. Öğretim Üyesi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Yıldızeli Meslek Yüksekokulu, Pazarlama ve Reklamcılık Bölümü, alicicek@mail.com, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9875-2400>

Makale Gönderim Tarihi: 17/11/2022

Makale Kabul Tarihi: 16/02/2023

haline getirmek için yarış içine girmiştir. Dünyanın önde gelen üniversiteleri ise bazen kendi imkânları bazen de devlet teşvikleriyle en yetenekli uluslararası öğrencileri kendilerine çekebilmek için akademik yeterliliğini, fiziki ve sosyal imkânlarını artırmaktadır. En yetenekli öğrencileri kazanabilmek için bilimsel yayınlara hızlı ve ücretsiz erişim sağlama, yüksek miktarda burs olanakları sunma gibi çok sayıda araç üniversiteler ya da devlet kurumları aracılığıyla sağlanmaktadır. Dünyanın farklı yerlerinden yetenekli öğrencileri çeken ülkeler ve üniversiteler, bir yandan nitelikli insan kaynağını kendi ülkelerine ve kurumlarına kazandırırken diğer yandan da bilimsel araştırma kapasitelerini sürekli geliştirmektedir. Bir ülkedeki üniversitelerin, dünyanın farklı ülkelerinden yetenekli öğrenciler nezdinde cazibe merkezi haline gelmesi, o ülkenin yumuşak güç kapasitesinin artmasına ve güçlü bir kamu diplomasisine sahip olmasına vesile olmaktadır. Dolayısıyla uluslararası öğrenciler tarafından cazip üniversitelere sahip olmanın, kamu diplomasisi boyutundan söz edebilmek mümkündür.

15. yüzyıldan itibaren özellikle atanmış daimî elçiler vasıtası ile daha çok devlet görevlileri (diplomatlar) aracılığıyla geleneksel olarak "devletten devlete" yürütülen uluslararası ilişkiler, günümüzde yerini büyük ölçüde "devletten halka" ya da "halktan halka" olacak şekilde kamu diplomasisi modeline bırakmaya başlamıştır. Kamu diplomasisi modelinde, diplomasinin en önemli araçları her ülkenin kendi vatandaşları, sivil toplum örgütleri, üniversiteleri, medyası, kültürel değerleri ve kurumları, hükümet harici organizasyonları gibi kurum ve kuruluşlardan oluşur (Çiçek, 2015). Özellikle sivil kurum ve kuruluşlar aracılığıyla gerçekleştirilen kamu diplomasisi faaliyetlerinde amaç, başka ülkelerin (özellikle hedef ülkelerin) kamuoylarını etkileyerek kendi politikalarının uluslararası alanda meşruiyet zeminini genişletmek ve başka halklar nezdinde cazibe haline gelmektir. Dünyanın önde gelen ülkelerinin etkili bir stratejik iletişim dili olarak kullandığı kamu diplomasisi, bir ülkenin dünya ile paylaşmak istediği hikâyesinin tutarlı ve ikna edici bir şekilde ortaya konma çabasıdır (Kalın, 2012).

Rugh (2004)'a göre kamu diplomasisi, bir ülkenin ulusal çıkarlarına, uluslararası arenada destek sağlamak amacıyla yabancı halkların bilgilendirilmesi, dâhil edilmesi ve etkilenmesi sürecidir. Bir başka tanımda ise kamu diplomasisi, bir ülkenin başka halklar tarafından olumlu manada bilinirliğinin artırılması, ülkeye duyulan sempati düzeyinin yükseltilmesi ve başka halklarda yaratılacak olumlu algıyla taraftar toplamak şeklinde tanımlanmıştır. Kamu diplomasisi farkındalık yaratmayı reaktif olarak başarabilen, ülkenin başka halklar nezdinde beğenilmesini proaktif şekilde harekete geçirebilen bir ilişki inşa sürecidir (Sancar, 2012). Bütün bu sürecin inşasında ise askeri güçle zorlama (sert güç) yerine ülkenin kültürü, eğitimi, dış yardımları, sivil toplum örgütleri, televizyon dizileri ve filmleri, siyasal sistemi gibi çok sayıda yumuşak güç unsuru kullanılmaktadır. Buradaki tanımlardan da görüleceği üzere artık askeri ve siyasi yöntemlerin etki düzeyi, uluslararası ilişkilerde nispeten azalma eğilimindedir. Günümüzde yalnızca askeri güce dayalı olarak karşı tarafı caydırmak, ikna etmek ya da kendi taleplerini kabul ettirmek mümkün değildir. Daha çok ikincil güç kaynakları olarak bilinen kültür, diplomasi, eğitim, sosyal ilişkiler, ticari yatırımlar gibi yumuşak güç unsurları, sert güç olarak bilinen askeri gücün önüne geçmiştir

(Efegil, 2012). Dolayısıyla uluslararası ilişkileri belirleyen en önemli unsur, sert güç kullanmak ya da sert güç ile tehdit etmekten yumuşak güç potansiyelini zenginleştirmeye doğru bir evrilmektir.

Türkiye, özellikle 2000'li yıllardan itibaren uluslararası kamuoyunu etkilemek, başka halklara kendi hikâyesini anlatmak ve onların sempatisini kazanabilmek adına çeşitli kamu diplomasisi faaliyetleri gerçekleştirmektedir. Türkiye zengin ve derin bir kültüre, çok sayıda medeniyete ev sahipliği yapmış stratejik bir konuma, uluslararası ittifaklarda üyeliklere ve demokratik bir ülke olarak uluslararası normlarla uyumlu siyasal bir yapıya sahip olmasıyla geniş yelpazeli ve güçlü bir yumuşak güç kaynağına sahiptir (Ejder, 2019).

Başka ülkelerin vatandaşlarını çekim alanı içine almanın en önemli yollarından biri uluslararası öğrencilere yönelik politikalarıdır. Uluslararası öğrenci hareketlilikleri bir yandan ülke ekonomileri için yeni bir gelir kaynağı, diğer yandan da kamu diplomasisi boyutuyla bir dış politika aracına dönüştürülebilmektedir. Türkiye, sahip olduğu yumuşak güç kaynaklarını artırmak ve bunları kamu diplomasisi yoluyla başka ülkelerin vatandaşlarını etkilemek için çok sayıda aktör kullanmaktadır. Uluslararası öğrenciler açısından cazibe merkezi haline gelmeyi hedefleyen ülkelerden biri olan Türkiye, üniversitelerini uluslararası öğrencileri çekme noktasında seferber etmiştir. Uluslararası öğrenci pazarında önemli bir aktör olmak isteyen Türkiye, bir yandan ekonomik dışallık elde etmekte diğer yandan ise uluslararası öğrenciler üzerinde kurduğu etki sayesinde kamu diplomasisi faaliyeti yürütmektedir.

Bu çalışma, Türkiye'nin uluslararası öğrenciler politikasının kamu diplomasisi boyutunu analiz etmeyi amaçlamaktadır. Çalışmada, üniversite düzeyindeki uluslararası öğrencilerin Türkiye tasavvurları, kamu diplomasisi bağlamında Sivas Cumhuriyet Üniversitesi (SCÜ) örneği üzerinden değerlendirilmeye çalışılmıştır. Çalışmada öncelikle kamu diplomasisi kavramına ve kamu diplomasisinde uluslararası öğrencilerin bir aktör olarak nasıl kullandığına dair bir çerçeve sunulmuştur. Daha sonra Türkiye'nin uluslararası öğrenci politikası ve SCÜ'nün uluslararası öğrenci vizyonu ortaya konulmuştur. Çalışmanın son bölümünde ise SCÜ'nün uluslararası öğrenci vizyonunun Türk kamu diplomasisine katkıları ortaya konulmuştur. SCÜ, 2017-2022 yılları arasında uluslararası öğrenci sayısını 24'ten 3 bin 326'ya çıkararak (%13758'lik bir artış) Türkiye'de uluslararası öğrenci sayısını en fazla yükselten üniversiteler arasına girmiştir. Ayrıca Türkiye'deki büyükşehirler arasında olmayan Sivas ilinde yükseköğretim düzeyindeki uluslararası öğrenci sayısının bu denli artış göstermesi, çalışmanın saha araştırması kısmında SCÜ'nün seçilmesi için bir diğer kriter olmuştur. Çalışmanın son bölümü (saha araştırması kısmı), nitel araştırma yöntemiyle tasarlanmıştır. Bu bağlamda SCÜ'de öğrenim gören 29 uluslararası öğrenciyle derinlemesine mülakat gerçekleştirilmiştir. Görüşmelerden elde edilen veriler yazıya dökülmüş ve daha sonra Maxqda 2020 paket programından yararlanılarak uluslararası öğrencilerin Türkiye algıları kamu diplomasisi bağlamında ölçülmeye çalışılmıştır. Yapılan literatür taramasında, kamu diplomasisinin bir alt teması olarak görülebilecek eğitim diplomasisi alanında Türkiye'deki üniversitelerin bu konudaki faaliyetlerini konu alan

yeterli çalışma olmadığı görülmüştür. Çalışma bu yönüyle hem özgün bir niteliğe bürünmekte hem de araştırmacıların başka üniversiteleri incelemesi açısından teşvik edici ve yol gösterici olma iddiası taşımaktadır.

2. Kamu Diplomasisi ve Uluslararası Öğrenciler

Machiavelli, yaklaşık dört yüz sene önce, İtalya'daki prenslere zulüm ve korkuya dayanan politikalara başvurmaları gerektiğini öğütlemiştir. Zira ona göre güç, başkalarının davranışlarını etkileme yeteneğidir. 1939 tarihinde ise İngiliz realist E. H. Carr (1964) uluslararası gücü; askeri, ekonomik ve fikirler üstündeki güç olmak üzere üç kategoriye ayırmıştır. Böylece güç kavramı günümüzde yeni boyutlar kazanmıştır. Güç, bir kişinin istediğini elde etmesi için başkalarının davranışlarını etkileme yeteneğidir. Kişiler ya da kurumlar, başkalarının davranışını kendi isteklerine göre şekillendirmek için gücün farklı boyutlarına başvurabilir. Nye (2005), "başkalarını tehditle zorlayabilirsiniz, para vererek kandırabilirsiniz veya onları kendinize çekip sizin istediğinizi istemelerini sağlayabilirsiniz" diyerek, gücün üç boyutuna (askeri, ekonomik ve yumuşak güç) dikkat çekmektedir. Burada ilk olarak ele alınan askeri gücün çıkış noktası önlem alma, caydırma ya da tehdit etme olup, askeri güç hükümet politikaları nezdinde zorlayıcı diplomasi ve savaşlara tekabül eder. Ekonomik güç ise bazı yaptırımlar, baskılar ve tahriklerden hareketle yardım, rüşvet ya da yaptırım gibi uygulamalarla gerçekleşmektedir. Hem askeri güç hem de ekonomik yaptırıma dayanan güçte hedef alınan kişi ya da kurumların rızası göz ardı edilir ve bir tür zorla kabullendirme ya da mecbur bırakma durumu söz konusu olur. Gücün üçüncü türü olan yumuşak güçte ise bu durum ayrılmaktadır. Yumuşak güç hiçbir şekilde zor, baskı ya da tehdit gibi araçlara dayanmaz. Yumuşak güç başkalarının sempatisini kazanma ya da başkaları nezdinde cazibe merkezi olma gibi kendiliğindenlik içeren argümanlara dayanır.

Tablo 1: Kamu Diplomasisi ve Geleneksel Diplomasi Karşılaştırması

Kamu Diplomasisi	Geleneksel Diplomasi
Halk esas alınır	Devlet esas alınır
Hükümet dışı uygulayıcılar söz konusudur	Hükümetin görevlendirdiği dış ilişkiler uzmanları süreçlere hâkimdir
Sivil toplum örgütlerine aktör olarak yer alır	Resmî kurumlar ve görevlendirdikleri memurlar aktör olarak yer alır
Halkın aktif katılımı söz konusudur	Halk burada pasiftir ve izleyici konumundadır
Karşılıklı anlayış vardır (çift yönlü iletişim)	Tek yönlü iletişime dayalıdır
Davranış değişimi söz konusu olur	Davranış değişimi olmaz

Kaynak: Snow, Nancy (2009). "Rethinking Public Diplomacy", *Routledge Handbook of Public Diplomacy*, Ed. Nancy Snow ve Phillip M. Taylor, Routledge, New York, s.8'den alınarak yazar tarafından düzenlenmiştir.

Küreselleşmeyle eşanlı olarak özgürlük, anayasal demokrasi, hukukun üstünlüğü, piyasa ekonomisi, sınırlı devlet gibi liberal değerlerin revaçta olduğu bu yüzyılda, sert gücün (hard power) meşruiyet kaynaklarından uzak oluşu tüm dünyada sert güce

alternatif olarak yumuşak gücün (soft power) daha değerli ve uygulanabilir olmasını sağlamıştır. Yumuşak güç ile devletler başka halklarla iyi ilişkiler geliştirmekte, yumuşak gücün bir nevi pratiğe geçirilmesi demek olan kamu diplomasisi ile de karşılıklı anlayışa ve hoşgörüyeye dayanan, propagandanın çok ötesinde bir stratejik iletişim modeli meydana gelmektedir (Çiçek, 2015).

Kamu diplomasisi kavramı, bir hükümetin sivil toplum örgütleri, uluslararası kuruluşlar ya da kişiler vasıtasıyla yabancı halkları/kamuoylarını meşgul ederek kendi dış politikası lehine başkalarını etkileme sürecini ifade eder. Bu süreçte etkilemek istenen ya da hedeflenen yabancı halkları dinlemek, anlamak, onları bilgilendirmek ve etkilemek gibi bilgi kampanyalarına yer verilir (Cull ve Jimenez, 2015). Mark Leonard'ın kamu diplomasisi kavramına dair tanımı, yukarıdaki fikirlerin hepsini bir araya getirebileceğini göz önünde bulundurulursa, bu konudaki literatürde en kapsamlı tanımlardan biri sayılabilir. Leonard vd (2002), kamu diplomasisinin amacının üç yönlü olduğunu savunur: bilgi iletmek, olumlu bir ülke imajı satmak ve hükümet politikaları için elverişli bir ortam yaratan uzun vadeli ilişkiler kurmak. Bu nedenle kamu diplomasisi, Leonard tarafından üç boyutlu olarak değerlendirilmektedir: (i) günlük iletişim, (ii) stratejik iletişim ve (iii) ilişki kurma. Dolayısıyla güçlü bir kamu diplomasisi inşasında günlük düzeyde gerçekleştirilen stratejik iletişim ve sürekli iletişim kurma önem taşımaktadır.

Kamu diplomasisi, bir ülkenin sahip olduğu değerleri dünyaya daha iyi anlatabilmesi ve başkalarında hayranlık uyandırması ilkesine dayanır. Bu ilkenin gerçekleştirilebilmesi için ise kültür, sanat, bilim, spor, eğitim gibi unsurların ustalıkla kullanılması gerekir. Bir dış politika aracı olarak kamu diplomasisini gerçekleştirmenin çok sayıda yolu vardır. Kültürel diplomasi, yurttaşlık diplomasisi, lobcilik, inanç diplomasisi gibi çok sayıda kamu diplomasisi alanı mevcuttur. Bu alanlarda gerçekleştirilecek kamu diplomasisi faaliyetleriyle, ülkenin ulus markasını güçlendirmek ve prestijini artırmak mümkün olabilir. Öte yandan başka halklar nezdinde sevgi, saygı, sempati ya da güven gibi duygusal bağlar kurulması sağlanabilir. Özellikle kültürel diplomasi alanında gerçekleştirilen faaliyetler, daha kalıcı sonuçlar verebilecektir. Kültürel diplomasi, uluslararası çevreyi kültürel kaynaklarla ve kültürel dönüşümü kolaylaştırarak yönetmek ve bunu gerçekleştirirken diğer yandan da kültür örneklerinin ihraç edilmesi yoluyla ülke politikalarının kolaylaştırılmasını ve meşruiyet zeminin genişletilmesini ifade etmektedir. Kültürel diplomasi sayesinde bir ülke, diplomatik işlerin bütününe kolaylaştıracak olumlu bir imaja sahip olabilir ve dış politikada belirlediği amaçlara daha kolay ulaşabilir. Kültürel diplomasi, sert güce karşıt olarak kültürel değerlerin ihracı aracılığıyla hedefteki toplumlara etkilemenin bir enstrümanıdır (Sancar, 2012).

Kamu diplomasisi politikası inşa etmenin temelde üç boyutundan bahsedilebilir. Bu üç boyuttan üçüncüsü, kültürel diplomasiden oluşur. Basitçe söylemek gerekirse, kamu diplomasisinin ilk boyutu, bir hükümetin geleneksel diplomasisine ve dış politikanın ortaya koyduğu ulusal çıkarlara destek vermesi gereken haberlerin yönetimidir. Bu boyut, iç ve dış politika kararlarının bağlamını açıklamayı amaçlayan önleyici bir amaç ile oldukça kısa

vadeli bir zaman ölçeğinde çalışır. Bu açıdan bakıldığında, televizyon, radyo ve yazılı basın, kamu diplomasisinin en faydalı araçlarıdır. İmaj oluşturma veya “ülke markası”, kamu diplomasisinin ikinci boyutudur. Temel amacı, ülkeyi uluslararası arenada tanıtmak için gerektiğinde kültürel etkinliklerle de desteklenen stratejik mesajlar vermektir. Bu, kamu diplomasisinin satış veya pazarlama yönünü, özellikle bir siyasi veya reklam kampanyası gibi, yabancı izleyicileri etkileme girişimi olarak açıklayacaktır. Son olarak, üçüncü boyut, eğitim yoluyla uzun bir süre boyunca kilit kişilerle kalıcı ilişkilerin geliştirilmesi ile ilgilidir. Seminerler, konferanslar, dil öğretimi, bursların yanı sıra uluslararası bilimsel, eğitimsel ve kültürel değişimler üçüncü boyut olan kültürel diplomasi içinde yer alır (Leonard vd, 2002).

Kültürel diplomasinin kamu diplomasisinde kullanılması, değişim programları ve yabancı ülkelerde bulunan kültür dernekleri sayesinde gerçekleşmektedir. Kültürel diplomasiyi kullanan devletler için eğitim ve dil, iki temel öge arasında sayılmaktadır. Dolayısıyla kültürel diplomasinin akla ilk gelen örnekleri Fulbright, Erasmus gibi değişim programları, Fransız Kültür Merkezi, Alliance Française, British Council gibi farklı ülkelerde bulunan örgütlenmelerdir (Sancar, 2012). Türkiye Yunus Emre Enstitüleri, Türkiye Bursları gibi programlarla son yıllarda bu alanda önemli atılımlar gerçekleştiren ülkeler arasında yer almaya başlamıştır. Bu tür program ve organizasyonlar, uluslararası öğrenci değişimi yoluyla bir yandan pozitif ekonomik dışsallık elde etmeyi amaçlarken diğer yandan da kamu diplomasisi faaliyeti gerçekleştirmeyi hedefler.

Kamu Diplomasisinde değişim diplomasisi, bir aktörün vatandaşlarını yurtdışına göndererek ve karşılıklı olarak yurtdışından vatandaşları bir eğitim ve/veya kültürleşme dönemi için kabul ederek uluslararası ortamı yönetme girişimi olarak tanımlanabilir. Cull (2009)'ün değişim diplomasisi olarak kavramsallaştırdığı bu süreç, her ne kadar başlangıçta tek yönlü gibi görünse de esasında iki yönlüdür. Zira değişim öğrencisi gönderen ülke açısından giden her bir öğrenci esasında kendi ülkesinin gönüllü elçisi durumundayken, yabancı öğrenciyi misafir eden ülke açısından da kendi kültürel, ekonomik ve siyasi değerlerini anlatabilecek ve yabancı öğrenciyi kendi ülkesine daimi bir kültür elçisi gönderebilecek bir potansiyel imkân olarak görebilmektedir. Dolayısıyla uluslararası öğrenci değişim programları, her iki tarafın da yararlanabileceği uluslararası bir öğrenme vizyonu olarak görülebilir. Başka bir ifadeyle uluslararası öğrenciler, kamu diplomasisi faaliyetlerinin gerçekleştirilmesinde etkili bir paydaş olarak görülebilir. Bu paydaşları misafir eden ülkeler açısından ise üniversitelerin kamu diplomasisinde stratejik bir öneme sahip olduğunu söylemek mümkündür.

3. Türkiye'nin Uluslararası Öğrenci Politikası

Uluslararası öğrenci, eğitim faaliyetleri maksadıyla ulusal ya da bölgesel sınırların dışına çıkan ve böylece başka bir ülkede öğrenci olarak kayıtlı olarak bulunan kişidir (UNESCO Institute for Statistic). OECD'nin 2018 verilerine göre dünya genelindeki uluslararası öğrenci sayısı 5,6 milyona ulaşmıştır. Bahsi geçen uluslararası öğrencilerin yarısı Asya ve Okyanusya'dan gelmektedir. ABD, Birleşik Krallık ve Avustralya gibi İngilizce konuşan ülkeler, uluslararası öğrenciler için ilk sırada yer alan ev sahipleri iken, bunları Almanya,

Rusya ve Fransa gibi İngilizce konuşulmayan ülkeler izlemektedir. Batılı ülkeler uluslararası öğrencileri kendilerine çekme noktasında uzun zamandır ilk sıralarda yer alsalar da son yıllarda diğer ülkeler de uluslararası öğrenci çekme noktasında önemli bir gelişme kaydetmiştir. Özellikle Çin ve Türkiye, TIME Association'ın hazırladığı International Student Mobility Report'a göre 2013-2018 yılları arasında %85 ile %130 arasında artış kaydetmiştir. Çin ve Türkiye'yi Güney Kore, Belçika ve Arjantin gibi ülkeler takip etmiştir (International Student Mobility Report, 2021).

Tablo 2: 2013-2018 Verilerine Göre Dünya'da Uluslararası Öğrenciler

Ülke	Ev Sahipliği Yapılan Uluslararası Öğrenci 2017	Sahipliği Ev Sahipliği Yapılan Uluslararası Öğrenci 2018	2017- 2018 Yılları Arasındaki Değişim oranı	2013- 2018 Yılları Arasındaki Değişim oranı
ABD	984 898	987 314	%0	%26
Birleşik Krallık	435 734	452 079	%4	%8
Avustralya	381 202	444 514	%17	%78
Almanya	258 873	311 738	%20	%59
Rusya	250 658	262 416	%5	%23
Fransa	258 380	229 623	-%11	%0
Kanada	209 979	224 548	%7	%48
Japonya	164 338	182 748	%11	%35
Çin	157 108	178 271	%13	%85
Türkiye	108 076	125 138	%16	%130
Arjantin	88 873	109 226	%23	Eksik Data
İtalya	97 563	106 611	%9	%29
Hollanda	96 289	104 015	%8	%51
Güney Kore	70 796	84 749	%20	%20
Avusturya	73 964	75 259	%2	%6
Suudi Arabistan	78 344	73 977	-%6	%19
İspanya	64 927	70 912	%9	%26
Polonya	63 925	54 354	-%15	%96
İsviçre	53 368	54 279	%2	%15
Belçika	44 978	53 896	%20	%11

Kaynak: International Student Mobility Report, 2021.

Tablo 2'den de görüleceği üzere Türkiye, İngilizce konuşulan ülkeler arasında yer alamamasına rağmen son yıllarda uluslararası öğrencilere ev sahipliği yapma konusunda önemli bir atılım yapmıştır. Özellikle Yükseköğretim Kurulu (YÖK)'nun, yükseköğretimde hedef odaklı uluslararasılaşma politikası bağlamında takip edilen stratejiler ve belirlenen hedefler noktasında bu sayının her geçen yıl daha da artırılması planlanmaktadır. Türkiye'deki uluslararası öğrenci sayısını artırmayı hedefleyen YÖK, Uluslararası İlişkiler

Daire Başkanlığı kurarak bu politikasını kurumsal bir anlayışla gerçekleştirmek istemiştir. Bu amaçla, Yükseköğretimde Uluslararasılaşma Strateji Belgesi isimli vizyon belgesi, YÖK tarafından kamuoyuna ilan edilmiş ve Türkiye'deki hem devlet hem de vakıf üniversitelerinin uluslararası öğrenci sayısını artırmaları teşvik edilmiştir. Bu belgede YÖK tarafından hedeflenen ilkeler şu şekilde sunulmuştur (Yükseköğretimde Uluslararasılaşma Strateji Belgesi, 2017) :

- Nitelikli uluslararası öğrenci, öğretim elemanı ile değişim programından yararlanan öğrenci ve öğretim elemanı sayılarının artırılması,
- Türk yükseköğretiminin uluslararasılaşması bağlamında desteklenecek pilot devlet üniversitelerinin belirlenmesi,
  - Uluslararası sıralamalarda ilk 500'de Türk üniversitesi sayısının artırılması,
  - Yabancı dilde eğitim veren programların sayısının artırılması,
  - Hedef/Odak ülkelerin belirlenmesi ve bu ülkeler üzerinde yoğunlaşılması,
  - Hedef/Odak ülkeler bağlamında öncelikli eğitim ve işbirliği alanlarının belirlenmesi,
- Yabancı hükümetler ve çok uluslu kurumlar ile imzalanan işbirliği antlaşması sayısının artırılması,
- Kendi ülkelerindeki üniversitelerde çalışmak üzere yabancı öğretim elemanı yetiştirilmesi,
  - Özellikle lisansüstü eğitim için yurtdışına gönderilen öğrencilerin yoğun olarak bulunduğu ülkelerde "akademik müşavir" sıfatıyla personel istihdam edilmesi,
  - Uluslararası öğrenciler için ayrılan barınma kapasitesinin artırılması,
  - Burs imkânlarının çeşitlendirilmesi.

Yükseköğretimde uluslararasılaşmanın önemine oldukça vakıf olan ve bu doğrultuda hedefler ortaya koyan YÖK, uluslararası öğrenciler yoluyla Türkiye'nin kamu diplomasisi faaliyetlerine katkı sunma isteğini de açıkça ortaya koymaktadır (Yükseköğretimde Uluslararasılaşma Strateji Belgesi, 2017):

Uluslararasılaşma, kamu diplomasisine de önemli katkılar sağlamaktadır. Uluslararası öğrenciler ülkelerine döndüklerinde üst düzey görevlere gelebilmekte ve ülke politikasının belirlenmesinde söz sahibi olabilmektedirler. Gerek dış politikada gerekse kamu diplomasisi ve kalkınma alanlarında ülke menfaati gözetilmesinin önde geldiği bilinmektedir. Bu çerçevede uluslararası öğrencilerin, öğrenim gördükleri ülkelerle olan duygusal bağlarının yaşam boyu sürdüğü ve bunların ülke menfaatlerini iki ülke (kendi ülkesi ve eğitim aldığı ülke) ekseninde gerçekleştirmeye meyilli oldukları olgusu genel kabul görmektedir. Dolayısıyla bir ülke bir başka ülkenin nitelikli insan kaynağını yetiştirmekle aslında hem kendi ülkesinin hem de diğer ülkenin kalkınmasına katkı sağlayacak bir birey yetiştirmiş olmaktadır.

YÖK, yayımlanmış olduğu strateji belgelerinde kamu diplomasisine özellikle yer vermiştir. Böylece yükseköğretimde uluslararasılaşmanın amacını bir eğitim faaliyetinden öte kamu diplomasisi faaliyeti olarak yorumlamak mümkündür. Üstelik ortaya konan anlayış, simetrik bir iletişim kanalına vurgu yapmaktadır. Buna göre gelen her uluslararası öğrencinin hem kendisinin hem de ülkesinin hikâyesinin anlatmasına, kendi kültürünü de burada tanıtmaya imkân sağlanacağı vurgulanmış; öte yandan Türkiye'nin yumuşak gücünden etkileneneğinden bahisle, uluslararası öğrencilerin gelecekte Türkiye için bir tür gönüllü elçi olacağı hedeflenmiştir. Türkiye'ye yükseköğretim için gelecek her bir nitelikli öğrencinin ileride kendi ülkesinde gerek özel sektörde gerekse iş dünyasında önemli yerlere gelmesi durumunda, Türkiye'yle kendi ülkesinin ilişkilerine katkı sunması durumu da kamu diplomasisi içinde değerlendirilebilir.

Türkiye, nitelikli uluslararası öğrencileri çekebilmek amacıyla çeşitli burslar sağlamaktadır. Özellikle Türkiye Bursları, 2021 yılında 178 ülkeden 165 bin uluslararası öğrencinin başvuru yaptığı prestijli bir program olarak dikkat çekmektedir. Türkiye Bursları ile dünya genelindeki başarılı öğrencilere fırsat eşitliği sağlanarak uluslararası standartlarda burslu eğitim almaları hedeflenmiştir. Bununla birlikte, Türkiye ile diğer ülkeler arasındaki karşılıklı iş birliğinin geliştirmesi ve akademiden sanata, ekonomiden edebiyata, teknolojiden mimariye kadar pek çok alanda bölgesel ve küresel kalkınmaya katkı sağlanması amaçlanmaktadır. Türkiye Bursları yalnızca aylık olarak öğrencilere verilen nakdi burslardan ibaret değildir. Aylık nakdi desteğin yanı sıra üniversite harcı, barınma/yurt hizmetleri, sağlık sigortası, ücretsiz uçak bileti, Türkçe dil kursu gibi imkânlar da sunmaktadır. Bu yönüyle Türkiye bursları, dünyanın en kapsamlı burs programları arasında gösterilmektedir (Türkiye Bursları, 2022). 2012-2013 ile 2019-2020 akademik yılları arasında geçen 8 yıllık dönemde toplamda 36 bin 447 uluslararası öğrenciye burs sağlanmıştır. Türkiye'nin uluslararası öğrencilere sağladığı burslar, Türkiye Bursları programı ile sınırlı değildir. 2016-2017 akademik döneminden itibaren YÖK Uluslararası Öğrenci Bursu ve YÖK Türkoloji Bursu da uluslararası öğrencilere yönelik burs programları arasındadır (Yükseköğretimde Hedef Odaklı Uluslararasılaşma, 2021).

Kısacası Türkiye, özellikle eğitimde uluslararasılaşma vizyonu ve sunduğu geniş imkânlar aracılığıyla uluslararası öğrencilerle Türkiye arasında bir tür gönül bağı kurulmasını arzu etmektedir. Bu misyonun gerçekleştirilmesinde ise üniversitelere kuşkusuz ki önemli bir rol düşmektedir. SCÜ de bu rolü üstlenen üniversitelerden biridir.

4. SCÜ'nün Uluslararası Öğrenci Vizyonu

YÖK'ün yükseköğretimde uluslararasılaşma vizyonuna paralel olarak, SCÜ de uluslararası öğrencileri kendine çekebilmek için bazı girişimlerde bulunmaktadır. Uluslararası bir üniversite olma motivasyonu ile hareket eden SCÜ, lisans ve lisansüstü eğitimlerini bu üniversitede sürdürmek isteyen uluslararası öğrencilere yardımcı olmak amacıyla 2020'de Uluslararası Öğrenciler Birimi Koordinatörlüğü'nü kurmuştur. Bu koordinatörlük öncesinde de çok sayıda uluslararası öğrenci üniversiteye kazandırılmış olsa da, bu koordinatörlüğün kurulmasıyla birlikte daha fazla sayıda uluslararası öğrenciye

ev sahipliği yapma vizyonu ortaya konulmuştur. SCÜ Uluslararası Öğrenciler Birimi Koordinatörlüğü, uluslararası öğrencilerin akademik, kültürel, sosyal yaşama aktif bir şekilde katılmalarını ve bu öğrencilerin karşılaştıkları sorunları çözmelerine yardımcı olmaları gibi amaçlarla kurulmuştur. Koordinatörlüğün kuruluş amaçları arasında uluslararası öğrencilerin Türk kültürünün zenginliklerini fark etmesi ve farklılıklarını anlamasına yardımcı olmak gibi kamu diplomasisi odaklı bir yaklaşım da söz konusudur (SCÜ Uluslararası Öğrenciler Birimi Koordinatörlüğü).

Her geçen sene uluslararası öğrenci sayısını artırmayı hedefleyen SCÜ, 2022 yılı Ekim ayı itibarı ile 86 farklı ülkeden 3 bin 326 uluslararası öğrenciye ev sahipliği yapmaktadır. Bahsi geçen uluslararası öğrencilerin 549'u Suriye, 261'i Sudan, 235'i Afganistan, 193'ü İran, 179'u Mısır, 132'si Kazakistan, 131'i Azerbaycan, 112'si Irak, 111'i Ürdün, 104'ü Çad ve 102'si Endonezya'dan gelmiştir. Öğrenciler çoğunlukla Asya ve Afrika ülkelerinden gelmekte olup, Az sayıda olsa da Avrupalı öğrencilerin de SCÜ'yü tercih ettiği görülmektedir. Uluslararası öğrenciler, SCÜ'de fakülte, yüksekokul, meslek yüksekokulu ya da lisansüstü eğitim veren enstitülerde öğretim hayatlarına devam etmektedir. Uluslararası öğrencilerden 761'i Mühendislik Fakültesi'nde, 557'si İİBF'de, 297'si Sağlık Bilimleri Fakültesi'nde, 200'ü Sağlık Hizmetleri MYO'da, 188'i Fen Fakültesi'nde, 187'si Edebiyat Fakültesi'nde ve 105'i ise Dış Hekimliği Fakültesi'nde okumaktadır (SCÜ Uluslararası Öğrenci Sayısı). SCÜ'nün uluslararası öğrenci profiline bakıldığında, daha çok Ortadoğu ve Asya'dan öğrenciler çektiği görülmektedir. Bu öğrencilerin büyük bir kısmı, Müslüman nüfusun yoğunlukta olduğu ülkelere gelmiştir. Dolayısıyla SCÜ'nün hedeflediği ve ev sahipliği yaptığı uluslararası öğrencilerin daha çok Türkiye'yle tarihsel, dini ve kültürel bağlar kurduğu ülkelere geldiğini söylemek mümkündür.

SCÜ'nün ev sahipliği yaptığı uluslararası öğrencilerin önemli bir kısmı tarihsel, dini ve kültürel bağlara sahip olduğumuz ülkelere gelse de tek kriter bu bağlardan ibaret değildir. Zira SCÜ "geleceğin insanını", çok kültürlü dünyada yaşayabilen ve değer üretebilen kişi olarak çok kültürlülük temelinde bir tanımlanmıştır. Buna göre farklı kültürler ve perspektifler bir tehdit algısı olarak değil, zenginlik şeklinde görülmelidir. SCÜ'nün çok kültürlülük ve farklılıkları zenginlik olarak görme tasavvuru, uluslararası öğrencilere ev sahipliği yapmasını kolaylaştırmakta ve her geçen yıl daha fazla uluslararası öğrenci çekmesinde bir tür ilham kaynağı olmaktadır. Ayrıca uluslararası öğrencilerin varlığı ile SCÜ'nün uluslararası bir üniversite hüviyetine kavuşacağı ve yabancı dilde verilen eğitim programlarının artırılabileceği da öngörülmektedir. Bunun yanı sıra uluslararası öğrenciler için TÖMER'de Türkçe kursları da sağlanmaktadır. Bu kurslar sayesinde Türk dilinin uluslararası öğrencilere öğretilmesi sağlanmakta ve böylece Türkiye'nin yumuşak güç kaynaklarından biri olan Türk dilinin daha geniş kitleler tarafından konuşulması ve hatta bir medeniyet ve bilim dili olarak kullanılması amaçlanmaktadır.

SCÜ'nün uluslararası öğrenci vizyonu, kamu diplomasisi bağlamında düşünüldüğünde Türkiye'nin kamu diplomasisi faaliyetlerine katkı sağlayabileceği varsayımını da beraberinde getirmektedir. Türkiye'ye ve SCÜ'ye yükseköğretim için gelen uluslararası

öğrencilerin buraya gelmeden önceki motivasyonları ve geldikten sonra Türkiye'ye dair izlenimleri, bu ülkenin kültürüne, insanına, kurumlarına bakış açıları kamu diplomasisi açısından önemlidir. Zira bu öğrencilerin kendi ülkelerine döndüklerinde Türkiye ile olan ilişkilerini ne ölçüde sürdürecekları, Türkiye'yi başkalarına nasıl anlatacakları ve hayatlarının geri kalanında Türkiye'ye bir şekilde yer verip vermeyecekleri kamu diplomasisinin konuları arasına girmektedir. Dolayısıyla bu çalışmanın sonraki bölümünde, SCÜ'de öğrenim gören uluslararası öğrencilerle mülakatlar gerçekleştirilmiş ve böylece SCÜ'nün uluslararası öğrenci politikasının Türk kamu diplomasisine katkıları ortaya konmaya çalışılmıştır.

5. SCÜ'deki Uluslararası Öğrenciler Politikasının Türk Kamu Diplomasisine Katkıları

Türkiye'nin kamu diplomasisi faaliyetlerinde uluslararası öğrencilerin önemli bir yeri vardır. Zira Türkiye, son yıllarda ortaya koyduğu "yükseköğretimde uluslararasılaşma vizyonu" ile dünyanın farklı ülkelerinden nitelikli uluslararası yabancı öğrencilere ev sahipliği yapmak istemektedir. En fazla uluslararası yabancı öğrenciye sahip ilk 10 ülke arasına girebilmeyi başaran Türkiye, bu öğrencilerin yalnızca akademik başarısına odaklanmamakta, bunun yanı sıra uluslararası öğrencilerin Türkiye ile bağ kurmasını da amaçlamaktadır. Böylece Türkiye'ye eğitim almak için gelen her bir uluslararası öğrencinin, ülkelere döndükten sonra Türkiye'nin bir tür gönül elçisi olacağı varsayılmaktadır. 2017 yılında yalnızca 24 uluslararası öğrenciye ev sahipliği yapan SCÜ kısa bir süre içinde bu sayıyı (2022 yılı itibarı ile) 86 farklı ülkeden 3 bin 326'ya çıkarmıştır.

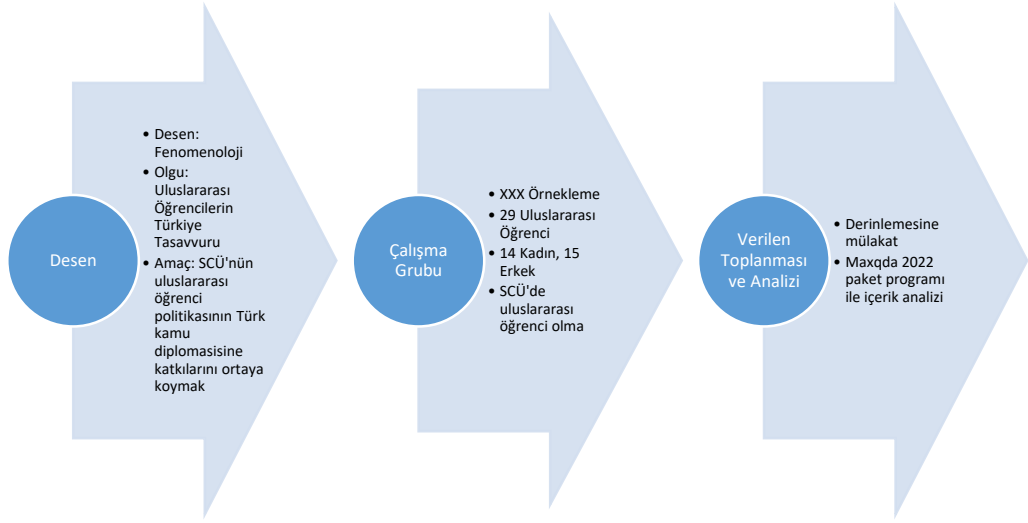
Çalışmanın bu bölümünde, SCÜ'deki uluslararası öğrencilerin Türkiye'ye gelmeden önceki Türkiye algıları, SCÜ'de öğrenci olduktan sonra Türkiye'ye bakış açıları, Türk kültürüne ve siyasal kurumlarına dair fikirleri kamu diplomasisi bağlamında ortaya konulacaktır. Araştırmanın amacına uygun şekilde aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır:

SCÜ'deki uluslararası öğrencilerin,

- Buraya gelmeden önceki Türkiye algıları nasıldı?
- Buraya geldikten sonraki Türkiye tasavvurları nasıl oldu?
- Türk eğitim sistemi, bilim düzeyi ve Türkiye'deki teknolojik altyapı hakkındaki fikirleri nelerdir?
- Türk dizileri, Türk yemekleri ve Türk müzikleri hakkındaki düşünceleri nelerdir?
- Türkiye'nin dış politikası ve siyasal sistemi hakkında fikirleri nelerdir?
- Türkiye'deki kurum ve politikalardan, kendi ülkelerinde görmek istedikleri hangileridir?
- Kendi ülkeleri ile Türkiye arasındaki ilişkilere ilgi düzeyleri nasıldır? Bu ilişkilere katkı sunma fikrine nasıl bakıyorlar?

5.1. Ana Başlık Düzeni

Bu araştırmada, nitel araştırma desenlerinden fenomenoloji (olgubilim) tercih edilmiştir. Araştırma boyunca izlenen süreç Şekil 1’de verilmiştir.

Şekil 1: Araştırma sürecinin özeti

5.1.1. Araştırma Deseni

Fenomenoloji araştırması, insan olgusuna yoğunlaşan ve yaşanmış deneyimlerin ifâde edilmesinin anlamlarını tanımlamayı amaçlayan tümevarımsal betimleyici bir araştırma türüdür (Saban ve Ersoy, 2016). Fenomenoloji araştırmasında, kişilerin bir olgu ya da kavrama dair deneyimleri ortaya konmaya çalışılır (Creswell, 2013). Çalışmanın bu bölümünde SCÜ'deki uluslararası öğrencilerin Türkiye'ye dair algıları ve bu algıların şekillenmesinde Türkiye'nin yumuşak güç kaynakları ve SCÜ'nün etkisi ortaya konmaya çalışılmıştır. SCÜ'deki uluslararası öğrencilerin Türkiye'ye ilişkin algılarının nasıl şekillendiği, SCÜ'nün bu algıların oluşmasında nasıl katkılar sunduğu, bu öğrencilerin Türkiye'deki kurum ve politikalardan hangilerini ülkelerinde görmek istedikleri ve nihai olarak kendi ülkeleri ile Türkiye arasındaki ilişkilere nasıl katkı sağlayabileceklerine dair kamu diplomasisi temelli bir çıkarımda bulunabilmek için saha araştırmasında olgubilim deseni benimsenmiştir.

5.1.2. Çalışma Grubu

Araştırma, çalışma amacı dâhilinde 2021-2022 eğitim ve öğretim döneminde SCÜ'de öğrenim gören uluslararası öğrencilerle mülakat yapmak suretiyle gerçekleştirilmiştir. Çalışma grubunun oluşturulmasında, amaçlı örnekleme yöntemlerinden ölçüt örnekleme

tercih edilmiştir. Ölçüt örneklemenin amacı, belirlenen ölçütlere uygun durumların araştırmaya dâhil edilmesini sağlamaktır (Merriam, 2013). Bu araştırmanın ölçütü, son yıllarda uluslararası öğrenci sayısını önemli oranda artıran SCÜ ve ev sahipliği yaptığı uluslararası öğrencilerden oluşmaktadır. Çalışmanın saha araştırması bölümünde görüşme yapılan çalışma grubu ve demografik özellikleri Tablo 3'te verilmiştir.

Tablo 3: Çalışma Grubu ve Demografik Özellikleri

Katılımcılar	Cinsiyet ²	Yaş	Ülke	Fakülte
K1	E	23	Afganistan	İletişim Fakültesi
K2	K	20	Endonezya	Fen Fakültesi
K3	E	20	Kazakistan	İİBF ³
K4	E	20	Doğu Türkistan/Kazakistan ⁴	İİBF
K5	E	21	Afganistan/Özbek	İletişim Fakültesi
K6	E	25	Kazakistan	Sosyal Bilimler Enstitüsü
K7	K	20	Kazakistan	İİBF
K8	E	20	Hindistan	İİBF
K9	E	27	Moritanya	Fen Bilimleri Fakültesi
K10	E	19	Mısır	Sağlık Bilimleri Fakültesi
K11	E	24	Çad	İİBF
K12	E	19	Somali	Mühendislik Fakültesi
K13	E	20	Suudi Arabistan	Mühendislik Fakültesi
K14	K	20	Endonezya	İİBF
K15	K	18	Arnavutluk	Sağlık Bilimleri Fakültesi
K16	K	20	Afganistan	Sağlık Bilimleri Fakültesi
K17	E	23	Fas	İİBF
K18	K	19	Filistin	Tıp Fakültesi
K19	K	20	Afganistan	İİBF
K20	K	20	Kazakistan	İİBF
K21	K	21	Somali	İİBF
K22	K	23	Çad	Sağlık Bilimleri Fakültesi
K23	K	19	Fas	Sağlık Bilimleri Fakültesi
K24	E	19	Somali	Mühendislik Fakültesi
K25	K	19	Mısır	Sağlık Bilimleri Fakültesi
K26	K	19	Kazakistan	İİBF
K27	K	27	İran	Sosyal Bilimler Enstitüsü
K28	E	21	Filistin	İİBF
K29	E	20	Nijer	İİBF

² K: Kadın, E:Erkek.

³ İİBF: İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

⁴ Öğrenci aslen Doğu Türkistanlı olup Türkiye'ye gelmeden önce Kazakistan'da ikamet etmekte olduğunu beyan etmiştir.

5.1.3. Veri Toplama Araçları

Bu çalışmada SCÜ’de öğrenim gören uluslararası öğrencilerin Türkiye’ye dair algıları, Türkiye’nin kamu politikaları, siyasal sistemi ve SCÜ’ne dair algılarına ilişkin veriler, yarı-yapılandırılmış görüşme tekniği ile toplanmıştır. Görüşme insanların bakış açıları, deneyimlerini, duygularını ve algılarını ortaya koymak için kullanılan güçlü bir yöntemdir (Yıldırım ve Şimşek, 2013). Görüşmelerde derinlemesine bilgi toplanması amaçlanmış olup bunu sağlayabilmek için araştırmacı tarafından “Uluslararası Öğrencilere Yönelik Kamu Diplomasisi Araştırması Formu” oluşturulmuştur. Formun hazırlanmasında, Meltem Özel (2021) tarafından hazırlanan Kamu Diplomasisi Türü Olarak Eğitim Diplomasisi Bağlamında Erasmus+ Değişim Programı isimli doktora tezi, kamu diplomasisi literatüründeki alan bilgisi ve nitel araştırmanın doğasında yer alan ilkeler baz alınmıştır. Form ilk etapta 16 sorudan oluşmakta iken 12 soru ile uygulamaya geçilmiştir. Uygulamaya başlamadan önce; uluslararası ilişkiler disiplininden 1 uzman, siyaset bilimi disiplininden 1 uzman, halkla ilişkiler disiplininden 1 uzman, Türkçe disiplininden 1 uzman, ölçme-değerlendirme disiplininden 1 uzmanın görüşleri alınmış ve uzman görüşleri doğrultusunda sorularda düzeltmeler yapılmıştır. Pilot uygulama toplamda beş uluslararası öğrencinin sesli okuması ile yapılarak son düzeltmeler gerçekleştirilmiştir.

Mülakatların tamamı Türkçe dilinde gerçekleştirilmiştir. Mülakat öncesinde her katılımcıya Türkçe dilinde mülakat yapabilecek kadar yeterli olup olmadıkları, Türkçe dilinde bir mülakat yapma konusunda kendilerini rahatça ifade edebileceklerine dair görüşler alınmıştır. Katılımcıların Türkçe dilinde kendilerini kolaylıkla ifade edebileceklerini ifade etmeleri ve gönüllü olarak mülakata başlayabileceklerini onay vermelerinden sonra mülakatlar gerçekleştirilmiştir. Ayrıca araştırmacı, mülakatlar öncesi katılımcılarla kısa sohbetler gerçekleştirerek katılımcıların Türkçe yeterliliğini de gözlemlemiş; Türkçeyi akıcı olarak konuştuğuna kanaat getirdiği katılımcılarla mülakatları gerçekleştirmiştir. Mülakatlar öncesinde katılımcılara çalışma hakkında bilgiler verilmiş, soruları yanıtlanmıştır. Böylece katılımcıların herhangi bir kaygı ya da kafalarında soru işareti taşımadan mülakat sorularını cevaplamaları sağlanmıştır.

5.1.4. Verilerin Toplanması ve Analizi

Mülakatlarda gönüllük esas alınmış ve mülakat öncesinde katılımcılara çalışma hakkında detaylı bir bilgi verilmiştir. Mülakatlar, veri doygunluğuna ulaşılmasına kadar

hedef kitle içinden ölçüt örneklem kriterlerine uygun bireylerle görüşmeler yoluyla gerçekleşmiştir.

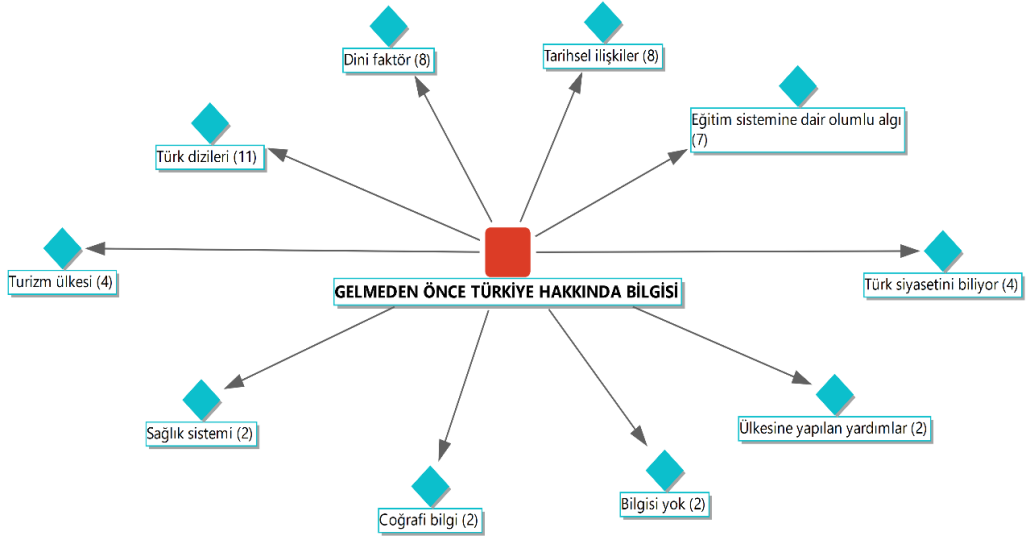
Verilerin analizinde, nitel içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. İçerik analizi, metin içeriği toplama ve analiz etmeden ibarettir (Neuman,2006). Mülakatlardan elde edilen ses kayıtları, çözümlenerek yazılı belge haline getirilmiş ve daha sonra görüşmelerin çözümlenmesi Maxqda 2020 nitel analiz paket programı ile gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın raporlaştırılması aşamasında mülakat yapılan kişilerin isimleri gizli tutulmuş ve Katılımcı 1'den Katılımcı 29'a kadar her biri için ayrı bir kod tanımlanmıştır. Çalışma 2 farklı uzman tarafından kodlanmış ve uzmanlar arasındaki uyuma bakılmıştır. Çalışmada içsel tutarlılığı veren kodlama denetimine göre kodlayıcılar arası uyum 0,75 olarak tespit edilmiştir.

5.2. Bulgular

Saha araştırmasının bulguları 5 kategoride ele alınmıştır. Bahsi geçen kategoriler, araştırma sorularının içeriğine göre düzenlenmiştir.

5.2.1. Öncesi ve sonrasıyla Türkiye, Türk kültürü ve Türk insanına dair algılar

Katılımcılara, Türkiye'ye gelmeden önce bu ülke hakkında ne bildikleri sorulmuştur. Bu soruyla, katılımcıların daha önce görmedikleri ya da yaşamadıkları bir ülke hakkındaki fikirlerini şekillendiren öğelerin neler olduğunu ortaya koymak amaçlanmıştır. Başka bir deyişle Türkiye imajını oluşturan Türkiye algısını hangi faktörlerin şekillendirdiği ortaya çıkarılmak istenmiştir.

Şekil 2: Uluslararası Öğrencilerin Türkiye’ye Gelmeden Önce Algılarını Şekillendiren Faktörler

Şekil 2 incelendiğinde, katılımcıların Türkiye’ye gelmeden önce bu ülke hakkındaki bilgileri ve dolayısıyla algılarını daha çok Türk dizi ve filmlerinin şekillendirdiği görülmektedir. Katılımcılardan 11’i Türkiye’ye gelmeden önce Türk dizilerini izlediklerini belirtmiş ve Türkiye’ye dair bilgi ve algılarının şekillenmesinde bunların etkili olduğunu ifade etmiştir.

“Türkiye’ye gelmeden önce sadece Türk dizilerini biliyordum. Çukur, Söz, içerde, Fatmagül’ün Suçu Ne gibi diziler var. Mısır’da insanlar hep Türk dizilerini izliyorlar” (K10).

“Gelmeden önce Türk dizilerini de izliyordum. Kara Sevda, Söz gibi diziler çok güzeldi. Çad’da Türk dizilerini çok izliyorlar. Herkes bu dizileri izliyor” (K11).

“Türk filmleri ve dizilerinden dolayı Türkiye hakkında çok şey biliyordum. Kültürünü de tanıyordum. Biz Arnavutluk’ta her zaman Türk filmleri ve dizileri izliyoruz. Bütün Türk dizilerini takip ediyoruz. Çünkü bizim filmlerimiz çok az ama Türklerin filmleri çok fazla ve çok güzel. O yüzden Arnavutluk’ta herkes Türk dizilerini, Türk filmlerini izliyor. Ezel, Kıralık Aşk dizilerini çok seviyorum” (K15).

“Türkiye’ye gelmeden önce Türk dizilerini, filmlerini biliyordum, bunları izliyordum. Türkiye çok iyi diziler çıkarıyor. Türkçe dilini de böylece çok sevdim. Fas’ta Türk dizileri çok

izleniyor. Diziler sayesinde Türkiye'yi öğrendim. Osmanlı Devleti'ni falan da öğrendim dizilerden. Diziler ve filmler Türkiye'yi sevmemi sağladı" (K23).

"Türkiye'ye gelmeden önce Türk kültürünü çok merak ediyordum. Bu yüzden Türk dizilerini takip ediyordum İran'da. Türk dizileri, Türkiye'ye karşı ilgimi artırdı. İran'da Türk dizileri izleniyor" (K27).

Katılımcılar nezdinde Türk dizileri ve filmleri haricinde Türkiye'nin bilinirliğini artıran bir diğer unsur başka ülkelerle kurduğumuz tarihsel ilişkiler (f=8) ve dini yakınlıktır (f=8). Katılımcıların 7'si henüz Türkiye'ye gelmeden önce buradaki eğitim sistemine dair bilgi sahibi olduğunu, 4'ü Türkiye'yi bir turizm ülkesi olarak bildiğini ve 4'ü de Türk siyasetini takip ettiği için Türkiye'yi tanıdığını gerçekleştirilen görüşmelerde ifade etmiştir.

"Biz Afganistan Türklerinin geneli, özellikle de kendim Türkiye'yi bir Osmanlı ülkesi olarak biliyordum. Osmanlı'nın Türkleri, yani Türkiye vatandaşlarını Osmanlı'nın torunları olarak nitelendiriyordum kendi açımdan. Bu yüzden de Türkiye'ye çok meraklıydım ve gelmek istiyordum" (K1).

"Biz Osmanlı tarihini çok seviyoruz Endonezyalı olarak. Bizde İslam tarihi dersi vardı. O yüzden Osmanlıyı ve Fatih Sultan Mehmet'i çok seviyoruz" (K2).

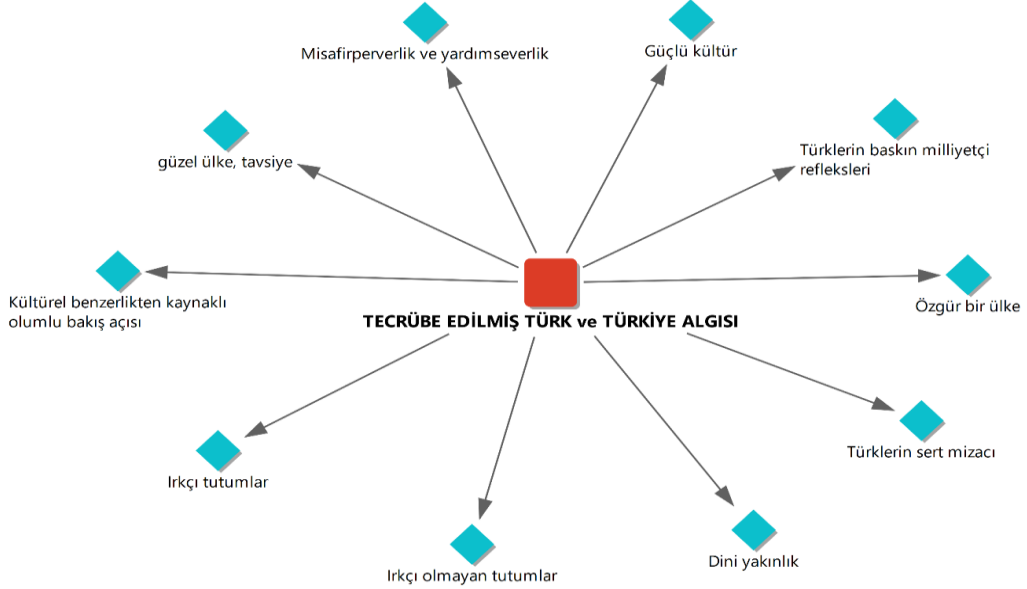
"Türkiye'ye gelmeden önce Atatürk ve Aziz Nesin'le Türkiye'yi tanıyordum. Lisedeysen Aziz Nesin'in yazdığı eserlerle tanıştım. Atatürk'ü de öğretmenimiz bize anlattı. Türkiye'nin ismi Türk'se ben de Türküm diye düşündüm ve araştırma yaparak Türkiye ile tanışmış oldum" (K5).

"Osmanlı ülkesi olarak bildim Türkiye'yi. Bunun haricinde sadece İstanbul ve Ankara'yı duymuştum. Başka şehir bilmiyordum. Hatta Sivas'a gelirken adı bile bana garip gelmişti" (K8).

"Türkiye'nin Müslüman bir ülke olduğunu biliyordum. Tarihini biliyordum. Demokrasinin var olduğunu biliyordum. Yani genel olarak bilgim vardı" (K16).

"Zaten ortaokulu Nijer'de okurken Türkiye'nin Maarif okullarında okudum. Haftada 1-2 kere Türkçe dersi de vardı bizde. Yani Türk hocalarımız var. Yurt müdürümüz de Türk'tü. Kahvaltılarda da genellikle Türk yemekleri veriyorlar, kaşar peyniri falan, zeytinler peynirler. O yüzden buraya gelince hiç zorlanmadım. Buranın her şeyini biliyordum. Yemekleri biliyordum. Türkiye'ye gelmeden çiğköfte, Adana Kebap, Baklava'yı yedim, Nijer'de bunları zaten biliyordum. Nijer'deki Türk Maarif okulları çok iyi. Sadece Nijer de

değil. Maarif okullarının olduğu hemen her yerde o ülkenin en iyi ya da ikinci en iyi okulu bunlar oluyor. Çünkü oraya gitmek için ya çok iyi olacaksın ve burslu okuyacaksın ya da parayla okuyacaksın. Ben burslu okudum. Derslerimde çok başarılıyım. Zaten başka türlü okuyamazdım çünkü çok pahalı bir okuldu. Cumhurbaşkanı'nın, bakanların çocukları o okullara gidiyor. Maarif Vakfı'ndaki arkadaşlarım ülkenin yetkili kişilerinin ve zenginlerin çocukları. Bir de çalışkan öğrencilerdi. Nijer'in en iyi okulu orası şu anda” (K29).

Şekil 3: Uluslararası Öğrencilerin Sivas'a Geldikten Sonra Türkiye'yle İlgili Algılarını Şekillendiren Faktörler

Katılımcılar genel olarak Türkiye'ye dair olumlu izlenimlere sahip olarak bu ülkeye gelmeyi ve burada okumayı tercih etmişlerdir. SCÜ'de geçirmiş oldukları farklı sürelerde katılımcıların 23'ü Türkiye'deki insanların misafirperver ve yardımsever olduğunu belirtmiştir. Türkiye'yi güzel bir ülke olarak tanımlayan ve ülkesine döndüğünde çevresindeki insanlara Türkiye'ye gitmelerini tavsiye edeceğini belirtenlerin sayısı 9'dur. Katılımcıların 7'si ise Türkiye ile kendi ülkeleri arasında kültürel benzerliklerin olduğuna vurgu yapmıştır. 7 katılımcıdan 7'si Türkiye'de ırkçı tutumlara muhatap olduğunu belirtirken, 4'ü ise Türkiye'de hiçbir şekilde ırkçı tutum ve davranışların olmadığını belirterek bu durumdan memnun olduğunu dile getirmiştir. İrkçılığa maruz kaldığını ifade eden 7 katılımcıdan 4'ü Afganistanlıdır. Afganistanlıların İran üzerinden Türkiye'ye düzensiz göçlerinin kamuoyunda sıkça yer bulması, Afganistan'dan gelen öğrencilere zaman zaman öğrencilerin kendilerine karşı ırkçı yaklaşım sergilendiği izlenimini bırakmıştır.

“Türkiye’ye geldikten sonra gerçekten bizim düşündüğümüz o yardımseverliği hissettim. Yani biz o kadar uzaktan gelmemize rağmen her konuda bize yardımcı oluyorlar” (K2).

“Türk insanları, dışarıdan gelen insanları iyi karşılayabilen ve onlara yabancı hissettirmeyen insanlar. Türk insanının bu yönünü Kazakistan’da özellikle anlatacağım” (K6).

“Türkiye çok güzel bir ülke. Mutlaka herkes hayatında bir kere Türkiye’ye gelip burayı görmeli diyeceğim ülkemdeki insanlara. Türk insanları da iyiler, sıcakkanlılar ama çok ciddiler diyeceğim” (K14).

“Ben zaten etrafımdaki insanlara Türkiye cennet gibi diyorum. Filistin’e gidince bir iki hafta sonra hemen Türkiye’ye dönmek istiyorum. Kardeşime şimdiden Türkçe öğrenmesi gerektiğini söyledim. Sonra gelecek yıl onun da Türkiye’de okumasını istiyorum” (K18).

“Benim Somali’de çok arkadaşlarım var ve bana her zaman Türkiye’yi soruyorlar. Buradaki insanların çok iyi olduğunu, Türkiye’nin güzel bir ülke olduğunu anlatıyorum. Ben burayı çok beğendim. Ve arkadaşlarıma gelip burada okuyun, burada yaşayın diyorum” (K21).

“Geldikten sonra Türkler ve Türk kültürü hakkında düşüncelerin aynı şekilde kaldı. Ama bizim geldiğimiz zamanda ekonomik sıkıntılardan dolayı Afganistanlılara, yani bize karşı biraz ırkçı yaklaşımlar görüyorum gelmeden öncekine göre. Mesela ben Türkleri genelde Afganlara ya da Müslüman ülkelere, Türk ülkelerine ya da Türklere kucak açan bir ülke olarak biliyordum. Yine aynı şekilde kucak açanlar var ama genelde de gençlerde biraz ırkçılık seviyesini görüyorum. Özellikle gençlerde” (K1).

“Ama insanlar pekiyi gözle bakmıyorlar bize. Biraz hakaret gözüyle bakıyorlar Afganistan’dan geldiğimiz için. Bu durumdan ben çok rahatsız oluyorum. İyi gözle bakanlar da var ama olumsuz bakanlar daha fazla ve ben bundan rahatsız oluyorum. Afganistanlıym demekten çekinmek istemiyorum ama insanlar hakaret gözüyle baktıkları için Afganım diyemiyorum burada. Bu durum beni çok üzüyor. Hem ben üzülüyorum hem de arkadaşlarım çok üzülüyor bu duruma” (K16).

“Türkiye hakkındaki fikirlerim buraya gelince çok değişmedi ama bazen kötü şeyler yaşıyorum. Mesela bazen Arapça konuştuğum için bana kötü davranıyorlar. Arapça konuştum için bir keresinde bana önce ters baktılar sonra kızmışlardı ve çok üzüldüm” (K25).

“Ben elhamdulillah Müslümanım. Hindistan’da Hindulardan çok daha azız. Buraya geldiğimde herkesin Müslüman olması beni çok mutlu etti. Bir de burada siyah-beyaz ayrımcılığını çok az gördüm Hindistan’a göre. Bu da beni çok sevindirdi, mutlu etti. İnsanlar çok sıcakkanlı. Siyah olmamdan dolayı hiç ayrımcılık, ırkçılık görmedim. Hatta Çamlıca Camisine gitmiştim. Orada bir ninem vardı. Beni şöyle çağırırdı: “kara hoşaf nasılsın?”. Bu beni çok mutlu etti. Çünkü hiç ayrımcı ve kötü sözler duymadım. Bunu duymak beni çok

mutlu etti. Malcom X'in de bir sözü var. Diyor ki, "ben Türkiye'ye geldikten sonra ilk defa beyaz ve siyah insanların birbirlerine sarıldığını görüp mutlu oldum". Ben de çok mutluyum burada hiçbir ayrımcılık olmamasından dolayı" (K8).

"Türkler tarafından hiçbir ırkçılık görmedim. Yabancıları seven bir milletsiniz" (K13).

5.2.2. SCÜ ve Türkiye'de eğitim sistemine dair algılar

Katılımcılara SCÜ hakkındaki genel kanıları, Türkiye'deki eğitim sistemi, bilim düzeyi ve teknoloji altyapısına dair fikirlerinin neler olduğu sorulmuştur. Ayrıca katılımcıların Türkiye'ye ve Sivas'a uyum süreçlerinde SCÜ'nün katkılarının olup olmadığına dair bir soru da yöneltilmiştir. Katılımcılardan 17'si Türkiye'deki eğitim sisteminin, bilim düzeyinin ve teknolojik altyapısının çok iyi seviyede olduğunu belirtmiştir. Katılımcıların 2'si Türkiye'deki eğitim seviyesinin, bilim düzeyinin ve teknolojik altyapısının yetersiz olduğunu ifade etmiştir. Katılımcılardan 4'ü ise Türkiye'nin eğitim konusunda daha büyük bir potansiyele sahip olduğu, bilim düzeyinin çok daha iyi olabileceğini ve teknoloji altyapısının ise iyi olduğunu ancak dünyanın gelişmiş ülkelerinden geri olduğunu belirtmiştir.

"Türkiye'de eğitim sistemi, bilim düzeyi çok çok güzel. Mesela Afganistan'da hiç görmediğim teknolojileri gördüm burada. Çok rahat şekilde söyleyebilirim ki Türkiye çok büyük ve güçlü bir ülkedir. Hatta Avrupa'daki büyük ülkelerden biridir bence" (K19).

"Türkiye'nin eğitim sistemi, bilim düzeyi, buradaki teknoloji çok iyi. Somali'ye göre burası çok daha gelişmiş bir ülke" (K21).

"Türkiye'de eğitim sistemi bence iyi değil. Çünkü çok fazla üniversite var ve herkes üniversiteye gidiyor. Bu güzel bir şey değil bence. Bence oraya layık olan öğrenciler ve gençler gitmeli sadece. Yani herkesin sonuçta üniversiteye gitmesi ve diploma alması gerekmiyor" (K5).

"Bence Türkiye'nin bilim düzeyi, kendi ülkeme göre çok daha iyi. Böyle bir eğitim sisteminin kendi ülkemde olmasını çok isterdim. Teknolojik açıdan da Türkiye yeterli bir ülke ama Avrupa ülkelerine baktığımızda yetersiz diyebiliriz" (K4).

Katılımcıların 15'i SCÜ'nün fiziksel imkânlarının tatmin edici olduğunu, 6'sı SCÜ'deki eğitim sistemine dair bakış açılarının olumlu olduğunu, 6'sı ise akademik personelin kendilerine karşı çok ilgili ve akademik açıdan çok başarılı olduğunu belirtmiştir. Katılımcıların SCÜ ile ilgili genel kanısı oldukça olumlu görülmektedir.

"Üniversitemizin alanı çok büyük, çok yeşil. Burada okumaktan dolayı mutluyum. Doğanın içindeyiz. Kampüsü çok seviyorum. Dışarıdan gelenler Sivas çok soğuk diyor ve bazen sevmiyor. Ama ben şahsi olarak Sivas'ı ve Cumhuriyet Üniversitesi'ni çok seviyorum" (K8).

"Cumhuriyet Üniversitesi çok güzel. Kütüphaneye gittim, kitaplar falan aldım. Her fakülteyi gezdim. Hocalarla konuştum. Kampüs çok büyük, çok güzel. Kalabalık, bu çok iyi" (K24).

“Eğitim de iyi. Bir de uluslararası diploma imkânı var. Bence bunlar çok iyi” (K3).

“İlk zamanlarda alışmam zor oldu ama Türkler çok iyi insanlar. Okuldaki hocalarımız alışmamız için bize yardımcı oluyor. Bazı hocalarımız bizi pikniğe bile götürdü. Buraya alışmamda okulun önemli katkısı oldu” (K19).

“Hatta hocalar çok ilgili, yabancı öğrencilere çok yardımcı oluyorlar. İlk geldiğimde Türkçem çok iyi değildi ve hala Türkçede sorun yaşadığımda istersen sana dersi İngilizce anlatabilirim diyorlar. Öyle güzel davranıyorlar. Dersi anlamadığınızda tekrar anlatabilirim diyorlar. Fizik bölümündeki hocalar o kadar iyiler” (K2).

Katılımcılarla yapılan görüşmeler, SCÜ'nün uluslararası öğrencilerin uyum süreçlerine ilişkin bazı programlar yapmakla birlikte bunların daha çok TÖMER'de gerçekleştiğini ortaya koymaktadır. Katılımcılar SCÜ'ye dair genel olarak olumlu bir izlenime sahip olsa da Türk kültürünün, Sivas'ın ve Türkiye'nin tanıtılması noktasında TÖMER'deki Türkçe kursları sonrasında SCÜ'nün daha iyi faaliyetler yapılabileceğini düşünmektedir.

“Cumhuriyet Üniversitesi'nde TÖMER tarafından Sivas'ın bazı güzel yerleri bize gösterildi. Mesela Yıldız Dağları, Divriği gibi yerlere götürüp oraları bize tanıttılar. Bunun haricinde Cumhuriyet Üniversitesi başka bir etkinlik yapmadı. Sadece TÖMER'de oldu. Sivas'ı tanıtmakta, Türkiye kültürünü tanıtmakta TÖMER'in çok faaliyetleri oldu” (K1).

“TÖMER'in alışma sürecimde önemli katkıları oldu ancak bölüme geçtiğimde alışma sürecimi destekleyen faaliyetler olmadı. Sadece bölümdeki öğrenci kulübü sayesinde Ankara'daki bir lojistik şirketine gezi yaptık. Ankara'ya gezi yaptık. Sadece bu var” (K4).

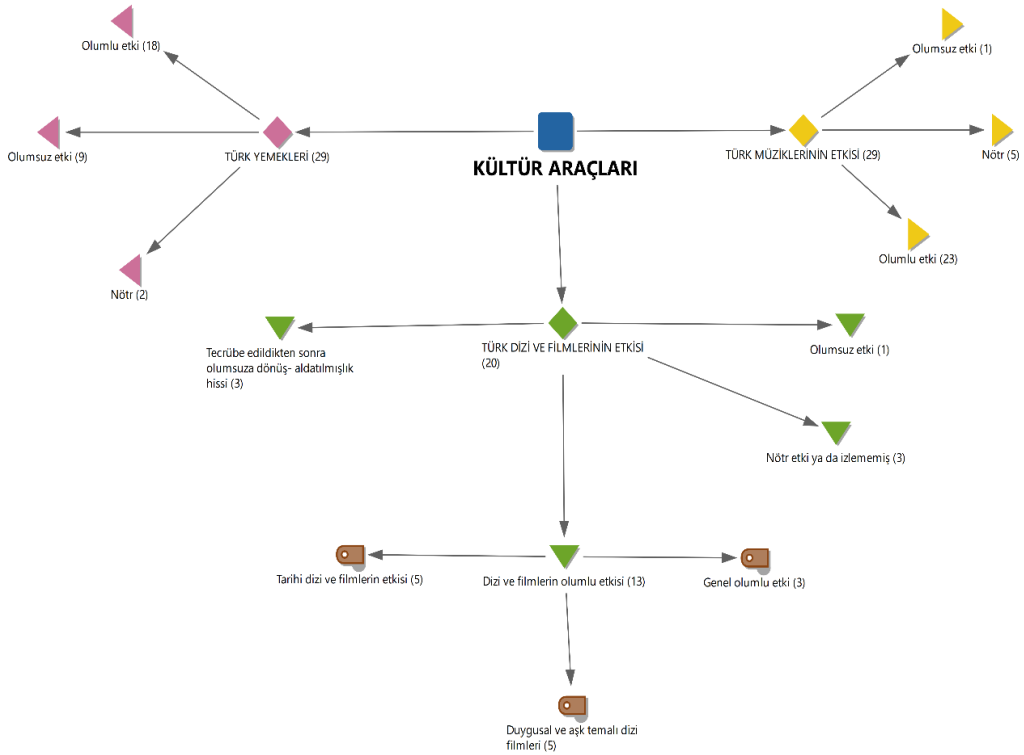
“İnşallah alışıyorum ama bu şehirde kalmak istemiyorum. Sivas'tan başka bir yere gideceğim. Alışamadım çok, burası çok soğuk. -25 derece soğuk oldu. Üniversite'nin alışma sürecime katkısı olmadı hiç” (K17).

“Sivas Cumhuriyet Üniversitesi buraya alışmam konusunda bir şey yapmadı. Ama burada bir uluslararası öğrenci derneği vardı. İlk geldiğimde yabancı öğrencilerle orada tanışmıştım” (K27).

5.2.3. Yumuşak gücün kültürel öğeleri: Türk dizileri, filmleri, yemekleri ve müziklerine dair algılar

Kamu diplomasisi açısından bir ülkenin film ve dizilerinin hem kültür ihraç edici özelliği hem ülkeye sempati düzeyini artırıcı etkisi hem de turizm gelirlerine ekonomik katkısı olduğunu söylemek mümkündür. Dolayısıyla bir ülkenin dizi filmlerinin başka ülkelerdeki izleyicilerin beğenisine sunulması kamu diplomasisi faaliyeti olarak değerlendirilmelidir. Türkiye'deki dizi ve film sektörü, son yıllarda devlet desteklerinin de artmasıyla birlikte niteliksel ve niceliksel bir artış göstermiştir. Dünyanın farklı ülkelerindeki izleyicilerin beğenisine sunulan bu dizi ve filmler, Türkiye'ye ait tarihi, coğrafi ve hatta inanç değerlerinin yayılması, başka ülke vatandaşlarına tanıtılması ve dolayısıyla yabancılarda Türkiye ve hatta Türkçe sempatisi oluşmasına katkılar sağlamaktadır. Bu yönüyle Türk dizi ve film sektörü, Türkiye'nin en güçlü kamu diplomasisi araçları arasında yer almaktadır.

Farklı ülkelerden katılımcılarla yapılan görüşmelerde, katılımcıların önemli bir kısmının Türk dizi ve filmleri sayesinde Türkiye ve Türk kültürünü tanıdıkları ve eğitim hayatlarında Türkiye'yi tercih etmelerinde dizi ve filmlerin etkilerinin olduğu görülmüştür. Film ve dizilerin yanı sıra Türk yemekleri ve Türk müziğinin de uluslararası öğrencilerde Türkiye sempatisini olumlu yönde etkilediği görülmektedir.

Şekil-4: Uluslararası Öğrenciler Üzerinde Türkiye'nin Kültür Araçlarının (Türk dizi ve filmleri, yemekleri ve müziği) Etkileri

SCÜ'deki uluslararası öğrenciler üzerinde Türkiye'nin kültür araçları olarak görülebilecek Türk dizi ve film sektörü, Türk yemekleri ve Türk müziğinin etkilerine dair katılımcılara sorular yöneltilmiştir. Katılımcıların üniversite eğitimlerinde Türkiye'yi seçmelerinde özellikle Türk dizi ve filmlerinin önemli bir yere sahip olduğu tespit edilmiştir. Katılımcıların çoğunluğu, henüz kendi ülkelerindeyken Türkiye'yi dizi ve filmlerden öğrendiklerini, bu dizi ve filmler sayesinde Türkiye'de üniversite okuma isteklerinin arttığını belirtmiştir. Bazı katılımcıların ise Türkçe dilini henüz kendi ülkelerinde bu dizi ve filmlerden öğrendiklerini belirtmeleri ilgi çekicidir. Katılımcıların Türk dizi ve

filmlerinden daha çok tarihi ve duygusal temalı olanları izledikleri görülmektedir. Özellikle tarihi temalı film ve diziler aracılığıyla kültürel ve dini bağları öne çıkaran bir bakış açısıyla Türkiye sempatilerinin olumlu yönde etkilendiği ve Türkiye ile bağlarını bu diziler aracılığıyla artırdıkları görülmüştür.

“Ben bir Hindistanlı olarak filmleri çok severim. Türk filmlerinden özellikle Hababam Sınıfı’nı çok seviyorum. Kemal Sunal filmleri çok güzel ve komik. Şu anda Ertuğrul dizisi, Osmanlı Payitaht Abdülhamid Han dizileri dünyayı çok etkiliyor. Hatta bunlar dünyaya sadece bir dizi değil de, bir dil ve kültür olarak da etkiliyor. Mesela şimdi Hindistan ve Pakistan bölgelerinde Ertuğrul dizisi en çok izlenen dizi oldu. Hatta dünyada da en çok bu diziler izleniyor. Bunlar sadece bir dizi değil, bir tarihtir. Bizim Müslümanların, Osmanlı’nın tarihidir. Böyle Türk dizilerinin varlığı beni çok sevindiriyor. Sadece eğlence değil de tarih de öğretiyorlar” (K8).

“Türkiye hakkında çok bilgim vardı. Mesela Türk filmlerini ve dizilerini izlemiştim. Türk yemeklerini televizyonda görmüştüm. Filmleri ve dizileri izleyince Türkiye’ye gelmek istedim. Annem ve babama Türkiye’ye gitmek istiyorum dedim. Tamam dediler” (K24).

“Türkiye’nin çok güzel bir ülke olduğunu biliyordum önceden. Türkiye’yi seviyordum. Çünkü Türk dizilerini ve filmlerini izliyordum Mısır’da. Benim ülkemde Türk filmleri, dizileri çok fazla izleniyor. Ben de izliyordum ve Türkiye’yi bu dizilerle sevdim. Bu yüzden Türkiye’de okumak istedim” (K25).

“Dizilerden yemeklerinizi falan görmüştüm, hepsini biliyordum. Kazakistan biz Türkiye’yle kendimizi akraba olarak, aynı olarak görüyoruz. O yüzden Türkiye’yi iyi biliyordum. Kazakistan’da çok fazla Türk dizileri de izleniyor. Muhteşem Yüzyıl, Teşkilat gibi çok fazla dizileri izliyorduk. Herkes izliyor zaten. Hem Kazakça hem de Türkçe izleniyor bu diziler” (K26).

“Türkiye’ye gelmeden önce Türk kültürünü çok merak ediyordum. Bu yüzden Türk dizilerini takip ediyordum İran’da. Türk dizileri, Türkiye’ye karşı ilgimi artırdı. İran’da Türk dizileri izleniyor. Ben aslında lisanstan sonra kesinlikle başka ülkeye gideceğimi düşündüm. Farklı bir kültür ve dil tanımak istedim. İlk olarak Türkiye’yi seçtim. Çünkü kültürü yakındı bize” (K27).

Katılımcıların bazıları, Türk dizi ve filmlerinin Türkiye’de üniversite eğitimi almalarında etkili olduğunu belirtmekle birlikte, Türkiye’ye geldikten sonra özellikle Sivas’ta dizi ve filmlerde gördükleri hayatın burada olmadığını gördüğünü belirtmiştir. Katılımcılar için bir tür aldatılmışlık hissi olarak ifade edilen bu durum, katılımcılar gözünde Sivas şehri ile ilişkilendirilmiştir. Dolayısıyla katılımcılar Türk dizi ve filmlerindeki yaşantıların büyük şehirlerde var olduğunu ancak Sivas’ta olmadığı görüşünü savunmaktadırlar.

“Sadece dizilerden biliyordum Türkiye’yi. Dizilerde Türkiye çok Avrupai ve modern bir ülke olarak görünüyordu. Ama gerçekte öyle değilmiş” (K3).

“Türkiye’ye gelmeden önce çok fazla bilgim yoktu. Bilgim azdı. Türkiye denince aklıma filmler geliyordu. Türk filmlerini, dizilerini izlemiştim. Gerçekten çok güzel dizilerdi ama burada hayat bambaşka çıktı. Hiç dizilerdeki gibi değilmiş. Dizilerde çok farklıydı. Farklı bir kültür vardı. Ama burada yaşam çok farklı. Belki de Sivas’ta yaşadığım için burada farklıdır” (K22).

“Türkiye’ye gelmeden önce Türk dizilerini, filmlerini biliyordum, bunları izliyordum. Türkiye çok iyi diziler çıkarıyor. Türkçe dilini de böylece çok sevdim. Fas’ta Türk dizileri çok izleniyor. Diziler sayesinde Türkiye’yi öğrendim. Osmanlı Devleti’ni falan da öğrendim dizilerden. Diziler ve filmler Türkiye’yi sevmemi sağladı. Ama buraya gelince Türkiye’nin dizilerden çok farklı olduğunu gördüm. Hayat dizilerdeki gibi değilmiş. Ben İstanbul’u görüyordum dizilerde ama şimdi Sivas’tayım. Burası apayrı bir dünya, dizilerden farklı” (K23).

Kamu diplomasisinde ülkelerin yemekleri de önemli bir unsur olarak görülmektedir. Bir devletin kültürel mirasını mutfak yoluyla paylaşma uygulamasına kamu diplomasisi literatüründe Gastrodiplomasi denir. Gastrodiplomaside gıda, diplomatik süreçteki maddedir (Solleh, 2015: 163). Çalışmanın saha araştırmasında gastrodiplomasiyi konu alan bir soruya da yer verilmiştir.

Katılımcıların 9’u Türk yemeklerine alışma konusunda zorluk çektiklerini ifade etmiş olsa da 18’i Türk yemeklerini beğendiklerini belirtmiştir. Türk yemekleri, katılımcıların Türkiye’ye hem alışması hem de sempatilerini artırması noktasında önemli bir parametre olarak görülebilir. Bir diğer önemli parametre ise kuşkusuz Türk müziğidir. Katılımcıların 23’ü Türk müziğini severek dinlediğini ifade etmiş ve en çok beğendikleri Türk şarkıların ve şarkıcıların isimlerini zikretmiştir. Türk müziğini sevmediğini söyleyen yalnızca 1 katılımcı vardır. 5 katılımcı ise Türk müziğine karşı nötr olduğunu ifade etmiştir.

“Türk yemekleri, Filistin yemeklerine çok benziyor. O yüzden her şeyi yiyorum burada. Döner, pilav falan bizde de var. Çok farklı yemekler yok burada. Çiğköfteyi çok seviyorum” (K18).

“Türk yemeklerini de çok beğendim, alışmam zor olmadı. Yemekler çok güzel. Bizim ülke yemeklerine çok benzemiyor ama Hindistan yemekleri gibi falan çok farklı değil. Bize uygun yemekler. Çok lezzet yemekleriniz var. Mesela Adana kebabı çok seviyorum” (K19).

“Türk yemeklerini çok sevdim. Burada çok fazla yemek var. En çok pilavı sevdim” (K24).

“Türk yemekleri güzeldir yani çok çeşitler var. Bazı yemekler benziyor. En çok sevdiğim yemek döner” (K27).

“Çorbalar ve et yemekleri çok güzel. Çok sevdim. Hemen alıştım. Tatlılar da çok güzel. Özellikle baklava” (K28).

“Türk müziklerini çok dinliyorum. Özellikle türküleri çok dinliyorum. Bizim Kazakistan’daki şarkılara benziyor türküler. Onları dinlemek çok keyifli” (K6).

“Türk müziği dinliyorum. Sivas’ın Yollarına, Uzun İnce Bir Yoldayım türkülerini çok seviyorum” (K11).

“Türk müziğini tabi ki dinliyorum. Ebru Gündeş en sevdiğim. Sesini çok seviyorum. İbrahim Tatlıses’in de dinliyorum. Çok fazla Türkçe şarkı dinliyorum. Artık Arnavut şarkılarını bıraktım, daha çok Türkçe şarkılar dinliyorum. Çünkü Türkçe öğrenmek için de daha iyi oluyor böyle” (K15).

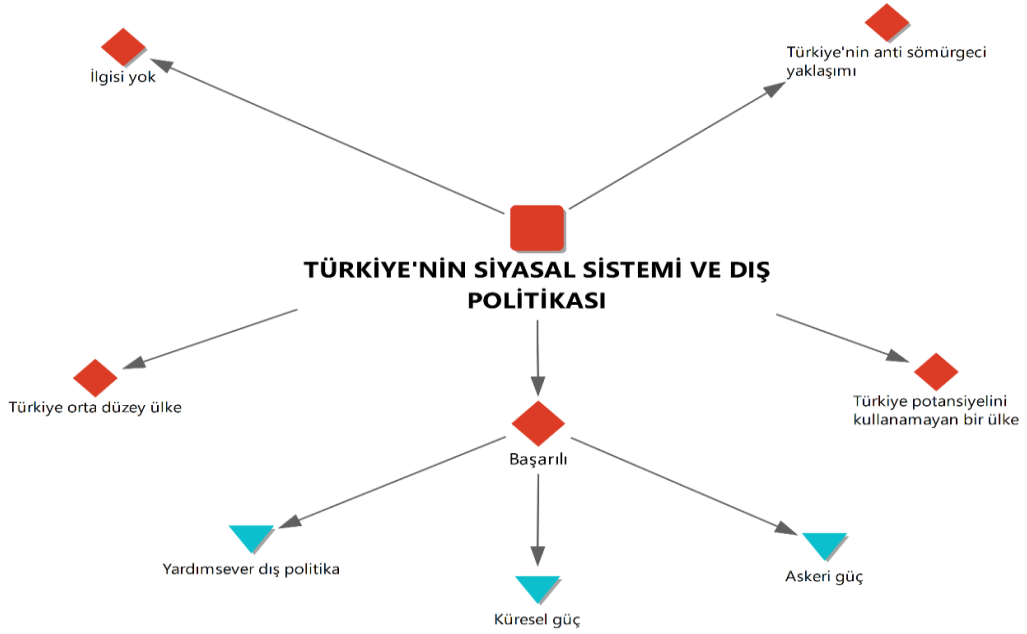
“Türk şarkılarını da Afganistan’dayken çok dinliyordum. Özellikle Mustafa Ceceli’yi çok seviyorum, dinliyorum. Afganistan’da çok dinliyorum ama buraya gelince artık sadece Türk şarkıları dinlemeye başladım. Burada sürekli Türk şarkıları dinleyerek Türkçemi daha da geliştirmek ve Türk halkıyla daha iyi konuşabilmek istiyorum. Buranın kültürünü de böylece öğrenmek istiyorum” (K16).

“Türkçe şarkılar da dinliyorum. Türkçe Rap dinliyorum. Ceza’yı seviyorum. Buraya gelmeden önce kendi ülkemizin şarkılarını dinliyordum şimdi Türkçe dinliyorum” (K24).

“Türkçe şarkılar dinliyorum. Tarkan ve Buray’ı çok seviyorum. Bu şarkıcıları zaten Kazakistan’dan beri dinliyorum” (K26).

5.2.4. Siyasal sisteme ve kamu politikalarına dair algılar

Bir ülkenin siyasal sistemi ve hükümetlerin gerçekleştirdiği kamu politikaları, bu ülkenin yumuşak güç kaynakları arasında yer alır. Şayet bir ülke güçlü bir siyasal sistem ve başta uluslararası ilişkiler, eğitim, sağlık, ulaşım ve güvenlik gibi alanlarda başarılı politikalara sahip olursa bu başarı başka ülkelerin vatandaşları tarafından takdir görecektir. Siyasal sistem, siyasal kurumlar ve kamu politikalarında başarıya ulaşan ülkelerin marka değeri artış gösterecektir. Zira bu ülkeler başkaları için model olabilecek potansiyele sahiptir. Örneğin özgürlüklerin önünü açan, paylaşımcı, insanı merkeze alan, adil, şeffaf ve demokratik bir siyasal düzen, bir ülkenin yumuşak güce sahip olmasını sağlayan unsurların başında gelir (Kalın, 2011: 5-23). Siyasal sistemin sağladığı özgürlük alanları, güçlü bir demokrasi, güçlü siyasal kurumlar ve çeşitli alanlarda ülke markasını güçlendirecek politikaların her biri kamu diplomasisi aracı olarak görülebilir. Zira bu araçların her biriyle başka ülkelerin vatandaşlarını etkilemek ya da cezbetmek mümkündür.

Şekil 5: Türkiye'nin Siyasal Sistemi ve Dış Politikasına Dair Algılar

Çalışmanın saha araştırması kapsamında katılımcılarla gerçekleştirilen görüşmelerde, Türkiye'nin siyasal sistemine ve dış politikasına dair olumlu görüşlerin varlığı dikkat çekmektedir. Katılımcıların geneli Türkiye'nin siyasal sistemi ve dış politikasına dair fikir sahibi olduğunu düşünmektedir. Türkiye'nin siyasal sistemi ve dış politikasını başarılı bulan katılımcıların dikkat çektiği 3 husus şu şekildedir: Türkiye'nin dış politikada yardıms sever bir perspektife sahip olması, küresel bir güç olması ve askeri gücünün yeterli seviyede olması. Katılımcıların bazıları, Türkiye'nin özellikle küresel bir güç olma konusunda önemli bir potansiyele sahip olduğunu ancak henüz bunu kullanamadığı şeklinde bir izlenime sahip olduğunu belirtmiştir. Türkiye'nin anti-sömürgeci dış politikasından memnuniyet duyduğunu belirtenler ve Türkiye'nin orta düzeyde bir ülke olduğunu, küresel bir güç iddiasını taşımadığını belirtenler de olmuştur.

"Türkiye'nin dış politikasını başarılı buluyorum ama Türkiye duygusal yaklaşımlarından dolayı bazı sıkıntılar yaşıyor. Mesela Türkiye sömüren bir ülke değil. O ülkenin gelişmesini, birlik olmasını isteyen bir ülke. Aslında olması gereken de bu ama bu yüzden bazı şeyleri kaybettiğini de düşünüyorum. Mesele şimdi örnek vermem gerekirse Afganistan'ı Amerika sömürdü. Oraya Amerika para harcadı ama Afganistan'da harcadığının daha fazlasını alıp çıktı. Ama Türkiye bir ülkeye para harcarsa daha fazlasını almıyor. Ben bu ülkeyi sömüreyim, bu ülkeden çıkarım olsun gibi bir düşüncesi yok Türkiye'nin. Genel olarak Türkiye'nin dış politikasını başarılı buluyorum. Başka ülkelerle arası iyi" (K1).

"Türkiye genelde küresel düşünüyor ve yerel hareket ediyor. Bu güzel bir şey. Yani siyaset olması gereken bir şey. Başka ülkelerle iyi geçinmeye çalışıyor. Bence Türkiye,

dünyada güzel bir yere gelebilir. Ama bunun için önce iç politikasını iyileştirmesi gerekiyor. Türkiye iç politikada güçlenirse daha sonra dünyada süper güç bile olabilir” (K5).

“Çok rahat şekilde söyleyebilirim ki Türkiye çok büyük ve güçlü bir ülkedir. Hatta Avrupa’daki büyük ülkelerden biridir bence” (K19).

“Türkiye çok güçlü bir ülke. Türk insanları kendi ülkelerine çok bağlılar ve çok vatanseverler. Türkiye dünyada sözü geçen ülkelerden sayılır ama ilerde daha güçlü bir ülke olabilir bence” (K22).

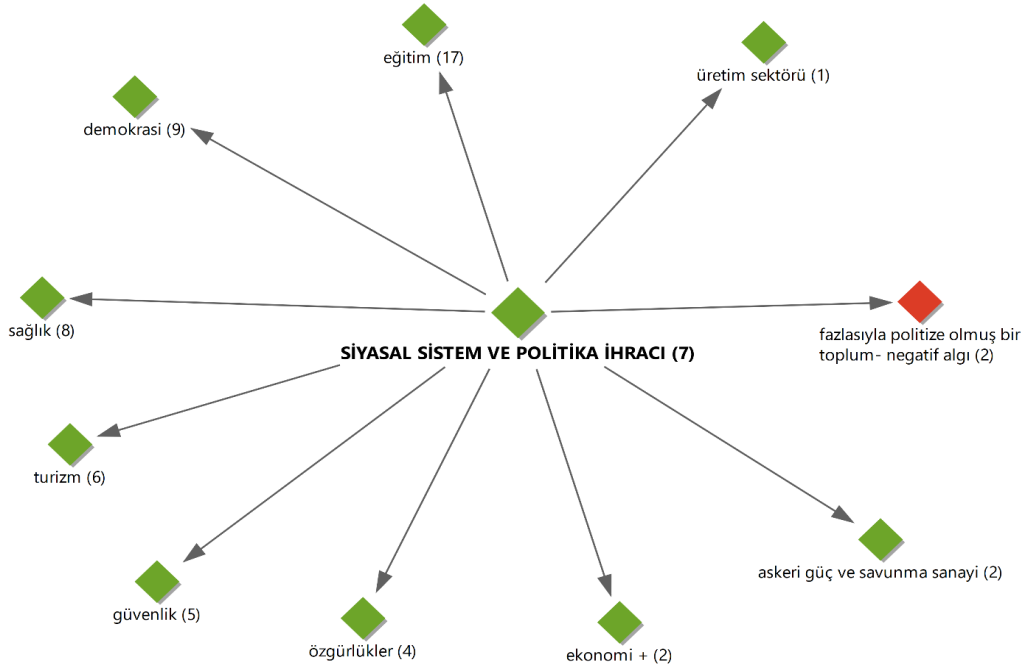
“Bence Türkiye orta düzeyde bir ülke. Asya ve Avrupa’nın ortasında. Çok fazla turist çeken bir ülke. Şimdi iyi bir ülke ama daha iyi bir ülke olabilir Türkiye. Çünkü geçiş noktası burası” (K27).

“Türkiye Asya ve Avrupa’nın ortasında bir ülke. Hem Avrupa’da güçlü ama Asya’da daha da güçlü. Hemen hemen her ülkeyle iyi anlaşıyor Türkiye. Örnek verebilirim. Rusya ve Ukrayna arasında savaş var. Türkiye hem Rusya’nın hem Ukrayna’nın yanında. Herkesle iyi anlaşıyor. Çok ileri seviyede politikası. Belki bazı ülkelerle sorunları olabilir ama ben Türkiye’nin dış politikasını çok beğeniyorum” (K29).

“Türkiye’yi çok iyi yerde görüyorum. Askeri sanayisi çok iyi. Ordusu çok güçlü. Hatta dünya genelindeki en güçlü ordulardan biri. Türkiye henüz dünyanın en güçlü ülkesi olmasa da ilerde o seviyelere gelebilir” (K3).

“Bize göre Türkiye’nin dış politikası gördüğümüz kadarıyla çok güzel. Hatta İslam ülkeleri arasında en güçlü olarak Türkiye’yi görüyoruz. Çok yardımseverler, Suriyelileri buraya getiriyorlar. Biz Endonezyalı olarak çok güzel ve olumlu bakıyoruz” (K2).

“Mesela Türkiye bizim Afganistan’a her zaman yardım ediyor, Türkiye’yi kardeş gibi görüyoruz. Afganistan’ın durumunu biliyorsunuz. Hala çok kötü. Ama Türkiye hala bize yardım gönderiyor. Yiyecek, içecek, her türlü yardım yapıyor ve bunu herkes biliyor Afganistan’da. Türkiye, dünyada güçlü bir ülke bence” (K19).

Şekil-6: Türkiye'nin Siyasal Sistem ve Politika İhracına Dair Potansiyel Kategoriler

Katılımcılar, tecrübeleri ya da araştırmaları neticesinde Türkiye'deki siyasal sisteme ve kamu politikalarına dair bazı fikirlere sahip olmuşlardır. Özellikle Türkiye'de beğendikleri politikaların, kendi ülkelerinde uygulama alanı bulmasından memnun olacaklarını belirtmişlerdir. Katılımcıların 17'si, Türkiye'deki eğitim sistemini beğendiklerini ve ülkelerinde de böyle bir eğitim sisteminin olmasını istediklerini belirtmiştir. Katılımcılardan 9'u demokrasi konusunda, 8'i sağlık politikaları, 6'sı turizm politikasında, 5'i güvenlik konusunda ve 4'ü özgürlükler konusunda Türkiye'nin başarılı olduğunu ve bu politikaların Türkiye'den örnek alınarak kendi ülkelerinde gerçekleşmesini dilediklerini ifade etmişlerdir. Katılımcıların ülke profilleri göz önünde bulundurulduğunda, Türkiye'nin siyasal sistemine, siyasal kurumlarına, dış politikasına ve farklı alanlardaki hükümet politikalarına öykünerek bakılması, bunların kendi ülkeleri için idealize edilmesi daha anlaşılır olacaktır. Zira katılımcıların hiçbiri dünyanın ileri gelen demokratik ülkelerinden ya da kişi başına düşen milli gelirin yüksek olduğu, refah seviyesi yüksek ülkelere gelmediği görülecektir. Katılımcılarla yapılan görüşmeler, Türkiye'nin en azından bu tarz ülkeler için model olabilecek bazı yumuşak güç unsurlarına sahip olduğunu ortaya koymuştur.

“Burada hayat çok güvenli. Bunu çok sevdim. Benim ülkemde güvenlik çok iyi değil. Bir de Somali’de kadınlar pek bir şey yapmıyor. Ama burada kadınlar ve erkeklerin hiç farkı yok. Kadınlar da her işi yapabiliyor. Eşitler. Bunu Somali’de de görmek isterdim. Türkiye’de

özgürlükler de var. Eğitim sistemi de çok iyi buranın. Bunları kendi ülkemde görmek isterim” (K21).

“Benim elimde olsa Türkiye’deki her şeyi Afganistan’a götürmek istedim. En çok da eğitim sistemini, ekonomiyi isterdim” (K19).

“Sekülerizmi ve laikliği kendi ülkemde görmek isterdim. Çünkü din öznel bir şey ve insanların inancına saygı duyulmalı. Dini siyasete karıştırmak iyi bir şey değil. Kendi ülkemde din çok kötü kullanılıyor ve kadınlar bu durumdan çok kötü zarar görüyor. Türkiye’deki sekülerizmi ülkemde isterdim” (K5).

“Çad’a Türkiye’deki eğitim sistemini götürmek isterdim. Bu yüzden buraya geldik. Türkiye’den Çad’a eğitim sistemi de götüreceğiz” (K11).

“En çok özgürlük, demokrasi, eğitim ve sağlık konularını ülkemde görmek istiyorum. Mesela şimdi Taliban geldi ve kızlar Afganistan’da okuyamıyorlar. Ben özellikle de bunun için Türkiye’ye geldim. Buraya okuyup vatanıma geri döneyim ve oradaki kızlara, kadınlara yardımcı olayım istiyorum” (K22).

“Sağlık sistemini kendi ülkemde görmek isterdim. Bizde hasta olan insanların çoğu Türkiye’ye gelip tedavi olmak istiyor, burada iyileşiyor. O yüzden Kazakistan’dan buraya tıpçıların gelmesini ve eğitim almasını isterdim” (K4).

“Bir de Türkiye’de çok siyasi parti var. Bizde beş tane bile siyasi parti yoktur. Türkiye’deki siyasi partilerin sayısı kadar ülkemde siyasi parti olsun isterdim. Çünkü siyasi partilerin sayısı arttıkça fikirlerin sayısı da artar. Bu durum da ülkenin gelişmesine katkı sağlar. Demokrasi zenginleşir” (K4).

“Demokratik olarak iyi burası, siyasi fikirlerini insanlar özgürce söyleyebiliyor. Keşke bizim ülkemizde de bu olsa. Türkiye’nin bu yönünü kendi ülkemde isterdim” (K13).

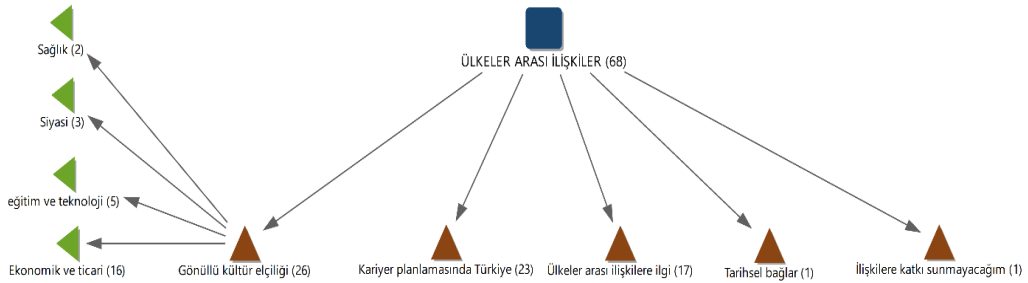
“Türkiye’de en beğendiğim şey demokrasidir. Çünkü Türkiye’de herkes özgür. İsteyen başörtüsü takıyor isteyen takmıyor. Bu konuda devlet sorun çıkarmıyor. Ama İran’da bu zorunlu” (K27).

5.2.5. Katılımcıların iki ülke arasındaki ilişkilere ilgisi ve gelecek planlamasında Türkiye’ye dair fikirleri

Öğrenci değişimi yoluyla gerçekleşen kamu diplomasisi faaliyetlerinde, uluslararası öğrencinin kendi ülkesi ile eğitim görmeye geldiği ev sahibi ülke arasındaki ilişkilere ilgi duyması beklenir. Öğrenci, eğitim aldığı ülkeden memnun ise bu iki ülke arasındaki ilişkilerin iyi olmasını diler ve hatta daha güçlü ilişkiler inşa edilmesinde inisiyatif almak isteyebilir. Zira değişim programlarının kamu diplomasisi boyutunda bu beklentiler özellikle ev sahibi ülke için hedeftir. Bu ülkeler için ev sahipliği yaptığı her bir uluslararası öğrenci kendisi için gönül elçisi potansiyeli taşımaktadır.

Kamu diplomasisinin bir alt kategorisi olan eğitim diplomasisiyle, uluslararası öğrencilerin beğenisini kazanmak, kariyer planlarında yer almak ya da ülkesinde dönen uluslararası öğrenciyle bir tür bağ kurmak suretiyle onu gönül elçisine dönüştürmek, ev sahibi ülkelerin amaçları arasında yer alır. Her ülke, ev sahipliği yaptığı uluslararası

öğrencinin o ülkede kalması halinde oraya katkı sağlamasını; ülkesine dönmesi durumunda ise toplum tarafından takdir görülecek bir pozisyonda olmasını arzu eder. Zira her iki durumda da kendi ülkesi kazanç sağlayacaktır. Birinci durumda uluslararası öğrenciye ev sahipliği yapan ülke, başka bir ülkenin yetişmiş insan kaynağını kendi ülkesine yarar sağlayacak şekilde kullanacaktır. İkinci durumda ise uluslararası öğrencinin kendi ülkesinde kazandığı başarıların altyapısını eğitim hayatında yer edinen ülke ve üniversite sağlayacaktır. Böylece bu ülkeye ve üniversitelerine insanların bakış açısı olumlu yönde olacaktır. Dahası, öğrencinin kendi çalışma alanında iyi yerlere gelmesi, eğitim aldığı ülkelerle işbirliği yapılmasının yolunu da açabilecektir. Uluslararası öğrencilerin gelecek planlamasına eğitim aldığı üniversiteye ve ülkeye yer vermesi, onlarla iletişimini sürdürme isteği iyi tasarlanmış bir kamu diplomasinin çıktıları olarak değerlendirilebilir.

Şekil 7: Katılımcıların Türkiye ile Kendi Ülkeleri Arasındaki İlişkilere İlgileri ve Gelecek Planlamalarında Türkiye

Katılımcılarla yapılan görüşmelerde 29 katılımcıdan yalnızca bir tanesinin kendi ülkesi ile Türkiye arasındaki ilişkilere katkı sunmayacağına dair görüş bildirdiğini göstermektedir. Bahsi geçen katılımcı, üniversite sonrasında hayatını kendi ülkesinde devam ettirmek istemediğinden dolayı böyle bir ifade kullanmıştır: Okulum bittikten sonra ben Kanada'ya gitmek istiyorum. O yüzden katkı olmayacak (K9).

Katılımcıların 17'si, Türkiye ile kendi ülkeleri arasındaki ilişkileri yakından takip ettiğini ve kendi ülkesi ile Türkiye arasındaki ilişkilerin güçlenmesine katkı sunmak istediğini ifade etmiştir. Kariyer planlamasında Türkiye'ye bir şekilde yer vereceğini belirtenlerin sayısı 23'tür. Burada bahsi geçen katılımcılar genellikle üniversite eğitimi sonrasında ülkelerinde döndükten sonra Türkiye'yle işbirliği yapabilecek şirketlerde çalışmayı ya da bu kapsamda hizmet verecek bir şirket kurmayı hedeflediklerini belirtmiştir. Bunun yanı sıra kariyerine Türkiye'de devam etmek istediğini ifade eden katılımcılar da olmuştur. 29 katılımcının 26'sı ülkelerine dönmeleri durumunda Türkiye ile ilişkilerini ekonomik ve ticari, eğitim ve teknoloji, siyasi ya da sağlık politikaları alanında devam ettirmek istediklerini ifade etmiştir.

"Bildiyim kadarıyla Turan politikası var. Kazakistan, Türkiye ve diğer Türk milletlerinin birlikte olması isteniyor. Bunu biliyorum. Bundan dolayı ilişkiler çok iyi" (K7).

“Fas ve Türkiye ilişkileri iyi. İki ülke çok şey paylaşıyor. Mesela Türkiye’den Fas’a kıyafet falan gidiyor. Bizden Türkiye gelen şeyler var. Ticaret iyi” (K23).

“Nijer’le Türkiye ilişkileri gerçekten çok iyi. Birkaç ay önce Nijer Türkiye’den drone uçaklar aldı. Daha da alıyor zaten. Ben de ilerde çok fazla siyasetle ilgilenmem ama kendi işimi kurmak isterim. Türkiye’yle ihracat yapmak isterim. İki ülkenin ticaretini geliştirmek isterim. Mesela burada daha ucuza alınan şeyler, orada bulunmayan şeyleri Nijer’e götüreceğim. Mesela örnek vereyim. Nijer’deyken çilek hiç görmedim. Çok çok az miktarda. O yüzden çilek götürebilirim. Burada da tropikal meyveler yok. Mesela Nijer’de ceviz çok ucuz. Buraya getirip ceviz satabilirim. İthalat- ihracat yapmak isterim ilerde bu iki ülke arasında. Hatta yakında başlamayı düşünüyorum” (K29).

“Benim kariyer planlamam, ülkemdeki TÜBİTAK benzeri bir kurum var, orada çalışmak istiyorum. Hem de burada büyük bir fırsat buldum. Nano-teknoloji araştırma merkezinde bana fırsat verdiler ve orada çalışıyorum. Orada sektör çok büyük bir sektör ve Endonezya’daki sektör buradaki kadar gelişmiş değildir. O yüzden Endonezya’da buradaki gibi nano-teknoloji araştırma merkezi kurmak istiyorum. Hem de Türkiye’yle bağlantılı bir merkez olmasını istiyorum” (K2).

“Okul bittikten sonra Türkiye’de fizyoterapist olarak çalışmak ve burada yaşamak istiyorum” (K10).

“İlerde Türkiye ya da Çad’da işletme açmak istiyorum” (K11).

“İlerde doktor olduğumda burada kalırsam daha iyi olur benim için ama Filistin’e gidersem de burayla ilişkim asla son bulmayacak. Her zaman geleceğim Türkiye’ye” (K18).

“İlerde ticaret yaparsam ve şansım olursa Türklerle ortak iş yapmak isterim. Türkiye ve Kazakistan’ın yakın olması için çaba gösteririm. Mesela bizim ülkemizde Kazak- Türk liseleri var. Orada da çalışabilirim iyi ücret verirlerse. Böylece iki ülke ilişkilerine katkı olur. Kazakistan’dan Türkiye’ye öğrenci de getirebilirim ilerde” (K20).

Gerçekleştirilen mülakatlarda genel olarak katılımcıların Türkiye’ye dair olumlu tecrübelerle sahip olduğu ve Türkiye’ye dair sempati düzeylerinin yüksek olduğu görülmüştür. Bu durum, Maxqda 2020 paket programıyla katılımcıların yanıtlarıyla oluşturulan kelime bulutuna da yansımıştır. Katılımcıların en çok kullandığı ifadelerin belirlenmesi yoluyla Maxqda programı tarafından oluşturulan kelime bulutu, Türkiye’nin yumuşak güç kaynaklarına dair ipuçları vermesi bakımından da dikkate değer bir bakış açısı sunmaktadır.

katkı sunmaktadır. Bu katkı düzeyini ortaya koymak için yapılan bu çalışmanın saha araştırması kısmında 29 katılımcı ile yapılan görüşmelere göre şu tespitlere ulaşılmıştır:

- Katılımcıların ekseriyetinin Türkiye'de eğitim görmeyi tercih etmesinde Türk dizi ve filmlerinin etkisinin, Türkiye ile olan tarihsel ve kültürel bağların ve Türkiye'deki eğitim sisteminin kaliteli olduğuna dair araştırmalarının etkisi olmuştur.
- Katılımcıların geneli, Türkiye'ye geldikten sonra Türk insanının misafirperver ve yardımsever olmasından büyük hoşnutluk duydukları görülmüştür. Türkiye'ye dair tecrübe edilmiş algılar; Türkiye'nin güzel bir ülke olduğu, kendi kültürleriyle benzerliklerinden dolayı yabancılaşma çekmedikleri, Türkiye'nin güçlü bir kültürü olduğu ve bundan katılımcıların etkilendikleri, dini yakınlığın Türkiye sempatisini artırdığı ve kültürel yakınlaşmayı sağladığı yönündedir.
- Katılımcılar, Türkiye'de aldıkları eğitimden memnun olduklarını belirtmiştir. Türkiye'deki bilim düzeyi ve teknolojik altyapıyı da genel olarak yeterli bulmaktadırlar. Öte yandan katılımcıların bir bölümü, Türkiye'nin bu konularda daha yüksek bir potansiyele sahip olduğunu ancak bu potansiyeli kullanma konusunda yeterli olmadığını belirtmiştir.
- Katılımcıların SCÜ'ye, Sivas'a ve Türkiye'ye uyum süreçlerinde en önemli destekçilerinin TÖMER sürecindeki hocalarının olduğu görülmüştür. Katılımcılar TÖMER sürecinde çeşitli etkinlik ve gezilerle Türkiye'nin kültürünü, Sivas'ın tarihi ve turistik yerlerini gezdiğini ve bundan memnun olduklarını belirtmiştir. Ancak TÖMER sonrasında yapılan faaliyetlerin yeterli olmadığına da dikkat çekmişlerdir. Bu manada SCÜ'nün uluslararası öğrencilere yönelik TÖMER sonrası süreç için çeşitli alanlarda programlar hazırlaması gerekliliği ortaya çıkmaktadır.
- Katılımcıların henüz Türkiye'ye gelmeden, bu ülke hakkında fikirlerini büyük ölçüde Türk dizi ve filmlerinin şekillendirdiği tespit edilmiştir. Hatta katılımcıların önemli bir kısmını Türkiye'de okumaya motive eden temel faktörün, Türk dizi ve filmlerinin etkisiyle gerçekleştiği tespit edilmiştir. Katılımcılardan bir kısmı Türkçe dilini henüz kendi ülkelerinde yaşarlarken izledikleri Türk dizileri ve filmleri sayesinde öğrendiğini ifade etmiştir.
- Katılımcıların Türk dış politikasına dair bakış açısı genel itibarı ile olumlu yöndedir. Türkiye'nin küresel güç olma potansiyeline dikkat çeken katılımcılar, ayrıca Türkiye'nin askeri gücüne, başka ülkelere yaptığı yardımlara ve savunma sanayindeki gelişmelere de dikkat çekerek Türkiye'nin başarılarından etkilendiklerini ifade etmiştir.
- Katılımcılar, Türkiye'nin siyasal kurumları ve politikaları açısından özellikle eğitim sistemi, demokrasi, sağlık kurumları ve sağlık politikaları, turizm politikaları, güvenlik ve özgürlükleri ön plana çıkmıştır.
- Katılımcıların, kendi ülkeleri ile Türkiye arasındaki ilişkileri yakından takip ettiği tespit edilmiştir. 29 katılımcının 26'sı, mezuniyet sonrasında Türkiye ile kendi ülkeleri arasındaki ilişkilere katkı sunmak istediğini ifade etmiştir. Bu katılımcıların ekseriyetinin, Türkiye'nin gönüllü elçisi olacağı yapılan görüşmelerde açıkça görülmüştür.

Bütün bu bulgu ve tespitler, SCÜ'nün uluslararası öğrenci politikasıyla Türkiye'nin kamu diplomasisine olumlu yönde katkılar sağladığını ancak zamanla bu katkının çok daha ileri seviyelere ulaşacağını göstermektedir. Öte yandan çalışmanın saha araştırması kısmında SCÜ'yü eğitim almak için seçen öğrencilerin dünyanın gelişmiş demokratik ülkelerinden değil de daha çok Ortadoğu, Afrika, Asya gibi bölgelerdeki gelişmekte olan ya da gelişmemiş diye tabi edilen ülkelerden olduğu görülmektedir. Türkiye, sahip olduğu siyasal kurumlar, eğitimden sağlık alanına ve ticarete kadar geniş yelpazedeki politikalarına kadar bu ülkelere model olabilecek bir potansiyele sahiptir. SCÜ örneğinde olduğu gibi, uluslararası öğrenciler başta olmak üzere farklı kamu diplomasisi aktörleri ve araçlarıyla Türkiye'nin etkili bir kamu diplomasisi ile dünya üzerinde iddialı ülkeler arasında girebilmesi mümkün olabilecektir. Dolayısıyla Türkiye'nin başta eğitim diplomasisi olmak üzere kamu diplomasisi alanındaki çalışmalarına kesintisiz devam etmesi gerekir. SCÜ de bu çalışmalara olumlu katkılar sunmak adına daha fazla sayıda nitelikli uluslararası öğrenciye ev sahipliği yapmayı sürdürmelidir.

Destek Beyanı

Bu çalışmanın finansmanı yoktur.

Çıkar Beyanı

Bu makalede herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Kaynakça

Carr, E. H. (1964). *The twenty years' crisis, 1919-1939: An introduction to the study of international relations*. New York: Harper & Row.

Creswell, J. W. (2013). *Nitel araştırma yöntemleri*. (Mesut Bütün ve Selçuk Beşir Demir, 3. Baskıdan Çev. Ed.). Ankara: Siyasal Kitabevi.

Cull, N. J. ve Jimenez F. J. R. (2015). Introduction: Soft power, public diplomacy and democratization. F. J. R. Jimenez, L. D. Gomez-Escalonilla ve N. Cull (Ed.) *Us public diplomacy and democratization in spain* içinde (s.1-14) New York: Palgrave Macmillan.

Cull, N. J. (2009). *Public diplomacy: lessons from the past*. Los Angeles: Figueroa Press.

Çiçek, A. (2015). *Kamu diplomasisi ve tika örneği* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Erciyes Üniversitesi.

Efegil, E. (2012). Kamu diplomasisine ilişkin görüşler ve Türk dış politikasının durumu. A. Özkan ve T. E. Öztürk (Ed.) *Kamu diplomasisi* içinde (s.161-175). İstanbul: TASAM Yayınları.

Ejder, A. (2019). *Türk kamu diplomasisi bağlamında Türkiye bursları örneği* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi].Yalova Üniversitesi.

International Student Mobility Report (2021). https://timeassociation.org/wp-content/uploads/2021/10/TIME_Association_International_Mobility_Report.pdf adresinden 20 Kasım 2022 tarihinde alınmıştır.

Kalın, İ. (2011). Soft power and public diplomacy in Turkey. *Perceptions*, 16(3), 5-23.

Kalın, İ. (2012). Türk dış politikası ve kamu diplomasisi, A. Özkan ve T. E. Öztürk (Ed.) *Kamu diplomasisi* içinde (s.145-160). İstanbul: TASAM Yayınları.

Leonard, M., Smewing, C. ve Stead, C. (2002) *Public diplomacy*. London UK: Foreign Policy Centre.

Miles, M. B. ve Huberman, A. M. (1994). *Qualitative data analysis: An expanded sourcebook*, 2. Edition, Thousand Oaks CA: SAGE.

Özel, M. (201). *Kamu diplomasisi türü olarak eğitim diplomasisi bağlamında erasmus+ değişim programı* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Kocaeli Üniversitesi.

Rugh, W. A. (2004). Intorduction. W. Rugh (Ed.) *Engaging the arabs and islamic worlds through public diplomacy*. Washington: The Public Diplomacy Council.

Saban, A. ve Ersoy, A. (2016). *Eğitimde nitel araştırma desenleri*. Ankara: Anı Yayıncılık.

Sancar, G. A. (2012). *Kamu diplomasisi ve uluslararası halkla ilişkiler*. İstanbul: Beta Yayınları.

SCÜ Uluslararası Öğrenci Sayısı (2022). <https://www.cumhuriyet.edu.tr/ogrenci/ogrenci-sayilari> adresinden 22 Kasım 2022 tarihinde alınmıştır.

SCÜ Uluslararası Öğrenciler Birimi Koordinatörlüğü (2022). <http://iso.cumhuriyet.edu.tr/9-uluslararasi-ogrenciler-birimi-koordinatordlugu> adresinden 22 Kasım 2022 tarihinde alınmıştır.

Snow, N. (2009). Rethinking public diplomacy. N. Snow ve P. M. Taylor (Ed.) *Routledge handbook of public diplomacy*. New York: Routledge.

Solleh, F. M. (2015). Gastrodiplomacy as a soft power tool to enhance nation brand. *Journal of Media and Information Warfare*, 7, 161-199.

UNESCO Institute for Statistics (2022). "International (or internationally mobile) students" maddesi, <http://www.uis.unesco.org/Pages/Glossary.aspx> adresinden 20 Kasım 2022 tarihinde alınmıştır.

Türkiye Bursları (2022). www.turkiyeburslari.gov.tr/hakkimizda adresinden 22 Kasım 2022 tarihinde alınmıştır.

Yükseköğretimde Hedef Odaklı Uluslararasılaşma (2021). www.yok.gov.tr/Documents/Yayinlar/Yayinlarimiz/2021/yuksekogretimde-hedef-odakli-uluslararasilasma.pdf adresinden 22 Kasım 2022 tarihinde alınmıştır.

Yükseköğretimde Uluslararasılaşma Strateji Belgesi (2017). www.yok.gov.tr/Documents/AnaSayfa/Yuksekogretimde_Uluslararasilasma_Strateji_Belgesi_2018_2022.pdf adresinden 20 Kasım 2022 tarihinde alınmıştır.

Türkiye'de Asgari Ücret Kadarının Vergi Dışı Bırakılmasının Ekonomik Büyüklüklere Etkisinin Ampirik Analizi¹

Yağmur YAVİLİOĞLU KAYA², Arzu KIZILKAYA³, Seyfi YILDIZ⁴

Türkiye'de Asgari Ücret Kadarının Vergi Dışı Bırakılmasının Ekonomik Büyüklüklere Etkisinin Ampirik Analizi

Empirical Analysis of the Effect of Exclusion of Minimum Wage from Taxes on Economic Sizes in Turkey

Öz

Abstract

Asgari ücret, bir kişinin temel ihtiyaçları olarak öngörülen ihtiyaçlarının karşılanması düzeyinde belirlenen en düşük ücret olarak tanımlanmaktadır. Devlet açısından asgari ücret; gelir dağılımında adaletin sağlanmasına yönelik önemli bir politika aracı olurken, işveren için bir maliyet unsuru, işçi açısından ise yaşamın idame ettirilmesi adına önem taşımaktadır. Özellikle son dönemlerde gündemini koruyan bir konu haline gelmiştir. Bunun yanında asgari ücret ülke ekonomik unsurlarını da yakından ilgilendirmekte ve etkilemektedir. Asgari ücret miktarındaki artışın enflasyon, harcamalar, vergi gelirleri, büyüme, istihdam gibi hususlarda da değişimlere sebep olduğu görülmektedir. Bu çalışmada makroekonomik değişkenlerdeki değişimlerin asgari ücret kadarının vergi dışı bırakılmasına etkileri araştırılmıştır. Bu amaçla Türkiye'nin 1997-2022 yılları baz alınarak TÜİK'den elde edilen 25 yıllık veri seti kullanılmış ve zaman serisi analiz yöntemi kullanılarak ülke ekonomisinde oluşturduğu etkiler üzerine çalışılmıştır.

The minimum wage is defined as the lowest wage determined at the level of meeting the basic needs of a person. Minimum wage for the state; While it is an important policy tool for ensuring justice in income distribution, it is a cost factor for the employer and important for the employee to maintain his life. It has become a topic that keeps its agenda, especially in recent years. In addition, the minimum wage closely concerns and affects the economic factors of the country. It is observed that the increase in the minimum wage causes changes in issues such as inflation, expenditures, tax revenues, growth and employment. In this study, the effects of changes in macroeconomic variables on the exclusion of the minimum wage from taxes were investigated. For this purpose, 25-year data set obtained from TUIK, based on the years 1997-2022 of Turkey, was used and the effects on the country's economy were studied by using the time series analysis method.

Anahtar Kelimeler: Asgari Ücretteki Değişim, Enflasyon, İstihdam, Büyüme, Vergi Gelirleri

Keywords: Change in Minimum Wage, Inflation, Employment, Growth, Tax Revenues

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Paper Type: Research Paper

¹ Bu çalışma "Türkiye'de Asgari Ücret Kadarının Vergi Dışı Bırakılmasının Ekonomik Büyüklüklere Etkisinin Ampirik Analizi" başlığı ile tamamlanarak 29.10.2022 tarihinde 36. Uluslararası Maliye Sempozyumu'nda bildiri olarak sunulmuştur.

² Doktorant, Kırıkkale Üniversitesi İİBF Maliye Bölümü, yaviliogluayagmur19@gmail.com, ORCID NO: 0000-0002-0196-7833

³ Doktorant, Kırıkkale Üniversitesi İİBF Maliye Bölümü, kizilkayaarzu3@gmail.com, ORCID NO: 000-0003-1122- 6323

⁴ Prof. Dr., Kırıkkale Üniversitesi İİBF Maliye Bölümü,seyfiyildiz@hotmail.com, ORCID NO: 0000-0002-2382-4454

1. Giriş

Asgari ücret, “çalışanın kendisi ve ailesinin onurlu bir biçimde yaşayabilmesi için elde edilmesi gereken gelir” olarak ifade edilir. Asgari Ücret Yönetmeliği'nin 4/d madde hükmünde ise asgari ücret; “işçilere normal bir çalışma günü karşılığı ödenen ve işçinin gıda, konut, giyim, sağlık, ulaşım ve kültür gibi zorunlu ihtiyaçlarını günün fiyatları üzerinden asgari düzeyde karşılamaya yetecek ücret” olarak tanımlanmaktadır. Bilhassa vasıfsız işgücünün korunması gayesiyle başvurulmuş asgari ücret uygulaması, anayasamızda yer verilen sosyal devlet anlayışının bir yansımasıdır. Bu nedenle asgari ücret toplumun yaşam standartlarını iyileştiren sosyal bir olgudur diyebiliriz. Ülkemiz nüfusunun önemli bir kesimi asgari ücret düzeyinde veya en azından bu ücrete yakın bir düzeyde çalışarak gelir sağlamaktadır. Asgari ücretlilerin aileleri de hesaba katıldığında, asgari ücret düzeyi Türkiye nüfusunun yarısından fazlasını ilgilendiren önemli bir konu haline gelmektedir. Bunun yanında asgari ücret, gelir düzeyini, tüketim ve tasarruf eğilimlerini de etkilemesi açısından ekonominin bütününe etkileyen önemli makro-ekonomik bir göstere haline gelmektedir.

Ülkemizde, “Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığınca Asgari Ücret Tespit Komisyonu” aracılığıyla belirlenen asgari ücretin üzerinden alınan vergiler siyasal sistemin sürekli gündemine gelmiştir. Bu konuda 25/12/2021 tarihli Resmi Gazete’de yayımlanan 7349 sayılı “Gelir Vergisi Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun”un 1/1/2022 tarihinden itibaren yapılan ücret ödemelerine uygulanmak üzere yürürlüğe giren 2’nci ve 4’üncü maddeleriyle tüm ücretlerde asgari ücrete isabet eden kısım gelir ve damga vergisinden istisna edilmiştir. Buna paralel olarak asgari geçim indirimi de uygulamadan kaldırılmıştır (Yeğen, 2022). Yapılan söz konusu düzenleme neticesinde çalışanlara medeni duruma ve çocuk sayısına göre değişmek üzere yaklaşık 193 ile 407 TL arasında gelir artışı sağlanmıştır.

Söz konusu uygulamanın 2022 yılı merkezi yönetim bütçesine, gelir vergisinde yaklaşık 49,1 milyar TL, damga vergisinde ise yaklaşık 8,7 milyar TL olmak üzere toplamda 57,8 milyar TL’lik bir yük getireceği beklenmektedir. Bu tutar, 2022 merkezi yönetim bütçe gelirlerinin oransal olarak yaklaşık % 3,5’ine, vergi gelirlerinin % 4’üne, gelir vergisinin % 19’una ve gelir vergisi tevkifatının ise yaklaşık % 20’sine tekabül etmektedir. Gelecek yıllarda bu tutar ve oranlar asgari ücrette yapılacak artışlar ile kayıtlı çalışan sayısında ve işsiz sayısındaki artışlarla değişecektir.

Çalışanların ücretlerinden asgari ücret kadarının vergi dışı bırakılması istihdamın desteklemesi açısından önemlidir. Ortalama işgücü maliyetinin düşmesi, kapasitesini büyümeyi planlayan işletmeler için uygun düzeyde maliyet ortamı oluşturabilecek, bu ise daha fazla işçi istihdamını getirecektir. Çalışan ile işveren arasındaki istihdam ilişkisinin hukuki ve ekonomik mahiyetine göre, vergi yükündeki düşüşün çalışan ile işverenden hangisine ekonomik fayda sağlayacağı değişebilecektir. İş akdinin net ücreti esas alması ve bu akdin çalışan tarafından değiştirilmesinin temin edilemeyeceği durumlarda vergi yükündeki azalış işverene ekonomik avantaj sağlayacaktır. İşgücü maliyetlerindeki bu düşüşün sağlayacağı üretim maliyetleri düşüşü fiyatlama avantajı yaratacak, işletmelerin rekabet gücünü artıracaktır.

Diğer taraftan, istihdam üzerindeki toplam mali yükün düşmesinin kayıt dışı istihdamı azaltması beklenebilir. Çünkü istihdamı kayıt dışı tutmanın getirisi üstlenilen riske kıyasla önemli ölçüde düşmektedir. Bu ise daha önce sigortasız çalıştırılmakta olan işçilerin sosyal haklarına kavuşmalarına imkan sağlayacaktır. İstihdamdaki kayıt dışılığın azalması diğer kayıt dışılık alanlarının da azalmasına katkı sağlayacaktır. Çünkü önemli bir üretim girdisi olan işgücünün daha fazla kayıt altına alınmasıyla üretim faaliyetlerinin takibi biraz daha kolaylaşacaktır. Ücretin, asgari ücret kadarının vergi yükündeki azalıştan çalışan tarafından yararlanılması durumunda da genel olarak ülke ekonomisine olumlu katkı sağlayacak sonuçlar doğacaktır.

Ekonomik yapı kapsamında ücretlilerin aynı zamanda bir tüketici olduğu varsayıldığında, ücretlerinin asgari ücret kadarının vergiden istisna edilmesi halinde, vergi yüklerinde gerçekleşecek düşüşün harcanabilir gelirlerini artırması, böylece tüketim harcamalarında artış meydana getirmesi öngörülmektedir. Ücretlilerin kahir ekseriyetinin harcama eğilimi yüksek düşük gelirli kesimlere mensup olduğu dikkate alındığında bu beklentinin kuvvetli bir dayanağı olduğunu kabul etmek gerekmektedir. Yapılan düzenlemenin enflasyonla mücadele tedbirleri bağlamında değerlendirilebilmesinde birbirine zıt yönde etkiler doğuran durumların hesaba katılması gerekmektedir. Vergi yükündeki düşüş, bir taraftan üretim maliyetlerinde düşüşe dönüştüğü ölçüde fiyatların aşağı çekilebilmesine zemin hazırlamak suretiyle enflasyonun düşürülmesine katkı sağlarken, diğer taraftan çalışanların net gelirlerini artırdığı ölçüde onların talebini artırmak suretiyle enflasyonu yükseltici etki yapabilecektir.

Ekonomik literatürde, kısa dönemde (net) asgari ücretteki artış ile enflasyon arasında anlamlı bir ilişki olmadığı yolunda argümanlara rastlanılmaktadır (Akgül ve Bükey, 2020). Aynı çerçevede, uzun dönemde (net) asgari ücretteki artışların dolaylı yollardan (çalışan moral ve motivasyonu vasıtasıyla işgücü verimliliğinde artış gibi) enflasyonda düşmeye neden olduğuna dair ekonometrik olarak anlamlı bulgular tespit edilmiştir. Özellikle verimlilik olgusu asgari ücret artışları ve enflasyon arasında doğrudan veya dolaylı olarak bir ilişki kurulmasını sağlamaktadır. Asgari ücret artışları ile verimlilik artışı arasında bir paralellik sağlanması halinde fiyatlarda herhangi bir artma olmamaktadır. Vergi yükündeki düşüş, gerek işgücü verimliliğinde artış yoluyla, gerek üretim maliyetlerinde düşüş yoluyla yurt içi ve uluslararası piyasalarda faaliyet gösteren sektörlerdeki firmalara fiyat avantajı sağlayabilecektir. Tüketim harcamalarındaki artış ve üretim maliyetlerindeki düşüşün getireceği rekabetçi fiyatlar ekonomik büyümeyi olumlu etkileyecektir. Bu durum ihracat ve cari açığa da olumlu yansıtılabilecektir. Diğer yandan, çalışanların yol açacakları talep artışının ithalatı artırması da muhtemel olumsuz etkidir.

Bu konuya yönelik yapılmış literatür çalışmaları içerisinde yer alan Çiçek (2018), çalışmasında Türkiye’de asgari ücretin vergi dışı bırakılmasının tüketim harcamaları üzerine etkisini ele almıştır. Asgari ücret üzerinden vergi yükünün kaldırılması söz konusu olduğunda tüketicilerin harcamalarında nasıl bir değişikliğin oluşabileceğini araştırmıştır.

Rakıcı ve Vural (2011), yine aynı konuyu kapsayacak şekilde asgari ücret üzerindeki toplam vergi yükü ve asgari ücret tutarının anlamını araştırmıştır. Yolvermez (2020), çalışmasında ise Türkiye’de asgari ücret sorunlarına ilişkin bir değerlendirmede bulunmuştur.

Akgül ve Bükey (2020), çalışmalarında Türkiye’de enflasyon ile asgari ücret arasındaki ilişkiyi ücret-fiyat sarmalı çerçevesinde yine bu başlıkla ele almıştır. Enflasyon ve ücret arasındaki ilişkiyi incelemek amaçlı Türkiye’ye ait 1987-2018 yılları arasındaki TÜFE ve asgari ücret verileri kullanılmıştır. Enflasyon ve asgari ücret arasındaki ilişkiyi test etmek için ARDL Sınır Testi Yaklaşımı ve Toda-Yamamoto Nedensellik testlerini uygulanmış ve ele alınan bu iki veri arasında uzun dönemli bir ilişkinin olduğunu kısa dönemde ise bir ilişkinin söz konusu olmadığını tespit etmişlerdir.

Başkaya ve Özmen (2013), ise çalışmasında Türkiye’de asgari ücret ile ÜFE enflasyonu ilişkisi üzerine bir çalışma yapmışlardır. Net asgari ücrette bir artış söz konusu olduğunda maliyet kanallı bir üretici enflasyonunun söz konusu olabileceği sonucuna ulaşılmıştır.

Gümüş ve Akgüneş (2020), çalışmalarında Türkiye’de asgari ücretin makroekonomik değişkenler ile arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Türkiye’de 1982-2018 dönemine ait asgari ücret, enflasyon (TÜFE), işsizlik ve gayri safi yurtiçi hâsıla (GSYH) değişkenleri veri olarak kullanılmış ve bu verilerle ARDL Sınır Testi- Granger Nedensellik Testi uygulanmıştır. Asgari ücretteki artışların işsizliği artırdığı ve enflasyon ile GSYH’nın tek yönlü olarak asgari ücrete doğru granger nedenselliğinin söz konusu olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Ele aldığımız çalışma kapsamında, çalışanlara ödenen asgari ücret kadar tutarın vergi dışı bırakılmasının vergi gelirlerine, harcamalara, enflasyona ve diğer makroekonomik büyüklüklere etkileri araştırılmıştır. Bu amaçla Türkiye'nin 1997-2022 yılları baz alınarak 25 yıllık veri seti kullanılmış ve zaman serisi analiz yöntemi kullanılarak ülke ekonomisinde oluşturduğu etkiler üzerine çalışılmıştır. Zaman serisi analiz yöntemi kapsamında ilk olarak birim kök testi, ARDL sınır testi ve bu teste bağlı olarak farklı testler (otokorelasyon, değişen varyans, Ramsey RESET testi) ve son olarak Toda-Yamamoto nedensellik testi uygulanmıştır.

2. Asgari Ücret Kavramsal Çerçeve

Ücret, bedenini ve fikrini ortaya koyan emek için ödenen parasal miktardır. Ücret girişimcinin kazanç ve kaybına bakılmaksızın ve girişimci tarafından iş görene önceden belirlenmiş ve satışlardan bağımsız ödenen bedeldir (Zaim, 1997). Garrison vd'na göre ise, ücret iş görenin ve ailesinin gereksinimlerini karşılamakta ve onların belirli bir yaşam standardında hayatlarına devam ettirmelerini sağlamaktadır. Ayrıca ücret bir maliyet unsuru olarak ekonominin tamamını etkilemekte ve bir gelir unsuru olması nedeniyle milli gelirin bölüşümünde de etkili olmaktadır.

Asgari ücret, çalışanların mesleki niteliklerine, yaptıkları işin ağır ya da hafif olmasına bakılmadan zorunlu ihtiyaçlarını karşılamayı amaçlayan ve bu miktardan daha düşük bir ücrete işçi çalıştırılmasını hukuken ve cezai olarak yasaklayan ücrettir. İş hayatında çalışma şartları kural olarak taraflar arasında pazarlık da belirlenirken bu konuda tarafların sözleşme özgürlüğü bulunmamaktadır. Bu özellikleri nedeniyle asgari ücret sosyal politikanın en önemli politik araçlarından bir tanesidir (Kutal, 2011).

Asgari ücret, *“çalışanın kendisi ve ailesini onurlu bir şekilde yaşatmak için gerekli gelir”* olarak tanımlanmaktadır. Özellikle niteliksiz emeğin korunması amacıyla uygulamaya konulmuş olan asgari ücret günümüzde sosyal devlet olmanın önemli gerekliliklerinden biri olarak görülmektedir ve pek çok ülkede uygulanmaktadır (Rakıcı & Vural, 2011).

Uluslararası Çalışma Örgütü ILO'ya (2016) göre asgari ücret, *“bir işverenin ödemesi gereken, belirli bir süre için yapılan ve toplu sözleşme veya sözleşme ile azaltılamayan asgari tutarı olarak”* tanımlanmıştır. Asgari ücretin amacı, işçileri aşırı düşük ücrete karşı korumak ve adil ve eşitlikçi bir ortamın sağlanmasına yardımcı olmaktır. Bu sayede ekonomik gelişmişliğin faydalarından herkese pay verilebilmekte ve buna ihtiyacı olan herkese asgari geçim ücreti vererek koruma sağlamaktadır. Asgari ücret ile yoksulluğun üstesinden gelme ve eşitsizliği azaltma politikası gerçekleştirilmek istenmektedir.

Gelişmiş ve gelişmekte olan pek çok ülkeler de yasalarla düzenlenen asgari ücret geliştirmekte olan ülkeler için daha fazla önem taşımaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde istihdam edilenlerin çoğunluğu asgari ücretin kapsamına girerken gelişmiş ülkelerde ise ekonomideki ödeme gücü ortalama maaşları artırmakta, sendika ve toplu pazarlık imkânı ücretlerin satın alma gücünü artırmakta ve söz konusu ülkelerde meydana gelen ücretler yasal asgari ücretin önemini azaltmaktadır (Kutal, 2011).

Asgari ücret emek faktörünün karşılığı olması nedeniyle diğer üretim faktörlerine nispeten daha fazla önem arz etmektedir zira emeğin yaşlılık, sakatlanma gibi durumlar nedeniyle gelir elde etmesinde sıkıntı oluşturabilecek unsurlar söz konusu iken göreceli olarak diğer üretim faktörlerinde bu riskler daha azdır (Rakıcı & Vural, 2011).

Asgari ücretin genel hedefleri ise (Koray, 2008): (i) Ani ücret azalmaları durumunda iş görenin ücretini güvenceye almak, (ii) Ücreti işçinin geçimini sağlayacak bir seviyeye ulaştırmak, (iii) Eşit işe eşit ücret prensibini hayata geçirebilmek, (iv) İş yeri sahipleri arasında oluşabilecek rekabet

nedeniyle ortaya çıkacak adaletsizlikleri engellemek, (v) Toplumsal desteğe aracılık yapmak ve ücretler arasındaki dengesizlikleri gidermek şeklinde listelenebilir.

3. Ülkemizde Asgari Ücret

Türkiye’de asgari ücret ile ilgili yasal dayanaklara bakıldığında zaman başlangıçta Anayasanın ikinci maddesinde yer alan sosyal devlet ilkesi ile karşılaşılmaktadır. Sosyal devlet ilkesini benimseyen bir ülke olarak, ülkede yaşayan ve çalışan insanlara asgari düzeyde bir ücret temin edilmesi sosyal devletin bir gereğidir. Diğer yandan Anayasanın 49. maddesine göre; “*çalışma herkesin hakkı ve ödevi olduğundan, devletin iş gücüne katılanların hayat seviyelerini yükseltmesi gerekliliği ve çalışma hayatına geliştirerek çalışanların ve işsizlerin korunması gerektiği*” vurgulanmaktadır. Yine Anayasanın 55. Maddesinde; “*ücretlerin emeğin karşılığı olduğu ve devletin çalışanların yaptıkları işe uygun adaletli bir ücret elde etmeleri ve diğer sosyal yardımlardan yararlanmaları için gerekli tedbirleri alması gerektiğini*” vurgular. . Asgari ücretin tespitinde “*çalışanların geçim şartları ile ülkenin ekonomik durumu da göz önünde bulundurulur*” şeklinde ifade edilerek ücretlerin ve özellikle asgari ücretin insanların hayatlarını sürdürmeye yetecek miktarda olması gerektiği vurgulanmaktadır (Anayasa 55. Md.).

İş Kanununa (2003) göre ise, “*İş sözleşmesi ile çalışan ve bu Kanunun kapsamında olan veya olmayan her türlü işçinin ekonomik ve sosyal durumlarının düzenlenmesi için Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığınca Asgari Ücret Tespit Komisyonu aracılığı ile ücretlerin asgari sınırları en geç iki yılda bir belirlenir*”. Asgari Ücret Yönetmeliği’ne (2004) göre asgari ücret; “*işçilere normal bir çalışma günü karşılığı ödenen ve işçinin gıda, konut, giyim, sağlık, ulaşım ve kültür gibi zorunlu ihtiyaçlarını günün fiyatları üzerinden asgari düzeyde karşılamaya yetecek ücreti*” ifade etmektedir.

Ülkemizde asgari ücret tespitine yönelik yapılan düzenlemelere baktığımızda; (i) ilk düzenleme 1936 tarihli “*İş Kanunu*” olmasına rağmen asgari ücret belirlenmesine 1951 yılında başlanmıştır. (ii) 1951 ve 1967 yılları kapsamında asgari ücret mahalli komisyonlar aracılığı ile tespit edilmiş, 1967 yılına gelindiğinde sistemde değişikliğe gidilerek mahalli komisyonlar yerine merkezi nitelik taşıyan “*Asgari Ücret Tespit Komisyonu*” oluşturulmuştur. Bu sistem önemli değişiklikler olmaksızın güncelliğini devam ettirmektedir (Korkmaz, 2004). Ülkemizde “*Asgari Ücret*”, bir yıllık dönemleri kapsayacak şekilde belirlenirken, 2022 yılı ortasında artan maliyetler ve yükselen enflasyon nedeniyle ara bir artış tercih edilmiştir.

Tablo 1. Asgari Ücret Net Hesap Tablosu (TL/AY)

ASGARİ ÜCRETİN NETİNİN HESABI (TL/AY)			
	01.01.2021 - 31.12.2021	01.01.2022 - 30.06.2022	01.07.2022 - 31.12.2022
Asgari Ücret	3.577,50	5004	6.471,00
Sgk Primi % 14	500,85	700,56	905,94
İşsizlik Sig. Primi % 1	35,78	50,04	64,71
Gelir Vergisi %15	187,82	X	x
Asgari Geçim İndirimi	268,31	X	x
Damga Vergisi % 07,59	27,15	X	x
Kesintiler Toplamı	751,6	750,6	970,65
Net Asgari Ücret	2.825,90	4.253,40	5.500,35

İŞVERENE MALİYETİ (TL/AY)			
Asgari Ücret	3.577,50	5.004,00	6.471,00
Sgk Primi % 15.5 (İşveren Payı)	554,51	775,62	1003,01
İşveren İşsizlik Sigorta Primi % 2	71,55	100,08	129,42
İşverene Toplam	4.203,56	5.879,70	7.603,43
Maliyet			

Kaynak: (ÇSGB, 2022)

2021 yılı sonuna kadar asgari ücret rakamları incelendiğinde asgari ücret üzerinden vergi ve benzeri bir takım kesintiler yapıldığı görülmektedir. Söz konusu kesintiler nedeniyle işçinin geliri azalırken işverenin mali yükümlülükleri de artış göstermektedir. Yüksek vergi yükünün neden olabileceği bir olumsuzluk da kayıt dışı istihdama yönelmek olabilmektedir. Asgari ücret üzerindeki toplam vergi yükü kısmi olarak yüksek olmasının nedeni ile asgari ücretin vergi dışı kalması gerekliliği sıklıkla ifade edilmesine rağmen devletin önemli bir gelir kaybına açma ihtimali nedeniyle yakın döneme kadar hayata geçirilemediği görülmektedir.

Ülkemiz uzun zamandan bu yana asgari ücret uygulayan ülkelerden bir tanesi olmasına rağmen asgari ücret hem tutar olarak hem de brüt ücretten yapılan kesintiler bağlamında sürekli tartışma konusu olmuştur. Yapılan bir takım akademik çalışmalar ve hesaplamalarda asgari ücret üzerindeki vergi yükünün yüksek olabileceği değerlendirilmektedir. Bu durum, anayasanın vergi yükünün dengeli dağıtılması esasları ile örtüşmediğini de gündeme getirmektedir. Son yıllarda ekonomik gelişmelere paralel bir şekilde ücret tutarlarında reel artışlar sağlansa da asgari ücret düzeyinin hedeflenen rakamlara uygun olmadığı değerlendirilmektedir (Rakıcı & Vural, 2011).

Anılan bu gerekçelerle 2022 yılından itibaren, 2022 yılı için uygulanmaya başlanan asgari ücret tutarı olan 5 bin 400 liradan sadece sigorta kesintileri yapılması ve gelir vergisi ile damga vergisi kesilmemesi kararı alınmıştır. Bu sayede asgari ücretliye net 4 bin 253,40 lira ödeme sağlanacaktır. Asgari ücretten fazla ücret alanların ise asgari ücret tutarı kadar ücretlerinden gelir ve damga vergisi istisnası uygulanacak, ücret gelirleri asgari ücretin üzerinde olan çalışanların ücretlerinin, asgari ücret matrahı kadarlık kısmı gelir vergisinden istisna tutulması ve brüt asgari ücret tutarına isabet eden kısmının da damga vergisinden istisna tutulması kararı alınmıştır.

4. Asgari Ücretin Vergilendirilmesi

Çalışanların zorunlu ihtiyaçlarını karşılamayı amaçlayan ücretten vergi alınması bu ücretle geçimini sağlayan kesimlerin bazı zorunlu ihtiyaç maddelerinden yoksun kalmasına neden olabilmektedir. Ülkemizde uzun bir süredir pek çok siyasi parti asgari geçim indiriminin asgari ücret düzeyine çıkarılacağını yani asgari ücretin vergi dışı bırakılacağını ifade etmişlerdir. Ancak bu düzenlemeler yapılamamıştır zira ücretlerin vergilendirilmesindeki kolaylık ve kayıt dışı ekonomi nedeniyle asgari ücret düzeyinin üstünde maaş elde edenlerin dahi asgari ücretten gösterilmesi hükümetlerin farklı düzenlemeler yapmalarına imkân vermemiştir (Kutal, 2011).

Asgari ücret düşüncesinin en önemli amaçlarından bir tanesi düşük gelirli lehine etkilerinin bulunmasıdır. Hükümetler ekonomide meydana gelebilecek dengesizlikleri ve eşitlikleri ortadan kaldırmak için bir takım transfer mekanizmaları ile gelirin yeniden dağılımını etkileyecek politika

araçlarını tercih etmektedirler. Bu bağlamda asgari ücret gelirin yeniden dağılımının düşük ücretler lehine dağıtımını sağlamaktadır (Korkmaz, Bir Sosyal Politika Aracı Olarak, 2004).

Korkmaz'a (2001) göre asgari ücretin bir yandan gelir vergisi hesaplamalarla diğer yandan gelirle ilgili yapılacak indirimlerle direkt olarak bağlantılı olduğunu, asgari ücret ve bu ücretten alınacak vergilerin artırılması durumunda kayıt dışı istihdamı teşvik edeceği, devletin vergi kaybına uğrayacağı, işçilerin sosyal haklardan yararlanamamasına yol açacağı tüm bu sayılanlardan ötürü asgari ücretin mali yükünün de azaltılması gerektiği vurgulanmıştır.

Asgari ücretin vergilendirilmesi konusuna bakıldığında, asıl asgari ücretin vergilendirme açısından temel bir sınırı olduğu değerlendirilmekte ve bu miktarın vergi dışında tutulması halinde devletin önemli ölçüde mali kayba uğrayacağı düşünülmektedir. Fakat "aile ve çocuk yardımları, işsizlik sigortası, negatif gelir vergisi ve gelir vergisi kredileri" gibi mekanizmalarla asgari ücretliler korunmaya çalışılmaktadır. Türk mali yapısı içerisinde asgari ücretin vergi yükü fazla değerlendirilmekte ve neticede bir yandan düşük gelir elde edenlerin kazançlarını aşağı yönlü çekerken işverenlerin de işçilik maliyetlerinin artmasına neden olmakta ve işverenlerin kayıt dışı istihdama yönelmesine neden olmaktadır, sayılan bu nedenlerden ötürü asgari ücretin üzerindeki vergi yükünün azaltılması sosyal ve ekonomik açıdan gerekli görülmektedir. Bu sayede işverenlerin kayıt dışı istihdam azaltarak kayıt içi istihdama yönelmesi bu sayede devletin vergi gelirlerinin artması mümkün olacaktır. Bu yükün azaltılması beraberinde asgari ücretlerin harcama eğilimlerini yükselmesine, piyasanın canlanmasına ve dolaylı vergilerin artmasına neden olacaktır (Korkmaz, 2001).

5. Türkiye'de Asgari Ücret Uygulaması ve Buna İsbet Eden Ücret Gelirlerinde Gelir Vergisi ve Damga Vergisi İstisnası Uygulaması

Türkiye'de asgari ücret, "Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığınca Asgari Ücret Tespit Komisyonu" tarafından "Asgari Ücret Tespit Komisyonu Toplantılarında" belirlenmektedir. Asgari ücret üzerinden alınan vergiler de bu toplantıların önemli gündem maddesini oluşturmaktadır.

Bu madde dâhilinde, 25/12/2021 tarihli Resmi Gazetede yayımlanan 7349 sayılı "Gelir Vergisi Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun'un 1/1/2022 tarihinden itibaren yapılan ücret ödemelerine uygulanmak üzere yürürlüğe giren 2'nci ve 4' üncü maddeleriyle tüm ücretlerde asgari ücrete isabet eden kısım hem gelir vergisinden hem de damga vergisinden istisna edilmiştir. Buna paralel olarak asgari geçim indirimi de uygulamadan kaldırılmıştır. Yapılan düzenleme neticesinde çalışanlara, medeni durum ve çocuk sayısına göre değişmek üzere yaklaşık 193 ile 407 TL arasında gelir artışı sağlanmıştır. Yapılan bu düzenleme ile asgari ücret, asgari ücrete tabi olsun veya olmasın tüm ücretli çalışanların maaşlarını yakından ilgilendiren bir husus haline gelmiştir.

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından 18/7/2022 tarihinde yayımlanan Mayıs 2022 Ücretli Çalışan İstatistiklerinde, ücretli çalışan rakamı 2021 yılı Mayıs ayında 13 milyon 529 bin 149 kişi iken, 2022 yılı aynı ayında 14 milyon 299 bin 713 kişi olduğu açıklanmıştır (TÜİK, 2022). Asgari ücretlilerin aileleri de hesaba katıldığında, asgari ücret düzeyi ülkemiz nüfusunun yarısından fazlasını ilgilendiren bir konuya dönüşmektedir. Asgari ücret aynı zamanda, gelir düzeyini, tüketim ve tasarruf eğilimlerini de etkilemesi nedeniyle ekonomiyi bir bütün olarak ilgilendiren önemli makro-ekonomik bir göstergedir.

6. Türkiye'de Asgari Ücretin Vergiden İstisna Tutulmasının Ekonomik Etkileri

Yapılan bazı değerlendirmelerde (Eser, 2021); ülkemizde asgari ücretle çalışan sayısının fazla olması ve vergilemede genellik ilkesi dikkate alındığında asgari ücretin vergilendirilmesi gerektiği ifade edilmiş ve vergilemede adalet ilkesi gereği asgari ücretin vergi dışı bırakılmaması gerektiği ifade

edilmiştir. Ekonominin işleyişine bakıldığında asgari ücretle çalışan kişi sayısının fazla olması ve devlet için sağlam bir gelir kaynağı olması nedeniyle asgari ücretin vergi dışı bırakılmasının mümkün olmayacağı ifade edilmiştir. Ayrıca asgari ücretin vergi dışı olması durumunda asgari ücretten fazla ücret alanlara işveren tarafından asgari ücret ödenmeye başlanması söz konusu olabileceği değerlendirilmiştir. Görüldüğü üzere asgari ücretin vergi dışında bırakılması hem ücret yapısı hem de gelir dağılımını bozucu etkiler oluşturabilecektir. Yapılan değerlendirmede Türkiye’de asgari ücretin vergi dışı tutulması gerek teorik gerekse uygulama açısından mümkün olmadığı kanaati paylaşılmıştır.

Asgari ücretin vergi dışında tutulması uzun bir süredir tartışılmaktadır. Düşük gelirliilerin vergiden muaf tutulma zararının karşılanması ise sosyal devlet anlayışının bir neticesi olarak ortaya çıkmaktadır (Bosnalı, 2012). Asgari ücretin vergi dışı bırakılmasının farklı ekonomik göstergeler üzerindeki etkisi başlıklar halinde ele alınmıştır.

6.1. Bütçe Üzerine Etkisi

Söz konusu uygulamanın 2022 yılı merkezi yönetim bütçesine, gelir vergisinde yaklaşık 49,1 milyar TL, damga vergisinde ise yaklaşık 8,7 milyar TL ile olmak üzere toplamda 57,8 milyar TL’lik bir yük getireceği beklenmektedir. Temmuz ayından itibaren asgari ücretin net 5.500 TL’ye artırılmasıyla beraber sağlanan vergi istisnaları; gelir vergisinde yaklaşık 80,5 milyar TL’ye, damga vergisinde yaklaşık da 10,1 milyar TL’ye yükselerek toplam maliyet 90,6 milyar TL olması beklenmektedir.

Bu tutar, 2022 merkezi yönetim bütçe gelirlerinin oransal olarak yaklaşık % 3,5’ine, vergi gelirlerinin %3,7’sine, gelir vergisinin % 26,1’ine ve gelir vergisi tevkifatının ise yaklaşık % 28,5’ine tekabül etmektedir. Gelecek yıllarda bu tutar ve oranlar asgari ücrette yapılacak artışlar ile kayıtlı çalışan sayısında ve işsiz sayısındaki artışlarla değişecektir.

6.2. İstihdam, Kayıt Dışılık ve Üretim Üzerine Etkisi

Ücretin asgari ücret kadarının vergi dışı bırakılmasının istihdamı desteklemesi beklenebilir. Çünkü ortalama işgücü maliyetinin düşmesi kapasitesini büyütmeyi planlayan işletmeler için uygun düzeyde maliyet ortamı oluşturabilecek, bu ise daha fazla işçi istihdamını getirecektir. Çalışan ile işveren arasındaki istihdam ilişkisinin hukuki ve ekonomik mahiyetine göre, vergi yükündeki düşüşün çalışan ile işverenden hangisine ekonomik fayda sağlayacağı değişebilecektir. İş akdinin net ücreti esas alması ve bu akdin çalışan tarafından değiştirilmesinin temin edilemeyeceği durumlarda vergi yükündeki azalış işverene ekonomik avantaj sağlayacaktır. İşgücü maliyetlerindeki bu düşüşün sağlayacağı üretim maliyetleri düşüşü fiyatlama avantajı yaratacak, işletmelerin rekabet gücünü artıracaktır. Diğer taraftan, istihdam üzerindeki toplam mali yükün düşmesinin kayıt dışı istihdamı azaltması beklenmelidir. Çünkü istihdamı kayıt dışı tutmanın getirisi üstlenilen riske kıyasla önemli ölçüde düşmektedir. Bu ise daha önce sigortasız çalıştırılmakta olan işçilerin sosyal haklarına kavuşmalarına imkân sağlayacaktır.

Asgari ücretin vergilendirilmesi sayesinde düşük gelirliilerin ücretlerinde ortaya çıkan artış iş gücünün fiziksel ve gönül gücünün artmasına neden olacak ve bu sayede asgari ücret alan büyük bir kitle daha istekli çalışacak ve bu durum işletmelerde üretiminin artmasına ve kalitenin düzelmesine, verimliliğin yükselmesine neden olabilecektir. Bu durumda işletmelerin rekabet gücü ile satış gelirleri ve kârlılığında artış beklenmelidir (Bosnalı, 2012). İstihdamdaki kayıt dışılığın azalması diğer kayıt dışılık alanlarının da azalmasına katkı sağlayacaktır. Çünkü önemli bir üretim girdisi olan işgücünün daha fazla kayıt altına alınmasıyla üretim faaliyetlerinin takibi biraz daha kolaylaşacaktır.

Çoban ve Korkmaz (2006), tarafından 1969-2006 dönemlerini kapsayan asgari ücret, işsizlik ve enflasyon arasındaki ilişkileri inceleyen çalışmada; asgari ücret ile işsizlik oranı arasında uzun dönemli bir ilişkinin söz konusu olmadığı ve bu iki değişken arasında da bir nedenselliğin bulunmadığı sonucuna ulaşmışlardır. Asgari ücretteki artışın özel kesim açısından “Olumsuz”- “Olumlu” sonuçlarını özetlersek;

Olumsuz	Olumlu
(i) Bazı işletmeler bu ücret artışı yükünü maliyet bazında kaldıramayacağından dolayı çalışan sayısını azaltmaya başlar ve bu durum işsizliği artırır.	(i) Tüketimi genelde yüksek olanlar asgari ücretli çalışanlar grubuna aittir bu yüzden asgari ücretteki artış miktarı talep artışına sebep olacaktır ve bu talep artışı bir süre üretimdeki düşüşleri karşılayabilir.
(ii) Ülke içerisindeki iç pazarda mal satan işletmelerin çoğu maliyetlerinde yükü fiyatlara yansıtarak pahalıya satar ve böylece maliyetlerinin artışını kapatmak için fiyat artışı yapmasıyla ekonomiye enflasyonu arttırarak zarar verir.	(ii) Talep artışıyla birlikte üretim artacak ve yatırımda da artışlar meydana gelebilir. Böylece ekonomi tekrar canlanmaya başlayabilir ve ekonomideki büyüme oranı tekrar olumlu ilerleyebilir.
(iv) Bazı işletmeler maliyeti, fiyatları artırarak sağlayamaz. Bu nedenle karları düşer ve ihracatta düşüşler ortaya çıkar.	(iii) Büyümenin eski gücüne geri dönmesiyle de istihdam alanındaki düzelmelerde pozitif yönlü olacaktır.
	(iv) Bireyin artan asgari ücretini tüketimde harcamasıyla, tüketim harcamaları artacaktır. Bu tüketim harcamalarındaki artış vergi tahsilatını da arttıracaktır. Böylece devlet asgari ücreti arttırdığı gibi vergi tahsil ederek bunu avantaja çevirecektir.

(Yatırım Kredi, 2022)

Ülkemizde asgari ücretin piyasa ortalamasına göre düşük olduğu değerlendirilmektedir. Ortalama ücretler piyasa ücreti olarak algılandığından asgari ücretin istihdam üzerinde olumsuz bir etki oluşturabilmesi için piyasa ücretinin üzerinde olması gerektiği değerlendirilmektedir. Bu noktadan değerlendirildiğinde teorik olarak iddia edilen asgari ücret artışından istihdam üzerindeki daraltıcı etkisinden bahsetmek Türkiye için çok mümkün görünmemektedir (Güven, Mollavelioğlu, & Çakar Dalgıç, 2011).

6.3. Tüketim Harcamaları Üzerine Etkisi

Asgari ücret, çalışanın zorunlu ihtiyaçlarını karşılayabilmesi için çalışana verilmesi gereken ücretin en alt sınırını ifade eder. Bu bağlamda mevcut geliri ile zorunlu ihtiyaçlarını asgari düzeyde karşılayabilen bir kişinin gelirinin vergi dışı bırakılması, elde edilecek geliri doğrudan artırır. Artan gelirin tüketim alışkanlıklarında artışa neden olması bu artışın doğal sonucudur (Çiçek, 2018). Ekonomik yapı çerçevesinde ücretlilerin aynı zamanda bir tüketici olduğu göz önünde bulundurulduğunda, ücretlerinin asgari ücret kadarının vergileme dışında tutulması durumunda, vergi yüklerinde gerçekleşecek düşüşün harcanabilir gelirlerini artırması, böylece, tüketim harcamalarında artış meydana getirmesi öngörülmektedir.

6.4. Enflasyon Üzerine Etkisi

Yapılan düzenlemenin enflasyonla mücadele tedbirleri bağlamında değerlendirilebilmesinde birbirine zıt yönde etkiler doğuran durumların hesaba katılması gerekmektedir. Vergi yükündeki düşüş, bir taraftan üretim maliyetlerinde düşüşe dönüştüğü ölçüde fiyatların aşağı çekilebilmesine zemin hazırlamak suretiyle enflasyonun düşürülmesine katkı sağlarken, diğer taraftan çalışanların net gelirlerini artırdığı ölçüde onların talebini artırmak suretiyle enflasyonu yükseltici etki

yapabilecektir. Bununla beraber, asgari ücrete yapılan artışlar kalifiye olmayan işçi istihdam eden işletmeler için artı bir maliyet ortaya çıkarmakta olup çıktılara yansıtılmaktadır. Bu husus enflasyon ile ücretler arasındaki nedensellik bağının var olduğunu göstermektedir (Akgül & Bükey, 2020).

Ülke düzeyinde firmaların üretimlerini artırması milli gelir artışına, rekabet edebilme özelliklerinin artması ihraç gelirlerinin artmasına ve bu iki olumlu gelişme sonrasında aynı kaynaklarla daha fazla üretimin gerçekleşmesi ülkedeki yapısal enflasyonun azalmasına yol açabilecek ihraç gelirlerinin artması gerçekleşen azalmaya pozitif yönde katkıda bulunabilecektir. Ayrıca artan işletme gelirleri sayesinde yeni yatırımların gündeme gelmesi istihdamın artması ve işsizliğin azalması gibi bir sonucu da doğurabilecektir (Bosnalı, 2012).

Asgari ücret artışları ve enflasyon arasında doğrudan veya dolaylı olarak bir bağlantı kurulmasını sağlayan diğer bir olgu ise verimliliktir. Asgari ücret artışları ile verimlilik artışı arasında bir paralellik sağlanması halinde fiyatlarda herhangi bir artma gerçekleşmemektedir.

6.5. Büyüme ve Cari İşlemler Dengesi Üzerine Etkisi

Vergi yükündeki düşüş, gerek işgücü verimliliğinde artış yoluyla, gerek üretim maliyetlerinde düşüş yoluyla yurt içi ve uluslararası piyasalarda faaliyet gösteren sektörlerdeki firmalara fiyat avantajı sağlayabilecektir. Tüketim harcamalarındaki artış ve üretim maliyetlerindeki düşüşün getireceği rekabetçi fiyatlar ekonomik büyümeyi olumlu etkileyecektir.

Asgari ücrette ki artış ekonomik büyüme üzerinde başka etkilere de sahiptir. Ücret artışı ile aynı doğrultuda toplam talepte de bir artış meydana gelecektir bu artış nihai olarak üretimi ve ekonomik büyümeyi arttıracaktır (Güven, Mollavelioğlu, & Çakar Dalgıç, 2011). Şöyle ifade etmekte mümkündür; gelirlerinin çok büyük bir bölümünü tüketime ayrılmaktadırlar. Tüketim harcamalarının artması çarpan mekanizması etkisiyle uzun dönemde ekonomiyi de büyütecek ve ekonomik büyüme neticede istihdamı artırarak işsizliğin azalmasına neden olacaktır (RAKICI, 2016). Ayrıca, asgari ücretlilerin enflasyon karşısında olumsuz etkilenmediklerini, gerçekte ücretlerinin aslında arttığını göstermektedir. Sonuçta alım gücü artan asgari ücretlilerin tasarruf yapmaktansa tüketime yöneldikleri, ekonominin işlemlerine katkıda buldukları söylenebilir (Akgül & Bükey, 2020).

6.6. Asgari Ücretin Vergi Dışı Bırakılmasının Mali Etkileri

Asgari ücrette vergi istisnasının uygulanması, reelde bir iş yerinde çalışan konumda olmayan kişilerin o işyerinde istihdam ediliyor şeklinde kaydedilmesi ile gerçek dışı bir gider oluşturulmasına yol açabilecektir ve böylece gerçekte olmayan ancak yasal bir gider oluşturabileceklerdir. Ülkemizde böyle bir uygulamanın yapılması vergi kaybını yüksek tutacaktır. Asgari ücretin vergi dışı bırakılmasının diğer mali etkisi ise; devlete ait mali kaybın sürekli artmasıdır. Üretim maliyetlerinde oluşacak düşüşlerden kaynaklı işverenler, işçileri asgari ücret tutarını baz alarak sigortalama işlemini yapacaklarından dolayı, asgari ücretin vergi dışı bırakılması “Sosyal Güvenlik Kurumu” için önemli bir prim kaybına neden olacaktır (Çiçek, 2018).

6.7. Asgari Ücretin Vergi Dışı Bırakılmasının Ekonomik Etkileri

Asgari ücretin vergi dışı bırakılması, net ve brüt ücret arasındaki farkı kapatacaktır. Asgari ücretin vergi dışı bırakılması durumunda, üretim maliyetlerinde de azalmalar olacağı için işçi kesimi kadar işverenlerde asgari ücretin vergi dışı bırakılmasını onaylamaktadır. Asgari ücretin vergi dışı bırakılması durumunda şu hususlar meydana gelecektir. Bunlar,

Üretim maliyetlerinde oluşacak azalmalarla birlikte, istihdam seviyelerinde artışlar olabilecektir (Çiçek, 2018). Asgari ücretin vergi dışı bırakılması, istihdamı arttırmayla birlikte çalışanların kayıt

altına alınması ile kayıtlı ekonominin gelişmesini sağlayacak ve sigortalı olarak çalışanların sayısı artmış olacaktır (Çiçek, 2018).

Ayrıca sosyal güvenceye sahip olan ve sonrasında emekli olacak olan çalışanlar ise asgari ücret baz alınacağından normal koşullarda almaları gerekenden çok daha düşük bir ücreti almak durumunda kalacaklar. Dolayısıyla bu durum, gelecekte olması gereken gelir miktarından daha düşük seviyede bir gelir miktarını elde etmelerine neden olacaktır. Ve açıktan yapılacak ödemelere bağlı olarak işçi ve işverenler arasında gizli anlaşmalara sebep olabilecek, kayıt dışı üretim de artabilecektir. Sonuç olarak, asgari ücretin vergi dışı bırakılması, kayıt dışı ekonominin önünü açmış olacaktır (Çiçek, 2018).

Asgari ücretin vergi dışı bırakılmasının sonucu olarak net ücrette ki artışlar ücretlilerin harcanabilir gelirlerini artıracak ve bu doğrultuda tüketim harcamalarında da artış meydana gelecektir. Üretimde harcamalardaki meydana gelen artışı dengeleyecek bir artışın oluşmaması durumunda ise; fiyatlar genel düzeyinin artması söz konusu olacaktır. Bu durum ücretlilerin gelirlerinde meydana gelecek olan artışların etkilerini uzun dönemde ortadan kaldıracaktır. Dolayısıyla, düşük gelir gruplarının marjinal tüketim eğilimleri, yüksek gelir gruplarına göre fazla olmasından kaynaklı fiyatlar genel düzeyindeki artışlardan en çok ücretli kesim etkilenenecektir (Çiçek, 2018).

7. Model, Veri Seti ve Ekonometrik Yöntem

7.1. Model ve Veri Seti

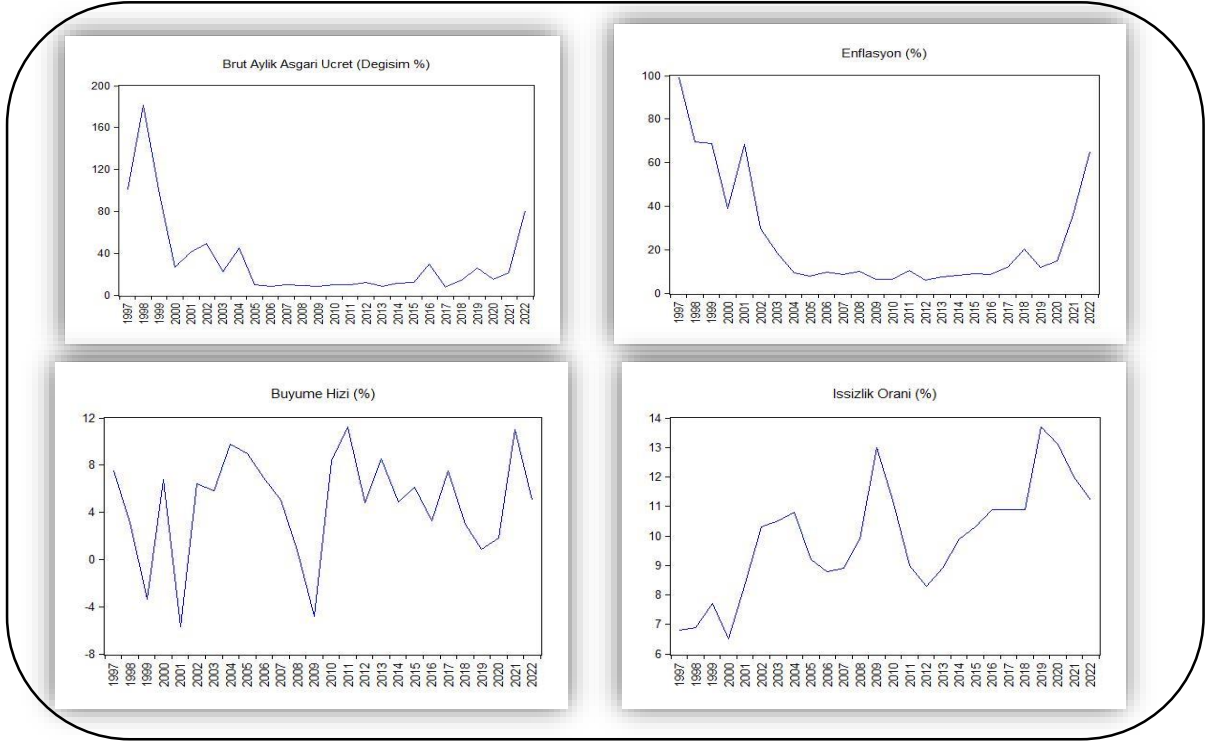
Bu çalışmanın amacı Türkiye’de enflasyon, işsizlik oranı ve büyüme hızı oranı ile asgari ücretin artış oranı üzerine kısa ve uzun dönemde etkilerini, 1997 - 2022 dönemi yıllık verileri baz alınarak analiz etmektir. Bu analizi yapabilmek için 1997-2022 dönemlerine ait brüt asgari ücret, enflasyon, büyüme hızı, işsizlik gibi TÜİK’ten elde edilen ekonomik göstergelerin yıllık verilerinden oluşan seriler kullanılmıştır. Kullanılan bu model aşağıda gösterilmiştir;

$$Y = \alpha_0 + \alpha_1 X_1 + \alpha_2 X_2 + \alpha_3 X_3 + \dots + \alpha_n X_n + \varepsilon_t(1)^5$$

Yukarıdaki modelde $X_1, X_2, \dots, X_n$ bağımsız değişkenleri, “Y” ise bağımlı değişkeni temsil etmektedir. Grafik 1’de değişkenler analiz öncesinde görsel olarak sunulmuştur ve kullanılan dört farklı değişkenin (X_1, X_2, X_3 ve Y) zaman içindeki değişimleri görülmektedir. 2001 yılında yaşanan ekonomik krizin etkisiyle enflasyon oranı diğer yıllara göre yüksek bir değere sahipken, 2001 ve 2009 ekonomik krizleri nedeniyle büyüme hızında diğer yıllara göre düşüş yaşandığı görülmektedir.

---

⁵Brüt asgari ücret değişimi ile enflasyon, işsizlik, büyüme değişkenleri arasındaki ilişkiyi açıklamak için tarafımızca kurulan ekonometrik model.

Grafik 1. Değişkenlerin Seyri 1997-2022 Dönemi

Kaynak: (Tuik, 2022 verileri kullanılarak tarafımızca yapılmıştır.)

Grafik 1’de modelde kullanılan üç değişkenin yıllar itibari ile zaman içindeki değişimleri görülmektedir. Brüt asgari ücret yüzdelik değişimine baktığımızda 2004 yılına kadar dalgalı bir seyir halinde olduğu 2020 yılından sonra yükselişe geçtiği görülmektedir ve enflasyonun yüzdelik değişiminin de hemen hemen aynı şekilde bir seyir izlediği görülmektedir. Büyüme hızı değişiminin dalgalı bir şekilde değişim gösterdiği, ciddi bir azalışın ise 2008 krizinden sonra yaşandığı görülmektedir. İşsizlik oranının ise 1997’den 2022 yılına kadar dalgalı bir seyir izlemesiyle beraber sürekli uzun dönemli bir artış içinde olduğu görülmektedir.

7.2. Ekonometrik Yöntem ve Sonuçlar

Bu bölümde ekonometrik yöntem ve sonuçlar değerlendirilmiştir. Öncelikli amacımız serilerin durağan olup olmadıklarını ya da bütünleşme derecelerini tespit etmektir. Durağanlığını tespit edebilmek için *ADF (Augmented Dickey Fuller)* ve *PP (Phillips Perron) Birim Kök Testi* uygulanmıştır. Daha sonra durağanlığının durumuna göre değişkenler üzerinde yapılacak olan eşbütünleşme testinin ardından nedensellik testi uygulanacaktır.

Tablo 2. ADF ve PP Birim Kök Analizi Sonuçları

Değişkenler	Sabit		Sabit ve Trend	
	ADF	PP	ADF	PP
Y: Brüt Aylık Asgari Ücret Değişim Oranı (%)	-2,407969 [0,1497]	-2,090960 [0,2496]	-2,474875 [0,3359]	-1,110839 [0,9069]
X₁:Büyüme Hızı Oranı (%)	-4,748314 [0,0009]***	-4,748314 [0,0009]***	-4,802748 [0,0039]***	-4,802748 [0,0039]***
X₂:Enflasyon Oranı (%)	-2,028271 [0,2736]	-2,874123 [0,0627]*	-0,278117 [0,9865]	-1,00913 [0,9245]
X₃:İşsizlik Oranı (%)	-2,180456 [0,2177]	-2,208611 [0,2083]	-3,648756 [0,0465]**	-2,77163 [0,2170]
Değişkenlerin Birinci Farkı	Sabit		Sabit ve Trend	
	ADF	PP	ADF	PP
D(Y)	-6,091436 [0,0000]***	-6,091436 [0,0000]***	-6,82450 [0,0002]***	-7,730001 [0,0000]***
D(X₂)	-5,517771 [0,0002]***	-5,510233 [0,0002]***	-7,848947 [0,0000]***	-8,769545 [0,0000]***
D(X₃)	-4,183431 [0,0042]***	-4,520196 [0,0016]***	-4,088006 [0,0213]**	-4,455467 [0,0088]***

Notlar: Köşeli parantez içindeki rakamlar olasılık değerlerini göstermektedir. “D” harfi ise değişkenin farkının alındığını ifade etmek için kullanılmıştır. ***, **, *, sırası ile %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeylerini ifade etmektedir.

Tablo 2’de görüldüğü üzere “ADF ve PP” analizinin sonuçlarına göre Y, X₂ ve X₃ değişkenlerinin birim kök içerdiği tespit edilmiştir. Yani bu değişkenler düzeyde durağan olmadığı gözlemlenmiştir. Bu değişkenleri durağan hale getirebilmek için değişkenlerin birinci dereceden farkı hesaplanmıştır. Sonuç olarak Y değişkeni “I(1)” birinci dereceden bütünleşik olduğu X₁ değişkeni “I(0)” ise düzeyde durağan olduğu, X₂ değişkeni “I(1)” birinci derecede bütünleşik olduğu ve son olarak X₃ değişkeni ise “I(1)” birinci derecede bütünleşik olduğu gözlemlenmiştir.

Değişkenlerin farklı seviyelerde durağan olduğu ve bu değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişkinin olup olmadığını anlamak için “ARDL sınır testi yaklaşımı” uygulanacak ve analiz sonuçları değerlendirilecektir.

7.3. ARDL Sınır Testi Yaklaşımı ve Sonuçları

7.3.1. ARDL Sınır Testi Yaklaşımı

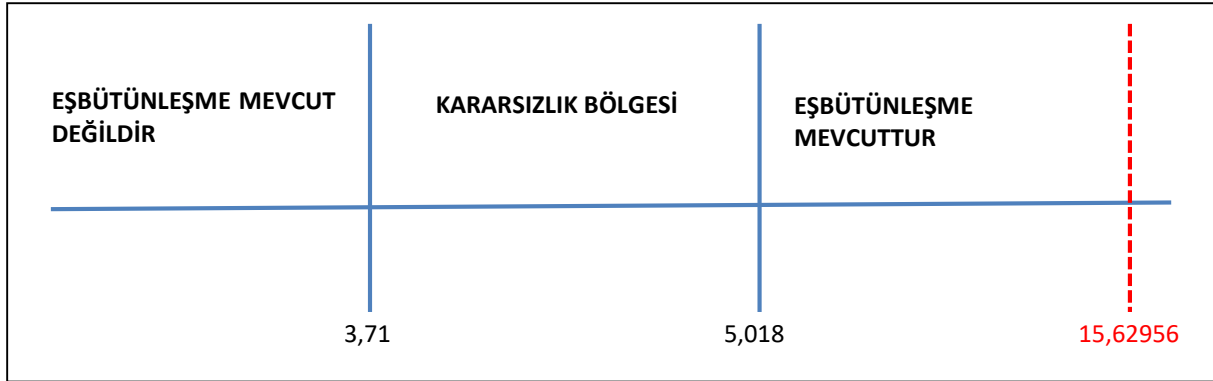
ARDL sınır testi yaklaşımı genel olarak üç kısımdan meydana gelmektedir. İlk kısımda değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişkinin olup olmadığı analiz edilmektedir ve aynı zamanda eşbütünleşme

ilişkinin söz konusu olup olmadığı da bu bölümde test edilmektedir. İkinci ve son kısımda ise uzun ve kısa dönem oransal değişimleri test edilmektedir (Narayan ve Smyth, 2006).

7.3.2. ARDL Sınır Testinin Sonuçları

ARDL sınır testi hesaplanmış ve hesaplanan F istatistik değeri aşağıda yer alan Şekil 1’de dizayn edilmiş alt ve üst kritik değerler belirtilmiştir.

Şekil 1. Sınır Testi Sonuçları

Şekil 1’de belirtildiği üzere hesaplanmış olan F istatistik değeri (15,62956), üst kritik değerden büyük çıkmıştır. Bu nedenle değişkenler arasında eşbütünlük ilişkisi mevcuttur. Bir sonraki aşama değişkenler arasında uzun dönemli ilişkinin olup olmadığı analizi yapılmıştır.

Yapılmış olan bu ARDL uzun dönem ilişkinin analizi için ARDL(1,1,1,0) modeli uygun görülmüştür ve bu model belirlenirken Schwarz Criterion (SIC) kriteri dikkate alınarak oluşturulmuştur. Y , X_1 ve X_2 değişkeni SIC modeline göre bir (-1) gecikmeli değerini almaktadır. ARDL uzun dönem ilişkinin analiz edilebilmesi için bu model kullanılmıştır. Bahsedilen modele ait tahmin sonuçları aşağıdaki Tablo 3’de gösterilmiştir.

Tablo 3. ARDL(1,1,1,0) Modeli Tahmin Sonuçları

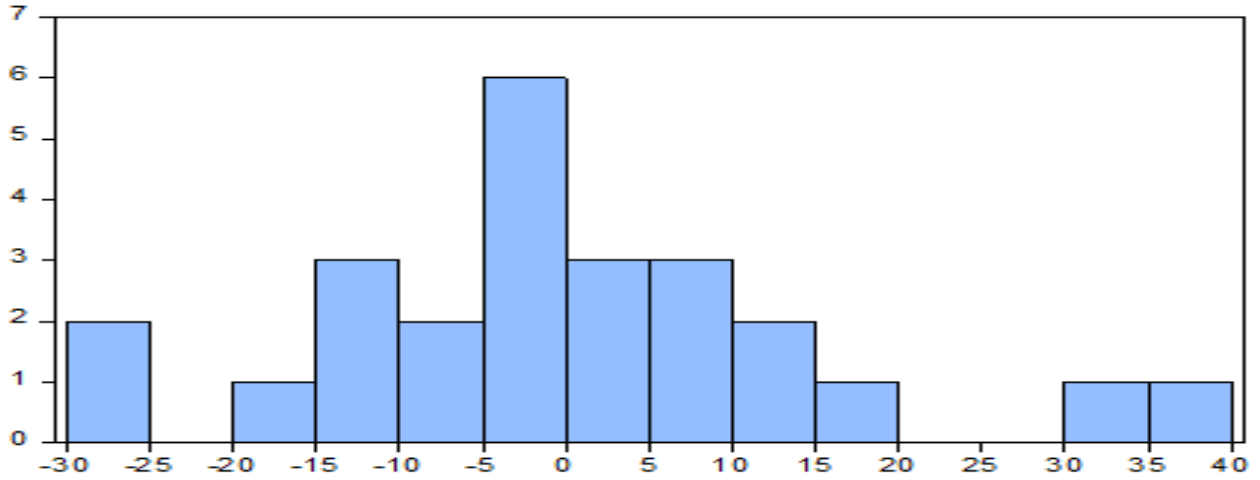
Değişkenler	Katsayı	Standart Hata	t-istatistik	Olasılık Değeri (P)
$Y(-1)$	0.044973	0.154984	0.290179	0.7750
$X_1(-1)$	3.301008	0.994401	3.319594	0.0038
X_1	0.645910	0.901723	0.716306	0.4830
$X_2(-1)$	1.442825	0.327201	4.409596	0.0003
X_2	0.219296	0.308124	0.711713	0.4858
X_3	5.755084	2.715671	2.119212	0.0482
Tanısal Test Sonuçları				
R^2	0.845906	F- istatistiği	16.46868	
Düzeltilmiş R^2	0.794542	Olasılık Değeri (P)	0.000002	

Tablo 3’de modele ait tahmin sonuçları yer almaktadır. Uzun dönem ve kısa dönemli ilişki durumunu test etmek için bu tahmin sonuçlarına ek olarak Tablo 4’de otokorelasyon, değişen varyans ve Ramsey RESET testine yer verilmiştir.

Tablo 4. Otokorelasyon Tablosu

Otokorelasyon			
Gecikme Uzunluğu	SC	Olasılık Değeri	
1	25.40221*	0.0562	
Değişen Varyans			
F istatistiği	7,688693	Olasılık Değeri	0,2937
Ramsey Reset Testi			
F istatistiği	7,028241	Olasılık Değer	0,1177

Tablo 4’de görüldüğü üzere kurulan ARDL modelinin sınanması açısından herhangi bir problem olmadığı tesbit edilmiştir. Bu nedenle uzun dönemli ve kısa dönemli ilişkilerine ait testlerin yapılabileceği görülmektedir. Grafik ‘de normallik testine ait histogram grafiğine yer verilmiştir.

Grafik 2. Normallik Testine Ait Histogram Grafiği

Yukarıdaki Grafik 2’de normallik testi yapılmıştır ve bu testin sonucuna göre olasılık değeri (P) 0,40657 olarak hesaplanmıştır. Hesaplanan bu değer 0,05’den büyük olduğu için normal bir dağılım gösterdiği görülmektedir. Tablo 5’de ise değişkenlere ait uzun dönem ilişkilerine ait test sonuçları yer almaktadır.

Tablo 5. Uzun Dönem Katsayıları

Değişkenler	Katsayılar	t-istatistik Değerleri	Olasılık Değerleri
C	86,49038	2,50995	0,0219**
X₁	4,132781	2,414167	0,0266**
X₂	1,740392	7,089739	0,0000***
X₃	6,026096	1,839612	0,0824*

Tablo 5’e bakıldığında X₁, X₂ ve X₃ değişkenler arasında uzun dönem bir ilişki olduğu görülmektedir. X₁ değişkeni (büyüme hızı (%))’nin %1’lik artışı, Y değişkeni (brüt aylık asgari ücret değişimi (%))’nin uzun dönemde % 4,13 oranında bir artış meydana getireceği (Tablo 5) ifade edilmiştir.

X₂ değişkeni (enflasyon %)’nin %1’lik artışı, Y değişkeninin uzun dönemde %1,74’luk bir oranda

artış meydana getireceği ön görülmüştür.

X_3 değişkeni (işsizlik %) 'nin %1'lik artışı, Y değişkeninin uzun dönemde %6,02'lik bir oranda artış meydana getirebileceği ön görülmüştür. Değişkenler arasında uzun dönem ilişkinin incelenmesinin ardından değişkenler arasındaki kısa dönemli ilişki incelenmiş ve Tablo 6'da bu kısa dönemli ilişki katsayıları ifade edilmiştir.

Tablo 6. Kısa Dönem Katsayıları

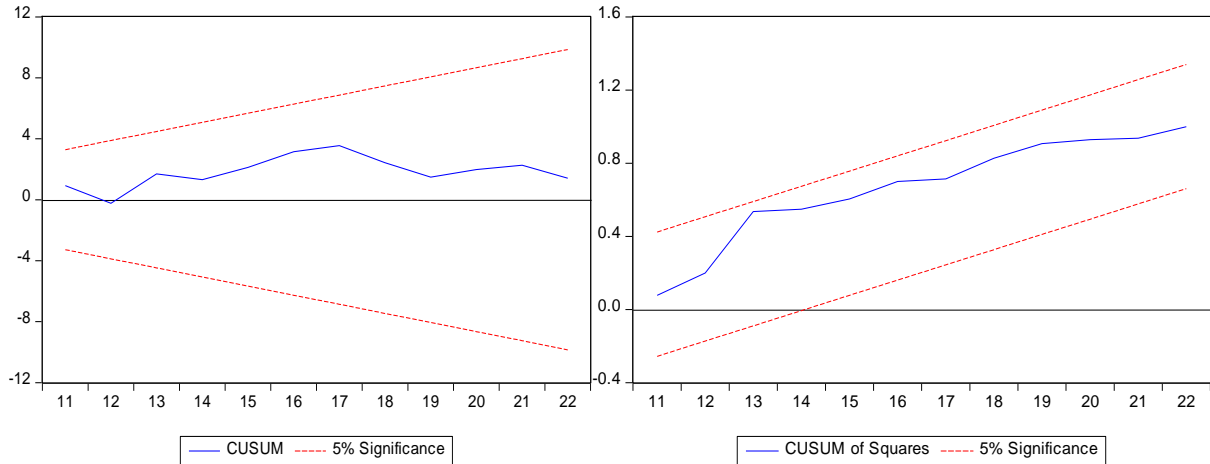
Değişkenler	Katsayılar	t-istatistik Değerleri	Olasılık Değerler
Hata Duzeltme Terimi	-0,955027	-8,540371	0,0000***
X_1	0,645910	1,078947	0,2949
X_2	0,219296	0,938916	0,3602

Yukarıdaki Tablo 6 'da değişkenler arasında kısa dönemli bir ilişki incelenmiş ve analiz yapılmıştır. Hata düzeltme terimi kat sayısı "-0,955027" ve P (olasılık değeri) "0,0000" olarak hesaplanmıştır. Yani değişkenler arasında kısa dönem bir ilişki söz konusudur. Hata düzeltme terimi kat sayısı "-0,955027" negatif olarak hesaplanan değer kısa dönemde meydana gelebilecek hataların uzun dönemde ortadan kaldırılabilir bir oranda olduğu anlamına gelmektedir.

X_1 değişkeni (büyüme hızı (%)) 'nin ve X_2 değişkeni (enflasyon %) 'nin, Y değişkeni (brüt aylık asgari ücret değişimi (%)) üzerinde kısa dönemde bir ilişkinin olmadığı tespit edilmiştir yani kısa dönemli bir enflasyon artış veya azalışı aynı şekilde büyüme hızının artması veya azalmasının kısa dönemde brüt aylık asgari ücrette bir değişiklik meydana getirmeyeceği ön görülmüştür.

Tahmin edilen ARRL modelinin kararlılığını sınanması göstermek amaçlı Cusum ve CusumQ testleri yapılmıştır. Yapılan bu testler aşağıdaki Grafik 3' de gösterilmiştir.

Grafik 3. Cusum ve CusumQ Grafikleri

Grafik 3'de yer alan Cusum ve CusumQ testlerine ait sonuçlara bakıldığında kullanmış olduğumuz değişkenlerin yapısal kırılmadığı yani kurulan ARDL Modelinin kararlı bir yapıda olduğu görülmektedir. ARDL Sınır testine göre hesapladığımız uzun döneme ait bulgular %5 anlamlılık düzeyinde anlamlı ve istikrarlı olduğu görülmektedir.

7.4. Toda-Yamamoto Nedensellik Testi Sonuçlarının Değerlendirilmesi

Bu kısımda, değişkenler arasında nedensellik testi uygulanmış ve sonuçlar değerlendirilmiştir. Veri setinde değişkenlerin bir kısmı durağan bir kısmı ise durağan olmamasından kaynaklı “Toda-Yamamoto Nedensellik Testi”nin yapılması uygun görülmüştür. Bu testin uygulanmasından önce uygun gecikme uzunluğu “2” olarak belirlenmiştir.

“Toda-Yamamoto” analizi için “VAR ($k + D_{max}$)” modeli tahmin edilir. D_{max} , değişkenlerin maksimum bütünleşme derecesini ifade etmektedir. Modelin uygun gecikme sayısı ise “k” olarak ifade edilmiştir.

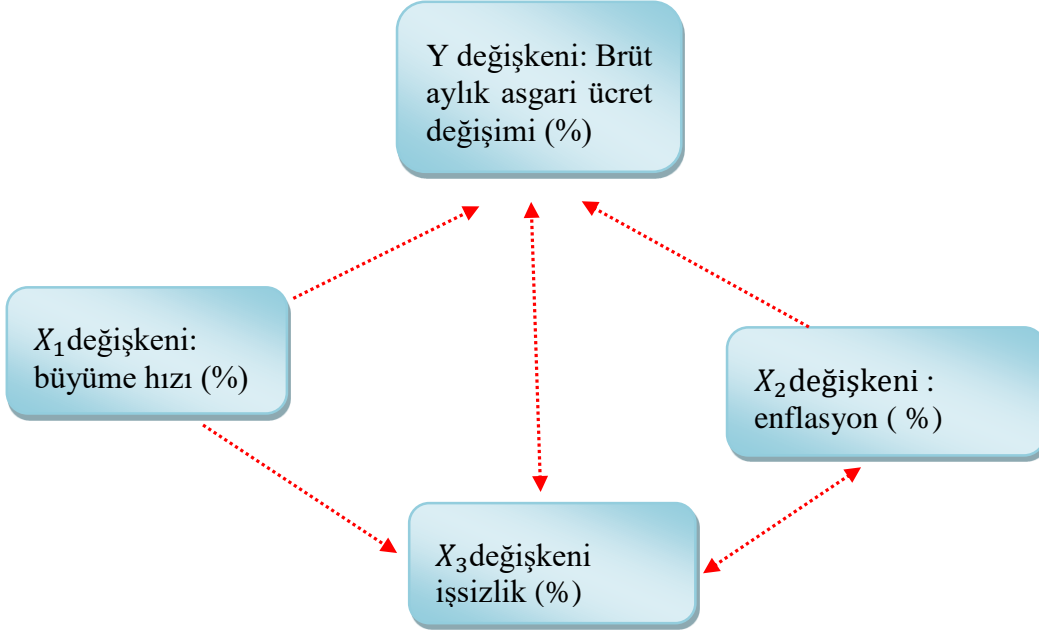
Bu bölümde brüt asgari ücret, enflasyon, işsizlik ve büyüme hızı arasındaki nedensellik ilişkisinin varlığını Toda-Yamamoto yöntemine bağlı kalarak “Granger Nedensellik” testi ile analiz edilmiştir.

Tablo 7. Toda-Yamamoto Nedensellik Testi Sonuçları

Temel Hipotez	Gecikme uzunluğu	X^2 İstatistiği
$X_1 \rightarrow Y$	$(k=1) + (D_{max} = 1) = 2$	4,803184 (0,0284)**
$X_2 \rightarrow Y$	$(k=1) + (D_{max} = 1) = 2$	36,02293 (0,0000)***
$X_3 \rightarrow Y$	$(k=1) + (D_{max} = 1) = 2$	7,277740(0,0069)***
$Y \rightarrow X_1$	$(k=1) + (D_{max} = 1) = 2$	1,085802 (0,2974)
$X_2 \rightarrow X_1$	$(k=1) + (D_{max} = 1) = 2$	0,784367 (0,3758)
$X_3 \rightarrow X_1$	$(k=1) + (D_{max} = 1) = 2$	1,798597 (0,1798)
$Y \rightarrow X_2$	$(k=1) + (D_{max} = 1) = 2$	0,291446 (0,5892)
$X_1 \rightarrow X_2$	$(k=1) + (D_{max} = 1) = 2$	0,450339 (0,5021)
$X_3 \rightarrow X_2$	$(k=1) + (D_{max} = 1) = 2$	4,937196 (0,0262)**
$Y \rightarrow X_3$	$(k=1) + (D_{max} = 1) = 2$	11,15004 (0,0008)***
$X_1 \rightarrow X_3$	$(k=1) + (D_{max} = 1) = 2$	2,877719 (0,0898)*
$X_2 \rightarrow X_3$	$(k=1) + (D_{max} = 1) = 2$	5,063110 (0,0244)**

Tablo 7’de X_1 değişkeni (büyüme hızı (%)) ve X_2 değişkeni (enflasyon %)'nin Y değişkeni (brüt aylık asgari ücret değişimi (%)) ile tek yönlü Granger nedenselliği söz konusu iken, X_3 değişkeni (işsizlik %) ile Y değişkeni (brüt aylık asgari ücret değişimi (%))’nin çift yönlü Granger nedenselliğinin olduğu tespit edilmiştir.

X_3 değişkeni (işsizlik %) ile X_2 değişkeni (enflasyon %) arasında çift yönlü Granger nedenselliği olduğu tespit edilmiştir. X_1 değişkeni (büyüme hızı (%)) ile X_3 değişkeni (işsizlik %)'nin tek yönlü bir Granger nedenselliği söz konusu olduğu görülmektedir. Aşağıdaki Şekil 2’de analiz sonuçlarının daha iyi anlaşılması adına, yapılan analizler ve elde edilen bulgular kullanılarak nedensellik ilişkisi ifade edilmeye çalışılmıştır.

Şekil 2. Değişkenler Arasındaki Granger Nedensellik İlişkiler

Yukardaki Şekil 2 'de değişkenler arasındaki Granger nedensellik ilişkisi şema yardımı ile gösterilmiştir. Bu durumda Y değişkeni olan brüt aylık asgari ücret değişimi ile büyüme hızı ve enflasyon arasında tek yönlü ilişki olduğu, işsizlik arasında ise çift yönlü bir ilişkinin olduğu görülmektedir. Bu durumda asgari ücretteki herhangi bir değişimin işsizlik oranını etkilediği görülmektedir. Enflasyon ve büyüme hızındaki herhangi bir değişimin ise asgari ücret üzerinde tek yönlü bir ilişkiye sahip olduğu yani asgari ücret değişimi etkileyebileceği görülmektedir. Brüt aylık asgari ücret kadarının değişimi asgari ücret kadarının vergi dışı bırakılma oranını da değiştirecektir. Bu durumda brüt aylık asgari ücretin değişimine etki eden ilişkili ekonomik büyüklükler asgari ücret kadarının vergi dışı bırakılması durumuna da etki edeceği ön görülmüştür.

8. Sonuç ve Öneriler

Asgari ücret kadarının vergi dışı bırakılmasının vergi gelirlerine, harcamalara, enflasyona ve diğer makroekonomik büyüklüklere etkilerini araştırdığımız çalışmada, Türkiye'nin 1997-2022 yıllarına ait ve TÜİK'den elde edilen 25 yıllık veri seti kullanılmıştır. Veri olarak enflasyon, büyüme, istihdam, vergi gelirleri, harcamalar ve brüt aylık asgari ücret değişim oranları baz alınarak zaman serisi analiz yöntemi kullanılmış ve ülke ekonomisinde oluşturduğu etkiler analiz edilmiştir. İlk olarak birim kök testi yapılmış anlamlılık düzeyleri test edilmiş daha sonra "ARDL Sınır Testi" ile değişkenler arasında uzun veya kısa dönemli bir ilişkinin var olup olmadığına bakılmıştır. Analiz sonucunda, X₁ değişkeni (büyüme hızı (%))'nin %100'lük artışı, Y değişkeni (brüt aylık asgari ücret değişimi (%))'nin uzun dönemde % 413,278 oranında bir artış meydana getireceği ön görülmüş ve Tablo 3'de ifade edilmiştir. X₂ değişkeni (enflasyon (%))'nin %100'lük artışı, Y değişkeninin uzun dönemde %174,039'lük bir oranda artış meydana getireceği ön görülmüştür. X₃ değişkeni (işsizlik (%))'nin %100'lük artışı, Y değişkeninin uzun dönemde %602,609'lük bir oranda artış meydana getirebileceği ön görülmüştür. Hata düzeltme kat sayısı negatif çıkmıştır (Tablo 4) ve kısa dönemde meydana gelebilecek hataların veya dengesizliklerin uzun dönemde düzeltileceği sonucuna ulaşılmıştır.

Değişkenler arasındaki nedenselliği test edebilmek için "Toda-Yamamoto Nedensellik Testi" ve buna bağlı "Granger Nedensellik Testi" yapılmıştır. Bu testin sonuçlarına göre, büyüme hızının

işsizliğe, büyüme hızının brüt asgari ücret değişimine, enflasyonun brüt asgari ücret değişimine tek yönlü bir nedensellik etkisi oluştururken brüt aylık asgari ücret değişiminin işsizliğe, işsizliğin enflasyona çift yönlü bir nedensellik etkisi oluşturduğu görülmüştür.

Brüt aylık asgari ücret değişimindeki değişikliklerin büyüme hızına bağlı olarak ve enflasyona bağlı olarak değişiklik gösterebileceği ve işsizliğin yine brüt aylık asgari ücret değişiminin bir nedenselliği iken brüt aylık asgari ücret değişimi de işsizliğin bir nedenselliği olabileceği görülmüştür. Brüt aylık asgari ücret kadarının değişimi asgari ücret kadarının vergi dışı bırakılma oranını da değiştirecektir. Bu durumda brüt aylık asgari ücretin değişimine etki eden ilişkili ekonomik büyüklükler asgari ücret kadarının vergi dışı bırakılması durumuna da etki edeceği ön görülmüştür.

Yapılan çalışmada elde edilen sonuç ve bulgular, Türkiye nüfusunun büyük bir çoğunluğunun asgari ücret kapsamında istihdam edilmesi göz önünde bulundurulduğunda önem arz etmektedir. Asgari ücretteki herhangi bir artış, asgari ücretli işçi istihdam eden işletmeler açısından ekstra bir yük ve maliyet anlamına gelmekte ve sonuçta bu maliyetler her bir çıktıya yansıtılarak pazarlanmaktadır. Bu durum, Şekil 2'de de görüldüğü üzere asgari ücret değişimi ile enflasyon arasındaki nedensellik bağını açıklar niteliktedir.

Bu kapsamda bakıldığında asgari ücret kadar bir vergi istisnasının uygulanması hem üretici firmaları vergi yükünden kurtaracağı hem de asgari ücretle çalışanlar açısından avantaj oluşturacağı düşünülmektedir. Aynı zamanda asgari ücretin vergi dışı olması durumunda asgari ücretten fazla ücret alanlara işveren tarafından asgari ücret ödenmeye başlanması söz konusu olabilecektir. Görüldüğü üzere asgari ücretin vergi dışında bırakılması hem ücret yapısı hem de gelir dağılımını bozucu etkiler oluşturabileceği düşünülmektedir. Devletin en büyük gelir kaynağı vergilerdir ve asgari ücret kadarının vergi dışı bırakılması bütçe üzerinde ciddi bir yük oluşturacağı düşünülmektedir. Bunun dışında istihdam ve kayıt dışılık durumunda ise bir azalmanın söz konusu olacağı değerlendirilmiştir.

Türkiye'de asgari ücret kadarının vergilendirilmekten vazgeçilen miktarının, asgari ücretteki değişim oranına bağlı olarak arttığı veya azaldığı görülmüştür. Bu durum, işveren ve işçi için avantajlı bir durum gibi gözükse de kamu hizmetlerinin büyük bir bölümünün vergiler ile karşılandığı sosyal bir devlette bütçeye ciddi bir yük oluşturacağı düşünülmektedir. İlerleyen süreçte asgari ücretteki artışlar da göz önünde bulundurularak gelir dağılımını bozmayacak şekilde bir yöntem izlenmesi gerektiği önerilmektedir.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Bu çalışma için etik kurul onayı gerekli değildir.

Yazarların Makaleye Olan Katkıları

Çalışmanın tamamı üç yazar ile birlikte/bölümleri yazarlara paylaştırılarak oluşturulmuştur. Bununla birlikte literatür tarama ve teorik bölümler Yağmur Yavilioğlu Kaya ve Seyfi Yıldız; analiz içeren kısımlar ile sonuç kısmı ise Arzu Kızılkaya tarafından yapılmıştır.

Destek Beyanı

Bu çalışmanın herhangi bir finansmanı yoktur.

Çıkar Beyanı

Yazarlar arasında herhangi bir çıkar çatışması söz konusu değildir.

Kaynaklar

- Akgül, O., & Bükey, A. M. (2020). Türkiye’de Enflasyon ile Asgari Ücretler Arasındaki İlişki ve Ücret-Fiyat. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 78: 257-282. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1168243> adresinden alındı
- Akın, F. (2017, 02 01). İş ve Hayat. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/299574> adresinden alındı.
- Başkaya, Y. S. & Özmen, U. M. (2013).Türkiye’de Asgari Ücret- ÜFE Enflasyonu İlişkisi Üzerine Ampirik Bir Analiz. Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası, Sayı: 2013-23, Eylül.
- Bosnalı, Ö. (2012). Asgari Ücretin Vergilendirilmesi. *Journal of Social Policy Conferences*, 313-318.
- Çiçek, Ö. (2018). Türkiye’de Asgari Ücretin Vergi Dışı Bırakılmasının Tüketim Harcamaları. *Fiscaoeconomia*. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/394428> adresinden alındı
- ÇSGB. (2022, 08 11). *Asgari Ücretin Net Hesabı ve İşverene Maliyeti* . <https://www.cs.gb.gov.tr/asgari-ucet/> adresinden alındı
- Eser, L. (2021). Türkiye’de Asgari Ücretin Vergilendirilmesi Tartışması. *Vergi Raporu*, 11-30.
- Garrison, R., Noreen, E., & Brewer, P. (tarih yok). *Managerial Accounting*. New York: McGraw-Hill Irwin.
- Gümüş, İ. & Akgüneş, A. O. (2020). Türkiye’de Asgari Ücretin Makroekonomik Değişkenlerle İlişkisi. *Journal of Management and Economics Research* , 18 (2) , 110-127 . DOI: 10.11611/yead.742670.
- Güven, A., Mollavelioğlu, Ş., & Çakar Dalgıç, B. (2011). Asgari ücret istihdamı arttırır mı? Türkiye örneği. *ODTÜ Geliştirme Dergisi*, 147-166.
- ILO. (2016). *Minimum Wage Policy Guide*. Geneva: ILO.
- Koray, M. (2008). *Sosyal politika* . Ankara: İmge Kitabevi.
- Korkmaz, A. (2001). Türkiye’de Asgari Ücretin Mali Yönü. *Cumhuriyet Üniversitesi İİBF Dergisi*, s. 275-285.
- Korkmaz, A. (2004). Bir Sosyal Politika Aracı Olarak. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 53-69.
- Korkmaz, A., & Çoban, O. (2006). Emek Piyasasında Asgari Ücret, İşsizlik ve Enflasyon Arasındaki İlişkilerin Ekonometrik Bir Analizi: Türkiye Örneği (1969 -2006). *Maliye Dergisi*, 16-22.
- Kutal, M. (2011). Türkiye’de Asgari Ücretle İlgili Sorunlar (2007). *Journal of Social Policy Conferences*, 55-64.
- Rakıcı, C. (2016). <https://www.vergiraporu.com.tr/>. https://vergiraporu.com.tr/upImage/org/2016-198-Asgari_Ucret_Zammi_Ve_Muhtemel_Etkikeri-Cemil_Rakici%20%20.pdf adresinden alındı
- Rakıcı, C., & Vural, T. (2011). Asgari Ücret Üzerindeki Toplam Vergi Yükü ve Asgari Ücret Tutarının Anlamı. *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, 57-68.
- Resmi Gazete. (1961). Gelir Vergisi Kanunu. Resmi Gazete Sayı : 10700.

Resmi Gazete. (2003, 5 22). İş Kanunu. Resmi Gazete Sayı: 25134.

Resmi Gazete. (2004, 08 01). Asgari Ücret Yönetmeliği. Sayı 25540.

TÜİK. (2022, 07 18). <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Ucretli-Calisan-Istatistikleri-Mayis-2022-45822> adresinden alındı

Yatırım Kredi. (2022). <https://www.yatirimkredi.com/asgari-ucret-politikasi-ekonomiyi-nasil-etkiler.html> adresinden alındı

Yeğen, B. (2022). Asgari Geçim İndirimi Uygulamasından Vazgeçilmesinin Vergi Teorisi Bakımından Değerlendirilmesi. *Sakarya Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi (SHD)*, Temmuz 2022, C.10, S.1, 173-193.

Yolvermez, B. (2020). Türkiye'de Asgari Ücret Sorunlarına İlişkin Bir Değerlendirme . *Çalışma ve Toplum* , 4 (67) , 2441-2462 . <https://dergipark.org.tr/en/pub/ct/issue/71782/1155159> adresinden alınmıştır.

Zaim, S. (1997). *Çalışma Ekonomisi*. İstanbul: Filiz Kitabevi.

Uzaktan Eğitim Sürecinde Kullanılan Öğrenme Yönetim Sisteminin Bilgi Sistemleri Beklenti Onaylama Modeli Kapsamında İncelenmesi: Akdeniz Üniversitesi Örneği ¹

Gülşen ÇEVİK², Tayfun YÖRÜK³

Uzaktan Eğitim Sürecinin Bilgi Sistemleri Beklenti-Onaylama Modeli Kapsamında İncelenmesi

Öz

Bu çalışmanın amacı, uzaktan eğitim sürecinde derslerini ÖYS üzerinden alan yükseköğretim öğrencilerinin kullandıkları öğrenme yönetim sistemini (ÖYS), bilgi sistemleri beklenti onaylama modelini kullanarak incelemektir. Bu amaçla, öğrencilerin ÖYS'yi sürekli kullanma isteğini etkileyen faktörler arasındaki ilişkiler değerlendirilmiş ve ÖYS'yi kullanmaya devam etme niyetlerine ilişkin çıkarımlar yapılmıştır. "Bilgi Sistemleri Beklenti Onaylama Modeli Kapsamında Uzaktan Eğitim Sürecinin İncelenmesine Yönelik Anket" kullanılarak 700 öğrenciden veri toplanmıştır. Araştırma sonucunda belirlenen araştırma metodolojisi doğrultusunda dört hipotez incelenmiş ve hepsi onaylanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Uzaktan Eğitim, Bilgi Sistemleri Beklenti Onaylama Modeli, Öğrenme Yönetim Sistemleri, Eğitim Teknolojileri

Examination of the Distance Education Process Within the Scope of the Expectation-Confirmation Model of Information Systems

Abstract

The purpose of this study is to investigate the learning management system (LMS) used by higher education students taking their courses through the LMS in the distance education process, using the information systems expectation validation model. For this goal, the correlations between the factors that influence students' desire to use LMS continuously were evaluated, and inferences about their intention to continue using LMS were drawn. Data were collected from 770 students using the "Survey on Examining the Distance Education Process within the Scope of the Information Systems Expectation Confirmation Model". As a consequence of the research, four hypotheses were examined in line with the specified research methodology, and all of them were approved.

Keywords: Distance Education, Information Systems Expectation Confirmation Model, Learning Management Systems, Educational Technologies

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Paper Type: Research Paper

1. Giriş

Bilişim teknolojilerindeki hızlı değişimler doğrudan sosyal hayatın değişmesine yol açmaktadır. Günümüzde sanayi, ticari, iletişim ve eğitim hizmetleri gibi pek çok alanda teknolojiyi kullanabilen

¹ Bu çalışma Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Bilişim Sistemleri Anabilim Dalı'nda Dr. Öğr. Üyesi Tayfun YÖRÜK danışmanlığında Gülşen ÇEVİK tarafından 02.07.2021 tarihinde savunulan "Uzaktan Eğitim Sürecinin Bilgi Sistemleri Beklenti-Onay Modeli Kapsamında İncelenmesi" başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

² MA, MEB, gulsen_birinci@hotmail.com, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0250-5753>

³ Dr. Öğr. Üyesi., Akdeniz Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler Fakültesi, Yönetim Bilişim Sistemleri, tayfun@akdeniz.edu.tr, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4900-5705>

kişilerin yetişmiş olması istenmektedir. Bir eğitimci yetiştirilirken de amaç, yalnızca bilişim teknolojilerini kullanabilen eğitimciler değil bununla birlikte teknolojiyi eğitim faaliyetlerinde de kullanabilen eğitimciler yetiştirmek olmalıdır. Eğitim öğretim ortamlarını teknolojik faaliyetlerle zenginleştirmek öğrenenleri de etkilemektedir (Akpınar, 2003). Sınıf ortamında gerçekleştirilen öğretim/öğrenme sürecinin o günün koşullarına göre düzenlenerek uygulanması eğitim teknolojileri kavramını oluşturur. Bu süreç dâhilinde gelişen yöntemler ve araçlar bu uygulamalara yardımcı olmaya çalışırlar (Dieuzeide, 1971). Eğitim teknolojileri kavramı nitelikli bir öğrenme sağlayabilmek için öğrenme-öğretim sürecinin sistemli bir şekilde planlanması, uygulanması, değerlendirilmesi ve güçlendirilmesi aşamalarını kapsayan bir kavramdır (Hızal, 1990).

İnsanlığın var olduğu ilk zamanlardan günümüze kadar teknolojinin eğitimde kullanıldığı bilinmektedir (Aksoy, 2003). 21. yüzyıl da eğitim teknolojileri daha fazla insanın daha hızlı, daha iyi ve daha uygun fiyatla öğrenmesine yardımcı olmak için uzaktan eğitime odaklanmaya başlamıştır (Spector vd., 2008). Uzaktan eğitimde sınıfta yüz yüze gerçekleştirilen eğitimden farklı olarak öğretmen, eğitimsel kaynakları öğrenme sürecini ve bu süreçteki iletişimi teknolojinin imkânlarını kullanarak tasarlar (Kaya, 1998). Maddi imkânları kısıtlı olan ve yüz yüze öğretim imkânından yararlanma durumu olmayan bireyler için alternatif bir öğrenme faaliyeti olan uzaktan eğitim, dijital veya dijital olmayan yapılar sayesinde yer ve zaman sınırları olmadan koordineli ve planlanmış öğrenme imkânları sunar (Altıparmak vd., 2011). Öğrenciler uzaktan eğitim ile eğitimin sunduğu standart yapıdan ayrılarak, değişken, verimli ve etkileşimli bir öğrenme ortamına girerler. Ayrıca bina, sınıf, eğitici ve öğretim materyali gibi öğretim faaliyetlerine katılımı sınırlandıran etkenlerden uzaklaşırlar. Bu durum eğitimde maliyetlerin azalmasına yardımcı olur (Özbay, 2015).

Burns, 2011 yılında tarihsel süreçte teknolojik gelişmelere bağlı olarak ele aldığı uzaktan eğitimde kullanılan teknolojileri altı başlıkta inceler; Bunlar (Burns, 2011):

- Baskı tabanlı uzaktan eğitim,
- Sese dayalı uzaktan eğitim,
- Televizyona dayalı uzaktan eğitim,
- Bilgisayar tabanlı multimedya temelli uzaktan eğitim,
- Web tabanlı uzaktan eğitim
- Mobil teknoloji tabanlı uzaktan eğitimdir.

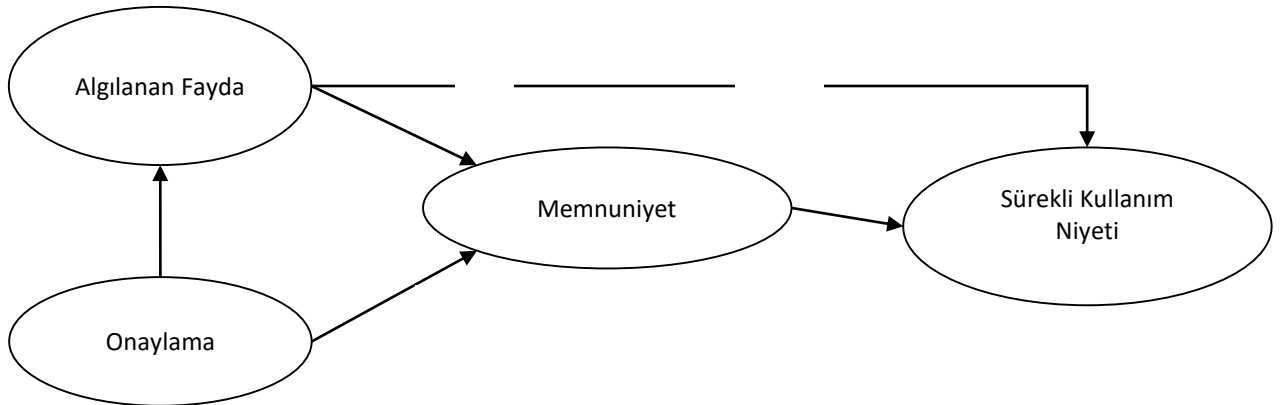
Coldeway, uzaktan eğitim uygulamaları için yer ve zaman kavramlarını dikkate alarak uzaktan eğitimde bilgi ve iletişim teknolojileri tabanlı uygulama modellerini dört farklı başlık altında ele almıştır. Bunlar; Aynı yer-aynı zaman, aynı yer-farklı zaman, farklı yer- aynı zaman ve farklı yer-farklı zamanda gerçekleştirilen uzaktan eğitim uygulamalarıdır (Gülbahar, 2012).

Eğitim öğretim için tercih edilen teknolojiler ve sınıf ortamlarının öğrenciler için sunduğu imkânlar geleneksel eğitimde olduğu gibi uzaktan eğitimde de ülkelerin ekonomik, yönetsel ve siyasal durumlarına göre şekil alır. Süreç içerisinde yeni kullanılmaya başlanan teknolojiler önceki teknolojik imkânları da içerisine alarak uygulanmaya devam edilir (Girginer ve Özkul, 2004). Uzaktan eğitim, internet teknolojileri ve world wide web (www) teknolojileri aracılığıyla çevrimiçi olarak uygulanmaktadır. Bu teknolojiler sayesinde öğrenme hızlı bir şekilde gerçekleşmektedir. Bu değişim uzaktan eğitimde öğrenme ortamlarını da değiştirmiştir. Formal eğitim için öğrenim yönetim sistemleri ve etkileşimli öğrenme sayfaları öğrenme ortamlarına örnek verilebilir. İnfomal veya non-formal eğitim için öğrenme ortamlarına web 2.0 araçları kullanılarak geliştirilen uygulamalar ve günümüzde yaygın olarak gençlerin kullandığı sosyal ağlar üzerinden yayın yapan sayfalar örnek verilebilir (Bozkurt, 2013).

Bir uzaktan eğitim sistemi çeşitli bileşenlerden oluşur. Bu bileşenler birbirleriyle entegre bir şekilde çalışırlar. Bileşenlerden herhangi birinin aksaması durumunda eğitim öğretim faaliyetlerinin yürütülmesinde sorunlar ortaya çıkar. Bir uzaktan eğitim sistemi, verilecek eğitime ait program yapısı, programa uygun eğitmen ve katılımcı, eğitim-öğretim faaliyetlerinin sürdürülmesi için gerekli yönetim organizasyonlarını yürütecek yönetim, eğitimde kullanılacak kaynaklar, eğitim sürecinde kullanılacak öğretim yönetim sistemi ve kullanıcı ara yüzleri, eğitim öğretim faaliyetlerinin yürütülebilmesi için gerekli destek hizmetleri, eğitmen ve öğrenci arasında etkileşim ve sisteme ait geri dönüşlerin alınabileceği kalite kontrol unsurlarını içermelidir (Aydemir, 2018). Uzaktan eğitimde yaygın olarak tercih edilen bilgi sistemleri olan “Öğrenme Yönetim Sistemleri (ÖYS)”, öğrenciler, öğretmenler ve yöneticiler için çevrimiçi öğrenim hizmetlerini düzenleyen ve bunlara erişim sağlayan çok çeşitli sistemler için kullanılan geniş bir terimdir. Bu sistemler yazma, sınıf yönetimi, bilgi yönetimi, sertifikasyon ve uygunluk eğitimi, kişiselleştirme, rehberlik, sohbet ve tartışmaya olanak tanıyan platformları içerisinde barındırırlar (Paulsen, 2002).

Son yıllarda bilgi sistemleri kullanımı üzerine teori tabanlı çalışmaların giderek arttığı görülür. Bu çalışmalar “kullanım niyeti”, “kullanım kabulü” ve “kullanım davranışı” gibi kavramlara önem vermektedir (Daş, 2019). Bu kavramlara önem veren çalışmalar teknoloji onay teorisi (Davis vd., 1989), planlanmış davranış teorisi (Ajzen, 1991) ve yenilik yayılım teorisi (Rogers 1995)’dir. Bu çalışmalar bilgi sistemlerini kullanan bireylerin bu sistemlerin kullanımını hangi değişkenlere göre, nasıl kabul ettiklerini açıklamayı amaçlamaktadır (Bhattacharjee, 2001). Bu teorilerin yanında beklenti onay teorisi (Expectation Confirmation Theory-ECT) ise ilk olarak Oliver (1980) tarafından pazarlama alanında karar verme sürecini incelemek amacıyla geliştirilmiştir ve tüketici memnuniyeti ile geri satın alma davranışını incelemeyi amaçlamaktadır. (Bhattacharjee, 2001). Bhattacharjee (2001) bilgi sistemleri literatürüne beklenti onay modelinden (ECT) yola çıkarak yeni bir model sunmuştur ve bu modeli ampirik olarak test etmiştir. Bu model bilgi sistemleri beklenti onay modeli (ECM-IT) olarak adlandırılır. Bilgi sistemleri beklenti onay modeli kullanım sonrası yapıları inceleyerek kullanım sonrası beklentilere ve kullanım sonrası algılanan faydaya odaklanır. Beklenti onay modeli (ECT) ise hem kullanım öncesi hem de kullanım sonrası yapıları inceler (Yang vd., 2013).

Bilgi sistemleri beklenti onay modeli, bilgi sistemlerinin kabul ve süreklilik davranışları arasındaki ilişkiyi kavramsallaştıran ilk çalışmalardan biridir. Bilgi sistemleri beklenti onayla modeli bir bilgi sistemine ait kullanım sonrası yapıları incelerken algılanan fayda, onay, memnuniyet ve sürekli kullanım niyeti olmak üzere dört temel değişkenden faydalanır. Şekil 1’de bu değişkenler gösterilmektedir (Bhattacharjee, 2001).

Şekil 1. Bhattacharjee'nin Bilgi Sistemleri Beklenti Onaylama Modeli (Bhattacharjee, 2001)

Modelde yer alan unsurlar aşağıdaki gibi özetlenebilir:

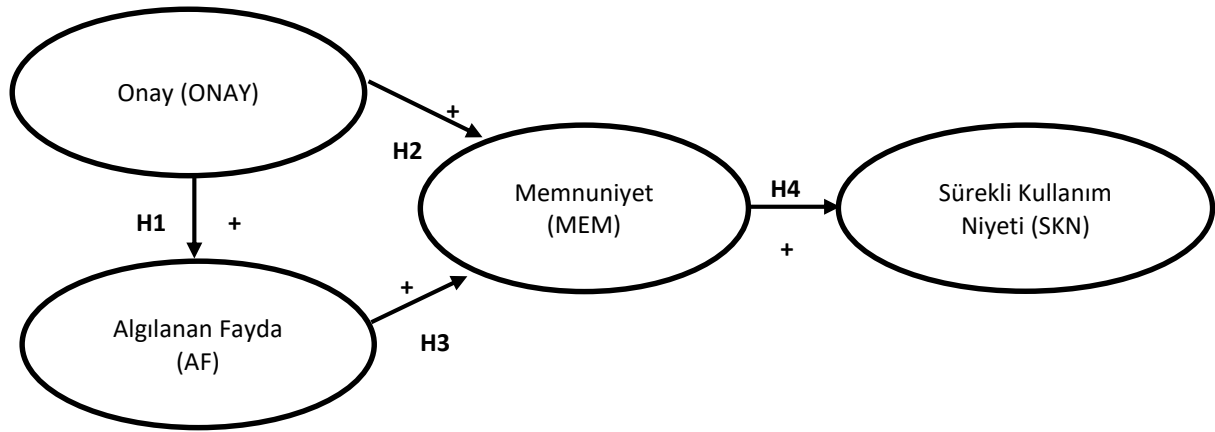
Algılanan Fayda: Bir ürün, hizmet veya bilgi sistemi yapısının sağladığı belirli işlevlerin ve özelliklerin sonucunda kullanıcıda oluşan algıyı ifade eder (Davis, 1989).

Memnuniyet: Bir ürün, hizmet veya teknoloji yapısı ile doğrudan deneyim kazandıktan sonra kullanıcının bu hizmetten ne kadar memnun olduğu anlamına gelir (Alanazi, 2013).

Onay: Kullanıcının bir ürün, hizmet veya teknoloji yapısı ile ilgili olarak verdiği kararlar veya değerlendirmeler anlamına gelir (Bhattacharjee, 2001).

Sürekli Kullanım Niyeti: Kullanıcının bir ürün, hizmet veya teknoloji yapısı ile ilgili kullanımını devam ettirmek isteyip, istememesi yönündeki niyettir (Alanazi, 2013).

Araştırma sürecinde Akdeniz Üniversitesi'nde ortak dersleri uzaktan ve ÖYS aracılığıyla alan lisans ve ön lisans öğrencilerinin kullandıkları ÖYS hakkındaki görüşleri bilgi sistemleri beklenti onaylama modelinde yer alan algılanan fayda, memnuniyet, onay ve sürekli kullanım niyeti değişkenlerine ait sorular içeren bir anketle ölçülmeye çalışılmıştır. Araştırma kapsamında tasarlanan araştırma modeli Şekil 2'de gösterilmektedir.

Şekil 2. Tasarlanan Araştırma Modeli

Şekil 2'de ortaya koyulan teorik model çerçevesinde bu araştırmanın hipotezleri aşağıdaki gibidir ve bu çerçevede araştırmanın amacı bu hipotezlerin test edilmesi ile belirtilen değişkenlerin ilişkilerinin açığa çıkarılmasıdır:

H1. Katılımcı öğrencilerin kullandıkları ÖYS'nin kullanımına onay (ONAY) vermeleri, kullanımları sonucunda algıladıkları faydayı (AF) pozitif yönde ve anlamlı olarak etkiler.

H2. Katılımcı öğrencilerin kullandıkları ÖYS'nin kullanımına onay (ONAY) vermeleri, kullanımları sonucunda oluşan memnuniyeti (MEM) pozitif yönde ve anlamlı olarak etkiler

H3. Katılımcı öğrencilerin kullandıkları ÖYS'yi kullanımları sonucunda algıladıkları fayda (AF), kullanımları sonucunda oluşan memnuniyeti (MEM) pozitif yönde ve anlamlı olarak etkiler.

H4. Katılımcı öğrencilerin kullandıkları ÖYS'yi kullanımları sonucunda oluşan memnuniyet (MEM), sürekli kullanma niyetini (SKN) pozitif yönde ve anlamlı olarak etkiler.

2. Yöntem

Akdeniz Üniversitesi'nde ortak dersleri uzaktan ve ÖYS aracılığıyla alan lisans ve ön lisans öğrencilerinin kullandıkları uzaktan eğitim sistemini beklenti onaylama modeli kapsamında inceleyen bu çalışmada nicel araştırma modellerinden ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır. İlişkisel tarama modeli değişkenler arasında oluşan ilişkileri belirleyerek olası sonuçların belirlenmesini sağlayan bir

modeldir (Büyüköztürk vd. 2019). Araştırma sürecinde öğrencilerin kullandıkları ÖYS hakkındaki görüşleri bilgi sistemleri beklenti onaylama modelinde yer alan algılanan fayda, memnuniyet, onay ve sürekli kullanım niyeti değişkenlerine ait sorular içeren bir anketle ölçülmeye çalışılmıştır. Bu araştırmanın sonucunda öğrencilerin ÖYS'yi sürekli kullanma niyetleri (devam etme niyeti) tespit edilmeye çalışılacaktır. Beklenti onaylama modeli boyutlarının, sürekli kullanma niyeti üzerindeki etkisi inceleneceğinden, bu çalışmada özellikle ilişkisel tarama modeli tercih edilmiştir.

Bu çalışma, Akdeniz Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu'nun 30/11/2020 tarih ve 264 sayılı kararı ile bilimsel araştırma ve yayın etiği kurallarına uygun olarak hazırlanmıştır. Araştırmanın evrenini, Akdeniz Üniversitesi'nde 2020-2021 Eğitim Öğretim Yılı Güz Dönemi'nde ortak dersleri uzaktan ve ÖYS aracılığıyla alan lisans ve ön lisans öğrencileri oluşturmaktadır. "Yabancı Dil I", "Türk Dili I", "Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi I" ve "Bilgi Teknolojileri Kullanımı" dersleri ÖYS ile uzaktan alınan derslerdir. 2020-2021 Eğitim-Öğretim Yılı Güz Dönemi'nde 22485 öğrenci ortak dersleri ÖYS vasıtasıyla almaktadır. Örneklem seçimi basit rastlantısal örneklem yolu ile belirlenmiştir. Veri toplama sürecinde, ölçme aracı 22485 katılımcıya ÖYS aracılığıyla mesaj olarak gönderilmiş, 770 katılımcıdan geri dönüş alınmıştır. 770 katılımcıya ait veriler araştırma sürecinde kullanılmıştır. Katılımcıların 439'u (%57.0) kadın; 331'i (%43.0) erkektir. Katılımcıların 621'i (%80.6) 1. sınıf; 80'i (%10.4) 2. sınıf; 31'i (%4.0) 3. sınıf; 28'i (%3.6) 4. sınıf; 5'i (%0.6) hazırlık sınıfı ve 5'i (%0.6) diğer sınıflarda eğitim gören öğrencilerdir. Tablo 1' de çalışma grubunda yer alan öğrencilere ilişkin betimsel bilgiler sunulmuştur.

Tablo 1. Örneklemeye ait betimsel bilgiler

		f	%
Seviye	1	621	80,6
	2	80	10,4
	3	31	4,0
	r	28	3,6
	Diğer	5	0,6
Cinsiyet	Hazırlık	5	0,6
	Erkek	331	43,0
	Kadın	439	57,0
Toplam		770	100

Ankete katılım gönüllülük esasına dayalı olarak gerçekleştirilmiştir. Kullanılan anket iki bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde katılımcıların demografik özelliklerine yönelik 4 adet, ikinci bölümde ise katılımcıların kullanılan ÖYS'yi, bilgi sistemleri beklenti onaylama modelinin değişkenleri olan algılanan fayda, memnuniyet, onay ve sürekli kullanım niyetleri doğrultusunda değerlendirmelerine olanak tanıyan 28 adet olmak üzere toplam 32 adet soru yer almaktadır.

Veri toplama aracı olarak "Uzaktan Eğitim Öğrenme Yönetim Sisteminin Bilgi Sistemleri Beklenti Onaylama Modeli Kapsamında İncelenmesi Anketi" kullanılmıştır. Kullanılan ölçek Fred D. Davis'in "Algılanan Fayda, Algılanan Kullanım Kolaylığı ve Bilgi Teknolojilerinin Kullanıcı Tarafından Kabulü - Perceived Usefulness, Perceived Ease of Use, and User Acceptance of Information Technology" (Davis,1989), Anol Bhattacharjee'in "Bilgi Sistemleri Sürekliliğini Anlamak: Bir Beklenti Onay Modeli - Understanding Information Systems Continuance: An Expectation-Confirmation Model" (Bhattacharjee, 2001), Aynur Kolburan Geçer ve Arzu Deveci Topal'ın "E-Derslere Yönelik Memnuniyet Ölçeğinin Geliştirilmesi: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması" (Kolburan Geçer ve Deveci Topal, 2015) çalışmalarındaki anket sorularından uyarlanarak oluşturulmuştur. Veri toplama aracı hazırlandıktan sonra ölçekteki ifadeler Google formlara işlenerek, ÖYS üzerinden mesajla katılımcılara gönderilmiştir. Tablo 2'de uyarlanan ölçekte yer alan faktörler, her bir faktörde yer alan ifadeler ve ifadeler oluşturulurken yararlanılan çalışmalar belirtilmiştir.

Tablo 2. “Uzaktan Eğitim Öğrenme Yönetim Sisteminin Bilgi Sistemleri Beklenti Onaylama Modeli Kapsamında İncelenmesi Konulu Görüş Anketinde” Yer Alan Faktörler ve İfadeler

Faktörler	Ölçekte Yer Alan İfadeler
Memnuniyet	<p>Mem1 Uzaktan öğretim yönetim sisteminin performansından memnunum</p> <p>Mem2 Uzaktan öğretim yönetim sistemi kullanma deneyiminden memnunum.</p> <p>Mem3 Uzaktan öğretim yönetim sistemini kullanma kararı akıllıcaydı.</p> <p>Mem4 Uzaktan öğretim yönetim sistemini kullanmak hoşuma gitmektedir.</p> <p>Mem5 Derslerimi e-ders olarak almaktan memnunum.</p> <p>Mem6 Eğer fırsatım olsaydı derslerimi yüz yüze ortamda almayı tercih ederdim.</p> <p>Mem7 Uzaktan öğretim yönetim sistemini kullanmak bana göre zor ve karmaşık gelmektedir.</p>
Algılanan Fayda	<p>Fayda1 Uzaktan öğretim yönetim sistemini kullanarak görevleri daha hızlı yerine getirebiliyorum.</p> <p>Fayda2 Uzaktan öğretim yönetim sistemini kullanmak okul performansımı artırır.</p> <p>Fayda3 Uzaktan öğretim yönetim sistemini kullanmak, çalışmalarım üzerinde daha fazla kontrol sahibi olmamı sağlıyor.</p> <p>Fayda4 Uzaktan öğretim yönetim sistemini kullanmak yaptığım işin kalitesini artırır.</p> <p>Fayda5 Uzaktan öğretim yönetim sistemini kullanmak üretkenliğimi artırır.</p> <p>Fayda6 Uzaktan öğretim yönetim sistemi kullanmak okuldaki etkinliğimi artırır.</p> <p>Fayda7 Uzaktan öğretim yönetim sistemini kullanmak işimi yapmayı kolaylaştırıyor.</p> <p>Fayda8 Genel olarak, uzaktan öğretim yönetim sistemi kullanımını yararlı buluyorum.</p> <p>Fayda9 Uzaktan öğretim yönetim sistemi kullanımı kişisel öğrenme yönetimindeki verimliliğimi artırır.</p>
Onaylama	<p>Onay1 Uzaktan öğretim yönetim sistemini kullanma deneyimim beklediğimden daha iyiydi.</p> <p>Onay2 Üniversite tarafından sağlanan uzaktan öğretim yönetim sisteminin hizmet seviyesi beklediğimden daha iyiydi.</p> <p>Onay3 Genel olarak, uzaktan öğretim yönetim sistemini kullanmaya yönelik beklentilerimin çoğu karşılanmıştır.</p> <p>Onay4 Uzaktan öğretim yönetim sistemi kullanımına ilişkin deneyimim beklediğimden daha iyidir.</p> <p>Onay5 Uzaktan öğretim yönetim sistemi tarafından sağlanan içerik kalitesi beklediğimden daha iyidir.</p> <p>Onay6 Uzaktan öğretim yönetim sistemini kullanırken karşılaştığım sorunlar beklediğimden daha azdır.</p>
Sürekli Kullanım Niyeti (Devam Etme Niyeti)	<p>Devam1 Gelecekte uzaktan eğitim teknolojilerini kullanımımı arttırmayı planlıyorum.</p> <p>Devam2 İlerleyen ders döneminde kullanımını durdurmak yerine uzaktan öğretim yönetim sistemini kullanmaya devam etmek istiyorum.</p> <p>Devam3 İlerleyen ders döneminde yüz yüze eğitim kullanmaktansa uzaktan öğretim yönetim sistemini kullanmaya devam etmeyi tercih ederim.</p> <p>Devam4 İlerleyen ders döneminde uzaktan öğretim yönetim sistemini kullanmaya devam etmeye niyetliyim.</p> <p>Devam5 Başkalarına da uzaktan öğretim yönetim sistemini kullanmayı şiddetle tavsiye edeceğim.</p> <p>Devam6 İlerleyen ders döneminde uzaktan öğretim yönetim sistemini kullanımımı devam ettirmek istemiyorum.</p>

Hazırlanan ölçeğin memnuniyet faktöründe 7 madde, algılanan fayda faktöründe 9 madde, onaylama faktöründe 6 madde ve sürekli kullanım niyeti faktöründe 6 madde yer almaktadır. Ölçekte yer alan “Mem6”, “Mem7” ve “Devam6” ifadeleri ters kodlanmıştır. Ankette 5’li likert tipi ölçek kullanılmıştır. Likert tipi ölçekler bir konu üzerinde fikir veya tutumlarımızın düzeyini alternatifler sunarak belirlemeye çalışan ve yapılan araştırmalarda sıkça kullanılan ölçek tipleridir. Sunulan alternatifler kademeli bir biçimde “Tamamen Katılıyorum”, “Katılıyorum”, “Kararsızım”,

“Katılmıyorum” veya “Hiç Katılmıyorum” şeklinde sıralanır. Sunulan alternatiflere verilerin yorumlanması sırasında matematiksel değerler atanır ve araştırmanın verileri nicel bir şekilde analiz edilebilir (Turan vd., 2015). Verileri analiz etmek üzere kullanılan 5’li likert tipi ölçekte olumlu her bir madde “Hiç Katılmıyorum-1”, “Katılmıyorum-2”, “Kararsızım-3”, “Katılıyorum-4” ve “Tamamen Katılıyorum-5” olacak biçimde puanlanmıştır. Olumsuz her bir madde için puanlama ise “Hiç Katılmıyorum-5”, “Katılmıyorum-4”, “Kararsızım-3”, “Katılıyorum-2” ve “Tamamen Katılıyorum-1” olacak biçimde gerçekleştirilmiştir.

3. Bulgular

Bu başlık altında “Uzaktan Eğitim Öğrenme Yönetim Sisteminin Bilgi Sistemleri Beklenti Onaylama Modeli Kapsamında İncelenmesi Konulu Görüş Anketi’ne ait geçerlik güvenirlik analizi, doğrulayıcı faktör analizi ve yapısal modelin test edilmesi çalışmalarına yer verilmiştir.

3.1 Geçerlik ve Güvenirlik

Araştırmanın madde analizleri ve faktör analizleri Microsoft Office Excel 2016, SPSS 23.0 (The Statistical Packet for The Social Sciences), ve AMOS 24.0 paket programları aracılığıyla Yapısal Eşitlik Modeli (YEM) yöntemi ile gerçekleştirilmiştir. YEM, Varyans analizi, kovaryans analizi, faktör analizi, çoklu regresyon, yol analizi, eşzamanlı denklemin ekonometrik modelleri ve öz yinelenmez modelleme gibi yaygın olarak kullanılan birçok istatistiksel modelin genel bir modeli olarak görülebilir (Bowen ve Guo, 2011). Yapısal eşitlik modellemesi ölçüm modeli ve yapısal model olmak üzere iki bölümden oluşmaktadır (Yılmaz ve Varol, 2015). Araştırmada ilk olarak ölçme modeli incelenmiş sonrasında yapısal modelin analizi yapılmıştır.

Uyarlanan ölçeğin her bir maddesi için güvenirlik ve iç tutarlık düzeylerini tespit etmek amacıyla Cronbach's alpha katsayısı kullanılmıştır (Bland ve Altman, 1997). Bütün maddeler için hesaplanan Cronbach's alpha (α) değerinin 0.7 ve üzerinde olması uyarlanan ölçeğin güvenilir olduğunu gösterir. “Uzaktan Eğitim Öğrenme Yönetim Sisteminin Bilgi Sistemleri Beklenti Onaylama Modeli Kapsamında İncelenmesi Konulu Görüş Anketinin” güvenirlik ve iç tutarlık düzeylerinin belirlenebilmesi için Cronbach's alpha katsayısı hesaplanmıştır. Tablo 3’te bütün ifadeler eklenerek hesaplanan Cronbach's alpha katsayısının 0.982 olduğu görülmektedir. Bu durumda uyarlanan ölçeğin güvenirliğinin literatürde de belirtildiği gibi mükemmel olduğu görülmüştür (Kılıç, 2016).

Tablo 3. Bütün İfadeler İçin Güvenirlik İstatistikleri

Cronbach's Alpha	N (İfade Sayısı)
0,982	28

“Uzaktan Eğitim Öğrenme Yönetim Sisteminin Bilgi Sistemleri Beklenti Onaylama Modeli Kapsamında İncelenmesi Konulu Görüş Anketinin” faktörleri önceden bilindiğinden açıklayıcı faktör analizi uygulanmamıştır. Her bir faktör altında yer alan ifadeler için güvenirlik ve iç tutarlık düzeylerinin belirlenebilmesi için Cronbach's alpha katsayıları hesaplanmıştır.

Tablo 4. Faktörlere Ait Güvenirlik İstatistikleri

Faktör Adı	Cronbach's Alpha	N (İfade Sayısı)
Onaylama	.948	6
Algılanan Fayda	.968	9
Sürekli Kullanım Niyeti	.966	6
Memnuniyet	.927	7

Tablo 4’te yer alan veriler ışığında, araştırma için oluşturulan ölçekte yer alan faktörlerin her birinin güvenirliğinin literatürde de belirtildiği gibi mükemmel olduğunu söylemek mümkündür.

3.2. Doğrulayıcı Faktör Analizi

Bilinen faktör yapısının doğruluğunun kontrol edilmesi, ifadeler arasında ilişki olup olmadığının tespit edilerek araştırmanın hipotezlerinin test edilebilmesi amacıyla faktör analizi çalışmalarına “Yapısal Eşitlik Modelleri (YEM)” kapsamında “Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA)” uygulanarak devam edilmiştir. Doğrulayıcı faktör analizinde ölçüm modelinin uyum değerlerine bakılarak, modelin istatistiksel bakımdan uygunluğu ve anlamlılığı hakkında çıkarımlarda bulunulur. Analiz sonucunda ölçüm modeli onaylanır veya reddedilir (Yılmaz ve Varol, 2015). Doğrulayıcı faktör analizi çalışmaları AMOS 24.0 paket programı ile gerçekleştirilmiştir. AMOS paket programı “Maximum Likelihood (ML)”, “Asymptotically Distribution Free (ADF)”, “Categorical Variable Methodology (CVM)” ve “Generalized Least Squares (GLS)” yöntemlerini kullanarak faktör yüklerini tahmin etmeye çalışır. AMOS varsayılan tahmin yöntemi olarak “Maximum Likelihood (ML-Maksimum Olabilirlik)” tekniğinden yararlanır (Yaşlıoğlu, 2017). Bu araştırma sürecinde tahmin yöntemi olarak “Maximum Likelihood (ML)” kullanılmıştır.

Faktör analizi, yol analizi, yapısal eşitlik modellemesi ve ilgili çok değişkenli istatistiksel yöntemler, kovaryans yapı modelleri için geliştirilen maksimum olasılık (maximum likelihood) veya genelleştirilmiş en küçük kareler tahminine (generalized least squares estimation) dayanmaktadır (Myung, 2003). Büyük örneklem teorisi, bir modeli ilişkili değişkenlere dayalı genel bir alternatif modelle karşılaştırmak için bir ki kare uyum iyiliği testi kullanır. (Bentler ve Bonnet, 1980). Ölçüm modelinin uyum iyiliği indekslerine bakılması aşamasında Ki-Kare/DF testi uygulanmıştır. Ki-Kare/DF değeri 0’a yaklaştıkça ölçüm modelinin daha uyumlu bir sonuç verdiği söylenebilir (Doğan ve Başokçu, 2010). “Goodness-of-Fit Index (GFI)”, “Adjusted GFI (AGFI)”, “Comparative Fit Index (CFI)”, “Root Mean Square Error of Approximation (RMSEA)”, “Root Mean Square Residual (RMR)” ve “Normed Fit Index (NFI)” araştırmada kullanılan diğer uyum iyiliği istatistikleridir (Şimşek, 2007). Ki kare testinin sonucu örneklem büyüklüğünden etkilenir. Normlu ve normsuz uyum indeksleri, yapısal bir modelin uyumunu öngören ki-kare istatistiklerine ek olarak sıklıkla kullanılır (Bentler, 1990).

Tablo 5. Araştırmada Yapısal Eşitlik Modeli Kapsamında Kullanılan Uyum İndekslerinin Mükemmel Uyum ve Kabul Edilebilir Uyum Değerleri

Uyum İndeksi	Mükemmel Uyum Değeri	Kabul Edilebilir Uyum Değeri	Faydalanılan Çalışmalar
GFI	.95 ≤ GFI ≤ 1.00	.90 ≤ GFI ≤ 95	Baumgartner & Homburg, 1996; Hu & Bentler, 1999; Şimşek, 2007; McDonald & Ho, 2002; Smith & McMillan, 2001; Erkorkmaz et al., 2013
NFI	.95 ≤ NFI ≤ 1.00	.90 ≤ NFI ≤ .95	Hu & Bentler, 1999; Smith & McMillan, 2001; Erkorkmaz et al., 2013
AGFI	.95 ≤ AGFI ≤ 1.00	.90 ≤ AGFI ≤ .95	Şimşek, 2007; Smith & McMillan, 2001; Erkorkmaz et al., 2013
CFI	.95 ≤ CFI ≤ 1.00	.90 ≤ CFI ≤ .95	Hu & Bentler, 1999; Şimşek, 2007; McDonald & Ho, 2002;
RMSEA	.00 ≤ RMSEA ≤ .05	.05 ≤ RMSEA ≤ .08	Hu & Bentler, 1999; Şimşek, 2007; McDonald & Ho, 2002
RMR	.00 ≤ RMR ≤ .05	.05 ≤ RMR ≤ .08	Hu & Bentler, 1999; Şimşek, 2007

Kaynak: Baumgartner & Homburg, 1996; Hu & Bentler, 1999; Şimşek, 2007; McDonald & Ho, 2002; Smith & McMillan, 2001; Erkorkmaz et al., 2013; Smith & McMillan, 2001.

Tablo 5’te AMOS paket programında yapısal eşitlik modeli ile analiz işlemleri yapılırken sıklıkla tercih edilen uyum indekslerine ait mükemmel ve kabul edilebilir uyum değer aralıkları yer alır. İlk olarak, ölçüm modelinin testi sırasında Tablo 5’te mükemmel uyum ve kabul edilebilir uyum değerleri

belirtilen uyum indeksleri kullanılarak modelin istatistiksel bakımdan uygunluğu ve anlamlılığı hakkında çıkarımlarda bulunulmuştur. AMOS programında önerilen düzeltme indisleri (Modification Indices – M.I.) uygulandıktan sonra araştırmada kullanılan ölçüm modelinin elde edilen uyum iyiliği değerleri Tablo 6’da yer almaktadır.

Tablo 6. Araştırmada Kullanılan Ölçüm Modelinin Uyum İyiliği Değerleri

Uyum İndeksi	Uyum Değeri
Chi-square/DF	3.26
GFI	.92
NFI	.97
AGFI	.90
CFI	.97
RMSEA	.05
RMR	.06

Gerçekleştirilen doğrulayıcı faktör analizi sonucunda uyum değerleri Ki-Kare/DF = 3.26, GFI= .92, NFI= .97, AGFI= .90, CFI= .97, RMSEA= .05 ve RMR= .06 olarak hesaplanmıştır. Ki-Kare/DF) değeri 5’ten küçük olduğu için iyi uyumu göstermektedir. Tablo 5’teki referans değerlere bakıldığında GFI, AGFI ve RMR değerlerinin kabul edilebilir uyum gösterdikleri görülmektedir. NFI, CFI ve RMSEA değerlerinin ise mükemmel uyum değer aralığında yer aldıkları görülmektedir. Sonuç olarak araştırmada kullanılan ölçeğin dört faktörlü yapısı gerçekleştirilen uyum istatistikleriyle desteklenmiş ve ölçüm modelinin istatistiksel bakımdan uygun ve anlamlı bir model olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca ölçme modelinin, kullanılan veri seti ile de uyumlu olduğunu söylemek mümkündür.

3.3. Yapısal Modelin Test Edilmesi

Ölçüm modelinin uygunluğu uyum istatistiklerine ve standardize edilmiş yol katsayılarına bakılarak onaylandıktan sonra “Yapısal Eşitlik Modelleri (YEM)” kapsamında yapısal modelin araştırmanın hipotezleriyle uygunluğuna bakılarak gerekli değerlendirmeler yapılmıştır. Yapısal modelin analizi aşamasında tahmin yöntemi olarak “Maximum Likelihood (ML- Maksimum Olabilirlik)” tekniğiyle hesaplamalar gerçekleştirilmiştir. Yapısal modele ait Ki-Kare/DF, GFI, NFI, AGFI, CFI, RMSEA ve RMR uyum değerlerine bakılmıştır. Önerilen düzeltme indisleri (M.I.) uygulandıktan sonra oluşan yapısal modele ait uyum iyiliği değerleri Tablo 7’de gösterilmektedir.

Tablo 7. Yapısal Modelin Uyum İyiliği Değerleri

Uyum İndeksi	Uyum Değeri
Chi-square/DF	3.42
GFI	.92
NFI	.96
AGFI	.90
CFI	.97
RMSEA	.05
RMR	.06

Test sonucu elde edilen ölçüm hatalarının, literatürde belirtildiği gibi 1’den küçük olduğu ve kabul edilebilir değer aralığında yer aldığı görülmüştür. Ayrıca standardize edilmiş yol katsayıları (S.E.Y.K.) değerleri de 1’in altındadır. Düzenlenen AMOS ekran görüntüsü incelendikten sonra gözlenemeyen değişkenler arasında bulunan ilişkiyi belirtmek ve yapısal modeli analiz etmek için standardize edilmiş regresyon ağırlıkları (S.E.Y.K.) ve değişkenler arasında oluşan regresyon ağırlıkları (Tahmin-Estimate, Standart Hata-S.E., Kritik Oran-C.R., Anlamlılık-p) değerlerine bakılmıştır. Bu değerler Tablo 8’de yer almaktadır.

Tablo 8. Yapısal Modelin Standartlaştırılmış Regresyon Ağırlıkları (S.E.Y.K.) ve Regresyon Ağırlıkları Değerleri

Hipotez	Yollar	S.E.Y.K.	Estimate	S.E.	C.R.	p
H1	AF <--- ONAY	.797	.913	.040	23.085	***
H2	MEM <--- ONAY	.694	.694	.041	16.811	***
H3	MEM <--- AF	.313	.273	.028	9.816	***
H4	SKN <--- MEM	.781	.932	.044	21.357	***

*p<0.05; **p<0.01; ***p<0.001

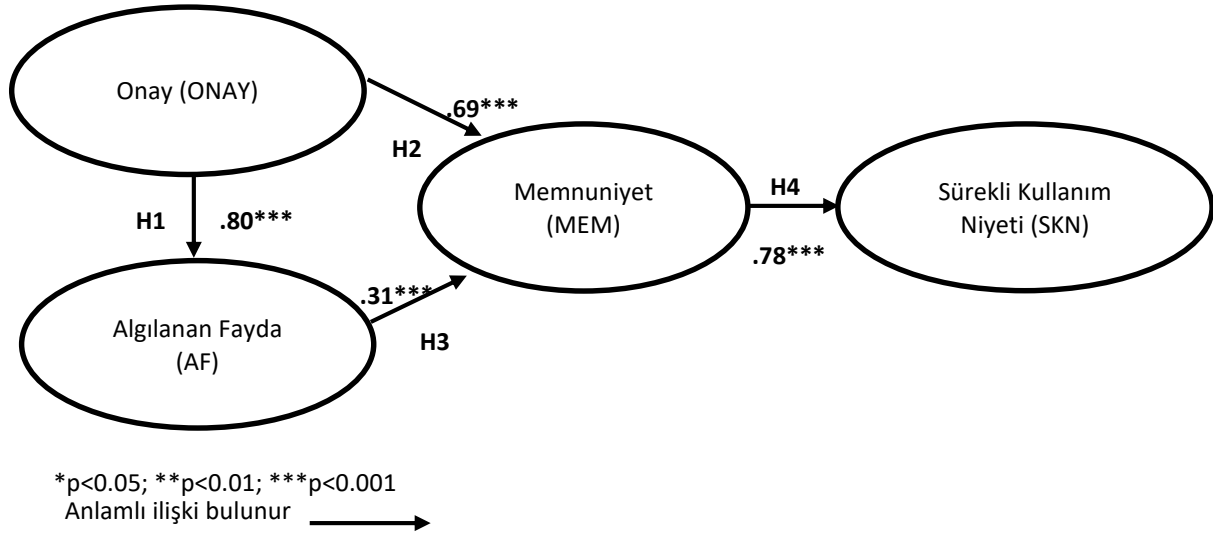
Modelde yer alan faktörler arasındaki ilişkilerin anlamlılığı için “p” değerlerine bakılmıştır. Ayrıca faktörlerin birbirleri arasında oluşan etkilerin güçlerini değerlendirmek için standardize edilmiş yol katsayıları (S.E.Y.K.) değerlerinden faydalanılmıştır. Bu çalışmada yer alan modelin faktörleri arasındaki ilişkilere bakıldığında;

ONAY faktörü ile AF faktörü arasında kritik oran (C.R.) değeri 23.085 olarak hesaplanmıştır. Yani hesaplanan kritik oran (C.R.) değeri, literatürde belirtilen 1.96 değerinden büyüktür. Hesaplanan p değeri ***p<0.001 olduğu için çok yüksek anlamlılık yorumuna sahiptir. Bu yorumlara bakılarak ONAY faktörü ile AF faktörü arasında anlamlı bir ilişki olduğu görülür. Regresyon ağırlığı tahmini (Estimate) .913’tür. Elde edilen tahmin (estimate) değeri yaklaşık .040’lık standart hataya (S.E.) sahiptir. Yani standart hata değeri (S.E.) literatürde kabul gören (%95 güven aralığında 2’den büyük ve -2’den küçük S.E. değerleri kullanılmaz (Arbuckle, 1995)) değerler arasında yer alır. ONAY faktörünün AF faktörüne olan etkisinin gücü yani standardize edilmiş yol katsayısı (S.E.Y.K.) .80’dir. ONAY faktörünün AF faktörü üzerinde olan etkisi büyüktür.

ONAY faktörü ile MEM faktörü arasında kritik oran (C.R.) değeri 16.811 olarak hesaplanmıştır. Yani hesaplanan kritik oran (C.R.) değeri literatürde belirtilen 1.96 değerinden büyüktür. Hesaplanan p değeri ***p<0.001 olduğu için çok yüksek anlamlılık yorumuna sahiptir. Bu yorumlara bakılarak ONAY faktörü ile MEM faktörü arasında anlamlı bir ilişki olduğu görülür. Regresyon ağırlığı tahmini (Estimate) .694’tür. Elde edilen tahmin (estimate) değeri yaklaşık .041’lık standart hataya (S.E.) sahiptir. Yani standart hata değeri (S.E.) literatürde kabul gören değerler arasında yer alır. ONAY faktörünün MEM faktörüne olan etkisinin gücü yani standardize edilmiş yol katsayısı (S.E.Y.K.) .69’dur. ONAY faktörünün MEM faktörü üzerinde olan etkisi büyüktür.

AF faktörü ile MEM faktörü arasında kritik oran (C.R.) değeri 9.816 olarak hesaplanmıştır. Yani hesaplanan kritik oran (C.R.) değeri literatürde belirtilen 1.96 değerinden büyüktür. Hesaplanan p değeri ***p<0.001 olduğu için çok yüksek anlamlılık yorumuna sahiptir. Bu yorumlara bakılarak AF faktörü ile MEM faktörü arasında anlamlı bir ilişki olduğu görülür. Regresyon ağırlığı tahmini (Estimate).273’tür. Elde edilen tahmin (estimate) değeri yaklaşık .028’lik standart hataya (S.E.) sahiptir. Yani standart hata değeri (S.E.) literatürde kabul gören değerler arasında yer alır. AF faktörünün MEM faktörüne olan etkisinin gücü yani standardize edilmiş yol katsayısı (S.E.Y.K.) .313’tür. AF faktörünün MEM faktörü üzerinde olan etkisi büyüktür.

MEM faktörü ile SKN faktörü arasında kritik oran (C.R.) değeri 21.357 olarak hesaplanmıştır. Yani hesaplanan kritik oran (C.R.) değeri literatürde belirtilen 1.96 değerinden büyüktür. Hesaplanan p değeri ***p<0.001 olduğu için çok yüksek anlamlılık yorumuna sahiptir. Bu yorumlara bakılarak MEM ile SKN faktörü arasında anlamlı bir ilişki olduğu görülür. Regresyon ağırlığı tahmini (Estimate) .932’tür. Elde edilen tahmin (estimate) değeri yaklaşık .044’lık standart hataya (S.E.) sahiptir. Yani standart hata değeri (S.E.) literatürde kabul gören değerler arasında yer alır. MEM faktörünün SKN faktörüne olan etkisinin gücü yani standardize edilmiş yol katsayısı (S.E.Y.K.) .78’tir. MEM faktörünün SKN faktörü üzerinde olan etkisi büyüktür. Şekil 2’de yapısal modeldeki faktörlerin standardize edilmiş yol katsayıları (S.E.Y.K.), P değerleri ve ilişki yönlerini gösteren analiz sonuçları yer almaktadır.

Şekil 3. Yapısal Modelin Analiz Sonuçları

Bu araştırmada yapısal modele ait standardize edilmiş yol katsayılarının. 31 (orta etki) ile. 80 (büyük etki) arasında değer aldığı görülmektedir. ONAY faktörü AF ve MEM faktörlerini, AF faktörü MEM faktörünü, MEM faktörü de SKN faktörünü doğrudan etkiler ve bu etkilerin güçleri büyüktür. ONAY faktörü ile AF ve MEM faktörleri arasındaki ilişki, AF faktörü ile MEM faktörü arasındaki ilişki ve MEM faktörü ile SKN faktörü arasındaki ilişkiler anlamlıdır. Yapısal modele ilişkin gerçekleştirilen analiz sonucunda modelin varsaydığı hipotezler onaylanır veya reddedilir. Tablo 9’da araştırmada test edilen hipotezler ve hipotezlere ait sonuçlar yer almaktadır.

Tablo 9. Araştırmada Test Edilen Hipotezler ve Sonuçları

Hipotezler	Yapısal İlişki	Sonuç
H1	ONAY .....► AF	Kabul Edildi
H2	ONAY .....► MEM	Kabul Edildi
H3	AF .....► MEM	Kabul Edildi
H4	MEM .....► SKN	Kabul Edildi

Araştırma sonucunda, tasarlanan araştırma modeline uygun 4 hipotez test edilmiş ve hepsi de kabul edilmiştir.

4. Tartışma ve Sonuç

Teknoloji ve bilimdeki hızlı değişimler dönemin ihtiyaçları doğrultusunda eğitim öğretim etkinliklerinin gelişmesine neden olmaktadır. Eğitim teknolojileri devam eden eğitim öğretimi tasarlama, yürütme ve iyileştirme gibi süreçleri kapsayan etkinliklerin oluşturulmasında önemli bir yere sahiptir. Eğitim teknolojileri konuları incelenirken araştırmacıların üzerinde sıkça durduğu konular çevrimiçi öğrenme ve uzaktan eğitimidir (Şimşek vd., 2007). Günümüzde internet kullanılarak uygulanan uzaktan eğitim, yükseköğretimde değişime uğrayan öğrenci gereksinimlerinin karşılanmasında yaygın olarak tercih edilmektedir (Akdemir ve Koszalka, 2008). Yükseköğretim kurumlarının uzaktan eğitimi uygularken yararlandıkları sistemler “Öğrenim Yönetim Sistemleri-ÖYS” olarak adlandırılır (Akdemir, 2011).

Yükseköğretim Kurulu’nun (YÖK) 2013 yılında verdiği karar neticesinde üniversiteler zorunlu olan ortak dersleri uzaktan eğitim yoluyla verebilmektedirler. Buradaki amaç yaşanan fiziki imkânsızlıklara ve öğretim üyesi eksiklikleri gibi sorunlara bir çözüm sunmaktır. Bu bağlamda Akdeniz Üniversitesi de zorunlu ortak dersler olarak adlandırılan Yabancı Dil I, Türk Dili I, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi I ve

Bilgi Teknolojileri Kullanımı dersleri öğrenim yönetim sistemi aracılığıyla vermektedir. Kullanılan teknoloji altyapısına sahip sistemlere ait araştırmalarda, sistemlerin incelenmesi amacıyla çok fazla kavramın veya modelin ele alındığı görülmektedir. Bu araştırmada bilgi sistemleri beklenti onaylama modelinin faktörleri kullanılarak uzaktan eğitim sürecinde kullanılan ÖYS'ye ait lisans ve ön lisans öğrencilerinin görüşleri incelenerek bazı değerlendirmelerde bulunulmuştur.

Yapısal modele ilişkin gerçekleştirilen analiz işlemleri sonucunda hesaplanan değerlere bakılarak modelin varsaydığı H1 ("Katılımcı öğrencilerin kullandıkları öğrenme yönetim sisteminin (ALMS) kullanımına onay (ONAY) vermeleri, kullanımları sonucunda algıladıkları faydayı (AF) pozitif yönde ve anlamlı olarak etkiler."), H2 ("Katılımcı öğrencilerin kullandıkları öğrenme yönetim sisteminin (ALMS) kullanımına onay (ONAY) vermeleri, kullanımları sonucunda oluşan memnuniyeti (MEM) pozitif yönde ve anlamlı olarak etkiler."), H3 ("Katılımcı öğrencilerin kullandıkları öğrenme yönetim sistemini (ALMS) kullanımları sonucunda algıladıkları fayda (AF), kullanımları sonucunda oluşan memnuniyeti (MEM) pozitif yönde ve anlamlı olarak etkiler.") ve H4 ("Katılımcı öğrencilerin kullandıkları öğrenme yönetim sistemini (ALMS) kullanımları sonucunda oluşan memnuniyet (MEM), sürekli kullanma niyetini (SKN) pozitif yönde ve anlamlı olarak etkiler.") hipotezleri kabul edilmiştir.

Thong vd. (2006) bilgi sistemlerinin sürekli kullanıma devam edilme nedenlerini beklenti onaylama modeli kapsamında ele aldıkları "Benimseme Sonrası İnançların Bilgi Teknolojileri Sürekliliği İçin Beklenti Onay Modeli Üzerindeki Etkileri" adlı araştırmalarında algılanan keyif, algılanan kullanım kolaylığı, onay, algılanan fayda, memnuniyet ve sürekli kullanım niyeti faktörleri üzerinde durmuşlardır. Bu çalışma kapsamında elde edilen sonuçlar ile Thong vd.'nin araştırmalarından elde ettiği sonuçlar benzerlik göstermektedir. Sonuç olarak iki araştırma için de memnuniyet faktörünün sürekli kullanım niyeti faktörünü, algılanan fayda ve onay faktörlerinin memnuniyet faktörünü, onay faktörünün algılanan fayda faktörünü pozitif yönde ve anlamlı olarak etkilediği görülmüştür. Limayem vd. (2007) bilgi sistemlerinin sürekli kullanımına etki eden faktörlere alışkanlık faktörünü ekleyerek üniversite lisans öğrencilerinin "World Wide Web" kullanımlarını incelemişlerdir. Araştırmalarında algılanan fayda, onay, memnuniyet, alışkanlık, kullanım amacı, geçmiş davranış sıklığı ve sürekli kullanım niyeti faktörleri üzerinde durmuşlardır. Araştırma sonucunda onay faktörünün algılanan fayda ve memnuniyet faktörlerini, algılanan fayda faktörünün memnuniyet ve sürekli kullanım niyeti faktörlerini, memnuniyet faktörünün ise sürekli kullanım niyeti faktörünü pozitif yönde ve anlamlı olarak etkilediğini tespit etmişlerdir.

Deng vd. (2010: 60-69) tarafından bilgi teknolojileri ile kullanıcı deneyiminin, kullanıcı memnuniyeti ve teknolojinin sürekli kullanım niyeti üzerindeki etkilerini araştıran bir araştırma modeli geliştirmek ve test etmek amacıyla gerçekleştirdikleri "Kullanıcı Deneyimi, Memnuniyeti ve BT'nin Sürekli Kullanım Amacı" adlı çalışmalarında, onay faktörünün memnuniyeti, memnuniyetin ise sürekli kullanım niyetini pozitif yönde ve anlamlı olarak etkilediğini tespit etmişlerdir. Araştırma kapsamında elde edilen sonuçlar ile Deng vd.'nin araştırmalarından elde ettiği sonuçlar benzerlik göstermektedir. Yani sonuçlar, kullanıcıların onay verdikleri sistemden memnun kaldıklarını ve memnun kaldıkları sistemi sürekli kullanmaya niyetli olduklarını göstermiştir. Baharum ve Jaafar (2015: 17-22) tarafından gerçekleştirilen "Kullanıcı Arayüzü Tasarımı: Bir Beklenti-Onay Teorisi Çalışması" adlı araştırmada test ettikleri yapısal modelde web tabanlı bir arayüze ait sürekli kullanım niyetini ölçmek için beklenti, algılanan fayda, algılanan kullanım kolaylığı, algılanan performans, memnuniyet, arayüz kalitesi, onay ve sürekli kullanım niyeti olmak üzere sekiz faktörlü bir yapı kullanılmıştır. Araştırmanın hipotez testi sonucunda kurulan "Memnuniyet, sürekli kullanım niyetiyle pozitif ve anlamlı bir şekilde bağlantılıdır", "Onayın memnuniyet üzerinde olumlu ve anlamlı bir etkisi vardır." ve "Algılanan fayda, onay ile pozitif ve anlamlı bir ilişkiye sahiptir." hipotezleri kabul edilmiştir. Daş (2019: 74-77) uzaktan eğitimde yaygın olarak tercih edilen elektronik kitapların sürekli kullanım niyetlerini belirlemek amacıyla Atatürk Üniversitesi'nde eğitim gören Açıköğretim Fakültesi öğrencilerinin ÖYS davranışlarını gözlemleyerek

hazırladığı yüksek lisans tezinde teknostres, bireysel mobilite, yenilikçilik, onay, devam etme niyeti, dokunsal uyumsuzluk, algılanan fayda ve memnuniyet faktörleri üzerinde durmuştur. Onay faktörünün algılanan fayda ve memnuniyet faktörlerini, algılanan fayda faktörünün memnuniyet ve sürekli kullanım niyeti faktörlerini pozitif yönde ve anlamlı olarak etkilediğini tespit etmiştir.

Geçmişte yapılan araştırmalar incelendiğinde bir bilgi sisteminin sürekli kullanımına etki eden faktörlerin memnuniyet, onay ve algılanan fayda üzerinde yoğunlaştığı görülmüştür. Bu faktörlerin yanı sıra araştırmalarda beklenti, algılanan kullanım kolaylığı, algılanan performans, ara yüz kalitesi, bilişsel emilim, algılanan faydacı performans, algılanan hedonik performans, algılanan zevk, servis kalitesi, hizmet kapsamlılığı, geçmiş davranışın sıklığı, alışkanlık, kullanım amacı, teknostres, bireysel mobilite, yenilikçilik, dokunsal uyumsuzluk, odak, doyum ve güven gibi pek çok kavram üzerinde durulmuştur. Bu araştırma sonucunda elde edilen sürekli kullanım niyetiyle onay, memnuniyet ve algılanan fayda arasındaki anlamlı ilişkilerin diğer araştırmalarla desteklendiği görülmüştür.

Çalışma, yükseköğretim ölçeğinde Akdeniz Üniversitesi öğrencileri ile sınırlıdır. Eğitim-öğretim kademesinde yer alan diğer öğrenciler ile daha genişletilmiş bir çalışma yapılması, araştırmacılara önerilebilir. Ayrıca çalışma, Akdeniz Üniversitesi dışındaki üniversitelerde, bu üniversitelerin kullandığı ÖYS yazılımları üzerinde de tekrarlanarak, elde edilen sonuçların bu çalışmanın sonuçlarıyla kıyaslanması önerilebilir.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Bu çalışma, Akdeniz Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu'nun 30/11/2020 tarih ve 264 sayılı kararı ile bilimsel araştırma ve yayın etiği kurallarına uygun olarak hazırlanmıştır.

Yazarların Makaleye Olan Katkıları

1. Yazarın makaleye katkısı %60, 2. Yazarın makaleye katkısı %40'tır.

Çıkar Beyanı

Yazar(lar) bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve/veya yayınlanması için herhangi bir mali destek almamıştır. Tüm yazarlar, bu çalışmada tartışılan konu veya materyallerde herhangi bir mali çıkarı veya mali olmayan çıkarı olan herhangi bir kurum veya kuruluşla hiçbir ilişkisi olmadığını onaylar.

Kaynakça

- Ajzen, I. (1991). The theory of planned behavior. *Organizational behavior and human decision processes*, 50(2), 179-211.
- Akdemir, O. & Koszalka, T. A. (2008). Investigating The Relationships Among Instructional Strategies and Learning Styles in Online Environments. *Computers & Education*, 50(4), 1451-1461.
- Akdemir, Ö. (2011). Yükseköğretimimizde Uzaktan Eğitim. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 1(2), 69-71.
- Akpınar, Y. (2003). Öğretmenlerin Yeni Bilgi Teknolojileri Kullanımında Yükseköğretimin Etkisi: İstanbul Okulları Örneği. *The Turkish Online Journal of Educational Technology*, 2(2), 79-96.
- Aksoy, H. H. (2003). Eğitim Kurumlarında Teknoloji Kullanımı ve Etkilerine İlişkin Bir Çözümleme. *Eğitim Bilim Toplum Dergisi*, 1(4), 4-23.
- Alanazi, J. (2013). *E-government continuance from an expectation confirmation theory perspective: survey research on citizen experience* [Unpublished Doctoral Dissertation]. University of Wollongong Faculty of Engineering and Information Sciences School of Information Systems and Technology, Wollongong
- Altıparmak, M., Kurt, İ. D. & Kapıdere, M. (2011). E-Öğrenme ve Uzaktan Eğitimde Açık Kaynak Kodlu Öğrenme Yönetim Sistemleri. *XI. Akademik Bilişim Kongresi*. 2-4 February 2011, İnönü University, Malatya, 319-327.
- Arbuckle, J. L. (1995). *Amos™ 6.0 User's Guide*. Amos Development Corporation, Chicago.
- Aydemir, M. (2018). *Uzaktan Eğitim Program, Ders ve Materyal Tasarımı*. Konya: Eğitim Yayınevi.
- Baharum, A. & Jaafar, A. (2015). User Interface Design: A Study of Expectation-Confirmation Theory. *Proceedings of the 5th International Conference on Computing and Informatics, ICOCI*. 11-13 August 2015, İstanbul, 17-24.
- Baumgartner, H. & Homburg, C. (1996). Applications of structural equation modeling in marketing and consumer research: A review. *International journal of Research in Marketing*, 13(2), 139-161.
- Bentler, P. M. & Bonett, D. G. (1980). Significance tests and goodness of fit in the analysis of covariance structures. *Psychological Bulletin*, 88(3), 588-606.
- Bentler, P. M. (1990). Comparative fit indexes in structural models. *Psychological Bulletin*, 107(2), 238-246.
- Bhattacharjee, A. (2001). Understanding information systems continuance: an expectation-confirmation model. *MIS quarterly*, 25 (3), 351-370.
- Bland, J. M. & Altman, D. G. (1997). Statistics notes: Cronbach's alpha. *Bmj*, 314(7080), 572.
- Bowen, N. K. & Guo, S. (2011). *Structural equation modeling*. Oxford University Press, New York.
- Bozkurt, A. (2013). Açık ve Uzaktan Öğretim: Web 2.0 ve Sosyal Ağların Etkileri. *Akademik Bilişim 2013*. 23-25 January 2013, Akdeniz University, Antalya, 289-694
- Burns, M. (2011). *Distance education for teacher training: Modes, models, and methods*. Washington, DC: Education Development Center Inc.
- Büyüköztürk, Ş. Çakmak, E.K. Akgün, Ö.E. Karadeniz Ş. & Demirel, F. (2019). *Eğitimde Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi.

- Daş, A., (2019). *Etkileşimli Elektronik Kitap Kullanım Sürecinin Bilgi Sistemleri Beklenti Onaylama Modeliyle İncelenmesi*. [Unpublished Master Dissertation]. Van Yüzüncü Yıl University Institute of Educational Sciences, Van.
- Davis, F. D. (1989). Perceived Usefulness, Perceived Ease of Use, and User Acceptance of Information Technology. *MIS Quarterly*, 13(3), 319-340.
- Deng, L., Turner, D. E., Gehling, R. & Prince, B. (2010). User Experience, Satisfaction, and Continual Usage Intention of It. *European Journal of Information Systems*, 19(1), 60-75.
- Dieuzeide, H. (1971). *Educational technology: Sophisticated, adapted and rational technology*. Unesco, (No. 30).
- Doğan, N. & Başokçu, T. O. (2010). İstatistik Tutum Ölçeği İçin Uygulanan Faktör Analizi ve Aşamalı Kümeleme Analizi Sonuçlarının Karşılaştırılması. *Eğitimde ve Psikolojide Ölçme ve Değerlendirme Dergisi*, 1(2), 65-71.
- Erkorkmaz, U., Etikan, İ., Demir, O., Özdamar, K. & Sanisoglu, S. Y. (2013). Confirmatory Factor Analysis and Fit Indices: Review. *Türkiye Klinikleri Journal of Medical Sciences*, 33(1), 210-223.
- Girginer, N. & Özkul, A. E. (2004). Uzaktan Eğitimde Teknoloji Seçimi. *The Turkish Online Journal of Educational Technology*, 3(3), 155-164.
- Gülbahar, Y. (2012). *E-Öğrenme*. Ankara: Pegem Akademi Yayınevi.
- Hızal, A. (1990). Çağdaş Eğitim Teknolojisinden Ne Anlaşılmalıdır?. *Anadolu Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 3(2), 1-17.
- Hu, L. T. & Bentler, P. M. (1999). Cutoff Criteria for Fit Indexes in Covariance Structure Analysis: Conventional Criteria Versus New Alternatives. *Structural Equation Modeling: A Multidisciplinary Journal*, 6(1), 1-55.
- Kaya, Z. (1998), Türkiye Cumhuriyeti'nin 75. Yılında Uzaktan Eğitim Uygulamalarımız, *Milli Eğitim*, 139, 44-48.
- Kiliç, S. (2016). Cronbach's Alpha Reliability Coefficient. *Psychiatry and Behavioral Sciences*, 6(1), 47-48.
- Kolburan Geçer, A. & Deveci Topal, A. (2015). E-Derslere Yönelik Memnuniyet Ölçeğinin Geliştirilmesi: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. *Eğitimde Kuram ve Uygulama*, 11(4), 1272-1287.
- Limayem, M., Hirt, S. G. & Cheung, C. M. (2007). How Habit Limits The Predictive Power Of Intention: The Case Of Information Systems Continuance. *MIS quarterly*, 31(4), 705-737.
- McDonald, R. P. & Ho, M. H. R. (2002). Principles and Practice in Reporting Structural Equation Analyses. *Psychological Methods*, 7(1), 64-82.
- Myung, I. J. (2003). Tutorial on Maximum Likelihood Estimation. *Journal of Mathematical Psychology*, 47(1), 90-100.
- Özbay, Ö. (2015). Dünyada ve Türkiye'de Uzaktan Eğitimin Güncel Durumu. *Uluslararası Eğitim Bilimleri Dergisi*, (5), 376-394.
- Paulsen, M. F. (2002). Online Education Systems: Discussion and Definition of Terms. *NKI Distance Education*, 202, 1-8.
- Rodgers, E. M. (1995). *Diffusion of innovations* (Fourth edition). New York: Free Press.

- Smith, T. D. & McMillan, B. F. (2001). A Primer of Model Fit Indices in Structural Equation Modeling. *Annual Meeting of the Southwest Educational Research Association*.1-3 February 2001, New Orleans, 1-15.
- Spector, J. M., Merrill, M. D., Van Merriënboer, J. & Driscoll, M. P. (2008). *Handbook of research on educational communications and Technology*. New York : Tylor&Francis Group.
- Şimşek, A., Özdamar, N., Becit, G., Kılıçer, K., Akbulut, Y. & Yıldırım, Y. (2008). Türkiye'deki Eğitim Teknolojisi Araştırmalarında Güncel Eğilimler. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (19), 439-458.
- Şimşek, Ö. F. (2007). *Yapısal Eşitlik Modellemesine Giriş: Temel İlkeler ve LISREL Uygulamaları*. Ankara: Ekinoks Yayıncılık.
- Thong, J. Y., Hong, S. J. & Tam, K. Y. (2006). The Effects of Post-Adoption Beliefs on The Expectation-Confirmation Model for Information Technology Continuance. *International Journal of Human-Computer Studies*, 64(9), 799-810.
- Turan, İ., Şimşek, Ü. & Aslan, H. (2015). Eğitim Araştırmalarında Likert Ölçeği ve Likert-Tipi Soruların Kullanımı ve Analizi. *Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 30(1), 186-203.
- Yang, S., Lu, Y. & Chau, P. Y. (2013). Why Do Consumers Adopt Online Channel? an Empirical Investigation of Two Channel Extension Mechanisms. *Decision Support Systems*, 54(2), 858-869.
- Yaşlıoğlu, M. M. (2017). Sosyal Bilimlerde Faktör Analizi ve Geçerlilik: Keşfedici ve Doğrulayıcı Faktör Analizlerinin Kullanılması. *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, 46, 74-85.
- Yılmaz, V. & Varol, S. (2015). Hazır Yazılımlar ile Yapısal Eşitlik Modellemesi: Amos, Eqs, Lisrel. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 44, 28-44.

Legal Transplants: Applying Arms Control Frameworks to Autonomous Weapons

Berkant AKKUŞ¹

Hukuki Nakiller: Silah Kontrol Sistemlerinin Otonom Silahlara Uygulanması

Öz

Silahlı çatışma hukukunu düzenleyen Cenevre Sözleşmeleri ve Ek Protokolleri; yakın gelecekte ordular tarafından aktif olarak kullanılmaya başlanacak olan, modern silah teknolojileri arasında yer alan, otonom silah sistemlerini yorumlamak için yetersiz kalmaktadır. Otonom silah sistemleri için yeni bir düzenleme ihtiyacının varlığı açıktır. Bu makale, uluslararası hukuk açısından henüz bir düzenlemeye tabi olmayan ve global arenada yasaklanması konusunda tartışmaların sürdüğü, otonom silah sistemlerine odaklanarak, hukuki nakiller yöntemiyle mayınlar, yakıcı silahlar ve msket bombaları hakkında daha önce hazırlanan düzenlemeleri inceleyerek, otonom silah sistemleri için bir alternatif olup olamayacaklarını inceleyecektir. Makalede ulaşılan sonuç neticesinde, otonom silah sistemleri için hazırlanması gereken uluslararası insancıl hukuk kılavuzunun içeriği ve hukuki statüsü konusunda öneriler paylaşılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Otonom Silah Sistemleri, Yapay Zeka, Uluslararası İnsancıl Hukuk

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Legal Transplants: Applying Arms Control Frameworks to Autonomous Weapons

Abstract

The Geneva Conventions and Additional Protocols that regulate the law of armed conflict are insufficient to interpret autonomous weapon systems, which are among the modern weapon technologies that will be actively used by armies in the near future. This article focuses on autonomous weapon systems, which are not yet subject to regulation in terms of international law and which are still under debate with regard to prohibition in the global arena, and examines whether they can be an alternative for autonomous weapon systems by examining the regulations previously prepared on landmines, incendiary weapons, and cluster munitions through legal transplants. As a result of the conclusions reached in the article, recommendations will be shared on the content and legal status of the international humanitarian law manuals that should be prepared for autonomous weapon systems.

Keywords: Autonomous Weapon Systems, Artificial Intelligence, International Humanitarian Law

Paper Type: Research Article

1. Introduction

Legal transplants refer to the legislative process whereby a law in one jurisdiction is adopted by another jurisdiction; frequently, such laws must be altered and customised so that they are aligned with the legal framework of the adopting entity. This term was invented by Watson and was originally employed to refer to the transference and adaptation of laws that address areas of similar concern between the legal systems of different nation-states (Watson, 1974). In the case of autonomous weapon systems (AWS), it refers to the search for regulations in extant legislation that control weapons that could be gainfully replicated within a treaty that regulates AWS or a voluntary compliance law of

¹ Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Okan Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, Hukuk Bölümü, berkantakus91@gmail.com, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6652-2512>

armed conflict manual. The United States Department of Defense (US DoD) is a prime example of this type of practice. It endorses “applying rules by analogy”, (The United States Department of Defense, 2016, s. 7) which adopts essentially the same process but on a comparatively informal basis. There are obvious advantages of transplanting laws or following rules by analogy: when regulations are already in place that have a proven record of success in the regulation of weaponry that has elements in common with AWS, they will almost certainly be easier to administrate and, as such, more successfully aid in the regulation of autonomous weaponry (Crotoft, *Autonomous Weapon Systems and the Limits of Analogy*, 2018, s. 83).

Developments in military technology in recent years have led to the emergence of many new weapons, from cyber weapons to autonomous weapon systems, from drones to military human enhancement technology. International humanitarian law is insufficient for this rapid change. Therefore, this article will offer suggestions on how new military technologies should be regulated, with a special focus on autonomous weapon systems. However, this work has only examined the initial stages of a lengthy legal journey that lies ahead, which makes it problematic to select an absolute point of conclusion. The debate on the use of autonomous weapon systems is addressed from many perspectives such as ethics, international responsibility, international human rights law, international security, international humanitarian law, and international criminal law. This article, approaches autonomous weapon systems from the perspective of international humanitarian law and will present the results of the research on the axis of arms control. This article will basically consist of three parts. The first part will try to define autonomous weapon systems. The second part will examine arms control treaties and propose solutions in order to create legal transplants for new technologies. The last part aims to provide a guideline for autonomous weapon systems.

2. Defining Autonomous Weapon Systems

A good deal of the discussion related to the Convention on Certain Conventional Weapons (CCW) (Convention on Conventional Weapons, 2016, s. 3) process and other areas has become cantered on and to an extent fixated with different definitions of autonomous as applied to weaponry. Entities engaged in this debate should make strenuous efforts to create a definition of autonomy in this area that is supported by stringent analysis of legality and other issues. Debates regarding AWS regulation are essentially responsive to the technology available and how they will influence armed conflict in terms of deterrence, operations, and subsequent consequences. There is no possibility of states agreeing on substantive legislation without having an agreement regarding the problem they are addressing. To be specific, the concept of autonomy must be understood in line with the following points:

Autonomy for weapon systems refers essentially to the capability of operation without a human being directly controlling the weapon. Autonomy relates to the control. AWS does not refer to any particular form of weaponry that has a particular influence on targets, such as a blinding laser or mustard gas. Indeed, autonomy has no relation to the actual weapon in question; it simply relates to the control of the weapon (Caron, 2020, s. 175). The technology allowing for autonomy in a weapon system is generally an element of the weapon platform, although it will not necessarily even be attached to the weapon under control. AWS may employ numerous elements (sensors, radar, etc.) of an armed force's battlefield and other resources.

The capability of a weapon system for autonomous operation varies between systems. Certain systems may have highly autonomous capabilities in some areas, e.g. navigation, but be less autonomous in other respects, e.g., target identification; autonomy levels could fluctuate at different operational stages or as circumstances vary (ICRC, 2016). Armed forces have been deploying weapons systems that have a limited capacity to operate autonomously for many years, and there is little debate

regarding their legal status. The critical functions approach brought to the fore by ICRC revealed the crucial questions for those researching AWS generally relate to the capacity to select and engage a target. Autonomy does not imply that a weapon is truly independent or not controlled by humans. Although in certain instances human operators may have limited or zero capacity to modify the operation of an AWS once activation has occurred. The human control element in AWS is essentially part of the software design in the operating system (Chengeta, 2017, s. 852). The software takes the place of human operators, controlling those elements of the weapon system where autonomy is desired. But in future it may also be out of the algorithmic control.

In legal terms, it is not helpful to regard AWS in an anthropomorphic manner. Doing so implies that AWS are not so much weapons as additional combatants. The regulations applying to AWS deployment are identical to those regarding the deployment of other weaponry. The legal difficulties that AWS pose are created by the extent of autonomous capacity how much autonomy the weapon is permitted, how far human operators oversee and intervene with the weaponry, and the situations in which autonomous operation is permitted. However, leaving the decision to kill entirely to machines results in the dehumanisation of armed conflicts that undermines our values and the principle of humanity.

3. Regulating Autonomous Weapon Systems

Proposals for total bans on developing AWS based on international humanitarian law (IHL) cannot be sustained either with reference to IHL as it currently applies to AWS or to the current state of knowledge regarding the systems that are in development as far as they are publicly known. As yet there is no suggestion that AWS, now or in the future, will become essentially indiscriminate, that they impose suffering or injury unnecessarily, or that they will, by their very nature, cause legal violations. Any weapons system has certain limitations in its capacity to comply with the law when selecting and engaging targets (Blake & Imburgia, 2010, s. 159). Nevertheless, if a specific weapon system is not capable of adhering to the law when attacking a target in a specific scenario, it is hard to conceive of generalizing such limitations apart from prohibiting the specific weapon being used in a specific scenario.

In order to ban AWS, there are difficulties of definition that must be dealt with. As different systems are autonomous to different degrees, there is no one class of AWS that has a particular outcome for targets as was the case for blinding laser weaponry that was successfully banned pre-emptively. There are three difficulties with producing a definition of AWS that can successfully classify weaponry as either autonomous or non-autonomous. Some definitions are excessively specific, detailing future weaponry with human-style capacities that have yet to be developed (Ministry of Defence, 2011, s. 206). Other definitions are specifically technical, defining autonomy as a self-management capacity that numerous extant weapon systems already possess and that do not focus on matters of legal significance. Other definitions only address specific aspects of AWS, e.g. learning capacities, (Roff, 2014, s. 212) and these may become obsolete with technological developments, or may exclude the weapon systems requiring regulation due to the other problems.

In fact, banning AWS may not be desirable in terms of humanitarianism. Even those who oppose AWS acknowledge that higher precision levels and weaponry may be beneficial. The concept of benefit refers not only to the military but in terms of humanitarian outcomes (Docherty, *Losing Humanity The Case against Killer Robots*, 2012). Improved target identification, greater control over force levels, and other superior capacities are part of the beneficial outcomes offered by future developments in AWS.

However, there are clear dangers in the pursuit of creating complex new technologies of enormous use to the military. In that, the desire to reap the benefits of the new technology may, without proper regulation, make the creators and/or users of such weaponry behave in undesirable ways. As

demonstrated by the CCW debate, and that amongst the wider public, many people are uncomfortable with the concept of machines being given the authority to decide on the use of lethal force, even if it is effectively simply following human orders (Ülgen, 2020, s. 8). A substantial body of opinion regards developing AWS as undesirable on ethical, moral, legal or other grounds. The mere fact that a risk is perceived to exist might be the foundation upon which a legal regulation could be built: "All existing prohibitions on conventional armaments stem from the conviction that the use of the kinds of conventional weapons described bears the unacceptable risk of violating the most fundamental principles of humanitarian law." (Dekker, 2001, s. 79)

It should be decided to implement specific regulations for developing and deploying AWS, at the same time caution should be used in their application. Regulation should be rooted in clear comprehension of what AWS is and should offer careful measures related to clear and specific risks and should ensure that innovation that could be genuinely beneficial is not stifled. Anderson and Waxman have noted that it can be beneficial to regulate systems as they are invented, and that this is possible. However, regulation must be created as the technology is created, and in future autonomous technology will become more and more commonplace, e.g., with self-driving vehicles, and robots for caring for the elderly or undertaking nursing functions. In much of this technology, machines will be given the capacity to behave in ways that could potentially be lethal. Generally, as an agreement is reached that machines may be superior to humans in undertaking particular tasks (Anderson & Waxman, *Law and Ethics for Autonomous Weapon Systems: Why a Ban Won't Work and How the Laws of War Can*, 2013, s. 3).

As the regulatory process has already commenced in the CCW context, useful guidance may be derived from the examination of the contents of CCW Protocol II. This Protocol has a number of elements that could offer an applicable foundation for AWS regulation.

Firstly, CCW Protocol II refers to the general principles of IHL and stresses that they are equally applicable to the deployment of mines and, if relevant, refers to the particular rules that apply: Article 3 (3) (superfluous injury/unnecessary suffering); articles 3(8)(a), 3(8)(b) and 3(9) (distinction); article 3(8)(c) (proportionality); article 3(10) (precautions); and article 3(11) (warnings).

Secondly, the Protocol recognizes the particular risks caused by the deployment of mines and orders particular ways of addressing said risks. To prevent the inadvertent entry of civilians into areas where mines are present, article 5(2)(a) states that mines have to be "placed within a perimeter-marked area which is monitored by military personnel and protected by fencing or other means, to ensure the effective exclusion of civilians from the area."

Thirdly, the Protocol establishes positive regulations to create the maximum level of protection: in Article 11 every signatory promises to offer technical support and assistance to assist all other signatories in the implementation of the Protocol. This assistance includes providing equipment, expertise, and sharing information.

Fourthly, the Protocol, in its technical annex, offers a wealth of technical information that gives support to primary rule implementation.

It is too soon to specifically define what rules should be included in a similar Protocol for AWS. As yet, states have not come to an agreement on whether AWS-specific regulation is required. It should be agreed that regulation is required, the first order of business will be to define the aims of the regulation (guidance, restriction, or prohibition of deployment or development) and to create a definition of which weapon systems/technology come under regulation prior to formulating a set of substantive rules.

This is a new legal area and, as AWS are still an embryonic technology, it is necessarily in constant flux due to major advances in technology. We know enough to recognize that giving autonomy to lethal weaponry raises problematic questions, but as yet we have insufficient knowledge to provide conclusive answers to said questions. Further research is required into every area of international law and warfare that AWS development will influence. Hopefully, this article offers some guidance as to how questions of IHL and AWS may be answered.

It may be best to end by simply exhorting all actors to continue their close engagement with the developers/potential users of AWS in order to comprehend the problems they pose to the achievement and maintenance of international law, and to create solutions for them. There are three particular regulatory frameworks that may prove profitable in offering broad guidelines for efficacious and practical regulation, those applying to landmines, incendiary weapons, and cluster munitions.

3.1. Landmines

Landmines are regulated by the Ottawa Convention (Mine Ban Treaty)² and the Amended Mines Protocol³. The Ottawa Convention introduced a ban on antipersonnel mines, although a number of the most significant military powers, including China, Russia and the USA, are not signatories. Big military powers in the world have been claiming it is militarily necessary for them to retain such capacity (Capece, 1999, s. 183). The Amended Mines Protocol regulates deployment of landmines and is effectively adhered to by those states that did not sign the Mine Ban Treaty (Bryden, 2013, s. 87). It should be noted that this assessment is not shared by everybody and some non-governmental organizations (NGOs) would dispute this. AWS and landmines are similar in that, post-deployment, they will choose and attack objectives without needing further input from personnel. As an example, anti-tank mines incorporate pressure sensors that allow them to make a basic distinction between a vehicle and a human being on the basis of their weight; for this reason, Article 2 (1) of the Mine Ban Treaty specifically leaves anti-tank mines out of its regulations, though it still includes anti-personnel mines. In fact, the extent to which a weapons system can distinguish between targets is an essential element of its compliance or otherwise with IHL (Lewis, 2015, s. 1309). In addition, the Amended Mines Protocol has certain caveats that acknowledge that fields of operation may impose different requirements and adapts itself to these in terms of regulation. Examples are:

The Protocol does not apply to anti-ship mines deployed on the high seas, given that large concentrations of civilians are not likely to be present (provided the weapons are not placed in commercial shipping lanes), and so naval commanders generally do not have to consider proportionality or distinction problems. In line with the analogy between mines and autonomous weapon systems, autonomous weapon systems can be used in military bases or border control operations in line with the marking and determination of the areas where these weapons will be used. In autonomous weapon systems with mobility and flight capability, sensors can replace humans for the task of monitoring civilians and civilian areas. Of course, the nature of the monitoring should be determined carefully and privacy should not be violated.

The Protocol does not allow landmines to be placed in or around objectives that would usually be employed by civilians; e.g., places of worship, schools or homes. In line with the applicability of this provision to autonomous weapon systems, it can be ensured that these weapons can only be deployed in areas where civilians are not densely populated, such as deep sea, deserts, and space. For instance,

---

² Convention on the Prohibition of the Use, Stockpiling, Production and Transfer of Anti-Personnel Mines and on Their Destruction, 18 September 1997, 2056 UNTS 241, entered into force 1 March 1999.

³ Protocol on Prohibitions or Restrictions on the Use of Mines, Booby-Traps and Other Devices, as amended on 3 May 1996, 2048 UNTS 93, entered into force 3 December 1998.

urban and protected areas can use geofencing in order to create a no-fly zone that prevents autonomous weapon systems from targeting civilian objects and civilians. Alternatively, cultural assets are indicated by the blue shield and the distinctive emblems of the Red Cross and the Red Crescent are recognised worldwide. In this respect sensors of autonomous weapon systems can be designed to detect these distinctive symbols.

The Protocol does not permit target area emplacement, i.e., grouping a number of unique military targets into a single target; this means that a greater level of specificity is demanded in areas that may contain a mixture of civilian and military objectives. Analysing the autonomous weapon systems used as swarms in accordance with this provision reveals that autonomous weapon systems can be used in swarms to destroy many targets in the city (Boogaard, 2015, s. 276). Micro-drones that operate coherently can be part of the swarm. Even if each attack is assessed separately and the damage to civilians and civilian structures is considered proportional, the damage caused by the swarm should be assessed collectively when calculating collateral damage because of combined attacks will cause collateral damage such as fire. Finally, autonomous weapon systems should not decide on proportionality without a human military commander. Because at this stage, the decision requires the evaluation of many strategic and political factors.

The Protocol insists that anti-personnel landmines must be capable of detection so that when clearance is necessary, they can be more easily discovered. Based on this provision, autonomous weapon systems can be designed to use electronic footprint technology during the targeting process. With the electronic footprint technology, which has a structure similar to the black box technology in aircraft, it will be possible to determine who makes the decisions (Sassóli, 2014, s. 338). Thus, clarification can be offered to prevent the problems created by autonomous weapon systems in terms of accountability.

The Protocol demands that anti-personnel mines should have mechanisms for self-destruction or deactivation effectively an automatic limiter. Alternatively, if they do not, that they must only be deployed in a controlled area that is clearly marked and patrolled by military operatives. If this provision is applied to autonomous weapon systems, autonomous systems that can distinguish between civilians and combatants should be considered safe. In this direction, systems that fail to distinguish between civilians and combatants will be considered unsafe and measures will be taken to prevent their use. In addition, it would be appropriate to remove the autonomous weapon system from the area after the attack has occurred. The use of sensors of autonomous weapon systems for intelligence gathering is one option, but the constant presence of aerial military systems in the region could cause psychological disturbance. In this case, psychological harm may be considered a violation of the prohibition of causing unnecessary suffering under international humanitarian law (Cavallaro, Sonnenberg, & Knuckey, 2012).

The Protocol restricts the deployment of mines that can be delivered remotely i.e., via artillery/aircraft, and imposes a requirement for care with these weapons; for example, wherever possible, advanced warnings should be issued to civilians in a targeted area. The obligation of advance warning of attack may be interpreted in line with the kill switch (Farge, 2021). Kill switch is an alternative method for integrating meaningful human control into autonomous weapon systems. Autonomous weapons communicate with the nearest mobile network stations via a sim card embedded in their systems, so that autonomous weapons can be disabled remotely if they are hacked or stolen by non-state armed actors, or if they start disproportionately attacking civilians.

These regulations from the Amended Mines Protocol, have the potential to be transplanted into other regulatory regimes. There are three areas for which the potential is obvious. Firstly, it has been argued by Klein that AWS could be restricted to military emplacements and quite small combat zones

through the use of kill boxes, i.e.: “a geographic area defined by specific three-dimensional coordinates is designated, within which military objectives can be engaged once properly identified and after weapon release authority is given.” (Klein, 2004, s. 7)

The concept of kill boxes was invented by the US Air Force towards the end of the 1980s, and they have been used with success in many operations beginning with Desert Storm; they are extremely effective in effecting the coordination of joint weapons fire, permitting all three divisions of a military force to share attack duties, and engaging the enemy while protecting allies (Mullin, 2008, s. 38). Thus, AWS could be restricted to operating within kill boxes; the Amended Mines Protocol offers suggestions as to how this could be made legally obligatory where applicable.

The second regulation that could be transplanted from the Amended Mines Protocol is one that relates to the way in which anti-tank and anti-personnel mines are treated differently. In the same way, AWS could be distinguished by whether they are intended to attack material or personnel, with the regulations demanding greater control in the case of personnel targeting. Perhaps even being extended, in some situations, to man-in-the-loop requirements should be maintained (Canning, *You’ve Just Been Disarmed. Have a Nice Day!*, 2009, s. 12). The flipside of this would be that AWS operating fully autonomously in a combat zone would be programmed to the attack “either the bow or the arrow, but not the human archer.” (Canning, *Weaponized Unmanned Systems: A Transformational Warfighting Opportunity, Government Roles in Making it Happen*, 2008, s. 23) That is, AWS would only be targeting the military material and not the personnel. Although naturally it is impossible to prevent military personnel, or even civilians, suffering injuries or fatalities as a result of collateral damage.

The final potentially transplantable regulation relates to Articles 57 and 58, AP I. The Amended Mines Protocol is heavily influenced by Article 57 in that it demands “effective advance warning shall be given” for “any emplacement of mines”, or “any delivery or dropping of remotely-delivered mines”, that may impact upon civilians, unless it is impossible to deliver such warnings. Although this stipulation has feasibility caveats, it can be argued that its phrasing refers to the use of mines in many circumstances, and not just in specific kill zones, which are dealt with by another section of the Protocol. That being the case, a force deploying AWS may be obliged to provide a general warning along these lines and, thereby, oblige the enemy to adhere to the provisions of Article 58 (Dinstein, 2016, s. 122). Obligations under this article might include taking additional precautions that will help AWS to discriminate between targets; e.g., through deploying internationally recognized signage and emblems as appropriate. Furthermore, the defending force may have to offer attackers the GPS coordinates of protected locations e.g., schools, hospitals, enabling the attackers to add them to a no-strike database that controls the areas in which AWS may not be deployed.

It is arguable that the distinction between different types of landmines, their deployment, and the safety measures that must be employed during deployment, are a result of aspects of these weapons that are similar to aspects of AWS, i.e., that they can attack an objective without being under direct narrow loop control from a human being. This is why the Amended Mines Protocol emphasises the importance of the decisions taken by commanders, and the deployment of appropriate and graduated safeguards for the protection of civilian populations. In effect, the Amended Mines Protocol deals with issues that are very close to those raised by AWS, and so may offer many potentially transplantable regulations (Lewis, 2015, s. 1309).

3.2. Incendiary Weapons

With regard to incendiary weapons, Protocol III to the CCW may be useful.⁴ This is a small piece of legislation that creates regulations that may be transplantable for a AWS regulating treaty or LOAC manual. One notable provision is that it imposes a total prohibition on airborne incendiary weapons being deployed against military objectives when said objectives are within areas inhabited by civilians, as incendiary weapons have the potential to create firestorms that will harm all humans within the target zone, causing disproportionate civilian casualties. There is also a restriction on land-based deployment of incendiary weapons: When attacking military objectives surrounded by civilians, the military objectives must be clearly distinguishable from civilian concentrations, and every possible safeguard must be deployed to ensure that the incendiary weaponry only damages the military objective, with avoidance or minimisation of damage to collateral entities.⁵

The Incendiary Weapons Protocol effectively acknowledges that due to the swift and unpredictable nature of fires, which are often at the mercy of the wind and other environmental elements, incendiary weapons tend to be indiscriminate post-deployment. The Protocol specifically bans all types of deployment that do not make the distinction between military objectives and civilians or in which unacceptably high civilian casualties occur as collateral damage. The Incendiary Weapons Protocol imposes sensible limitations on employment and deployment of incendiary weapons. These limitations may be applicable to AWS with rudimentary visual recognition capacity, and so these regulations may be transplantable to a AWS regulation treaty or LOAC manual.

3.3. Cluster Munitions

Another treaty worthy of consideration is the Convention on Cluster Munitions (CCM).⁶ This has a number of provisions that could be profitably transplanted (Docherty, Maresca, Reiterer, & Moyes, 2010, s. 245), and is, therefore, worthy of further study. In common with the Mine Ban Treaty, Article 1 of the CCM creates a rigorous and clear regulation, which in its breadth would appear to effectively ban cluster munitions. It is worth noting that Article 2(2)(c) goes on to permit technical developments, which the lead to the sub-paragraph suggests should “avoid indiscriminate area effects and the risks posed by unexploded sub-munitions.” It achieves this by omitting weapons possessing five unique technical elements from any definition of cluster munitions, these elements being those intended to improve accuracy and reliability (Breitegger, 2012, s. 193). Cumulatively, these elements should obviate, or at least adequately mitigate, the chance of sub-munitions causing unacceptable humanitarian suffering, dependent upon the specific circumstances. This subparagraph can be taken as relating to the second preambular clause, where state parties agree that they are: “Determined to put to an end for all time to the suffering and casualties caused by cluster munitions at the time of their use, when they fail to function as intended or when they are abandoned.”

Thus, the joint humanitarian difficulties regarding cluster munitions are defined as “indiscriminate area effects” when deployed, and the “risks posed by unexploded sub-munitions” when they malfunction or are left in situ post-conflict (Docherty, Maresca, Reiterer, & Moyes, 2010, s. 236).

By defining a pair of humanitarian issues that the technical elements later mentioned are supposed to avoid, the lead-in to subparagraph (c) serves two important purposes. It offers “both a justification for the exclusions of weapons that meet the [...] technical criteria and also a potential mechanism for determining if these technical criteria function as intended.” (Docherty, Maresca, Reiterer, & Moyes,

---

⁴ Protocol on Prohibitions or Restrictions on the Use of Incendiary Weapons, 10 October 1980, 1342 UNTS 171, entered into force 2 December 1983 (Protocol III, CCW).

⁵ Article 2(2), Incendiary Weapons Protocol.

⁶ Convention on Cluster Munitions, 30 May 2008, 2688 UNTS 190, entered into force 1 August 2010.

2010, s. 212) In other words, the lead-in establishes a link between things that are banned and the humanitarian reasons for them being banned, which is a notable and novel legal move. Although cluster munitions are not specifically intended to cause humanitarian difficulties, paragraph (2)(c) states that, in order to avoid being banned, sub-munitions must possess specific design features that are intended to militate against such results. As such, the subparagraph in its entirety is concerned with both design and consequences, through the addition of the technical criteria and lead-in.

At the Oslo Process negotiations, the attendees felt it necessary to apply this to sensor-fused weaponry, which was seen as having the potential to offer the desired capabilities to military forces, and did not, at that time, have a record of causing humanitarian difficulties (Breitegger, 2012, s. 195). It could be argued that AWS require the same sort of provision, as they have yet to be deployed but are seen as possible increases of force, and they are still central to the Third Offset Strategy (Kerr & Szilagyi, 2016, s. 365). So we could agree that AWS are legal under international humanitarian law if they fulfil certain mandated technical requirements. However, this legality could be challenged should they be found to cause obvious humanitarian difficulties when deployed; this would appear to be a pragmatic and sensible accommodation, even though it is the reverse of the previous principles of the IHL (Wagner, 2014, s. 1369). Most importantly, it would seem to find a middle ground between the demands of military operations and requirements for humanitarian law (Egeland, 2016, s. 90).

Thus, employing this novel instrument Article 2(2)(c) may mitigate the fear that AWS could, in future, be unleashed into combat zones without adequate controls. At present, experts are not in agreement as to the sophistication and reliability of the algorithmic target construction systems (ATR) that may be introduced in future. Some are of the opinion that such weaponry will never have the capability to make a distinction between combatants and civilians, (Sharkey, 2012, s. 787) while others consider this may be a possibility; (Schmitt & Thurnher, 2013, s. 231) a third group are more pragmatic, seeing the limitations that presently exist as simply a technical challenge that may be overcome by computer scientists and robotic engineers (McFarland, 2016, s. 1314). If we adopt this third way—and we must always remember that it is extremely difficult to predict technological developments— then it would certainly not be the place of lawyers to make decisions regarding what may or may not be technically possible in future, and certainly not to assume that technical limitations cannot be overcome (Grace, Salvatier, Dafoe, Zhang, & Evans, 2018, s. 748). The task of the lawyer is to set out the legal and humanitarian safeguards that must be built into ATR systems and similar offensive weaponry so that they are compliant with IHL; it is then up to the scientists to create systems that fulfil the established criteria. Such a methodology would be particularly applicable to autonomous weapon systems because technology is moving so fast that the CCW diplomatic efforts have completely failed to keep pace with it and, should any treaty regulating AWS come into being, it is perfectly possible that its technical stipulations will already have been superseded and made obsolete. So, if a regulation based on Article 2(2)(c) CCM was created as part of a AWS regulation treaty or LOAC manual, it could do much to clarify this complex question.

In the first place, such regulation could set out the humanitarian problems with AWS that are not effectively designed or that in some other way are unsuitable in terms of meeting regulations. This could include weapons that offer risk of indiscriminate attack, distinction failure and insufficient civilian risk mitigation, as well as other problems. Subsequently, autonomous weapon systems containing design features that obviated or minimised these risks would be presumed to have legal status.

In the second place, such a regulation may incorporate provisions for specific technical requirements. These will chiefly comprise the minimum technical demands in terms of sensors, processing and computer power needed to mitigate specific humanitarian problems. The regulation could go further in setting out particular demands for programs dependent on context; it could

mandate the situations in which the weaponry should automatically shut down; and it could demand that when a weapons system is unsure of the nature of a target that it should alert a human controller who would remotely assume responsibility; this could be achieved by setting the weapon system to do this before the confidence level threshold is reached (Henderson & Backstrom, 2012, s. 492).

Finally, as AWS have never been subject to battlefield deployment, the mandated technical specifications may be regularly matched up with the perceived humanitarian dangers, to make certain that the weaponry will perform as desired. If it does not, the technical specifications could be periodically amended, possibly by presenting evidence-based data to a Review Conference or a Meeting of State Parties should a treaty have been agreed. It can be reasonably argued that between such reviews, state parties would still have a duty to make all reasonable efforts to assess the humanitarian risk from particular AWS by employing on-board sensors. State parties have to cease deployment if it becomes obvious that the weaponry poses an unacceptable level of humanitarian danger.

All these requirements are incorporated into the lead-in and technical specifications in Article 2(2)(c). If these requirements were transplanted into a AWS-regulated framework and suitably adapted, they could be perceived to offer states and weapons manufacturers the appropriate guidance and limits to make sure that autonomous weaponry remained legal and was continually being refined to minimise humanitarian risk. A specific mandate for regular reviews and amendments as necessary would, if fully adhered to, allow signatories to fully exploit cutting-edge technology, continually strengthening humanitarian safeguards without sacrificing military requirements.

There is a risk that these guidelines in isolation could make the situation seem less complex than it really is. As such, four things should be kept in mind. Firstly, it is problematic to verify specific technologies, particularly in terms of analysing, and incorporating safeguards into, software (Gubrud & Altmann, 2013, s. 2). Such amorphous technologies cannot simply be evaluated from an external inspection of weaponry (Crootof, *The Killer Robots Are Here: Legal and Policy Implications*, 2015, s. 1837). However, as inspectors would be focused on the verification of compliance with minimum technical requirements, rather than verifying the presence or otherwise of autonomous capability, inspectors could satisfy their remit through observations of training exercises or other practical demonstrations. It would still be difficult to make these inspections fully satisfactory, as it is simple to change a weapon's capabilities any time by "throwing a software switch" (Gubrud & Altmann, 2013, s. 2); i.e., inspectors would only be able to observe the technical capability of a weapon that the operators wished to let them see.

Secondly, the CCM and the regulations that can be transplanted only contain prohibitions on particular sorts of technology on the basis of their design and/or the humanitarian risks they pose; there is no provision for the legal deployment of any weaponry. This means that any AWS that satisfied the regulations would still come under the aegis of the IHL attack rules; simply because a weapon appears to be legal in general terms, it cannot be assumed that it can be deployed in any circumstances, e.g., areas containing high levels of civilian population (Docherty, Maresca, Reiterer, & Moyes, 2010, s. 167). This is relevant in terms of previous suggestion that states should be obligated to continually monitor the results of AWS deployment and to take steps to mitigate any humanitarian risk that does arise.

Thirdly, if we expect states to monitor their weaponry and take appropriate remedial action to mitigate humanitarian risk, with cluster munitions and landmines there have been considerable problems in this regard. Predictably, given that the regulations have international reach, each state – each with differing priorities and each regarding IHL and arms control in a different light – do not exhibit uniform adherence to the Protocols. The levels at which different states monitor and modify

their weaponry in response to humanitarian risk have not been consistent, (Bryden, 2013, s. 93) and a great deal of the positive pressure on non-compliant states has come from NGOs, like the International Campaign to Ban Landmines (ICBL) and the Cluster Munition Coalition rather than the Protocols themselves. Although it is not impossible to imagine states being able to monitor humanitarian risks entailed by AWS, and refusing to deploy them in areas where the humanitarian risk will be unacceptably high, it may be argued that such a regime could only be effective if NGOs, like the International Committee for Robot Arms Control, will be heavily involved in monitoring and reporting functions.

Finally, we must accept the possibility that all efforts to control autonomous weaponry may eventually come to nothing (Altmann, 2013, s. 137). It is highly likely that once the rubicon of the deployment of autonomous weaponry on the battlefield has been crossed, a new arms race based around AWS will commence (Sparrow, 2009, s. 25). However, we must assume that, in general, the design and usage of AWS, and their adaptation, will comply with IHL. If this does not happen as expected then, considering the usefulness of this weaponry in military terms and its capability to massively increase available force, it would be overoptimistic to assume that AWS would cease to be an element of national military capabilities. This total non-compliance may happen, but as, realistically, there is no great hope of a blanket ban on autonomous weaponry proving workable, regulation similar to Article 2(2)(c), CCM, seems the best approach.

4. The Normative Status and Value of a Treaty Compared with an IHL Manual

Article 38 of the Statute of the International Court of Justice (ICJ) is the starting point for analyzing the sources of international law. Legal academics and international lawyers are actively involved in the interpretation of international law. For this reason, the correct approach would be to examine Article 38 (1) (d) of the Statute of the ICJ with regard to the extent to which legal scholarship contributes to the formation of international law. Judicial decisions and publications of scholars are a tool for determining the rules of law. Therefore, manuals can be considered as subsidiary means for the determination of rules of law under Article 38 (1) (d) of the Statute of the ICJ. In international law, treaties and IHL manuals differ in their normative status. Treaties, whether individual instruments or new Protocols in the Convention on Certain Conventional Weapons (CCW), are acknowledged as binding sources of international law (Shaw, 2017, s. 81). Contrastingly, IHL Manuals represent a “subsidiary means for the determination of rules of law”, (Crawford, 2015, s. 23) so while they are very useful in terms of guidance and interpretation, they are not binding. Due to this simple fact, treaties can be regarded as being more effective in terms of complying with IHL.

It is not possible to envisage artificial intelligence and full autonomy in weapons during the negotiation stages of the Geneva Conventions therefore the basic rules of international humanitarian law are designed to be applied by humans, not machines.⁷ While the relevant provisions of international humanitarian law apply to international armed conflicts however the changing nature of armed conflicts has made it crucial to constitute manuals that can also be applied to non-international armed conflicts or law enforcement operations. However, treaties are frequently not as comprehensive as IHL Manuals, because the parties involved generally want to avoid being bound to specific inflexible legal commitments, particularly in emerging areas. It may be argued that this will make an AWS regulation treaty less effective, as potentially the only agreement that could be reached would be a broad categorization of systems and deployment rules with vague provisions or ones with

---

⁷ Protocol Additional to the Geneva Conventions of 12 August 1949, and Relating to the Protection of Victims of International Armed Conflicts (Protocol I), adopted June 8, 1977, 1125 U.N.T.S. 3, entered into force December 7, 1978, arts. 48 and 51(4-5).

many caveats, such as the Protocol V to the CCW. The only part of Protocol V that contains detail and precision is the non-binding Technical Annex, containing “voluntary best practice.” Additionally, the entire instrument including the Annex is just 14 pages long; IHL Manuals are generally much more detailed, with hundreds of pages of guidelines and specifics; *the AMW Manual* (Program on Humanitarian Policy & Conflict Research at Harvard University, 2009) comprises 56 pages, in comparison to *the Tallinn Manual 2.0* (Schmitt, 2017) that comprises an astonishing 598 pages. Without interested parties applying political pressure to omit specific legal restraints, the manuals may provide better insights and guidance regarding the application of IHL in specific areas, entrusting commanders with the application of regulations as they apply to particular deployments.

Another option might be that one group of states and non-governmental organizations (NGOs) could produce a detailed collection of proposals for a treaty, hoping that other states would ultimately fall in with their proposals. In this way both detail and legally binding obligations could be produced. However, at present the members of the CCW are at loggerheads regarding future progress with AWS, and certain nations do not respond to pressure from NGOs, (Garcia, 2017) and so the prospects of this may be remote. Indeed, going down this route may result in AWS becoming a “Balkanized sector of weapons law”, (Watts, 2016, s. 187) with important users of AWS opting out. This, in fact, was the end of the Ottawa Process: although a comprehensive Mine Ban Treaty was produced, a number of states including South Korea, China, Russia and the US refused either to participate and/or to become signatories, even though they are generally voluntarily compliant with the treaty's requirements (Docherty, *Breaking New Ground: The Convention on Cluster Munitions and the Evolution of International Humanitarian Law*, 2009, s. 945). Naturally, a treaty for the regulation of AWS would not amount to a complete ban on autonomous weaponry; it would provide clarification for the terms of deployment and usage. However, we must look at the context in which treaties are written: when the Ottawa Process commenced, antipersonnel mines were already less militarily useful than they had been in the past, and so many states were more amenable to their being banned. Contrastingly, many states are recognizing the potential effectiveness of AWS in future, and so it is probable that even larger numbers will decline to become signatories to a treaty that circumscribes their future activities, and thus weapons law could become “Balkanized.”

This leads us to return to the conclusion that an expertly compiled IHL Manual for AWS has the greatest potential for effective success by combining specific regulation, flexibility, and detail. These elements would make a Manual have a greater likelihood of being adopted and complied with across a broad range of states deploying AWS.

Thus, we can list the potential benefits of an IHL Manual for AWS as being: Providing authoritative expert interpretation and guidance, particularly with reference to the application of international law to the latest generation of weapon systems, with inputs from all appropriate disciplines. Filling the lacunae in treaty law in relatively quick order, free from the procedural and political complexities of creating a treaty. Having non-binding status, so that it can go into greater detail, providing commanders and legal advisors with a useful expert overview of regulations, principles, and guidance. Being non-binding, it has a greater likelihood of adoption by global military powers, who will be able to enjoy greater flexibility in the application of the regulations, principles and guidelines. All of the above will offer more standardized approaches to the deployment and employment of AWS in terms of compliance with the law, for both NATO and non-NATO forces.

In due course the standardization offered by such a manual may create fresh customary international law regarding autonomous weaponry, particularly if the regulations, principles and guidance of the manual become incorporated into the military documentation of states. The formation of custom in international humanitarian law is a process that takes a certain amount of time, and therefore the formation of international humanitarian law is largely dependent on state practice.

However, states are reluctant to state on highly debated areas of international humanitarian law such as cyber warfare, autonomous weapon systems, space warfare, and military human enhancement. The reason for this reluctance is, of course, the desire to limit themselves less in armed conflicts. Therefore, states generally prefer a wait-and-see approach instead of explaining *opinio juris* on developing areas of IHL (Schmitt & Watts, *The Decline of International Humanitarian Law Opinio Juris and the Law of Cyber Warfare*, 2015, s. 211).

4.1. The Potential Shape of an IHL Manual on AWS

If we are to create a manual that fulfils the aims expressed above, we should now examine the headings it might contain. All such headings would be created with input from many disciplines and experts in international law, human/machine interactions, weaponry design, cognitive science, software engineering, and robotics.

Such a manual would be divided into eight wide-ranging chapters. The first chapter would outline central definitions regarding AWS, e.g., autonomy and the difference between online learning and off-line learning. It would also detail essential IHL definitions, including military advantage, collateral damage, and military objective. A crucial part of such a section would also provide a detailed description of the standards for meaningful human control (MHC) and what it might comprise, to provide references for other sections.

The second chapter would offer a general framework confirming that AWS fall under current IHL and other applicable international law and that they are not *de facto* illegal; however it would also explain that participants in armed conflict do not have limitless freedom to choose their own methods of warfare, and so AWS must comply with the standard legal requirements of legal review (Anderson, Reisner, & Waxman, *Adapting the Law of Armed Conflict to Autonomous Weapon Systems*, 2014, s. 386). This chapter would also offer an explicit affirmation of the fact that the manual restates extant treaty and customary law, operating without prejudicing extant national treaty obligations.

The third chapter would deal with weapons law, restating the regulations regarding the prohibition of weaponry that by nature or design will produce unlawful outcomes. The chapter could also offer guidelines on, or reinforce the prohibition regarding, employing online learning. This chapter could also incorporate regulations and policy guidelines for developing AWS, e.g. issues such as the incorporation of kill switches or self-neutralization mechanisms in such weaponry. It could also detail the minimum sensory requirements/processing capability required for AWS to allow them to make decisions with a reasonable amount of foresight and distinction. Furthermore, this chapter could reaffirm that customary law demands legal review; an outline of the ways in which this will be accomplished could be detailed, e.g. requirements for multidisciplinary review panels.

The fourth chapter would be a *jus ad bellum* chapter discussing scenarios where the choice to deploy force could be influenced by the availability or otherwise of AWS. This would extend the remit of the manual further than IHL matters. However, this is justifiable and appropriate if a weapon system poses a genuine risk to the *ad bellum* framework or threatens to complicate or obfuscate the way it is applied (Schmitt, 2017). Within the context of AWS, the most recognized threat to the *ad bellum* framework is the potential of a “flash war.” (Scharre, 2016) This can happen when opposed armies of AWS on peacetime deployment may come in close proximity to each other and recognize that they are both on high alert when searching for signals of impending aggression. In this situation, AWS from one side could be responsible for misinterpretation of non-aggressive manoeuvring by AWS from the other, which could then trigger a rapid pre-emptive military strike, with a subsequent counter-strike and rapid escalation of hostilities (Grimal & Sundaram, *Combat Drones: Hives, Swarms, and Autonomous Action?*, 2018, s. 117). Should this occur, there could be extreme uncertainty regarding whether the

first offensive action represented unlawful aggression or territorial violations or whether it was a legitimate pre-emptive self-defensive act (Grimal & Sundaram, *Cyber Warfare and Autonomous Self-defence*, 2017, s. 339). The manual could anticipate such issues by offering recommendations for safeguards against such machine-led incidents, e.g., it could detail scenarios where the attack parameters should be tightened, recommend the implementation of shoot second policies, and possibly recommend that some non-classified elements of control algorithms should be shared between states so that their AWS systems are more compatible in peacetime.

The fifth chapter would address law of targeting, i.e., how AWS can be deployed in a way that is compliant with the regulations and principles of distinction, proportionality, and due precautions. In this mooted fifth chapter, the IHL Manual could profitably incorporate these features: Clarification that distinction/proportionality decisions are taken by commanders/weapons operators, not AWS, and that where possible these decisions should be made in advance, when the weapons are deployed or even earlier. An interpretation of the way that IHL can be applied to AWS, detailing the information commanders require and the questions they should usually pose prior to and in the course of deployment. A description of real-world deployment scenarios, from simple to extremely complicated, looking at those elements of MHC standards that must be observed in order to be compliant with IHL norms. A restatement of the central nature of the constant care obligations and their implications for the precautionary principles of IHL, and how this works with AWS. A consideration of those scenarios during armed conflict in which human rights norms become more significant, and so more contemporary human decision-making and control is required, even in some cases demanding the shutdown of the AWS or a remote pilot taking over. It is important that in writing the above consideration should also be given to the ways in which rules may be applied differently depending on whether an armed conflict is international or non-international.

The sixth chapter would be concerned with accountability and responsibility, restating and applying regulations related to international criminal law responsibility for both individuals and commanders; this would encompass the responsibility of software programmers, manufacturers, and designers. This section could also be linked with chapter 5, clarifying what level of technical knowledge the capacity/limitations of a system a commander or weapons operator requires to make them the accountable person under IHL; this could also be extended to non-standard responsible bodies, e.g. procurement teams and legal review panels. This chapter would finally reiterate and detail the application of the generally agreed regulations regarding the responsibility of states in instances where the deployment of AWS has caused unlawful damage, injury, or death, even in instances where the damage could not be predicted or where a malfunction occurred.

The seventh chapter would deal with the law of neutrality, offering a restatement and application of the laws that ensure neutral states' territory remains inviolable in relation to AWS, and also detailing the rights and obligations of a neutral state regarding combatants that deploy AWS.

The final chapter would deal with the law of occupation and the restatement and reapplication of regulations applying to respecting, *inter alia*, protected property and persons within occupied territory, public order and safety, and the safety of the occupying authority. Because human rights norms play a greater part during occupations, this chapter might reiterate the necessity for attack parameters to be tightened, nonlethal operation to be considered, and/or simultaneous human control and/or judgment to be used for deployments in occupied territory. The above suggestions only represent a broad outline; however, they do make it clear that the potential exists to create quite a comprehensive AWS manual.

5. Conclusion

Reviewing the issues more closely, it is clear that this will not be a simple matter; in the past, IHL Manuals like *Tallinn* and *AMW* were created in relatively favourable political environments, whereas an AWS manual would not enjoy this luxury. NGOs are leading a campaign that is gathering support from certain states for the pre-emptive banning of AWS. This would mean that there would be significant political opposition to accepting permissive norms related to AWS in an IHL Manual. Because the stakeholders mentioned are in favour of an outright ban rather than normalizing AWS, this is obviously not the perfect environment for creating a broadly accepted Manual for AWS. Matters are not helped by the International Committee of the Red Cross (ICRC) having failed to commit to a position on AWS, and in fact having put forward concerns about them. This may demonstrate that the organization is reluctant to be a supporter of an AWS Manual, and this contrasts with past endeavours such as the *San Remo Manual* for naval warfare. In that instance, the ICRC was very supportive, which gave the *San Remo Manual* significant credibility due to the fact that the Red Cross is regarded as independent, neutral, and impartial and solely concerned with humanitarian issues. Thus, the apparent doubts about autonomous machines in warfare held by the ICRC may militate against wide acceptance of a Manual for AWS.

However, the ICRC has made no official statement calling for AWS to be banned. The Red Cross has taken an active role in research and in assembling conventions of technical experts on the relationship between humans and machines. These meetings have made a considerable contribution to the discussion regarding human control of weaponry, and they may demonstrate that the Red Cross is willing, albeit cautiously, to have some involvement with the development of a normative framework for the deployment of AWS.

Signed 74 years ago, it is clear that the Geneva Conventions are insufficient to regulate autonomous weapon systems at a time when artificial intelligence has not been discovered and it cannot be foreseen that weapons can destroy targets without human intervention. However, the CCW process in which autonomous weapons are discussed is slowing down due to the resistance of states. At the same time, many states have been investing in artificial intelligence technology and have an ambition to actively use autonomous weapon systems using artificial intelligence in their armies.

Although there is a growing consensus in the international arena that autonomous weapons systems cannot act in accordance with the fundamental principles of international humanitarian law and should be banned, banning them is not a viable solution and therefore limitations need to be imposed.

In order to minimise the negative effects of autonomous weapon systems, a consensus must be reached on the need for meaningful human control over the use of force during the CCW process. Although the CCW framework allows the establishment of rules that are applicable only in armed conflicts. The area of use of autonomous weapon systems includes law enforcement operations and counter-terrorism in addition to armed conflicts. Therefore, it may be advisable to develop a manual on autonomous weapon systems as they have great potential to allow flexibility since treaties are not comprehensive as manuals and in order to avoid political pressures. This article concludes that there may be alternative legal transplants for autonomous weapon systems based on the regulations in international humanitarian law regarding anti-personnel mines, cluster munitions, and incendiary weapons. This article offers a potential pathway in order to constitute an IHL manual on AWS which consists of eight chapters instead of banning AWS.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Bu çalışma için etik kurul onayı gerekli değildir.

Destek Beyanı

Bu çalışmanın finansmanı yoktur.

Çıkar Beyanı

Bu makalede herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

References

- Altmann, J. (2013). Arms Control for Armed Uninhabited Vehicles: An Ethical Issue. *Ethics and Information Technology*, 137.
- Anderson, K., & Waxman, M. (2013). *Law and Ethics for Autonomous Weapon Systems: Why a Ban Won't Work and How the Laws of War Can*. California: Hoover Institution.
- Anderson, K., Reisner, D., & Waxman, M. (2014). Adapting the Law of Armed Conflict to Autonomous Weapon Systems. *International Law Studies*, 386-406.
- Army Technology. (2021, 07 16). *Brimstone Advanced Anti-Armour Missile*.
<https://www.army-technology.com/>:
<https://www.army-technology.com/projects/brimstone/> adresinden alındı
- Asaro, P. (2012). On Banning Autonomous Weapon Systems: Human Rights, Automation, and the Dehumanisation of Lethal Decision-making. *International Review of the Red Cross*, 700.
- Beard, J. (2014). Autonomous Weapons and Human Responsibilities. *Georgetown Journal of International Law*, 617-678.
- Blake, D., & Imburgia, J. (2010). Bloodless Weapons? The Need to Conduct Legal Reviews of Certain Capabilities and the Implications of Defining Them as Weapons. *Air Force Law Review*, 159.
- Boogaard, J. (2015). Proportionality and Autonomous Weapons Systems. *Journal of International Humanitarian Legal Studies*, 247-283.
- Breitegger, A. (2012). *Cluster Munitions and International Law: Disarmament with a Human Face?* London: Routledge.
- Bryden, A. (2013). *International Law, Politics and Inhumane Weapons: The Effectiveness of Global Landmine Regimes*. Oxford: Routledge.
- Campaign to Stop Killer Robots. (2020, 09 25). *Diplomatic Talks Re-Convene*.
<https://www.stopkillerrobots.org/>:
<https://www.stopkillerrobots.org/news/diplomatic2020/> adresinden alındı
- Canning, J. (2008). Weaponized Unmanned Systems: A Transformational Warfighting Opportunity, Government Roles in Making it Happen. *Proceedings of Engineering the Total Ship (ETS)* (s. 23). Falls Church: University of Virginia.
- Canning, J. (2009). You've Just Been Disarmed. Have a Nice Day! *IEEE Technology and Society Magazine*, 12-15.
- Capece, C. (1999). The Ottawa Treaty and its Impact on US Military Policy and Planning. *Brooklyn Journal of International Law*, 183.
- Caron, J. (2020). Defining Semi-Autonomous, Automated and Autonomous Weapon Systems In Order To Understand Their Ethical Challenges. *Digital War*, 173-177.
- Cavallaro, J., Sonnenberg, S., & Knuckey, S. (2012). *Living Under Drones: Death, Injury and Trauma to Civilians from US Drone Practices in Pakistan*. California : International

Human Rights and Conflict Resolution Clinic, Stanford Law School; NYU School of Law, Global Justice Clinic.

- Chengeta, T. (2016). Accountability Gap: Autonomous Weapon Systems and Modes of Responsibility in International Law. *Denver Journal of International Law & Policy*, 1-50.
- Chengeta, T. (2017). Defining the Emerging Notion of Meaningful Human Control in Weapon Systems. *New York University International Law and Politics*, 852.
- Convention on Conventional Weapons. (2016, 06 10). Report of the 2016 Informal Meeting of Experts on Lethal Autonomous Weapons Systems (LAWS). *Report of the 2016 Informal Meeting of Experts on Lethal Autonomous Weapons Systems (LAWS)' (10 June 2016) UN Doc CCW/CONF.V/2*. Geneva, Geneva, Switzerland: UN.
- Convention on Conventional Weapons. (2016). *Report of the 2016 Informal Meeting of Experts on Lethal Autonomous Weapons Systems (LAWS) UN Doc CCW/CONF.V/2*. Geneva: UN.
- Crawford, J. (2015). *Brownlie's Principles of Public International Law*. Oxford : Oxford University Press.
- Crootof, R. (2015). The Killer Robots Are Here: Legal and Policy Implications. *Cardozo Law Review*, 1837.
- Crootof, R. (2018). Autonomous Weapon Systems and the Limits of Analogy. *Harvard National Security Journal*, 51.
- Dekker, G. (2001). *The Law of Arms Control: International Supervision and Enforcement*. Leiden: Martinus Nijhoff.
- Dinstein, Y. (2016). *The Conduct of Hostilities under the Law of International Armed Conflict*. Cambridge : Cambridge University Press.
- Docherty, B. (2009). Breaking New Ground: The Convention on Cluster Munitions and the Evolution of International Humanitarian Law. *Human Rights Quarterly*, 934-963.
- Docherty, B. (2012). *Losing Humanity The Case against Killer Robots*. New York: Human Rights Watch.
- Docherty, B., Maresca, L., Reiterer, M., & Moyes, R. (2010). Article 2: Definition. G. Nystuen, & S. C. Maslen içinde, *The Convention on Cluster Munitions: A Commentary* (s. 245). Oxford: Oxford University Press.
- Egeland, K. (2016). Lethal Autonomous Weapon Systems under International Humanitarian Law. *Nordic Journal of International Law*, 102.
- Farge, E. (2021, 12 17). *U.N. Talks Adjourn without Deal to Regulate Killer Robots*. <https://www.reuters.com/>: <https://www.reuters.com/world/un-talks-adjourn-without-deal-regulate-killer-robots-2021-12-17/> adresinden alındı
- Garcia, D. (2017, 12 13). *Governing Lethal Autonomous Weapon Systems', Ethics & International Affairs*. <https://www.ethicsandinternationalaffairs.org:https://www.ethicsandinternationalaffairs.org/2017/governing-lethal-autonomous-weapon-systems/> adresinden alındı

- Grace, K., Salvatier, J., Dafoe, A., Zhang, B., & Evans, O. (2018). When Will AI Exceed Human Performance? Evidence from AI Experts. *Journal of Artificial Intelligence Research*, 729-754.
- Grimal, F., & Sundaram, J. (2017). Cyber Warfare and Autonomous Self-defence. *Journal on the Use of Force and International Law*, 312-343.
- Grimal, F., & Sundaram, J. (2018). Combat Drones: Hives, Swarms, and Autonomous Action? *Journal of Conflict and Security Law*, 105-135.
- Group of Governmental Experts. (2019). *Report of the 2019 Session of the Group of Governmental Experts on Emerging Technologies in the Area of Lethal Autonomous Weapons Systems UN Doc CCW/GGE.1/2019/3*. Geneva: UN.
- Group of Governmental Experts. (2021). *Draft Report of the 2021 Session of the Group of Governmental Experts on Emerging Technologies in the Area of Lethal Autonomous Weapons Systems UN Doc CCW/GGE.1/2021/CRP.1*. Geneva: UN.
- Gubrud, M., & Altmann, J. (2013). *Compliance Measures for an Autonomous Weapons Convention*. London: ICRC.
- Henckaerts, J. M., & Beck, L. D. (2005). *Customary International Humanitarian Law*. Geneva : International Committee of the Red Cross .
- Henderson, I., & Backstrom, A. (2012). New Capabilities in Warfare: An Overview of Contemporary Technological Developments and the Associated Legal and Engineering Issues in Article 36 Weapons Reviews. *International Review of the Red Cross*, 492.
- Heyns, C. (2013). *Report of the Special Rapporteur on Extrajudicial, Summary or Arbitrary Executions UN General Assembly, A/HRC/23/47 (9 April 2013)*. New York : United Nations.
- Horowitz, M., & Scharre, P. (2015). *An Introduction to Autonomy in Weapon Systems*. Washington: Center for a New American Security.
- Human Rights Watch. (2003). *Off Target: The Conduct of the War and Civilian Casualties in Iraq*. New York: Human Rights Watch.
- ICRC. (2016). *Autonomous Weapon Systems: Implications of Increasing Autonomy in the Critical Functions of Weapons*. Geneva: The International Committee of the Red Cross.
- International Committee for Robot Arms Control. (2010). *Berlin Statement*. Berlin: International Committee for Robot Arms Control .
- International Committee of the Red Cross. (2014). *Report of the ICRC Expert Meeting on Autonomous Weapon Systems: Technical, Military, Legal and Humanitarian Aspects*. Geneva: ICRC.
- Kerr, I., & Szilagyi, K. (2016). Asleep at the Switch? How Lethal Autonomous Robots Become a Force Multiplier of Military Necessity. R. Calo, I. Kerr, & M. Froomkin içinde, *Robot Law* (s. 333-366). Cheltenham: Edward Elgar.

- Klein, J. (2004). The Problematic Nexus: Where Unmanned Combat Air Vehicles and the Law of Armed Conflict Meet. *Air & Space Power Journal*, 7.
- Lewis, J. (2015). Comment: The Case for Regulating Fully Autonomous Weapons. *The Yale Law Journal*, 1309.
- Lieblich, E., & Benvenisti, E. (2014). *The Obligation to Exercise Discretion in Warfare: Why Autonomous Weapon Systems are Unlawful Global Trust Working Paper Series*. Tel Aviv: Tel Aviv University.
- Malik, S. (2018). Autonomous Weapon Systems: The Possibility And Probability Of Accountability. *Wisconsin International Law Journal*, 609-640.
- Margulies, P. (2017). Making Autonomous Weapons Accountable: Command Responsibility for Computer-Guided Lethal Force in Armed Conflicts. J. D. Ohlin içinde, *Research Handbook on Remote Warfare* (s. 405-442). Cheltenham: Edward Elgar Publishing.
- Markowitz, M., & Gresham, J. (2012, 04 26). *Dual-Mode Brimstone Missile Proves Itself in Combat*. <http://www.defensemedianetwork.com:https://www.defensemedianetwork.com/stories/dual-mode-brimstone-missile-proves-itself-in-combat/> adresinden alındı
- McFarland, T. (2016). Factors Shaping the Legal Implications of Increasingly Autonomous Military Systems. *International Review of the Red Cross*, 1314.
- Ministry of Defence. (2011). *The UK Approach to Unmanned Aircraft Systems*. London: Ministry of Defence.
- Mullin, J. (2008). The JFA: Redefining the Kill Box. *Fires Bulletin*, 38.
- Program on Humanitarian Policy & Conflict Research at Harvard University. (2009). *HPCR Manual on International Law Applicable to Air and Missile Warfare*. Massachusetts: Harvard College.
- Roff, H. (2014). The Strategic Robot Problem: Lethal Autonomous Weapons in War. *Journal of Military Ethics*, 212.
- Sassóli, M. (2014). Autonomous Weapons and International Humanitarian Law: Advantages, Open Technical Questions and Legal Issues to be Clarified. *International Law Studies*, 308-340.
- Saxon, D. (2016). Closing the Accountability Gap: Individual Criminal Responsibility and Autonomous Weapon Systems. F. Santoni de Sio, & E. D. Nucci içinde, *Drones and Responsibility Legal, Philosophical and Socio-Technical Perspectives on Remotely Controlled Weapons*. London: Routledge.
- Scharre, P. (2016). *Autonomous Weapons and Operational Risk*. Washington: Center for a New American Security.
- Schmitt, M., & Thurnher, J. (2013). Out Of The Loop: Autonomous Weapon Systems And The Law Of Armed Conflict. *Harvard National Security Journal*, 268.

- Schmitt, . (2017). *Tallinn Manual 2.0 on the International Law Applicable to Cyber Operations*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Schmitt, M. (2013). Autonomous Weapon Systems and International Humanitarian Law: A Reply to the Critics. *Harvard National Security Journal*, 1-138.
- Schmitt, M., & Watts, S. (2015). The Decline of International Humanitarian Law Opinio Juris and the Law of Cyber Warfare. *Texas International Law Journal*, 189-231.
- Sharkey, N. (2012). The Evitability of Autonomous Robotic Warfare. *International Review of the Red Cross*, 791.
- Shaw, M. (2017). *International Law*. Cambridge : Cambridge University Press.
- Sparrow, R. (2009). Predators or Plowshares? Arms Control of Robotic Weapons. *IEEE Technology and Society Magazine*, 25.
- The United States Department of Defense. (2016). *The Department of Defense Law of War Manual*. Virginia: The Department of Defense.
- U.S. Department of Defense. (2012). *Directive No. 3000.09, Autonomy in Weapons Systems*. Virginia: U.S. Department of Defense.
- UK Ministry of Defence. (2022). *Ambitious, Safe, Responsible: Our Approach to the Delivery of AI-enabled Capability in Defence*. London: UK Ministry of Defence.
- United Nations Office at Geneva. (2014, 07 22). *CCW Meeting of Experts on Lethal Autonomous Weapons Systems*. <http://www.unog.ch>: <https://www.un.org/disarmament/the-convention-on-certain-conventional-weapons/background-on-laws-in-the-ccw/> adresinden alındı
- Ülgen, Ö. (2020). Human Dignity in an Age of Autonomous Weapons: Are We in Danger of Losing an Elementary Consideration of Humanity? *Baltic Yearbook of International Law* (s. 8). Leiden: Brill.
- Wagner, M. (2014). The Dehumanization of International Humanitarian Law: Legal, Ethical, and Political Implications of Autonomous Weapons Systems. *Vanderbilt Journal of Transnational Law*, 1371.
- Watson, A. (1974). *Legal Transplants: An Approach to Comparative Law*. Charlottesville: University of Virginia Press.
- Watts, S. (2016). Autonomous Weapons: Regulation Tolerant or Regulation Resistant? *Temple International & Comparative Law Journal*, 187.

Paris İklim Anlaşmasına İlişkin İnternete Yansıyan Ulusal Haberlerin İçeriklerinin Değerlendirilmesi¹

İsmail ERGÜN², Sezer AKSOY³

Paris İklim Anlaşmasına İlişkin İnternete Yansıyan Ulusal Haberlerin İçeriklerinin Değerlendirilmesi

Evaluation of the Content of National News About the Paris Climate Agreement Reflected on the Internet

Öz

Küresel ölçekte önemi giderek artan, gelişmişlik düzeyi ne olursa olsun tüm Dünya ülkelerini etkileyen ve insanoğlunun geleceğini belirleyecek iklim değişikliği ile mücadele konusu gezegenimiz için oldukça kritik bir noktadadır. 5 Ekim 2016 tarihinde, küresel sera gazı emisyonlarının %55'ini açığa çıkaran en az 55 ülkenin onaylanması koşulunun hayata geçirilmesiyle 4 Kasım 2016 tarihinde yürürlüğe giren Paris Anlaşması bir mihenk taşı olmuştur. Paris İklim Anlaşması'nın Türkiye açısından sürdürülebilirliği, ulusal politikaların iletişim kanalları yoluyla desteklenmesi ile olanaklı kılınabilir. Bu bağlamda, 2021 yılı Kasım ayı itibarıyla Türkiye'nin en çok ziyaret edilen haber siteleri arasında yer alan www.hurriyet.com.tr, sozcu.com.tr ve sabah.com.tr tarafından yayınlanan ve içeriğinde 'Paris Anlaşması' ve 'Paris İklim Anlaşması' geçen haberler değerlendirmeye alınarak analiz edilmiştir.

Abstract

The issue of combating climate change, which will determine the future of humanity, is becoming increasingly important on a global scale, affects all countries in the world regardless of their level of development, and is at a critical point for our planet. The Paris Agreement, which entered into force on November 4, 2016, was a cornerstone, subject to ratification by at least 55 countries accounting for 55% of global greenhouse gas emissions on October 5, 2016. The sustainability of the Paris Climate Agreement for Turkey can be enabled by supporting national policies through communication channels. In this context, www.hurriyet.com.tr, sozcu.com.tr, and Sabah.com.tr, which are among the most visited news sites in Turkey, have published the terms "Paris Agreement" and "Paris Accord" in their contents from November 2021.

Anahtar Kelimeler: Paris İklim Anlaşması, İklim Okuryazarlığı, İklim ve Medya, Dijital Gazetecilik

Keywords: Paris Climate Agreement, Climate Literacy, Climate and Media, Digital Journalism

Makale Türü: Araştırma

Paper Type: Research

1. Giriş

Küresel ısınmaya bağlı olarak ortaya çıkan iklim değişikliği sorunu, 20. yüzyılın ikinci yarısıyla beraber küresel farkındalığı artmaya devam eden bir konu haline gelmiştir. Dünya nüfusunda yaşanan hızlı artışla beraber, artan tüketim ihtiyacının karşılanması için endüstriyel üretim faaliyetlerinde de aynı

¹ Bu çalışma 05-06 Aralık 2022 tarihinde Ege Üniversitesi İletişim Fakültesi Gazetecilik Bölümü tarafından düzenlenen "Medya ve Kültür Uluslararası Sempozyumu"nda sunulan "Paris İklim Anlaşmasına İlişkin İnternete Yansıyan Ulusal Haberlerin İçeriklerinin Değerlendirilmesi" başlıklı bildirden türetilmiştir.

² Dr., Elektrik Üretim A.Ş. Genel Müdürlüğü, ismail.ergun@euas.gov.tr, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5248-974X>

³ Doktora Öğrencisi, Elektrik Üretim A.Ş. Genel Müdürlüğü, s.aksoy@anadolu.edu.tr, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2187-2882>

ölçüde artış gerçekleşmiştir. Fosil kaynakların tüketiminin artması, çevresel bozulmayı arttırmakta; bu durum sera gazlarının atmosfer üzerine olumsuz etkilerinin artması, temiz su kaynaklarının azalması ve kirlenmesi, küresel ısınmaya bağlı olarak yaşanan doğal afetler ve orman alanlarının kaybına neden olmaktadır. Kalkınmanın yalnızca ekonomik değil, aynı zamanda toplumsal ve çevresel koşulları da ele alarak hayata geçirilmesi gerekliliğinden hareketle ortaya konulması hususu, belirgin hale gelmiştir. Bu bağlamda çevrenin sürdürülebilirliği, çevresel sorunların yerel veya ulusal düzeyde ele almak yerine ulusüstü bir anlayışla üretilecek politikaların hayata geçirilmesine ve küresel ölçekte benimsenmesine bağlıdır.

Çevresel sorunların bütüncül bir şekilde ele alındığı ilk zirve 1972 yılında Birleşmiş Milletler nezdinde gerçekleştirilen Stokholm Konferansı'dır. Konferans, insanoğlunun hem çevresini biçimlendirdiği hem de çevresi tarafından biçimlendiğini ifade etmiştir. İnsan çevresinin korunması ve kalkınmasının dünyanın her yerindeki insanların refahını ve gelişimini etkileyen en önemli konu olduğuna vurgulayan Konferans, nüfus artışına bağlı olarak çevre sorunlarının arttığına işaret ederek, doğal kaynakların bugünün insanların ve gelecek kuşakların ihtiyaçlarını gözeterek korunması gerektiğini ifade etmiştir (BM, 1972). Stokholm Konferansı'nın 10. yılında Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından kabul edilen Dünya Doğa Şartı (1982) ile sosyal ve ekonomik kalkınmanın doğal sistemler dikkate alınmadan hayata geçirilemeyeceği düşünüldüğünde, kalkınmanın salt ekonomik değil, aynı zamanda çevresel koşullara yönelik bir model içerisinde oluşturulması gerektiği ifade edilmiştir (BM, 1982). Birleşmiş Milletler bünyesinde, Norveç Başbakanı Gro Harlem Brundtland'ın başkanlığında oluşturulan Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu, 1987 yılında yayımlanan Ortak Geleceğimiz isimli rapor ile kalkınmanın, çevresel konular göz ardı edilerek gerçekleştirilemeyeceğini ifade etmektedir (BM, 1987).

Stokholm Konferansı'nın ardından sürdürülebilir kalkınma fikrini uygulanabilir kılmak için Haziran 1992'de geniş katılımlı bir konferans gerçekleştirilmiştir. Konferans kapsamında imzaya açılan Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi (BMİDÇS), küresel ısınma kaynaklı iklim sorunları ile mücadele için atılmış olan en önemli adım durumdadır. Bu bağlamda, sanayileşmiş ülkeler ve ekonomiler tarafından taahhüt edilen ve üzerinde mutabık kalınan bireysel hedeflere uygun olarak sera gazı emisyonlarının sınırlandırılması ve azaltılması hedeflenmiştir (BM, "Kyoto Protocol to the United Nations Framework Convention on Climate Change", 1997). Kyoto dönemi olarak adlandırılan 1997-2012 yılları arasında temel olarak, karbon emisyon oranlarının yüksekliği nedeniyle, ileri düzeyde sanayileşmiş olan ülkeler hedef alınmıştır. BMİDÇS Kyoto'da imzalandığında, başlangıç olarak ABD için sıfır emisyon indirimi belirlenmiştir. Bu oran Avrupa Birliği (AB) için %15, Japonya için %5 olarak öngörülmüştür. 2010 yılı sonuna gelindiğinde, küresel ısınmaya neden olan emisyon oranlarında ABD için %7, AB için %8 ve Japonya için %6 oranında azaltım gerçekleşmiştir (Uno, 2002:4). Kyoto Protokolü, iklim değişikliği alanında toprak kullanımı, toprak kullanımı değişimi ve ormancılık sektörünün çok daha detaylı bir şekilde ele alınması dahil olmak üzere bir dizi yeni kavramı ortaya çıkarmış veya mevcut politikaları daha belirgin bir hale getirmiştir (Klein vd., 2017). Kyoto ile sera gazı emisyonlarını azaltma konusunda beklenen sonucun elde edilememesi, ülkeler arasında yaşanan derin görüş ayrılıkları, iklim değişikliği konusunda yeni bir konsensüsün sağlanmasını gerekli kılmıştır. Bu amaçla yerelden küresele, ekonomik, sosyal ve siyasal karar alma mekanizmalarını ilgilendiren daha kapsamlı bir çalışma hayata geçirilmiştir.

2. Paris İklim Anlaşması

2015 yılında Paris'te düzenlenen İklim Değişikliği Konferansı, karmaşık bir jeopolitik ve uluslararası ilişkiler ağı içerisinde sürdürülen müzakereler ile gerçekleştirilmiştir. Müzakereler sonucunda uzlaşılan Paris İklim Değişikliği anlaşması, iklim değişikliği konusunda yasal bağlayıcılığa sahip uluslararası bir anlaşma niteliği kazanmıştır. 4 Kasım 2016'da yürürlüğe giren Paris İklim Anlaşması'nın uzun dönemli amacı, küresel ısınmanın endüstriyelleşme öncesi döneme göre 2 °C, tercihen 1,5 °C'nin altında

tutabilmek olarak ifade edilebilir. Bu hedefin hayata geçirilebilmesinde, yüzyılın ortasına kadar ülkelerin iklim nötr olabilmeleri için en kısa zamanda sera gazı emisyon oranında küresel zirveye varmaları amaçlanmaktadır (BM, The Paris Agreement, 2015).

Avrupa Birliği, ilk iklim nötr kıta olma hedefiyle ekonomik ve ekolojik bir büyüme stratejisi planlamıştır. 2019 yılı Aralık ayında ilan edilen "European Green Deal" Avrupa Yeşil Mutabakatı (AYM) adındaki plan kapsamında, 2050 yılına kadar net sera gazı emisyonlarını sıfıra indirildiği sürdürülebilir bir toplumsal ve ekonomik model tanımlanmıştır. Sera gazı emisyon oranlarını, 1990 yılı seviyesine kıyasla, 2030 yılına kadar %55 oranında azaltmayı hedefleyen (Avrupa Komisyonu, 2019) bir politikalar bütünü olan AYM, dünyanın en büyük enerji tedarikçilerinden birisi olan Rusya'ya yönelik yaptırımlar ve Rus gazının Avrupa'ya sevkini kısıtlanması ile süreç içerisinde birtakım güncellemeler ile karşı karşıya kalmıştır. REPowerEU başlığı ile ifade edilen güncelleştirmeler ile AB, enerji tasarrufu sağlamayı, temiz enerji üretmeyi ve enerji kaynaklarını çeşitlendirmeyi öncelleyen bir politika sürecine geçmiştir. 2030 yılına kadar yenilenebilir enerji kaynaklarının enerji üretimindeki payını %40'tan %45'e çeken Birlik, fosil kaynaklara olan bağımlılığını azaltmak için yeşil hidrojen teknolojisine yatırım yapılmasını planlamıştır (Avrupa Komisyonu, 2022).

Avrupa Yeşil Mutabakatı (AYM) döngüsel bir ekonomi modelini hayata geçirmeyi hedeflemektedir. Gerek iklim nötr aşamasına geçilmesi gerekse döngüsel bir ekonomik yapının hayata geçirilebilmesi için, Avrupa Birliği'nin temel politika alanlarında köklü değişikliklere ihtiyaç duyulmaktadır. AYM kapsamında; çimento, demir-çelik, gübre ve kimya gibi enerji-yoğun sektörlerde karbon kökenli enerjiye olan ihtiyacın, yapısal bir dönüşümle azaltılması gerekmektedir. Sıfır emisyonlu araç üretimlerinin desteklenmesi, biyoçeşitliliğin korunması ve sürdürülebilir bir tarım politikasının hayata geçirilmesini öncelleyen AYM, sektörel dönüşüm süreçleri için gerekli olan finansman ihtiyacının da sürdürülebilir olmasını gerekli kılmaktadır. Dönüşümün mottosu haline gelen "kimseyi arkada bırakma" ifadesi ile hayat bulan Adil Geçiş Mekanizması, yaşanacak dönüşümün sosyo-ekonomik etkilerini azaltmak için, geçişten en çok etkilenecek olan bölgelere 2021-2027 dönemi içerisinde 55 milyar EURO tutarında bir desteklemeyi içermektedir (Avrupa Komisyonu, 2021).

3. Türkiye'de İklim Değişikliği ve İklim Hedefleri

Avrupa Birliği'ne uyum kapsamında yasal düzenlemeleri hayata geçiren Türkiye, temel olarak, iklim değişikliği konusundaki görüşmelerde OECD ülkesi olmakla beraber, çevrenin tahrip edilmesindeki tarihi payının kişi başı karbondioksit emisyon oranının OECD'de yer alan diğer ülkelere göre daha az olduğunu belirterek gelişmekte olan ülke statüsünde yer aldığını uluslararası platformlarda ifade etmiştir (Karakaya ve Sofuğlu, 2015). 2010 yılında yayınlanan İklim Değişikliği Stratejisi'nin ardından 2012 yılında yayınlanan ve 2011-2023 yıllarını kapsayan İklim Değişikliği Eylem Planı ile iklim değişikliği ile mücadele için başta enerji sektörü olmak üzere, bina, sanayi, ulaştırma, tarım, atık yönetimi, arazi kullanımı ve ormancılık gibi alanlarda enerji yoğunluğunun düşürülerek temiz enerji ve temiz kömür kullanımı gibi temel amaçlar belirlenmiştir (Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, "İklim Değişikliği Eylem Planı", 2011).

6 Ekim 2021'de Türkiye Büyük Millet Meclisi, Paris İklim Anlaşması'nın onaylanmasını uygun bulmuş, Anlaşma 7 Ekim 2021'de Cumhurbaşkanlığı tarafından onaylanmıştır. Türkiye 2053 yılını net sıfır emisyon hedefi olarak belirlemiş; Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nın ismini Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı olarak düzenleyerek, iklim değişikliği konusuna kamu perspektifinden bakışın değişimine yönelik güçlü işaretler vermiştir. 21-25 Şubat 2022'de gerçekleştirilen İklim Şurası ile iklim değişikliğiyle mücadelede konunun tüm tarafları ile istişareler yapılarak, İklim Kanunu'nun hukuki zemini geliştirilmeye çalışılmıştır. (Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, "İklim Şurası", 2022).

4. Dijital Çağda Kitle İletişim Araçları

Günümüzde kitle iletişim aracı olarak basılı gazetenin önemi, internet ve sosyal medya platformlarının kullanım alışkanlıkları ve sıklığı ile dönüşüm geçirmiştir. Özellikle dijital çağın ve dijitalleşmenin bireylerin sosyal hayatındaki birçok alanı etkilemesi ve internet kullanımının yaygınlaşmasıyla yüzyıllardır geleneksel medya aracı olarak görülen gazeteler de “internet gazeteciliği”ne geçmeye başlayarak varlıklarını dijital ortamlarda sürdürmeye devam etmektedir. Haber paylaşımları ve bu haberlerin sosyal medya platformlarında referans verilerek hızla yayılması ulusal gazetelerin bu alanda çalışmalarını hızlandırmıştır. Günümüzde internet gazeteciliği artık bir seçenek olmaktan çıkarak zorunlu bir kullanım haline dönüşmüştür. Klasikleşmiş basım ve dağıtım maliyetleri bir yana, zamansal ve ulaşılabilirlik kısıtlamalarını da aşan internet gazeteciliği kullanıcılarına büyük bir kolaylık sağlamaktadır. İnternet gazeteleri ilk olarak ABD’de ortaya çıkmıştır. 1995 yılında The Washington Post, New York Times, Daily Mirror ve Herald Tribune’in de aralarında bulunduğu önemli gazeteler baskıya hazır sayfalarını çevrimiçi olarak okuyucularına aktarmak amacıyla; Yeni Yüzyıl Yayım A.Ş. adıyla bir şirket kurmuştur (Çalışır, 2019). Ülkemize odaklandığımızda internet gazeteciliğinin ilk olarak 1995 yılında Aktüel Dergisi ile başladığını ve aynı yıl içinde Lemana Dergisi’nin de içeriğini dijital dünyaya taşıdığı görülmektedir (Toruk, 2008: 294).

5. İnternet Gazeteciliği

İnternet gazeteciliği, internet aracılığıyla haber içeriği üretme, yayınlama ve yayma pratiğini ifade eder (Domingo, Martín-Barbero ve Neveu, 2008). Dijital teknolojilerin hızla gelişmesiyle birlikte internet, haber dağıtımı için merkezi bir platform haline gelmiştir, bununla birlikte yazılı ve görsel medya gibi geleneksel gazetecilik biçimlerine meydan okumaktadır (Singer, 2017). İnternet haberciliği, geleneksel haberciliğe göre farklı özelliklere sahiptir. Örneğin, izleyiciler için daha etkileşimli ve katılımcı bir deneyim sunarak, haberler hakkında yorum yapmalarına ve fikirlerini paylaşmalarına olanak tanır. Ayrıca, internet haberciliği küresel bir erişime sahiptir. Bu sayede gazetecilerin dünyanın dört bir yanından olaylar ve sorunlar hakkında haber yapmasına ve geleneksel gazeteciliğe göre daha geniş bir kitleye ulaşmasına olanak tanır. Bununla birlikte internet tarayıcılarının sayfa çeviri gibi özellikleriyle de bu haberlerin hemen her dilde okunması, erişimin ve etkileşimin hızını ve büyüklüğünü önemli miktarda arttırmaktadır.

Bu avantajlara rağmen internet gazeteciliği, güvenilirlik ve itimat sorunu gibi zorluklarla da karşı karşıyadır. Dijital çağda, herkes çevrimiçi haber içeriği üretebilir ve yayınlatabilir, bu da bazen yanlış bilgilerin veya sahte haberlerin yayılmasına neden olabilir.

Çevrimiçi gazetelerin geleceği, teknolojideki ilerlemeler, tüketici davranışlarındaki değişiklikler ve haber kuruluşlarının gelişen iş modeli dâhil olmak üzere birkaç temel faktör tarafından şekillendirilecektir. Devam etmesi muhtemel bir eğilim, önce mobil haber tüketimine geçiştir (Anderson, 2008). Akıllı telefonların ve tabletlerin popülaritesinin artmasıyla, giderek daha fazla insan hareket halindeyken haber içeriğine erişmekte ve çevrimiçi gazetelerin mobil cihazlar için optimize edilmiş içerik üreterek bu değişime uyum sağlaması gerekmektedir. 2023 yılına geldiğimizde bu trendin gerçekleştiğini, sektör fark etmeksizin dijital dünya için üretilen tüm içeriklerin mobil versiyonlarına öncelik verildiğini ve akıllı telefonlarda tüketmeye uygun olduğunu söylemek mümkündür. Ortaya çıkması muhtemel bir diğer eğilim ise, kullanıcılar için haber deneyimini iyileştirmek için yapay zekâ ve makine öğreniminin kullanılmasıdır (Wu, 2014). Örneğin, yapay zekâ (Artificial Intelligence, AI) algoritmaları, haber içeriğini kullanıcının ilgi alanlarına ve okuma alışkanlıklarına göre kişiselleştirmek, haber hikâyelerini gerçek zamanlı olarak otomatik olarak belirlemek ve doğrulamak için kullanılmaya başlanmıştır. Bu durum gazetelerin web sitelerinden ziyade sosyal medya platformlarındaki hesaplarının etkileşimini etkilemektedir.

Son olarak, birçok haber kuruluşunun geleneksel reklamcılığın ötesinde yeni gelir akışları aramasıyla çevrimiçi gazetelerin iş modelleri de gelişmeye devam etmektedir (Zillmann & Brosius, 2000). Örneğin, tüm dünyada bazı çevrimiçi gazeteler, kullanıcıların “Premium” içeriğe erişmek için ücret ödediği abonelik modellerini veya markaların ürün veya hizmetlerinin haberlerde yer alması için ödeme yaptığı sponsorlu içeriği denemektedir. ABD’de yayın yapan ve tüm dünyada takipçisi olan New York Times ve Los Angeles Times gibi gazetelerin web siteleri bu sponsorlu içeriği zorunlu tutarken, bir diğer uluslararası gazete olan The Guardian içeriklere erişimi ücretsiz sağlamaya devam etmektedir. Türkiye’de de bazı gazeteler içeriklerin ücretsiz erişimine karşın arşiv ve arama özelliklerinde sponsorlu takipçi özelliğini kullanmaktadır.

Sonuç olarak, çevrimiçi gazeteler her geçen gün basılı yayının önüne geçmekte, haberleri tüketme ve anlama biçimimizi şekillendirmede giderek daha da önemli bir rol oynamaktadır.

6. Medya ve İklim Değişikliği

İklim değişikliği ve bu çerçevede gerçekleşen uluslararası toplantılar, anlaşmalar ve her türlü girişim de tüm dünyada gerek basılı yayın gerekse dijital platformlarda kendine yer bulmaktadır. Ulusal ve yerel sınırlarının ötesindeki özelliklerinden dolayı iklim değişikliği gibi uluslararası öneme sahip konuların ve sorunların küresel bir medya söylemi oluşturma potansiyelleri vardır (Beck, 2010). Farklı coğrafyalarda bulunan ve ekonomisi, kültürel yapısı ve politikalarından dolayı bu konuya bakış açısı farklı olan ülkelerde medyanın iklim değişikliğine yer verme biçimlerine dair yapılan araştırmalarda elde edilen bulgulara göre ülkelerin iklim değişikliği sorununa yaklaşımlarının ve politikalarının tartışıldığı gözlenmiştir (Caillaud, Kalampalikis, Flick, 2011). Bu kapsamda, Amerika Birleşik Devletleri baz alındığında, medyanın iklim değişikliğine çelişkili, şüpheli ve inkârla yaklaşan haber ve yorumlara diğer ülkelerin medyalarına göre daha fazla yer verdiği görülmektedir (Boykoff, 2007). Bu duruma paralel olarak Avrupa ülkelerinin medya yayın organlarında da küresel iklim değişikliği politikalarının gündeme gelmesinde ve yorumlanmasında farklılıklar olduğu gözlemlenmiştir (Caillaud, Kalampalikis, Flick, 2011).

Küresel iklim değişikliği ile ilgili haberlerin, gelişmelerin, bu konuyu kapsayan yan dalların ve potansiyel tüm gelişmelerin gelişmişlik düzeyi fark etmeksizin dünya çapında tüm ülkelerde gündem olmaya başlaması ve yerelleşmesi dünyanın geleceği açısından oldukça kritik bir öneme sahiptir. Ulusal medya organları tarafından farklı siyasi ve kültürel bağlamlarda uluslararası iklim değişikliği literatürünün farklı açılarından dile getirilmesi ve gündemleştirilmesi, bu alanda yapılacak çalışmalara büyük fayda sağlayacaktır. Şen (2013) ve Üzelgün’e (2015) göre, Türkiye’de medyada yer alan iklim değişikliği haberlerinin ne oranda, nasıl yer aldığı ve bunun tarihsel olarak nasıl değişiklik gösterdiğini inceleyen çalışmalar beklenen düzeyde olmasa da konunun kitlesele medya gündemine 2006-2007 yıllarında ve daha çok bu yıllarda gündem olan kuraklık ile ilişkili olarak yer aldığı söylenebilir. Başta Avrupa ülkeleri ve sınır komşuları olmak üzere tüm dünyayla aktif bir diplomasi yürüten Türkiye’deki medya kuruluşları ve gazeteciler de uluslararası gündem maddelerini zaman zaman detaylı ve kapsamlı, zaman zaman ise yüzeysel olarak kamuoyuna ulaştırmaktadır. Hükümetler arası İklim Değişikliği Paneli (IPCC)’nin Dördüncü Değerlendirme Raporu’nun 2007’de yayımlanması, bu konunun G8 gibi Türk kamuoyunun da oldukça önemsendiği çeşitli uluslararası platformlarda gündeme gelmesi, Türkiye ve Avrupa’da olmasa da dünyanın farklı noktalarından tayfun, buzulların erimesi gibi doğa olaylarının da artması ile Türkiye’de çeşitli medya organları konuya olan odağını arttırmıştır. 2007 yılının Türkiye medyasındaki iklim değişikliği haberlerinin içerik açısından zenginliği zirve yapmış, konu Kopenhag İklim Konferansı’nın (COP 15) yapıldığı 2009 yılının sonuna kadar – eski popülerliğini yitirse de – medya gündeminde kalmıştır (Üzelgün, 2014).

6.1 İnternet Gazeteciliği ve İklim Değişikliği

İnternet gazeteciliğinin yükselişi, iklim değişikliği ve iklim krizi etrafındaki kamusal söylem ve politika oluşturma üzerinde önemli bir etkiye sahip olmuştur. İnternet haberciliği; bağımsız ve çok çeşitli fikirler için bir platform sağlayarak, konuyla ilgili farkındalığı yükseltmeye ve iklim değişikliğinin karmaşık bilimsel ve politik boyutlarına ilişkin kamuoyu katılımını ve anlayışını artırmaya yardımcı olmaktadır (Antilla, 2005). Dahası, internet gazeteciliği, gazetecilerin ve aktivistlerin geleneksel medya bekçilerini atlamasına ve iklim değişikliğini ele almak için harekete geçmenin aciliyeti ve önemine ilişkin mesajlarıyla geniş kitlelere doğrudan ulaşmalarına olanak sağlamıştır (Boykoff, 2011). Bu durum, kamuoyunu ve politika önceliklerini şekillendirmede derin bir etki yaratmış, dünya genelindeki bireyleri ve toplulukları değişim talep etmek için harekete geçirmeye önemli bir katkı sağlamıştır (Brüggemann, 2014).

Ancak, internet gazeteciliğinin iklim değişikliği söylemi üzerindeki etkisinin zorluklarına da değinmek gerekmektedir. Yanlış bilginin yayılması, özel çıkarların ve siyasi aktörlerin internet söylemi üzerindeki artan etkisi, iklim değişikliği haberciliğinin güvenilirliğini ve etkililiğini baltalayabilir (Cook, 2013). Bu nedenle, gazetecilerin ve medya kuruluşlarının yüksek etik standartlarını sürdürmeleri, bilgilerinin doğruluğunu kontrol etmeleri ve iklim değişikliği konularını dengeli ve doğru bir şekilde kapsamaları önemlidir (Carpini, 1996). Sonuç olarak, internet gazeteciliği, iklim değişikliği konusunda kamusal söylemi ve politika oluşturmaya şekillendirmede önemli bir rol oynamaktadır. Bağımsız ve çeşitli sesler için bir platform sağlayarak, konuyla ilgili farkındalığın ve anlayışın artmasına ve dünyanın dört bir yanındaki insanları ve toplulukları iklim krizinde çözüme katkı sağlayacak eylem talep etmek için harekete geçirmeye yardımcı olmaktadır. Ancak, iklim değişikliği haberciliğinin güvenilirliğini ve etkinliğini sağlamak için yanlış bilgilendirme ve siyasi etkinin yarattığı zorlukları da ele almak ve bu konuda iklim okuryazarlığını arttırmak, temel iklim eğitimi geliştirmek ve üretilen haber içeriklerinin farklı demografik özelliklere sahip okuyucuya uygun olarak belirlemek oldukça önemlidir.

6.2. Medya ve İklim Okuryazarlığı

İklim hareketinin başarıya ulaşması ancak tüm dünyadan farklı yaşlara ve sosyo-kültürel yapıya sahip bireylerin bu hareketi desteklemesi ve aksiyon alması sonucu gerçekleşebilir. İklim okuryazarı olan bir insan, her gün kendinin ve türünün yaptığı eylemlerin çevreye ve iklime verdiği zararı kavrayabilen, bu yolda farkındalığını kazanmış ve düzeltmek için çabalayan bireydir (Dönmez, 2022). Tüm bu açılar değerlendirildiğinde büyük kitleler tarafından takip edilen ve ciddiye alınan medya kuruluşlarının halkın bilgilendirilmesindeki rolü oldukça kritiktir. Sıfır karbon okuryazarlığı; iklim değişikliği ve Paris İklim Anlaşması'yla gündemde daha sık yer bulan sıfır-karbon konusunda toplumsal bilincin gelişmesi ve bu alana bağlı konularda bilgi düzeyinin artırılması ancak medya kuruluşlarının da bu konuya gerekli özeni göstermesi ve haber çeşitliliğini yaratmasına bağlıdır.

7. Kapsam

Tüm bu olgular dikkate alındığında 6 Ekim 2021'de Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından onaylanması uygun görülen, 7 Ekim 2021'de Cumhurbaşkanı tarafından imzalanarak yürürlüğe giren Paris İklim Anlaşması'nın Türkiye'deki medya organlarında yer alma şekli, sıklığı, aylara göre sayısı, içinde bulunduğu teması ve hangi tür haberlerle birlikte sunulduğu verisi önemli hale gelmiştir. Bu kapsamda yapılan araştırma, Türkiye'nin en çok görüntülenme alan büyük gazetelerinin (Hürriyet, Sabah ve Sözcü) web sitelerindeki Paris İklim Anlaşması haberlerini analiz etmeyi amaçlamaktadır. Örneklem olarak seçilen gazetelerin tercih edilmelerinin nedeni; ulusal basına dahil olmaları, yayın yaptıkları ülkenin tamamına ulaşmaları ve gündemi belirleyen ana unsurlardan biri olmalarından kaynaklanmaktadır (Erdoğan, 2006: 52). Yerel, ulusal ve uluslararası gazetelerin günümüzde internet haberciliğinde yer aldığı ve okuyucularına hızlı bir şekilde ulaştığı bilinmektedir. Basılı medya yayınları

olan gazeteler teknolojinin gelişmesiyle önce web siteleri oluşturmaya, ardından tüm dünyada aktif bir şekilde kullanılmaya başlanan sosyal medya platformlarında hesap oluşturmaya başlamış, bu sayede okuyucularıyla sanal iletişim aracılığıyla interaktif bir etkileşim sürecine girmiştir. Okuyucular web sitelerindeki haber bağlantılarını (linklerini) kişisel sosyal medya hesaplarında paylaşarak bu haberlerin hızlı bir şekilde yayılmasını sağlamaktadır. Bu yüzden de gazetelerin web sitelerinde yer verdikleri haberlerde kullandıkları görseller, haber başlıkları ve içeriklerin dili, uzunluğu bahsi geçen yayılma konusunda rol oynamaktadır. Köşe yazarlarının yazıları ve yerel haberler de bu çalışmanın kapsamına dâhil edilmiştir.

8. Yöntem

Araştırma, küresel ölçekte önemi giderek artan iklim değişikliği ile mücadele konusunda 2020 yılı sonrasında atılacak adımları belirlemeye yönelik bir çerçeve oluşturan ve 5 Ekim 2016 tarihinde, küresel sera gazı emisyonlarının %55'ini açığa çıkaran en az 55 ülkenin onaylanması koşulunun hayata geçirilmesiyle 4 Kasım 2016 tarihinde yürürlüğe giren Paris İklim Anlaşması'na ilişkin dijital medyada yer alan ulusal haberlerin içeriklerinin değerlendirilmesini amaçlamaktadır. Anlaşma Türkiye'de 11 Ekim 2021 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Bu bağlamda, sonuçların zenginliği açısından analiz edilecek haberlerin tarih aralığı 1.10.2021- 1.10.2022 olarak belirlenmiştir. İnternet sitelerinin erişim hareketliliği üzerine çalışmalar yapan Alexa.com verilerine dayanarak Türkiye'de en çok tıklanan haber siteleri arasında 1. sırada yer alan Hürriyet, 2.sırada yer alan Sözcü ve 4.sırada yer alan Sabah gazeteleri örneklem olarak seçilmiştir. 2021 yılı Kasım ayı itibarıyla Türkiye'nin en çok ziyaret edilen haber siteleri arasında yer alan www.hurriyet.com.tr, sozcu.com.tr ve sabah.com.tr tarafından yayınlanan 341 sayıda haber değerlendirmeye alınarak analiz edilmiştir. Sabah gazetesinden 1, Hürriyet'ten 4 haber mükerrer olması nedeniyle değerlendirilmeye alınmamıştır. Araştırma için seçilen gazeteler, yayın politikaları gereği birbirinden farklı olduğu için, haber içeriklerindeki farklılıkları da görmek adına analize dahil edilmişlerdir. Söz konusu süreler içerisinde ilgili gazetelerin web sitesinde 'Paris İklim Anlaşması' anahtar kodu ile ulaşılan tüm haberler sayısal değerler dikkate alınarak, değerlendirilmiş ve sınıflandırmaya tabii tutulmuştur. Yıldırım ve Şimşek'e göre (2021) nicel araştırmada analizin odağını verinin sayısal yönü oluştururken, nitel araştırmada verinin içerdiği anlamların analizi bu sürecin temel yapı taşı oluşturur. Bu nedenle nitel veri analizi literatürde çoğunlukla içerik analizi olarak tanımlanır. Sosyal bilimler araştırmalarında kullanımı son yıllarda artan içerik analizi metodu, nitel yöntemin ağırlıklı olarak kullanıldığı araştırmalarda sıkça başvurulan bir yöntem olarak karşımıza çıkmaktadır. (Hsieh ve Shannon, 2005: 1277). Çalışmada kullanılacak içerik analizi; basılı ve/veya dijital yayınların, söylemlerin ya da kayıtların daha iyi anlaşılması ve birbirleriyle kıyaslanması için kullanılan bir yöntemdir (Bilgin, 2006). Araştırma kapsamında değerlendirmeye alınan toplam 336 adet haberin 223 tanesinin Hürriyet gazetesinde 77 adet haber, Sabah gazetesinde ve 36 adet haber Sözcü gazetesinde yayınlanmış, mükerrer olarak belirlenen haberler de dahil olmak üzere tüm içerikler haberlerin tam metniyle birlikte tablolar halinde dosyalanmış ve incelenmiştir. Araştırmada belirlenen ulusal gazetelerinin web siteleri belirlenen anahtar kelimeler -Paris İklim Anlaşması- ile incelenirken aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır (Datareportal, 2022):

- Web sitesinde haberin yayınlanma tarihi ve bu haberlerin belirlenen tarih aralığındaki dağılımı ne şekilde gerçekleşmiştir?

- Belirlenen üç gazetede haber sayılarının dağılımı ne şekildedir?

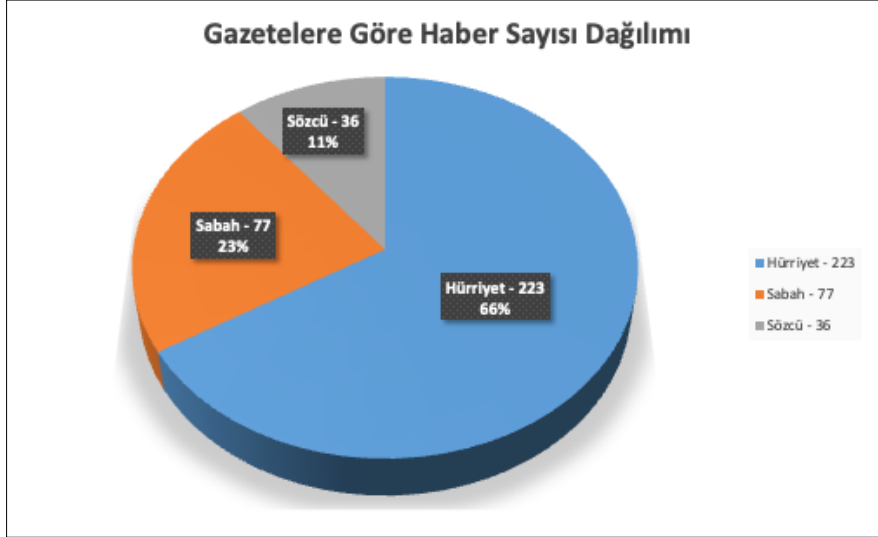
- Web sitesindeki haberlerin manşetlerinde hangi kelimeler ağırlıklı olarak kullanılmıştır?

- Web sitesindeki haberler hangi konu başlığı altında yayına sunulmuştur? (Gündem, dünya, çevre, politika, ekonomi vb.)

- Haberlerin ilk paragraflarında yer alan temalar nelerdir?

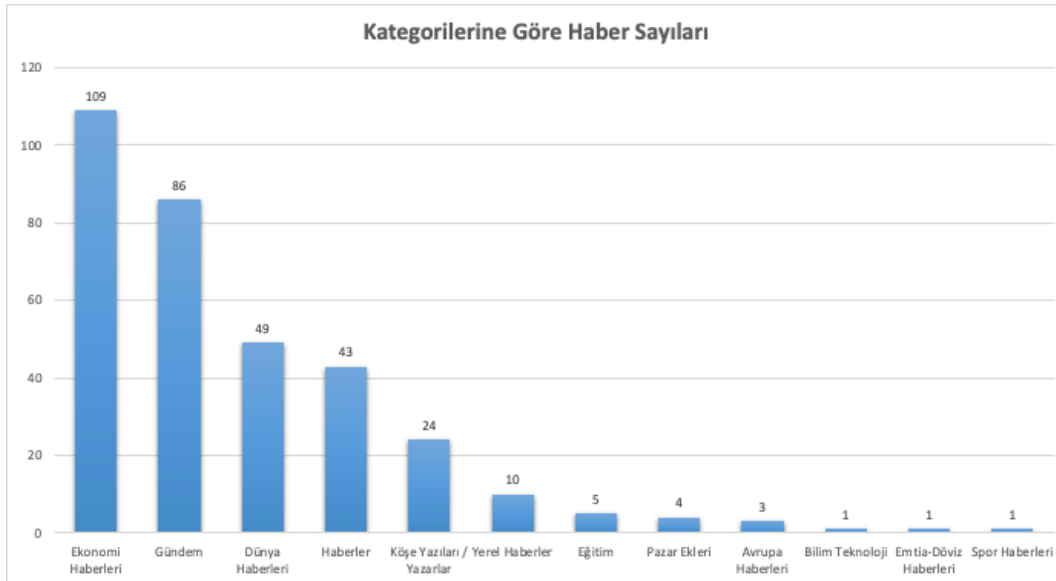
- Haber içeriklerindeki aktörler kimlerdir?

9. Bulgular

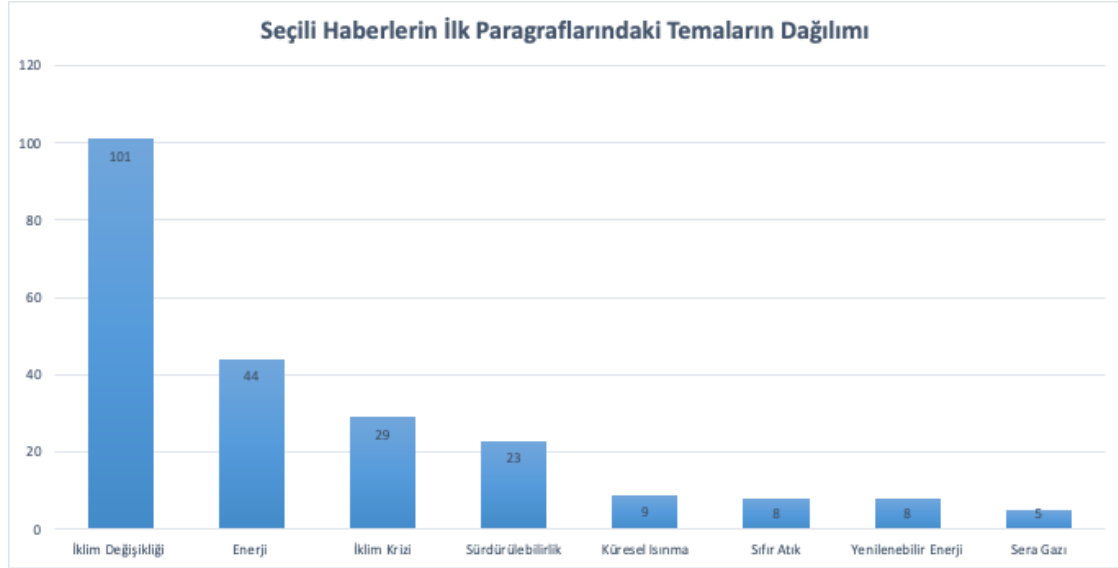
Şekil 1. Gazetelere göre haber sayısı

Araştırma kapsamında değerlendirmeye alınan toplam 336 adet haberin 223 tanesinin Hürriyet gazetesinde yayınlandığı; Sabah gazetesinde 77 adet haber yapıldığı ve Sözcü gazetesinde konuyla ilgili 36 adet haberin yer aldığı görülmektedir. Hürriyet ve Sabah gazeteleri, haber arama motorlarını kullanıcıya ücretsiz sağlarken, Sözcü gazetesi ise tüm haberler içinde arama yapmak için kullanılan 'Plus+' ismiyle, ödeme gerektiren bir sistem kullanmaktadır. Araştırma kapsamında bu arama motoru kullanılmamış, belirlenen anahtar kelimelerle internet sitesinin izin verdiği ölçüde arama gerçekleştirilmiş, 10 sayfa olarak alınan sonuçlar içerisinde belirlenen tarihler arasında yer alan haberler araştırmaya dahil edilmiştir.

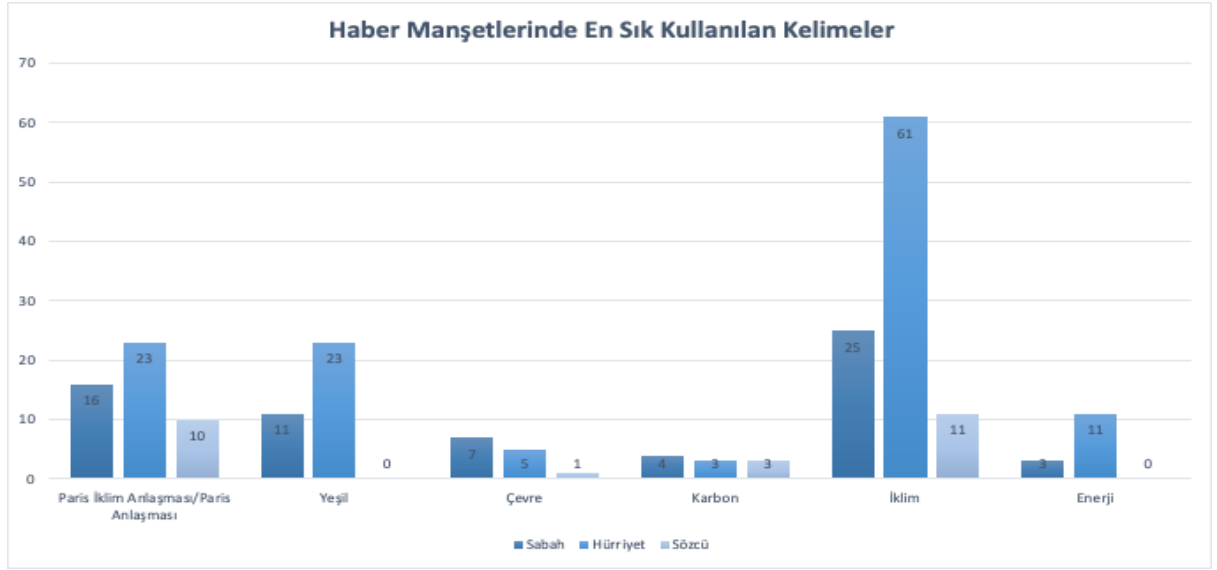
Şekil 2. Kategorilerine göre haber sayısı

Şekil 2.'de görüldüğü üzere, Paris İklim Anlaşması ile ilgili haberlerin önemli bir kısmı ekonomi ve gündem ağırlıklı olarak üretilmiştir. Eğitim kategorisinde yalnızca 5 adet haberin yer alması dikkat çeken bir olgudur. Seçilmiş olan haberlerin kategori belirlemesi gazeteler arasında farklılık göstermektedir. Aynı tarihte ve aynı konuyu içeren bir haber Hürriyet gazetesinde ekonomi kategorisinde yer alırken diğer gazetelerde gündem ya da dünya kategorisinde yer alabilmektedir.

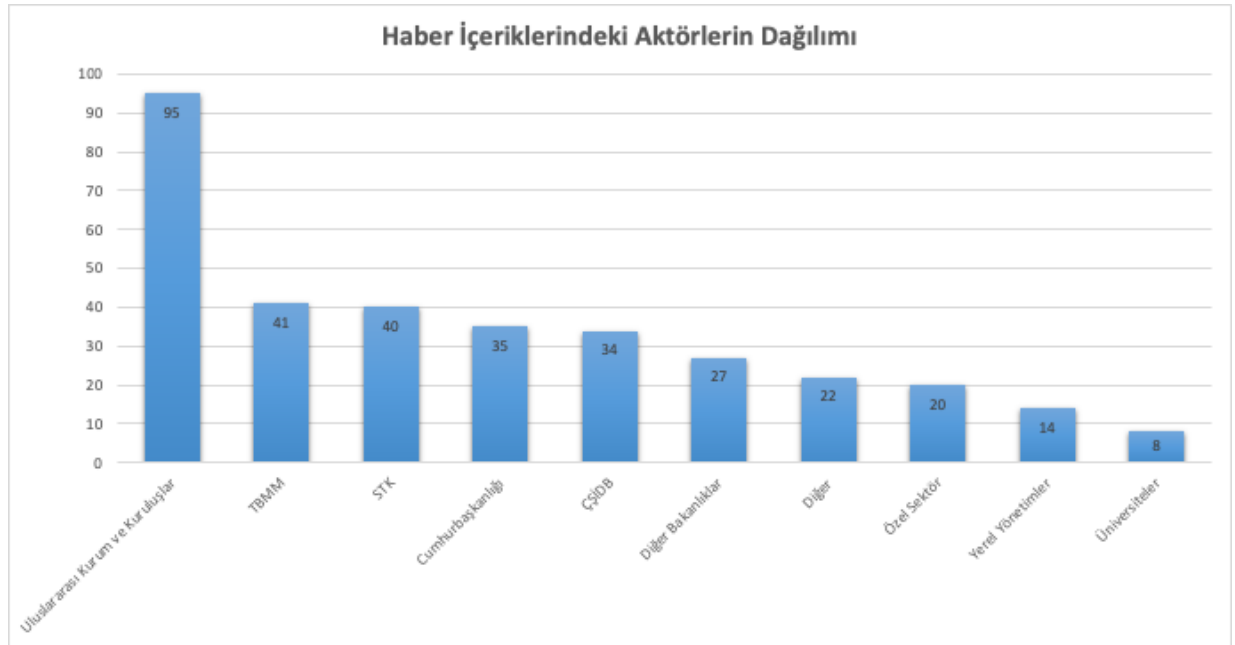
Şekil 3. Seçilen haberlerin ilk paragraflarındaki temaların dağılımı

İnternet gazeteciliği de basılı gazeteler gibi büyük puntolu manşet ve altında haberin özeti niteliğinde olan bir ilk paragraf barındırmaktadır. Bu açıdan bakıldığında haberlerin ilk paragraflarındaki temalar ve seçilen kelimeler oldukça önemlidir. Değerlendirmeye alınan her üç gazetede haber temaları değerlendirildiğinde iklim değişikliği, enerji ve iklim krizi kavramları öne çıkmaktadır. Bununla beraber, küresel ısınma (9), sıfır atık (8), yenilenebilir enerji (8) ve sera gazı (5) temalarına haberlerin ilk paragraflarında daha az değinildiği gözlemlenmiştir. Haberlerin ilk paragrafındaki temaların bir diğer önemi ise bu haberlerin bireylerin sosyal medya sayfalarında paylaşıldığında ilk dikkat çeken yer olması ve kısa sürede okunarak tüketilen bölüm olmasıdır. Bu açıdan Paris İklim Anlaşması'nın iklim değişikliği ve iklim krizi gibi kavramlarla doğrudan bağlantılı olması anlaşmanın toplumda bilinir hale gelmesi ve içeriğinin anlaşılır olması açısından değerlidir.

Şekil 4. Haber manşetlerinde en sık kullanılan kelimeler

Haber manşetleri internet haberlerinde okuyucuların haber görseli ile birlikte ilk dikkatini çeken nokta olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bakımdan haberlerin manşetlerindeki dil, ton ve seçilen sözcüklerin değerlendirilmesi önemlidir. Bu kısımda haber manşetinde şahıs ve makam araştırma dışında bırakılmış, tema olması beklenen ve sık kullanılan kelimeler incelenmiştir. Gazetelere göre haber manşetlerinin değerlendirildiği Şekil 4.'e göre, 97 haber ile iklim kavramının öne çıktığı, ardından 49 haberde Paris İklim Anlaşması'nın haber manşetlerinde yer aldığı tespit edilmiştir.

Şekil 5. Haber içeriklerindeki aktörlerin dağılımı

Paris İklim Anlaşması'na yönelik haber içerikleri değerlendirildiğinde, 95 haber ile uluslararası kurum ve kuruluşların birincil aktör olduğu görülmektedir. Anlaşma kapsamında sürecin hem yürütümünde hem de sürdürülebilirliğin sağlanmasında önemli bir konumda olan üniversitelerin (8

haber) ve yerel yönetimlerin (14 haber) haber içeriklerinde son sıralarda yer aldığı görülmektedir. Haber içeriğindeki aktörler belirlenirken haberin öznesi incelenmiş, şahıslardan ziyade kurumlar araştırmaya dâhil edilmiştir. Bu kapsamda Çevre, Şehircilik ve İklim Bakanı'nın (ÇŞİDB) öznesi olduğu bir haber ÇŞİDB kategorisinde ele alınmıştır.

Şekil 6. Aylara göre haber dağılımı

Aylara göre haber dağılımları (Şekil 6.), Paris İklim Anlaşması'nın Türkiye Cumhuriyeti tarafından 2021 yılı Ekim ayında onaylanmasının ardından konuyla ilgili haber sayılarının belirlenen tarihler arasındaki frekansını ifade etmektedir. Anlaşmanın imzalandığı Ekim 2021 itibariyle haber sayılarında önemli bir artışın gerçekleştiği görülmektedir. 2021 yılı Aralık ayından itibaren haber dağılımlarının hızla azalarak yatay bir seyrinde devam ettiği gözlemlenmiştir. Paris İklim Anlaşması'nın imzalanmasında önce bu konuda bilgilendirici, gündemi belirleyen ve kurumların/kişilerin konuyla ilgili görüşleri haberlere sık konu olmuş, ilerleyen aylarda bu konuda üretilen haberlerin sayısında bariz bir azalma gözlemlenmiştir. Bu azalma haberlerin içerik ve kalitesine de yansımış, bilgi içerikli haberlerin sayısı hızla azalırken uluslararası kaynakların ya da ikili görüşmelerin haber sayıları yavaş da olsa bu akışı sağlamıştır. Ekim 2022'ye geldiğimizde Paris İklim Anlaşması ve içinde barındırdığı maddeler ya da etkilerini odak noktası yapan haberlerden ziyade, kamu kurum ve kuruluşlarının ya da bu kurumların başında yer alan karar alıcıların odağındaki haberler dikkat çekmiştir.

10. Sonuç ve Öneriler

İklim değişikliği ve bu kapsamda hazırlanan tüm uluslararası anlaşmalar ve projeler ancak ülkelerin yerelde gösterdikleri çaba, bilgilendirme ve başarıya göre amacına ulaşabilir. Dolayısıyla, ülkelerin ulusal medya organları hem geleneksel hem de dijital medya araçları olarak bu alanda eğitici bir rol üstlenmeli, halkı güncel tutmalı ve iklim konusuna farklı pencerelerden yaklaşmalıdır. Kitle iletişim araçları içerisinde öncü bir role sahip olan gazetelerin yeni teknolojiler ve gündelik hayatın değişmesiyle birlikte dijital yayınları daha kolay ve daha sık takip edilebilir bir hale gelmiştir. Bu açıdan ulusal gazetelerin web sitelerinde hangi haberlere nasıl yer verdiği, bu haberlerin içeriklerinin nasıl ve hangi sıklıkta olduğu, haberlere hangi temalarla odaklanıldığı ve haber içeriğindeki aktörlerin kimler olduğu gibi konular üzerinde durulması gereken ve analiz edilmesi gereken bir noktadadır.

Küresel iklim değişikliği ile mücadele ve sürdürülebilir bir gelecek için yaşamsal öneme sahip bir konumda olan Paris İklim Anlaşması ve bu anlaşmanın odağında; Türkiye'nin en çok ziyaret edilen haber siteleri tarafından üretilen haberlerin sayısı yeterli bulunmamıştır. Hürriyet ve Sabah gazetesi okuyucularına web sitesi içerisinde arama yapmak için ücretsiz bir arama butonu sağlamışlardır. Bu arama butonu sayesinde okuyucuların belirledikleri anahtar kelimelerle gazetenin farklı zamanlarında yer verdiği haberlere ücretsiz ulaşması mümkündür Bunun yanında Sözcü gazetesinin 'Plus+' isimli ve ödemeye bağlı olarak kullanılan sistemi ile daha çok veriye erişilebildiği görülmüştür. Ancak, haber aramalarında ücretli bir yöntemin kullanılıyor olması, bu ve benzeri çalışmalarda veriye ulaşma konusunda araştırmacılara kısıtlılık getirmektedir. Okuyucuların bu uygulamayı satın almayacağı varsayımıyla, gündelik haber okuyucusu bakış açısından web sitesinin var olan arama butonu olduğu gibi kullanılmıştır. Bu açıdan haber sitelerinin, okuyucuların habere ulaşabilmelerinde daha erişilebilir olması önerilmektedir.

İnternet gazeteciliği yayınlarında da, tıpkı basılı gazetelerde olduğu gibi büyük puntolu manşet ve altında haberin özeti niteliğinde olan kısa bir giriş paragrafı bulunmaktadır. Tıklanan haberlerin ilgi çekmesi ve okunmaya devam etmesi açısından manşetlerin (haber başlıklarının) ve giriş paragrafların içeriğini incelemek belirleyici olmaktadır. Tahmin edilebileceği üzere araştırma sonucunda analiz edilen haberlerin temasını değerlendirildiğimizde iklim değişikliği, enerji ve iklim krizi kavramları odak noktasını oluşturmaktadır. Ancak, dünyada sahip olduğu önem ve farklı sektörlerin gösterdiği ilgi düşünüldüğünde; yenilenebilir enerji, karbon ayak izi, sürdürülebilirlik, sera gazı ve küresel ısınma temalarının yeteri kadar ana tema olmadığı görülmüştür. Paris İklim Anlaşması'nın belirtilen konularla ilgili doğrudan hedefler içermesinden dolayı gelecekte üretilecek haberlerde bu temaların daha sık kullanılması ve ana tema olarak yer alması okuyucuların farklı konularda bilgilenmesini sağlayacaktır. Ayrıca bu tür bir çeşitlilik bu haberlerin okuyucuların sosyal medya hesaplarında daha fazla paylaşılması ve geniş kitlelere ulaşması için gereklidir. Analiz edilen haberlerin manşetleri (başlıkları) değerlendirildiğinde; çevre, karbon ve enerji gibi, haberin içeriğinde sıkça geçen kelimelerin manşetlerde daha az kullanıldığı görülmüştür. Okuyucularda, dolayısıyla toplumda çevresel farkındalığın oluşabilmesi için haber manşetlerinde genel tanımlamaların yanı sıra terimsel ifadelerin de yer alması iklim okuryazarlığını ilerletecektir. Manşetlerin bir diğer kritik önemi ise bu haber linklerinin sosyal medya hesaplarında paylaşıldığında en dikkat çeken yer olmasıdır. Bu açıdan haber manşetlerinde kurum ve kişi isimleri ve söylev alıntılarında ziyade iklim ve çevre okuryazarlığını arttıracak dikkat çeken ifadelerin yer alması önerilmektedir.

Haber içeriğindeki aktörlerin dağılımı ele alındığında 95 haber ile uluslararası kurum ve kuruluşların birincil aktör olduğu görülmüştür. Bu verinin en çarpıcı yanı, Paris İklim Anlaşması ve ilgili politikalara ilişkin çalışmaların daha çok uluslararası arenada yapıldığı ve Türk medyasının bu çalışmaları yakından takip etmesi ve okuyucusuna alıntılanarak ya da doğrudan çeviri yaparak aktarmasıdır. Paris İklim Anlaşması'nın etkilediği ve ekleyeceği farklı alanlara yönelik uluslararası haberlerin çok çeşitli olduğu, yalnızca belirli kurum ve kişilere odaklanmadığı görülmüştür. Bu açıdan, ulusal aktörlerin haberlerindeki dağılımı ve haber çeşitliliği yetersiz bulunmuştur. Ulusal aktörlerin yer aldığı haberlerin TBMM, Bakanlıklar ve Cumhurbaşkanlığı gibi kurumların odağında yer aldığı görülmüştür. Özel sektör, üniversiteler, yerel yönetimler, sivil toplum kuruluşları ve köşe yazarlarının iklim ve iklim odağındaki haberlerde daha aktif bir rol alarak ana aktör olması sürdürülebilirliğin geleceği açısından kritik bir öneme sahiptir. Gazetelerin yerel kaynakları ve 'yerel haberler' bölümlerinin görev yaptıkları bölgelerden başarı öykülerini, iklim odaklı bireysel çabaları ve belediyelerin projelerini haberleştirdikleri görülmüştür. Bu tür haberlerin de yaygınlaşması ve sıklaşması gerekmektedir.

Araştırmanın en dikkat çekici değişkenlerinden biri de haberlerin yayınlanma zamanı ve sıklığıdır. Paris İklim Anlaşması'nın onaylandığı 2021 yılı Ekim ayı ve takip eden Kasım ayında üretilen haber sayısının yüksek olduğu; ancak, Ekim 2022 tarihine kadar devam eden yaklaşık 10 aylık süre zarfında

yayınlanan haber sayılarının hızlı bir şekilde azaldığı ve üretilen haber içeriğinin yatay seyirde devam ettiği görülmüştür. İklim okuryazarlığının yetersiz kabul edilebileceği ülkemizde bu haberlerin sıklığı, fazlalığı, çeşitliliği ve ilgi çekici içeriklerle desenlenmiş olması kamuoyunda bu alandaki farkındalığın artmasına doğrudan etki etme potansiyeline sahiptir. Ülkemizin son yıllarda imzaladığı en önemli uluslararası anlaşmalardan biri olan Paris İklim Anlaşması temelli haberlerin düzenli olması ve sürdürülebilir olması; okuyucu nezdinde hem anlaşmanın yükümlülüklerini, hem de iklim değişikliği ile mücadelede neler yapılması gerektiği ile ilgili farkındalık yaratacaktır. Oluşacak farkındalığın medya vasıtasıyla somut davranış değişikliğine dönüşmesi ve nesilden nesile aktarılması ise ancak iklim odaklı haberciliğin düzenli içerik üretmesiyle mümkün olabilir.

Bu açıdan, Türkiye'nin en köklü, takip edilen ve geniş etki alanına sahip üç ulusal gazetesinin web sitelerinde Paris İklim Anlaşması gibi Türkiye ve Dünya'nın geleceğinde belirleyici role sahip bir anlaşma ve etkilediği politikalarla ilgili daha kapsamlı, çeşitli ve güncel haberlere ve içeriklere yer vermesi gerekmektedir. 2053 karbon emisyon hedeflerini belirleyen Türkiye'de toplumun tüm kesimlerinin bu konuda yeterli bilgi düzeyine ve farkındalığa sahip olmasında medyanın daha aktif rol oynaması, ülkemizin bu sürece adaptasyonunu da hızlandıracaktır. Ortak bir hedefe hızlı bir şekilde, güçlü ve donanımlı bir şekilde ulaşmak ancak tüm paydaşların sistemli ve bilgi odaklı bir motivasyonla hareket etmesine bağlıdır. Tüm bu veriler ışığında; bireysel çabaların yanında, düzenli ve planlı olarak iklim değişikliği konusunun dijital medyada yer alması, farklı temalarda bu konunun işlenmesi ve ilgi çekici içeriklerin devamlılığı, ülkemizin iklim politikalarına yönelik hedeflerine ulaşmasında kaçınılmazdır. Yakın gelecekte gerek ulusal gerekse yerel medya kuruluşlarının, Paris İklim Anlaşması'nın ülkemize yönelik etkilerini ele aldığı haber içeriklerini toplumun tüm kesimlerine ulaştırması önerilmektedir. Bunun en hızlı ve kolay yolu olan internet haberciliği ile sık ve düzenli olarak gerçekleşmesi hem medya kuruluşlarımız hem de okuyucular için en pratik yol olarak görünmektedir.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Bu çalışma için etik kurul izni alma gerekliliği yoktur. Etik kurul izni bulunmamaktadır.

Yazarların Makaleye Olan Katkıları

Yazar 1'in makaleye katkısı % 50, Yazar 2'nin makaleye katkısı %50'dir.

Destek Beyanı

Araştırma herhangi bir kurum ve kuruluş tarafından desteklenmemiştir.

Çıkar Beyanı

Bu çalışmada herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Kaynaklar

Anderson, C. (2008). *The Long Tail: How Endless Choice is Creating Unlimited Demand*. Random House.

Antilla, L. (2005). Climate of scepticism: US newspaper coverage of the science of climate change. *Global Environmental Change*, 15(2), 180-192.

Avrupa Komisyonu, (2019). *A European Green Deal*. https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/european-green-deal_en. Erişim Tarihi: 08.08.2022.

Avrupa Komisyonu, (2021). *The Just Transition Mechanism: making sure no one is left behind*. https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/european-green-deal/finance-and-green-deal/just-transition-mechanism_en. Erişim Tarihi: 08.08.2022.

Avrupa Komisyonu, (2022). *REPowerEU: affordable, secure and sustainable energy for Europe*. https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/european-green-deal/repowereu-affordable-secure-and-sustainable-energy-europe_en. Erişim Tarihi: 08.08.2022.

Beck, U. (2010). Climate for change, or how to create a green modernity? *Theory, Culture, and Society*. Sayı: 27, 254-266.

Bilgin, N. (2006). *Sosyal bilimlerde içerik analizi / teknikler ve örnek çalışmalar*. İstanbul: Siyasal Kitapevi.

BM, (1972). *Declaration of the United Nations Conference on the Human Environment, UN Documents Gathering A Body Of Global Agreements*. <http://www.un-documents.net/unchedec.htm>. Erişim Tarihi: 07.09.2022.

BM, (1982). *World Charter for Nature*. <https://digitallibrary.un.org/record/39295>. Erişim Tarihi: 08.09.2022.

BM, (1987). *Report of the World Commission on Environment and Development: Our Common Future*. <https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/5987our-common-future.pdf>. Erişim Tarihi: 08.09.2022.

BM, (1997). *What is the Kyoto Protocol?*. https://unfccc.int/kyoto_protocol. Erişim Tarihi: 08.09.2022.

BM, (2015). *The Paris Agreement*. <https://unfccc.int/process-and-meetings/the-paris-agreement/the-paris-agreement>. Erişim Tarihi: 12.09.2022.

Boykoff, M. T. (2007). From convergence to contention: United States mass media representations of anthropogenic climate change science. *Transactions of the Institute for British Geography*, Sayı: 32, 477-489.

Boykoff, M. T. (2011). *Who speaks for the climate? Making sense of media reporting on climate change*. Cambridge University Press.

Brüggemann, M., & McComas, K. (2014). Climate change in the media: A meta-analysis of U.S. mass media coverage from 2003 to 2010. *Public Understanding of Science*, 23(8), 915-926.

Caillaud, S. - Kalampalikis, N. - Flick, U. (2011). The Social Representations of The Bali Climate Conference In The French And German Media. *Journal of Community & Applied Social Psychology*. Sayı: 22, 363-378.

Carpini, D., M. X., & Keeter, S. (1996). What Americans know about politics and why it matters. Yale University Press.

Cook, J., Nuccitelli, D., Green, S. A., Richardson, M., Winkler, B., Painting, R., Way, R., Jacobs, P., Skuce, A. (2013). Quantifying the consensus on anthropogenic global warming in the scientific literature. *Environmental Research Letters*, 8(2), 024024.

Çalışır, G. (2019). Ulusal Düzeyde Yayın Yapan Gazetelerin İnternet Versiyonu: Sözcü, Milliyet ve Yeni Şafak Gazeteleri Web Siteleri ve Sosyal Medya Hesaplarının Tematik İncelemesi (1923-1945). *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi (e-GİFDER)*. Cilt: 7, Uluslararası Türk Dünyası Basın Sempozyumu Özel Sayısı, 1476-1491.

Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı. (2011). İklim Değişikliği Eylem Planı. <https://webdosya.csb.gov.tr/db/iklim/banner/banner591.pdf>. Erişim Tarihi:14.09.2022

Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı. (2022). İklim Şurası, <https://iklimsurasi.gov.tr/public/images/sonucbildirgesi.pdf>. Erişim Tarihi:14.09.2022.

Datareportal. (2022) Türkiye Dijital Raporu 2022. <https://datareportal.com/reports/digital-2022-turkey>. Erişim Tarihi: 24.09.2022.

Domingo, D. Martín-Barbero, J., & Neveu, E. (2008). Handbook of research on news and the internet.

Dönmez, S. (2022) İklim Okuryazarlığı Nedir? <https://www.plumemag.com/iklim-okuryazarligi-nedir/>. Erişim Tarihi: 03.09.2022

Erdoğan, İ. (2006). Türkiye’de Ulusal ve Yerel Gazetelerin Habercilik Anlayışları: Deprem Haberlerinin Karşılaştırmalı Analizi. *Selçuk İletişim Fakültesi Dergisi*. Sayı:3, 51-64.

Hsieh, H. F., & Shannon, S. E. (2005). —Three Approaches To Qualitative Content Analysis||. *Qualitative Health Research*, 15(9), 1277-1288

Karakaya, E. – Sofuoğlu, E. (2015). İklim Değişikliği Müzakerelerine Bir Bakış: 2015 Paris İklim Zirvesi, Uluslararası Avrasya Enerji Sorunları Sempozyumu, İzmir.

Klein, D. – Carazo, M. P. – Doelle, M. – Bulmer, J. - Higham, A. (2017). The Paris Agreement on Climate Change Analysis and Commentary, İngiltere: Oxford University Press

Singer, J. B. (2017). The handbook of internet politics. Routledge.

Şen, Ö. L. (2013). Media Coverage of Climate Change: The world versus Turkey. IPC Mercator Policy Brief. <https://ipc.sabanciuniv.edu/Content/Images/CKeditorImages/20200324-15032504.pdf>. Erişim Tarihi: 21.09.2022.

Toruk, İ. (2008). Gutenberg’den Dijital Çağa Gazetecilik: Türkiye’de Haber Siteleri, İstanbul: Literatürk Yayınları.

Uno, K. (2002). Economy–Energy–Environment Simulation Beyond the Kyoto Protocol. ABD: Kluwer Academic Publishers.

Üzelgün, M (2014). The Voice of Science On Climate Change In The Mainstream Turkish Press. *Environmental Communication*, Sayı: 8, 326-344.

Üzelgün, M.A, Şahin, Ü. (2015). İklim Değişikliği ve Medya. İstanbul Politikalar Merkezi-Sabancı Üniversitesi-Stiftung Mercator Girişimi. İstanbul.

Wu, T. (2014). The curse of the good: How disruption became a cliché. *Harvard Business Review*, 92(9), 60-70.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2021). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Zillmann, D., & Brosius, H.-B. (2000). *The psychology of entertainment media: Blurring the lines between entertainment and persuasion*. Lawrence Erlbaum Associates.

Sağlık Çalışanlarının İş Tatmini ve İş Performansı Ekseninde İş-Aile Çatışması¹

Seda YILMAZ² Altuğ ÇAĞATAY³

Sağlık Çalışanlarının İş Tatmini ve İş Performansı Ekseninde İş-Aile Çatışması

Work-Family Conflict on the Axis of Job Satisfaction and Job Performance of Healthcare Professionals

Öz

Abstract

Sağlık hizmetlerinin etkinliği, verimliliği ve kalitesi çalışan performansına bağlıdır. İnsan gücünün iş performansı ise kişisel özelliklerden, çalışma ortamı ve koşullarından ve diğer çalışanların tutum ve davranışlarından etkilenmektedir. Bu araştırmanın amacı, Sağlık Çalışanlarının iş tatmini ve iş performansı ekseninde iş-aile çatışmasının varlığının tespit edilmesidir. Çalışma kesitsel tipte bir alan çalışmasıdır. Tokat ili sağlık personeli olarak görev yapan ve çalışmaya gönüllü olarak katılan 495 kişi araştırma grubunu oluşturmaktadır. Çalışmada, işteki performans ile işin tanımlanması ve iş üzerindeki hakimiyet durumu, aile-iş çatışmasında özyeterlik düzeyi ve ailenin tatmini arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. İş-aile çatışmasında özyeterlik düzeyi arasında negatif yönde bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Kişisel faktör değişkenleri ile çalışmada ele alınan alanlar arasında anlamlı farklılık olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

The effectiveness, efficiency and quality of health services depend on employee performance. Work performance of manpower is affected by personal characteristics, working environment and conditions, and attitudes and behaviors of other employees. The purpose of this research is to determine the existence of work-family conflict in the axis of job satisfaction and job performance of Healthcare Professionals. The study is a cross-sectional field study. The research group consists of 495 people who work as health personnel in the province of Tokat and voluntarily participated in the study. In the study, it was determined that there is a positive and significant relationship between job performance and job definition and dominance over the job, self-efficacy level in family-work conflict, and family satisfaction. It has been determined that there is a negative relationship between the level of self-efficacy in work-family conflict. It was concluded that there was no significant difference between the personal factor variables and the areas covered in the study.

Anahtar Kelimeler: İş Tatmini, İş Performansı, İş-Aile Çatışması, Sağlık Çalışanları

Keywords: Job Satisfaction, Job Performance, Work-Family Conflict, Healthcare Professionals

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Paper Type: Research Article

¹ Bu çalışma, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü İşletme ABD, Yönetim ve Organizasyon bilim dalında Altuğ ÇAĞATAY danışmanlığında Seda YILMAZ tarafından "Sağlık Çalışanlarında Yaşanan İş-Aile ve Aile-İş Çatışmasının Aile Tatmini İle İş Performanslarına Etkisinin Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma" başlığı ile tamamlanarak 30.01.2023 tarihinde savunulan Yüksek Lisans tezinden türetilmiştir.

² Uzman, Seda YILMAZ, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, seda.ylmz2151@gmail.com, ORCID: 0000-0002-5478-3595

³ Dr. Öğr. Üyesi, Altuğ ÇAĞATAY, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Almus Meslek Yüksekokulu, Büro Yönetimi ve Sekreterlik, altugcagatay@gop.edu.tr, ORCID: 0000-0001-7067-5570

1. Giriş

İş-aile çatışması günümüzün en önemli meselelerinden birini oluşturmaktadır. Çünkü küreselleşme ile beraber hayat koşulları zorlaşmakta ve çalışma koşulları değişmektedir. Bu durum, çalışan bireyler üzerinde oluşan sorumluluk ve baskı hissini giderek artırmaktadır. Bu oluşan baskı ve roller arttıkça çalışan bireylerde çatışma kaçınılmaz hale gelmektedir. Ayrıca aile tatmini, iş performansı ve iş-aile çatışması birbiriyle oldukça ilişkili kavramlardır.

Sağlık hizmetlerinde iş-aile çatışması diğer sektörlere göre çok daha yoğun olarak görülmektedir. Bu durumun başlıca sebeplerinden birisi sağlık çalışanlarının yüksek derecede stresli bir iş ortamında bulunmalarıdır. Bir diğer yandan, sağlık hizmetlerinin sunum kalitesini, emek yoğun bir ekip çalışması gerektirdiği için çalışan personelin niteliği belirlemektedir. Bu nedenle sağlık çalışanlarının fiziksel ve psikolojik iyi oluş durumları hizmet sunumunu etkileyen en önemli unsurlar arasında yer almaktadır. Ruhsal durumu iyi olmayan bir sağlık çalışanının bu durumunu, stresli olan hastane ortamında diğer çalışanlara veya hastalara yansıttığı görülmektedir. Bu gibi bir durumun gerçekleşmesi, normal çalışma saatlerinin dışında çalışmak zorunda kalmalarından dolayı olduğu ifade edilmektedir. Bununla birlikte işteki rollerine ek olarak aile rolleri de üstlenmeleri çatışma ihtimalini artırmakta çünkü iş ortamı haricinde aile içerisinde de görev ve sorumluluk yüklenmeleri gerekmektedir. Bu durum sonucunda sağlık çalışanları işini veya ailesini ihmal etme gibi durumlarla karşı karşıya kalmaktadır. Bu noktada, iş ve aile yaşamında çatışma yaşanması olasıdır.

Aile tatmini, bireylerin hayatlarındaki olumlu ya da olumsuz algıların yansımaları şeklinde ifade edilmektedir. Olumlu algı bireylerin aile ve iş yaşamlarındaki memnuniyetin yüksek olduğunu gösterirken olumsuz algı ise bireylere düşük bir memnuniyet perspektifi sunmaktadır. Aile tatmini bireyin aile ile ilgili rollerini tanımlayan duygusal bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durum hayattan alınan zevki ve bireylerin hayat kalitesini önemli ölçüde etkilemektedir. Çalışanların işleri ile ilgili sahip olduğu rol ve sorumluluklar aile yaşantısını ve sorumluluklarını, aile ile ilgili rol ve sorumlulukları ise iş yaşamını ve başarısını olumlu veya olumsuz yönde etkileyebilmektedir (Akın ve Karakulak, 2019).

Performans, insanların motivasyonuna ve yeteneğine bağlanan bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bireyler veya gruplar bir işi yaptıklarında işten elde ettikleri nitelik ve nicelikler iş performansı olarak kabul edilmektedir. Bazı araştırmalar, örgüt psikolojisi ve insan kaynakları yönetiminde en kritik parametrenin ve içeriğin iş performansı olduğunu öne sürmektedir. Örgütlerde çalışanların iş performansı, belirli ve standart bir süre içinde gözden geçirilmekte ve onların bazı uyumlu ve aykırı davranışlarını içermektedir (Katebi, Hajizadeh, ve Bordbar 2022).

Bu çalışmada Tokat ilinde çalışan sağlık çalışanlarının iş tatmini ve iş performansı ekseninde iş-aile çatışması varlığını tespit etmeyi amaçlamaktadır. Ayrıca bu çalışmanın amacı, örgütlerde yer alan çalışanlar için önemli bir unsur olan iş-aile çatışmasının yüksek stresli bir ortamda çalışan sağlık personellerinin, aile tatmini ile birlikte iş performansları üzerine etkilerinin araştırılmasıdır.

2. Literatür Taraması

2.1. İş-Aile Çatışması

İş ve aile, modern insanın yaşadığı iki ana alan olarak tanımlanmaktadır. İnsanların çeşitli taleplerini ve bunun yanı sıra insanların mutluluk kaynaklarını aynı anda karşılarlar. Son yıllarda, artan çift bakıcı aile oranı, artan iş stresi ve yaşam kalitesine vurgu nedeniyle iş-aile çatışmasına daha fazla dikkat çekilmeye başlanmıştır. Bunun nedeni iş-aile çatışmasının bireyin işindeki ve ailesindeki rolünü önemli etkilemesidir (Zhang ve Liu, 2011). Çatışmalar sağlık çalışanlarının verimliliği, güveni, özgüveni ve morali üzerinde olumsuz etki oluşturmakta ve sonuç olarak hasta bakımı olumsuz etkilenmektedir.

Bir diğer yandan çatışma, daha yüksek sağlık profesyonelleri cirosuna yol açabilir ve kuşkusuz katkılarını sınırlayabilir ve sağlık kurumunun genel verimliliğini ve üretkenliğini engelleyebilmektedir (Piryani ve Piryani, 2018). İş ve aile talepleri, bu talepleri karşılamak için harcanan çabadan kurtulma fırsatına sahipse, bireyler için mutlak suretle olumsuz etkilere imkân tanımamaktadır. Bu sebeptir ki, son yıllarda yapılan iş ve iş dışı stresörler üzerine yapılan araştırmaların büyük bir kısmı iyileştirme kavramına daha çok odaklanmıştır (Sanz-Vergel, Demerouti, ve Morino-Jimenez, 2010). Çatışma esnasında ya da çatışma sonrası sağlık çalışanı, bulunduğu kurumun vermesi gereken desteği vermediğini düşünebilir ve kuruma karşı negatif duygular besleyebilmektedir (Akbolat, Kahraman ve Öztürk, 2016).

İş-aile çatışmasının ana kaynakları arasına zaman, baskı ve davranış gibi unsurlar sıralanabilmektedir. Bir rol bir kişi için ne kadar önemliyse, bu role o kadar fazla zaman ayıracak ve bu rollerden birini yerine getirmek için daha fazla baskı ve spesifik davranış gereksinimi hissedecektir, bu eylem de diğer roller için daha az zaman ve enerji ile sonuçlanacaktır. Belirli bir işlevi yerine getirme zorunlulukları diğer rollerin performansına müdahale etmekte ve bir işlevdeki performans düzeyi diğerini feda edebilmektedir (Barbosa, Montazo, ve Lemos, 2020).

2.2. Aile Tatmini

İş-aile çatışması ve doyum arasındaki ilişkiye yönelik çalışmalar çeşitli kültür ve mesleklerde yapılmıştır. Ancak, iş-aile çatışması ve aile tatmini ile ilgili araştırmalar sınırlıdır ve mevcut durumlarda, evlilik tatmini ve eş tatmini gibi aile tatminini tanımlamak için farklı yaklaşımlar kullanılmaktadır (Jamaludin, Ibrahim ve Dagang, 2018). Aile tatmini, bireylerin ailede birbirlerine karşı rollerinden ne kadar memnun ve mutlu olduklarının bir ölçüsüdür. Ayrıca çalışan annelerin çocuk bakımı düzeyinden ve yürüttükleri diğer aile görevlerinden ne kadar memnun olduklarını yansıtır (Amah, 2019). Öte yandan yetersiz memnuniyet ve beklentiler büyük farkı yansıtır ve hastanın veya ailenin bakımını iyileştirmek için önemli fırsatlar olduğunu gösterir. Bu durum sonucunda, hasta ve aile memnuniyeti, sağlık hizmetlerinde ve bakım kalitesinin değerlendirilmesinde önemli göstergeler olarak artan bir ilgi kazanmıştır (Rothen, Stricker ve Heyland, 2010). Sistemler arasındaki ilişki karşılıklı olarak birbirine bağlıdır. Bu nedenle, bir sistemdeki (iş) etkileşimin doğası, diğeri (aile) üzerinde etkiye sahiptir ve kişi ile çevresi arasındaki uyumun kalitesini yansıtır. Bu nedenle, iş-aile çatışması aile memnuniyetini olumsuz etkilediğinde çalışanların refahını da etkileyebilmektedir (Kalliath, Kalliath ve Chan, 2017).

2.3. İş Performansı

İş performansı, bir kişinin katılma davranışı ile ilgili olarak kuruluşa katkıda bulunduğu ve kuruluşun bunu üretken veya verimsiz olarak algılayabileceği çıktıyı ifade eder (Jalagat, 2016). İş performansı, özellikle hemşirelik mesleğinde önemli bir parametre olarak kabul edilmektedir. Çünkü iş performansının stres ve tükenmişlik ile doğrudan ve güçlü bir şekilde ilişkili olduğu görülmektedir (Al-Makhaita, Sabra ve Hafez, 2014).

Sağlık hizmeti performansının iyileştirilmesi dünya çapında yoğun ilgi gösterilen bir konu haline gelmiş ve dünya çapındaki halk sağlığı paydaşları bunun için para harcamaktadır. Bir diğer yandan, sağlık hizmetleri ortamları yorucu olduğundan, bu tür zorlu çalışma ortamlarında çalışan bireylerin zihinsel ve fiziksel sağlıklarına öncelik vermesi gerekir, bu nedenle çalışanların iş performansını artırmak işletmeler için en önemli önceliktir (Zaman, Memon ve Zaman, 2021).

Sağlık hizmetlerinde ve hemşirelik mesleğinde iş doyumunu, iş performansının artmasını şekillendiren temel faktörlerden biri olarak kabul edilmektedir. Belirli sağlık meslek gruplarının ve genel olarak hemşirelerin çalışma ortamının analizi, modern literatürün büyük bir bölümünü tutmaktadır (Platis, Reklitis ve Zimeras, 2015). Sağlık hizmetleri örgütsel performansın değiştirilmesi

ve iyileştirilmesinin gerekli olduğu en önemli alanlardan biri haline gelmektedir. Sağlık hizmetleri temel olarak insan işi olduğundan, örgütsel performanstaki değişim ve gelişme, çalışanların performansı ile yakından bağlantılı olacaktır. Diğer bir deyişle, sağlık çalışanlarının iş performansları örgütsel amaçlara ulaşmada çok önemlidir (Krijgsheld, Tummers ve Scheepers, 2022).

3. Gereç ve Yöntem

3.1. Evren

Araştırmanın evrenini, Tokat ilinde görev yapan sağlık çalışanları oluşturmaktadır. Evrenin tam sayısı elde edilerek buradaki sayıyı ifade edebilecek örneklem hesabı yapıp evreni temsil kabiliyeti güçlü bir sayıya ulaşılacak istenmiştir. Tokat il sağlık müdürlüğü ile yapılan görüşme neticesinde 2022 yılında Tokat ilinde görevli toplam sağlık çalışanı 7758 olduğu kayıtlar çerçevesinde tespit edilmiştir.

Araştırma hipotezi olarak aşağıdaki hipotezler test edilmiştir.

H₁. İşin tanımlanması ve iş üzerindeki hakimiyet durumu, aile-iş çatışmasında öz yeterlik düzeyi, iş-aile çatışmasında öz yeterlik düzeyi ile işteki performans arasında anlamlı ilişki vardır.

H₂. İşin tanımlanması ve iş üzerindeki hakimiyet durumu, aile-iş çatışmasında öz yeterlik düzeyi, iş-aile çatışmasında öz yeterlik düzeyi ile ailenin tatmini arasında anlamlı ilişki vardır.

H₃. İşin tanımlanması ve iş üzerindeki hakimiyet durumu, aile-iş çatışmasında öz yeterlik düzeyi, iş-aile çatışmasında öz yeterlik düzeyinin ailenin tatmini üzerine anlamlı etkisi vardır.

H₄. İşin tanımlanması ve iş üzerindeki hakimiyet durumu, aile-iş çatışmasında öz yeterlik düzeyi, iş-aile çatışmasında öz yeterlik düzeyinin işteki performans üzerine anlamlı etkisi vardır.

3.2. Örneklem

Bu çalışmada istatistiksel açıdan elde edilen verilerin anlamlılık düzeyinin sağlanması amacı ile toplam 500 kişiye anket uygulanmıştır. Ancak, araştırmaya katılanlardan 5 sağlık çalışanının anket formunu belirlenen kriterlere göre doldurmadığı tespit edilmiştir. Sonuç olarak, toplam 495 adet anket istatistiksel analize tabi tutulmuştur.

Söz konusu örneklemin yeterli olup olmadığı konusunda ana kütle büyüklüğünün bilindiği durumlarda geçerli olan aşağıdaki formül kullanılmıştır (Yamane, 2001: 116-117).

$n = \frac{(Nt^2 pq)}{(d^2 (N-1) + t^2 pq)}$	$n = \frac{(7758 * 1,96^2 * 0,10 * 0,90)}{(0,05^2 * 7757 + 1,96^2 * 0,10 * 0,90)}$	$n = 136$
--	--	-----------

Formülde yer alan N: ana kütle büyüklüğünü, n: örneklem büyüklüğünü, p: olayın görülme olasılığını, q: 1-p: olayın görülmemesi olasılığını, d: kabul edilen ± örneklem hata oranını ve t_(α, sd): α anlamlılık düzeyinde, serbestlik derecesine göre t kritik değerini ifade etmektedir. Bu durumda gerekli örneklem sayısının 136 olduğu tespit edilmiştir. Çalışmada 495 sağlık çalışanından elde edilenler üzerinden analizler yapılmıştır. Örneklemden elde edilen sayısal verinin formülde yeter sayıdan fazla olması ile evrene yaklaşma sayısı arttıkça evreni ifade etme ve anlamlandırma kabiliyeti artacağı düşünülerek sayı tutulmuştur. Bu durum ile anlamlı bir ifade ve sonuç çıkacağı var sayılmıştır. Bu çalışma için Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Etik Kurulundan E-91742949-044-159451 sayılı 7. Oturumunda 5. karar ve 27.04.2022 tarihli etik kurul onayı alınmıştır.

3.3. Veri Toplama Araçları

İş-aile çatışması Çağatay (2012) tarafından geçerlilik ve güvenilirliği yapılmış ölçekten faydalanılmıştır. Hiçbir ifadede değişikliğe gitmeden olduğu gibi kullanılan ölçekte, ilk bölüm kişisel özellikleri tespit etmek amacıyla cevaplayıcıların, cinsiyeti, medeni durumu, yaşı, çalışma süresi, unvan ve eğitim durumu gibi toplam 14 madde yer almaktadır. İkinci bölüm ise çalışanı ve işini tanımlamaya yönelik ifadelerden oluşmaktadır. Bu kapsamda “İşin Tanımlanması ve İş Üzerindeki Hakimiyet Durumu” ile ilgili 8 madde, “Aile-İş Çatışmasında Öz Yeterlik Ölçeği” ile ilgili 10 madde, “İş-Aile Çatışması Ölçeği” hakkında 5 madde, “Aile Tatmini” ile ilgili 4 madde ve “İşteki Performans” hakkında 6 maddeden oluşan ölçek formu bulunmaktadır. İş-aile çatışması ve aile-iş çatışmasının iki yönlü doğasını temsil eden diğer boyutlar ve kişisel özelliklerde dahil toplam 47 maddeden oluşmaktadır. Yanıt seçenekleri kişisel özellikler için ilgili kabul kriteri konulmuş diğer ölçekler de her bir ifade için, kesinlikle katılmıyorum (1) ile kesinlikle katılıyorum arasında değişen 5'li Likert ölçeğine dayalıdır. Ölçekteki ifadelerle sırasıyla, “1-Kesinlikle Katılmıyorum”, “2-Katılmıyorum”, “3- Kararsızım”, “4-Katılıyorum”, “5-Kesinlikle Katılıyorum” şeklinde yer verilmiştir.

4. Bulgular

Araştırmada ilk olarak araştırmaya katılanların demografik özelliklerine ilişkin bulgulara yer verilmiştir.

Tablo 2. Demografik Özellikler

	Demografik özellik	N	%
Cinsiyet	Kadın	252	50,9
	Erkek	243	49,1
Medeni Durum	Evli	318	64,2
	Bekar	177	35,8
Yaş	18-30	180	36,4
	31-45	264	53,3
	46 yaş ve üzeri	51	10,3
Eğitim Durumu	Lise	27	5,5
	Üniversite	303	61,2
	Yüksek lisans	33	6,7
	Doktora-tıpta Uzmanlık	132	26,7
Görev Dağılımı	Hekim	132	26,7
	Hemşire	117	35,8
	Sağlık Memuru	186	37,6
Çalışma Saati	Diğer	15	3,0
	Düzensiz - Vardiyalı	168	33,9
Düzeni	Düzensiz	105	21,2
	Düzenli 08:00-17:00	183	37,0
	Vardiyalı	24	4,8
Eşin Çalışma Durumu	Eşim yok	177	35,8
	Çalışıyor	228	46,1
	Çalışmıyor	90	18,2
Toplam		495	100

Katılımcıların cinsiyet dağılımlarına bakıldığında, %50,9'unun erkek, %49,1'inin kadın olduğu, katılımcıların medeni durum dağılımlarına bakıldığında, %64,2'sinin evli, %35,8'inin ise bekâr olduğu, katılımcıların yaş dağılımlarına bakıldığında, %36,4'ünün 18-30 yaş, %53,3'ünün 31-45 yaş, %10,3'ünün 46 yaş ve üzeri olduğu, katılımcıların eğitim durumu dağılımlarına bakıldığında, %5,5'inin lise, %61,2'sinin üniversite, %6,7'sinin yüksek lisans, %26,7'sinin ise tıpta uzmanlık olduğu, katılımcıların görev dağılımlarına bakıldığında, %26,7'sinin hekim, %35,8'inin hemşire, %37,6'sının ise sağlık memuru olduğu, katılımcıların çalışma saati düzenlerine yönelik elde edilen sonuçlarda,

%33,9'unun düzensiz-vardiyalı, %21,2'sinin düzensiz, %37'sinin düzenli (8:00-17:00), %4,8'inin vardiyalı çalıştığı, katılımcıların eşlerinin çalışma durumlarına bakıldığında, %46,1'inin eşinin çalıştığı, %18,2'sinin eşinin çalışmadığı tabloda yer verilmiştir.

Tablo 2. Tüm Alanların Betimsel İstatistikleri ve Güvenilirlik Düzeyleri

	Ort.	SS	Cronbach's Alpha	Madde Sayısı
İşin Tanımlanması ve İş Üzerindeki Hakimiyet durumu	3,31	,851	,845	8
Aile-İş Çatışmasında Özyeterlik Düzeyi	3,87	,805	,944	10
İş-Aile Çatışmasında Özyeterlik Düzeyi	2,82	1,112	,928	5
Ailenin Tatmini	4,22	,790	,836	4
İşteki Performans	3,76	,829	,842	6

Yukarıdaki tabloda, tüm alanların betimsel istatistikleri ile güvenilirlik sonuçları yer almaktadır. Buna göre, işin tanımlanması ve iş üzerindeki hakimiyet alanının ortalamasının 3,31; aile-iş çatışmasında öz yeterlik düzeyinin ortalamasının 3,87; iş-aile çatışmasında öz yeterlik düzeyinin 2,82; ailenin tatmini alanının 4,22 ve son olarak işteki performansın ortalamasının 3,76 olduğu görülmektedir. Söz konusu alanları yansıtan ifadelerin güvenilirlik sonuçlarına bakıldığında ise, belirtilen alanların yüksek düzeyde güvenilir olduğu görülmektedir.

Tablon 3. Normallik Test Sonuçları

	Skewness	Kurtosis
İşin Tanımlanması ve İş Üzerindeki Hakimiyet durumu	-,026	-,618
Aile-İş Çatışmasında Özyeterlik Düzeyi	-,491	,096
İş-Aile Çatışmasında Özyeterlik Düzeyi	,044	-,929
Ailenin Tatmini	-1,278	1,843
İşteki Performans	-,444	,185

Yukarıdaki tabloda, tüm alanların normallik test sonuçları yer almaktadır. Buna göre, Skewness ve Kurtosis değerlerinin -2 ila +2 aralığında olmasından ötürü, verilerin normal dağılıma uyduğu görülmektedir. Bu sebeple, çalışmada parametrik test yöntemleri kullanılmıştır.

Tablo 4. Ailenin Tatminine Yönelik Sonuçlar

	Ort.	SS
İşimi yapmaktan huzur duyuyorum.	3,98	1,074
İşimde tam performansla çalışırım.	4,19	,921
İş yerinde performans değerlendirme gerçekçi ve adildir.	2,82	1,376
İşimdeki performansım kriterleri karşılamakta ve aşmaktadır.	3,96	1,093
Çalıştığım iş bana çok şey katar.	3,79	1,043
Çalıştığım yerde mutluyum.	3,79	1,099

Ailenin tatminini yansıtan ifadelerin betimsel istatistiklerine bakıldığında, en yüksek ortalamanın "İşimde tam performansla çalışırım." ifadesine; en düşük ortalamanın ise "İş yerinde performans değerlendirme gerçekçi ve adildir." ifadesine ait olduğu görülmektedir.

Tablo 5. İşteki Performans Alanına Ait Sonuçlar

	Ort.	SS
İş sorumluluğum üzerindeki etkim yeterince iyidir.	4,25	,913
Çalışma saatlerimdeki esnekliği kendim düzenleyebilirim.	2,48	1,465
Çalışmalarımı etkileyen ailevi sorunlar ile karşılaştığım zaman ailemden destek alırım.	3,77	1,170
Ailemi etkileyen iş ile ilgili sorunlarla karşılaştığım zaman aile bireylerinden destek alırım.	3,81	1,148
Ailemi etkileyen iş ile ilgili sorunlarla karşılaştığım zaman arkadaşlarımdan destek alırım.	3,29	1,202
İşimi etkileyen ailem ile ilgili sorunlarla karşılaştığım zaman aile bireylerinden ve arkadaşlarımdan destek alırım.	3,54	1,190
Ailemi etkileyen iş ile ilgili sorunlarla karşılaştığım zaman patronumdan/yöneticimden yeterli ölçüde destek alırım	2,67	1,332
İşimi etkileyen ailevi sorumluluklarım ile ilgili sorunlarla karşılaştığım zaman yöneticimden yeterli ölçüde destek alırım.	2,64	1,327

İşteki performans alanında yer alan ifadelerin ortalama ve standart sapma değerleri yer almaktadır. Buna göre, en yüksek ortalamanın “İş sorumluluğum üzerindeki etkim yeterince iyidir.” ifadesine; en düşük ortalamanın ise “Çalışma saatlerimdeki esnekliği kendim düzenleyebilirim.” ifadesine ait olduğu görülmektedir.

Tablo 6. İşteki Performans İle İşin Tanımlanması ve İş Üzerindeki Hakimiyet Durumu, Aile-İş Çatışmasında Öz yeterlik Düzeyi, İş-Aile Çatışmasında Öz yeterlik Düzeyi ve Ailenin Tatmini Arasındaki İlişkinin Korelasyon Analizi Sonuçları

	1	2	3	4
İşteki performans	-			
İşin tanımlanması ve iş üzerindeki hakimiyet durumu	,412**	-		
Aile-iş çatışmasında özyeterlik düzeyi	,610**	,394**	-	
İş-aile çatışmasında özyeterlik düzeyi	-,428**	-,318**	-,347**	-
Ailenin tatmini	,519**	,306**	,625**	-,276**

** p<,01

Yukarıdaki tabloda, işteki performans ile işin tanımlanması ve iş üzerindeki hakimiyet durumu, aile-iş çatışmasında öz yeterlik düzeyi, iş-aile çatışmasında öz yeterlik düzeyi ve ailenin tatmini arasındaki ilişkinin korelasyon analizi sonuçları yer almaktadır.

Buna göre; işteki performans ile işin tanımlanması ve iş üzerindeki hakimiyet durumu ($r=,412$, $p<,01$), aile-iş çatışmasında öz yeterlik düzeyi ($r=,610$, $p<,01$) ve ailenin tatmini ($r=,519$, $p<,01$) arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir. Buna karşın, işteki performans ile iş-aile çatışmasında öz yeterlik düzeyi arasında negatif yönde bir ilişki olduğu görülmektedir.

Çalışmanın bu kısmında, işin tanımlanması ve iş üzerindeki hakimiyet durumu, aile-iş çatışmasında öz yeterlik düzeyi, iş-aile çatışmasında öz yeterlik düzeyi ve ailenin tatmininin işteki performans üzerine etkisine yönelik regresyon analizi sonuçları yer almaktadır.

Tablo. 7. İşin Tanımlanması ve İş Üzerindeki Hâkimiyet Durumu, Aile-İş Çatışmasında Özyeterlik Düzeyi, İş-Aile Çatışmasında Öz yeterlik Düzeyi ve Ailenin Tatmininin İşteki Performans Üzerine Etkisinin Regresyon Analizi Sonuçları

Bağımlı Değişken	Bağımsız Değişken	β	t	p	r	r ²	F
İşteki performans	İşin tanımlanması ve iş üzerindeki hâkimiyet durumu	,401	10,030	,00	,412	,169	100,595
	Aile-iş çatışmasında öz yeterlik düzeyi	,628	17,097	,00	,610	,372	292,320
	İş-aile çatışmasında öz yeterlik düzeyi	- ,319	-10,521	,00	,428	,183	110,691
	Ailenin tatmini	,545	13,497	,00	,519	,270	182,178

Yukarıdaki tabloda, işin tanımlanması ve iş üzerindeki hâkimiyet durumu, aile-iş çatışmasında öz yeterlik düzeyi, iş-aile çatışmasında öz yeterlik düzeyi ve ailenin tatmininin işteki performans üzerine etkisinin regresyon analizi sonuçları yer almaktadır. Buna göre, işin tanımlanması ve iş üzerindeki hâkimiyet durumunun işteki performansı olumlu yönde etkilediği ve açıklanan varyansın %16,9 olduğu görülmektedir. Aile-iş çatışmasında öz yeterlik düzeyinin işteki performans üzerine etkisinin de benzer şekilde olumlu olduğu ve açıklanan varyansın ise %37,2 olduğu görülmektedir. İş-aile çatışmasında öz yeterlik düzeyinin işteki performans üzerine etkisine bakıldığında negatif yönde olduğu görülmektedir. Bu etkide açıklanan varyansın %18,3 olduğu görülmektedir. Son olarak, Ailenin tatmininin işteki performans üzerine etkisinin pozitif yönde olduğu görülmektedir. Bu etkide, açıklanan varyansın %27 olduğu görülmektedir.

Tablo. 8. İşin Tanımlanması ve İş Üzerindeki Hâkimiyet Durumu, Aile-İş Çatışmasında Öz yeterlik Düzeyi, İş-Aile Çatışmasında Öz yeterlik Düzeyinin Ailenin Tatmini Üzerine Etkisinin Regresyon Analizi Sonuçları

Bağımlı Değişken	Bağımsız Değişken	β	t	p	r	r ²	F
Ailenin Tatmini	İşin tanımlanması ve iş üzerindeki hâkimiyet durumu	,284	7,133	,00	,306	,094	50,883
	Aile-iş çatışmasında öz yeterlik düzeyi	,613	17,778	,00	,625	,391	316,050
	İş-aile çatışmasında öz yeterlik düzeyi	- ,196	-6,375	,00	,276	,076	40,645

Yukarıdaki tabloda, işin tanımlanması ve iş üzerindeki hâkimiyet durumu, aile-iş çatışmasında öz yeterlik düzeyi, iş-aile çatışmasında öz yeterlik düzeyinin ailenin tatmini üzerine etkisinin regresyon analizi sonuçları yer almaktadır. Buna göre, işin tanımlanması ve iş üzerindeki hâkimiyet durumunun ailenin tatminini pozitif yönde etkilediği ve açıklanan varyansın %9,4 olduğu görülmektedir. Aile-iş çatışmasında öz yeterlik düzeyinin ailenin tatmini üzerine etkisinin de benzer şekilde pozitif yönde olduğu ve açıklanan varyansın ise %39,1 olduğu görülmektedir. İş-aile çatışmasında öz yeterlik düzeyinin ailenin tatmini üzerine etkisine bakıldığında negatif yönde olduğu görülmektedir. Bu etkide açıklanan varyansın %7,6 olduğu görülmektedir.

5. Tartışma ve Sonuç

Bu çalışma, işteki performans ve aile tatmini ile iş-aile çatışması arasındaki ilişkinin tespit edilmesi amacıyla gerçekleştirilmiştir. Ayrıca sağlık sektöründeki teorik ilişkileri ortaya çıkararak mevcut literatüre katkıda bulunmayı amaçlamaktadır. Çalışmada, işteki performans ile iş-aile çatışması arasında negatif yönde bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuç, Schultz ve Henderson (1985)'un ve Ahmad (2008)'in çalışmalarıyla uyumluluk göstermektedir. Ayrıca Kengatharan ve Kunatilakam (2020) ve Zhang ve ark. (2017) tarafından hemşireler üzerinde yapılan çalışmalar ile benzer sonuçları

barındırmaktadır Bu doğrultuda, iş-aile çatışmasında özyeterlik düzeyinin azalması durumunda işteki performansın artacağı ifade edilebilmektedir. Bununla birlikte Wang ve Tsai (2014) tarafından hemşireler üzerinde yapılan bir araştırmada iş-aile çatışmasının iş performansı üzerinde anlamlı bir etkisinin bulunmadığı tespit edilmiştir. Bu sonuç çalışmamız ile istatistiksel olarak anlamlı bir ters ilişki olduğunu göstermektedir.

Çalışmada, işteki performans ile ailenin tatmini arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiş iken iş-aile çatışmasında öz yeterlik düzeyi arasında negatif yönde bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Buna göre, işin tanımlanması ve iş üzerindeki hâkimiyet durumu, aile-iş çatışmasında öz yeterlik düzeyi ve ailenin tatmini arttıkça işteki performans da aynı şekilde artacaktır. Bununla beraber, iş-aile çatışmasında öz yeterlik düzeyi arttıkça işteki performans azalış gösterecektir.

Çalışmada gözlenen ailenin tatmininin işteki performansı pozitif yönde etkisinin Efeoğlu ve Özcan (2013)'nin çalışmalarıyla uyumluluk göstermektedir. Böylece aile tatmininin artması durumunda işteki performansında artacağını göstermektedir. La Torre ve ark. (2021) tarafından İtalya'daki bir hastanede sağlık çalışanları üzerinde yapılan bir araştırmada kadınların daha düşük iş-aile çatışması yaşarken doktorların ise daha yüksek düzeyde iş-aile çatışması yaşadığı tespit edilmiştir. Zurlo ve ark. (2020) tarafından yine hemşireler üzerinde yapılan çalışmada kadın çalışanların daha yüksek kaygı ve depresyon düzeylerine sahip olduğu dolayısıyla daha yüksek iş-aile çatışması seviyelerinin bulunduğu tespit edilmiştir. Chandler (2021) cinsiyet, eğitim, sosyal sınıf gibi kişisel özelliklerin iş-aile çatışmasındaki deneyimlere katkıda bulunacağını belirtmektedir. Bizim çalışmamızda ise kişisel özelliklerin araştırılmasında ele alınan ilgili alanlar arasında anlamlı bir farklılık olmadığı belirlenmiştir. Bu sonuç Cortini ve ark. (2016)'nın ve Kâhya (2018)'nin çalışmalarıyla uyumluluk barındırmaktadır. Cohen ve Liani (2009)'nin yapmış olduğu bir çalışmada iş-aile çatışması ile gelir ve görev süresi arasında anlamlı bir ilişkinin olduğu ve kuruluştaki daha fazla zaman geçiren yaşı daha yüksek kadınların ve deneyimli çalışanların çatışmayla daha iyi bir şekilde başa çıkma stratejileri geliştirmesine yardımcı olduğu sonuçlarına ulaşmışlardır. Ayrıca, gelir düzeyi, günlük çalışma saati, mesleki deneyim, medeni durum, eşin çalışma durumu, eşin haftalık çalışma saati, çocuk sahipliği değişkenleri ile araştırmada ele alınan alanlar arasında anlamlı farklılık olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuç, söz konusu değişkenlerin ele alınan alanlarda farklılaşmaya neden olmadığını göstermektedir. Özutku ve Altındış (2013) ve Grzywacz ve ark. (2006) tarafından sağlık çalışanları üzerinde yapılan çalışmalarda çocuk sahibi olmanın iş-aile çatışması üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olmadığı belirlenmiştir. Bu sonuç çalışmamız ile uyumluluk göstermektedir. Ekici ve ark (2020) tarafından sağlık çalışanları üzerinde yapılan bir başka çalışmada ise çalışma saatleri düzensiz olan çalışanların daha fazla iş-aile çatışması yaşadığı tespit edilmiştir. Hatam ve ark. (2016) tarafından hemşire ve paramedikal personel üzerindeki bir çalışma bulguları ise çalışmamız ile istatistiksel olarak anlamlı bir ters ilişki olduğunu göstermektedir.

Araştırmaya konu olan sağlık sektörü çoğu ülkede olduğu gibi Türkiye'de de çalışanın, toplumun ve ülkenin genel refahı yönünden önemli bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Sağlık hizmetleri doğası gereği iş stresinin yoğun olarak görüldüğü ve çatışma ortamının oluşmasına yatkın birçok etmeni kendinde barındırmaktadır. Hastaneler düzeyinde bakıldığında, çalışanların yalnızca hastaları tedavi etme görevi ile değil, bir çok talep ve ihtiyaç ile baş etmek zorunda kalmakta ve bunları yaparken empati kurmalı ve merhamet duygusuyla hareket etmelidir.

Çalışmanın literatüre en büyük katkısı, sağlık kuruluşlarında çalışan personelin iş ve aile hayatlarından kaynaklanan çatışmaların, iş performansına etkisinin incelenmesidir. Ancak araştırmaya konu olan kitlenin tamamından veri toplamak zaman ve maliyet nedenlerinden dolayı mümkün olmamış, bu nedenle mevcut evrenden örnek seçme yoluna gidilmiştir. Bununla beraber çalışmanın birtakım kısıtları da mevcuttur. En önemlisi araştırmadaki hipotezlerde var olduğu iddia edilen etkinin gerçekten var olup olmadığını gösterebilmek ve genel bir yargıya varabilmek için araştırmamızın sektör

geneline yapılması önemlidir. Diğer bir kısıt ise, araştırmanın sadece Tokat İl'inde istihdam edilen sağlık personelinin içermesidir. Bu bakımdan evrenin daha da genişleterek diğer illerdeki sağlık çalışanlarını da kapsamaya araştırmanın ülke geneline ait somut bulgular sunmasını sağlayacaktır.

Bu çalışmada, verilerin toplanması noktasında anket yöntemi kullanılmıştır. Gelecekteki araştırmalarda mülakat yönteminin kullanılması mümkündür. Ayrıca gelecekteki araştırmaların farklı illerde yapılması verilerin karşılaştırılması hususunda yapılan araştırmaların literatüre katkısını kuvvetlendirecektir.

Hastaneler kompleks yapılı ve statik olmayan süreç ve sistemlere ait hizmet üreten organizmalardır. Bu durumda, bireyler arası iletişimin güçlü, görev ve sorumluluk bilincinin yüksek olması gerekmektedir. Ayrıca kesintisiz olarak hizmet vermesi gereken ve ertelenemeyecek süreçleri kendisinde barındıran işletmelerdir. Bu nedenle çalışanların bu yoğun ortam çatışma yaşamaları mümkün ve iş performanslarına yansımaları muhtemeldir (Çağatay ve Arslan, 2020). Çalışmamızın aynı yönde destekler nitelikte sonuçlara ulaşıldığı söylenebilir.

Bilindiği üzere, iş görenlerin iş-aile çatışması ve iş performansını etkileyen pek çok faktör söz konusudur. Bu bağlamda, araştırmanın ileri safhalarında çalışanların bağlılık (duygusal, normatif bağlılık vb.), motivasyon, örgüt iklimi, örgütsel adalet gibi kavramlara yönelik tutum ve davranışlarının incelenmesi de son derece önemlidir. Son olarak, örneklemin yurtdışındaki hastanelerde çalışanları da kapsayacak şekilde genişletilmesi iş görenler arasındaki stres, tatmin ve çatışma gibi konulara ilişkin algıları karşılaştırma imkânı verecektir. Ek olarak kültürel değerlerin iş-aile çatışması, aile tatmini ve iş performansı sonuçları arasındaki ilişki üzerindeki potansiyel etki daha fazla araştırılmalıdır.

Yazın taraması sonucunda iş-aile çatışması ile ilgili çalışmalar genellikle hemşirelerin iş tatmini ve tükenmişlik kavramları üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir. Çalışmamızın örneklemini tüm sağlık çalışanları olarak seçerek bireylerin iş ve ailedeki rollerinin özellikle COVID-19 döneminde iş hayatına yansımalarını tespit etmeyi amaçlamaktadır.

Bu çalışma, sağlık profesyonelleri arasında iş-aile ara yüzünün ve aile tatmini ve iş performansının kaynak atfina ve sektörel etkisine ilişkin içgörü sağlamaktadır. Ayrıca hastane yönetiminin iş ve aile arasındaki bağlantıyı korumak için yapıcı bir strateji veya destekleyici müdahaleler tasarlayabilmesi için önem arz etmektedir. Böylece memnun çalışanlara sahip olunacak, yönetim tarafından yetenekli çalışanın fark edilmesi kolaylaşacak ve mevcut çalışan elde tutulabilecektir. Bu bağlamda, sağlık kuruluşlarının bir yandan sağlık personeline olan ihtiyaçlarının artması, diğer yandan onları yetiştirme maliyetlerinin yüksek olması, sağlık sektöründe insan kaynağının dikkate alınmasının önemini vurgulamaktadır. Örgütsel bağlılığın eksikliği, iş ve aile ortamı arasındaki çelişki ve personel terki gibi insan kaynakları ile ilgili sorunlar, hassas sağlık sisteminin insan kaynağı eksikliği gibi sorunlarla karşı karşıya kalmasına ve hizmetin azalmasına neden olabilmektedir (Hatam, Jalali ve Askarian, 2015).

İş ve aile yaşamındaki çatışmalar iş performansına yansiyabilir, iş hayatındaki çatışmalar yönetim tarafından kontrol altına alınamadığı durumlarda ise ileri aşamalarda yetenekli ve deneyimli sağlık çalışanının işten ayrılmasını mümkün kılacaktır. O halde, daha dengeli bir iş yaşamı ihtiyacı göz ardı edilmemeli çünkü bu durumda sağlık çalışanları arasındaki memnuniyetsizliklerin artması beklenen bir sonuç olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kuruluşun, aile veya kişisel yaşam faaliyetlerine katılımın iş sonuçlarına ve hastaneye fayda sağladığını kabul etmesi önemlidir. Bu durumda, çalışanları için destekleyici bir iş-aile kültürü oluşturulmasında fayda vardır. Özellikle çalışan anneler için yönetim tarafından çocuk bakım hizmeti sunularak sağlık çalışanlarına yeterli derecede bakım hizmeti sağlanmalıdır.

Son yıllarda çiftlerin birlikte iş hayatına atılmaları artmaktadır. Bu da, iş-aile çatışmasına gösterilen ilgiyi artırmaktadır. Dolayısıyla, işverenler bu tür çatışmaları azalttığı düşünülen çeşitli aile dostu politikalar/uygulamalar benimsemelidir. Bu tür uygulamaların benimsenmesi, çalışanlar ve işverenler için olumlu sonuçlarla ilişkilendirilmiştir. Örneğin, Baltes, ve ark. (2009) tarafından yapılan bir meta-analizin sonuçları, esnek çalışma programlarının daha az devamsızlık ve daha yüksek iş tatmini ile ilişkili olduğunu göstermiştir (Frye ve Breugh, 2004). Özellikle çok uluslu ülkelerde sağlık hizmeti sunucularının kültürel farklılıkları nedeniyle, farklı kültürdeki hastalardan bağımsız sağlık hizmetleri kararları alınması istendiğinde, sağlık çalışanları ve hasta veya hasta yakınları arasında yanlış anlaşılabilirlikler çıkabilir, ileriki aşamalarda çatışmaların yaşanması muhtemeldir (McLaughlin ve Braun, 1998). Bu duruma benzer bir örnek sağlık turizminin gelişmiş olduğu ülkelerde yaşanmaktadır. Farklı kültürlerden sağlık göçü yapılan ülkelerdeki sağlık hizmeti sağlayıcıları, gelen hastalar ile düzgün iletişim kuramaması ve hastanın kendini iyi bir şekilde ifade edememesi, sağlık çalışanları ve hastalar arasında çatışmaların yaşanmasına sebebiyet vermektedir. Bu da uzun vadede bir sağlık çalışanının yaptığı işten tatmin olamamasına böylece iş performansına yansımaya neden olabilmektedir.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Bu çalışma (Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Etik Kurulundan 27.04.2022 tarih ve 7. Oturum sayılı 5. Karar E-91742949-044-159451 evrak nolu Etik Kurul Onay Belgesi ile) bilimsel araştırma ve yayın etiği kurallarına uygun olarak hazırlanmıştır.

Yazarların Makaleye Olan Katkıları

Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

Çıkar Beyanı

Bu makale için tarafların çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Kaynaklar

- Ahmad, A. (2008). Direct and indirect effects of work-family conflict on job performance. *The Journal of international management studies*, 3(2), 176-180.
- Akbolat, M., Kahraman G. ve Öztürk, T. (2016). Sağlık Çalışanlarının İş Yaşamında Karşılaştıkları İş-Aile Çatışması Örgütsel Bağlılıklarını Etkiler mi?: Sakarya İli Örneği. *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi*, 19(2), 153-169
- Akın, Ö. ve Karakulak, H. (2019). İş-Aile ve Aile-İş Çatışması, İş, Aile ve Hayat Tatmininin İşten Ayrılma Niyeti Üzerine Etkisi: Karşılıklı ve Demografik Değişkenli Etkileşimler. *Uluslararası Ekonomi ve Yenilik Dergisi*, 5(2), 325-347
- Al-Makhaita, H. M., Sabra, A. A. ve Hafez, A. S. (2014). Job performance among nurses working in two different health care levels, Eastern Saudi Arabia: a comparative study. *International Journal of Medical Science and Public Health*, 3(7), 832-837.
- Amah, O. (2019). Managing the negative effects of work-to-family and family-to-work conflicts on family satisfaction of working mothers' in Nigeria: the role of extended family support. *Community, Work & Family*, 257-271.
- Baltes, B., Clark, M. ve Chakrabarti, M. (2009). Work-Life Balance: The Roles of Work-Family Conflict and Work-Family Facilitation. *Oup Uncorrected Proof*, 201-212.
- Barbosa, A., Montazo, P. ve Lemos, A. (2020). Women in home office during the COVID-19 pandemic and the work-family conflict configurations. *RAE-Revista de Administração de Empresas*, 60(6), 388-399.
- Chandler, K. D. (2021). Work-family conflict is a public health concern. *Public Health in Practice*, 2, 100158, 1-2
- Cohen, A., & Liani, E. (2009). Work-family conflict among female employees in Israeli hospitals. *Personnel Review*, 38(2), 124-141.
- Cortini, M., Pivetti, M. ve Cervai, S. (2016). Learning Climate and Job Performance among Health Workers. A Pilot Study. *Front. Psychol*, 7(1644), 1-6.
- Çağatay, A. (2012). İş-Aile Çatışmasının Çalışanların İş Performanslarına Etkisinin Belirlenmesi: Ankara'daki Özel Eğitim Kurumlarına Bir Uygulama, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi). Ankara: *Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Büro Yönetimi*.
- Çağatay, A. ve Arslan, Ü. (2020). Hastane çalışanlarına göre yöneticilerin çatışma çözme stratejileri. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(4), 2300-2310.
- Efeoğlu, İE ve Özcan, S. (2013). İş-aile çatışması ve hekimler arasında iş performansı ve aile memnuniyeti ile ilişkisi. *Avustralya Temel ve Uygulamalı Bilimler Dergisi*, 7 (7), 43-48.
- Ekici, D., Gurhan, N., Mert, T. ve Hizli, I. (2020). Effects of work to family conflicts on services and individuals in healthcare professionals. *International Journal of Caring Sciences*, 13(2), 1355-1364.
- Frye, N. K. ve Breough, J. A. (2004). Family-friendly policies, supervisor support, work-family conflict, family-work conflict, and satisfaction: A test of a conceptual model. *Journal of business and psychology*, 19(2), 197-220.
- Grzywacz, J. G., Frone, M. R., Brewer, C. S. ve Kovner, C. T. (2006). Quantifying work-family conflict among registered nurses. *Research in nursing & health*, 29(5), 414-426.
- Hatam, N., Jalali, M. T. ve Askarian, M. (2016). Relationship between family-work and work-family conflict with organizational commitment and desertion intention among nurses and paramedical staff at hospitals. *International journal of community based nursing and midwifery*, 4(2), 107.

- Jalagat Jr., R. (2016). Job Performance, Job Satisfaction, and Motivation: A Critical Review of their Relationship. *International Journal of Advances in Management and Economics*, 5(6), 36-42.
- Jamaludin, N., Ibrahim, R. ve Dagang, M. (2018). Social support as a moderator of the relationship between work family conflict and family satisfaction facton. *Management Science Letters*, 8, 951-962.
- Kahya, E. (2018): "İş değerlemesi, kişisel özellikler ve iş performansından oluşan bir maaş modeli. *Pamukkale Üniversitesi Mühendislik Bilimleri Dergisi*, 24(4), 720-729.
- Kalliath, P., Kalliath, T. ve Chan, C. (2017). Work–family conflict, family satisfaction and employee well-being: a comparative study of Australian and Indian social workers. *Human Resource Management Journal*, 27(3), 366-381.
- Katebi, A., Hajizadeh, M.H. ve Bordbar, A. (2022). The Relationship Between “Job Satisfaction” and “Job Performance”: A Metaanalysis. *Glob J Flex Syst Manag*, 23, 21–42.
- Kengatharan, N., & Kunatilakam, S. (2020). Work-family conflict among female nurses in the healthcare sector. *International Journal of Work Organisation and Emotion*, 11(3), 213-230. <https://doi.org/10.1504/IJWOE.2020.10032041>
- Krijghsheld, M., Tummers, L. G. ve Scheepers, F. E. (2022). Job performance in healthcare: a systematic review. *BMC Health Services Research*, 22(1), 1-17.
- La Torre G, Grima D, Romano F, Polimeni A. Perceived work ability and work-family conflict in healthcare workers: An observational study in a teaching hospital in Italy. *J Occup Health*. 2021;63:e12271. <https://doi.org/10.1002/1348-9585.12271>
- McLaughlin, L. A. ve Braun, K. L. (1998). Asian and Pacific Islander cultural values: considerations for health care decision making. *Health & social work*, 23(2), 116-126.
- Ozutku, H., & Altindis, S. (2013). The relations between work intensity and work-family conflict in collectivist culture: Evidence from Turkish health care professionals. *Journal of Health Management*, 15(3), 361-382.
- Piryani, R. ve Piryani, S. (2018). Conflict Management in Healthcare. *Nepal Health Res Counc*, 16(41), 481-482.
- Platis, C., Reklitis, P. ve Zimeras, S. (2015). Relation between job satisfaction and job performance in healthcare services. *Social and Behavioral Sciences*, 175, 480-487.
- Rothen, H., Stricker, K. ve Heyland, D. (2010). Family satisfaction with critical care: measurements and messages. *Current Opinion in Critical Care*, 16(6), 623-631.
- Sanz-Vergel, A., Demerouti, E.ve Morino-Jimenez, B. (2010). Work-family balance and energy: A day-level study on recovery conditions. *Journal of Vocational Behavior*, 76, 118-130.
- Schultz, J. B. ve Henderson, C. (1985). Family satisfaction and job performance: Implications for career development. *Journal of career development*, 12(1), 33-47.
- Wang, M. L., & Tsai, L. J. (2014). Work-family conflict and job performance in nurses: The moderating effects of social support. *The Journal of Nursing Research*, 22(3), 200Y207. doi:10.1097/jnr.0000000000000040
- Yamane, T. (2001). *Temel Örneklem Yöntemleri*. Çeviren: Esin A., Bakır M. A., Aydın C. ve Gürbüzel E. İstanbul: Litaratür Yayınları. 116-117.
- Zaman, N., Memon, K. N.ve Zaman, F. (2021). Role of emotional intelligence in job performance of healthcare providers working in public sector hospitals of Pakistan. *Journal of Mind and Medical Sciences*, 8(2), 245-251.

- Zhang, J. ve Liu , Y. (2011). Antecedents of Work-Family Conflict: Review and Prospect. *International Journal of Business and Management*, 6(1), 89-103.
- Zhang, Y., Punnett, L., ve Nannini, A. (2017). Work-family conflict, sleep, and mental health of nursing assistants working in nursing homes. *Workplace Health & Safety*, 65(7), 295-303.
- Zurlo, M. C., Vallone, F., ve Smith, A. P. (2020). Work–family conflict and psychophysical health conditions of nurses: Gender differences and moderating variables. *Japan Journal of Nursing Science*, 17(3), e12324.

Politik Psikoloji Bağlamında Siyasal Bir Aktör Olarak Alparslan Türkeş'in Milliyetçilik Anlayışı

Ahmet ÖZKAN¹, Burak ÖZER²

Politik Psikoloji Bağlamında Siyasal Bir Aktör Olarak Alparslan Türkeş'in Milliyetçilik Anlayışı

Alparslan Türkeş's Understanding of Nationalism As A Political Actor in the Context of Political Psychology

Öz

Türk siyasi hayatında pek çok önemli şahsiyet varlık göstermiş, ancak bu şahsiyetlerden pek azı fikirlerini, düşünce dünyalarını ve duygularını geleceğe aktarabilmiştir. Geleceğe aktarım sağlayabilen bu isimlerden ön plana çıkan bir tanesi de Alparslan Türkeş olmuştur. Türkeş, asker kökenli bir siyasetçi olup hayata gözlerini yumduktan sonra dahi Türk siyasi hayatına yön verebilmeyi başarabilmiş nadir bir şahsiyet olarak kabul edilmektedir. Özellikle 1960 darbesi sonrasında milliyetçiliği, Türkçülük mefhumu etrafında kenetlenmeyi başarabilmiş ve Türkçülük mefhumunu kurduğu siyasi partiyle kemikleştirebilmiş bir aktör olmuştur. Sonrasında ise Türk siyasi hayatındaki özgül ağırlığı dolayısıyla pek çok politik gelişmede aktif rol oynayan bir politikacı olarak ön plana çıkmıştır. Bu sebeple çalışmamızda, milliyetçilik mefhumunu şekillendiren ve dönüştüren bir lider olarak Türkeş'in felsefesi ve düşünceleri politik psikoloji bağlamında ele alınacak ve bir çerçeve ortaya konmaya çalışılacaktır.

Abstract

There have been many important personalities in Turkish political life, but very few of these personalities have been able to transfer their ideas, world of thought and feelings to the future. One of these figures who could transfer their ideas, thoughts and feelings to the future was Alparslan Türkeş. Türkeş, a politician of military origin, is recognised as a rare figure who was able to shape Turkish political life even after his death. Especially after the 1960 coup d'etat, he was able to unite nationalism around the notion of Turkism and ossify the notion of Turkism with the political party he founded. Afterwards, he came to the forefront as a politician who played an active role in many political developments due to his specific weight in Turkish political life. For this reason, in this study, Türkeş's philosophy and thoughts as a leader who shaped and transformed the concept of nationalism will be discussed in the context of political psychology and a framework will be tried to be put forward.

Anahtar Kelimeler: Politik Psikoloji, Alparslan Türkeş, Milliyetçilik, Türk Siyasal Hayatı

Keywords: Political Psychology, Alparslan Türkeş, Nationalism, Turkish Political Life

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Paper Type: Research Article

¹ Öğr. Gör. Dr., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Adalet Meslek Yüksekokulu, Hukuk Bölümü, ozkan.a@hbv.edu.tr, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9716-2687>

² Arş. Gör., Hitit Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, burakozer@hitit.edu.tr, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4300-0126>

1. Giriş

Politik psikoloji 1970'lerden itibaren özellikle Amerika'da ortaya çıkmış ve hızla tüm dünyaya yayılmış bir alan olarak dikkat çekmektedir. Sosyal bilimlerin önemli iki bilimi olan siyaset ile psikolojinin birleşmesiyle gelişen politik psikoloji; daha çok liderlerin, ideolojilerin ve tüm siyasal davranışların incelenmesini içermektedir. Bu bağlamda Fransız devriminin etkisiyle ortaya çıkan milliyetçilik ideolojisini politik psikoloji bağlamında incelemek hem siyaset bilimi açısından hem de psikoloji açısından önemli görülmektedir.

Milliyetçilik, özellikle son yüzyılda toplumların ve bireylerin davranışlarına son derece etki etmiş bir ideolojidir. Dolayısıyla milliyetçilik, araştırmacılar tarafından üzerinde sıklıkla durulan konulardan birisi olmuştur. Politik psikoloji çalışan araştırmacılar da milliyetçiliğin psikolojik boyutlarını, kavramlarını ve kuramsal yaklaşımlarını ortaya koyarak ideolojinin psikolojik olarak daha iyi anlaşılması bağlamında literatüre katkıda bulunmuşlardır. Milliyetçiliğin psikolojisi açıklanırken öncelikli olarak köken ve kavram olarak milliyetçiliği açıklamada kullanılan *İlkçilik*, *Modernizm*, *Etnosembolizm* gibi yaklaşımlardan faydalanılmıştır. Bunlara ek olarak da politik psikoloji bağlamında kuramsal olarak *Psikodinamik Kuram*, *Gerçekçi Çatışma Kuramı*, *Sosyal Kimlik*, *Sosyal Baskınlık Kuramı*, *Biyopolitik Yaklaşım* kuramlarından faydalanılmıştır. Bu çalışmada da kuramsal çerçeve boyutunda öncelikli olarak bu kuram ve yaklaşımlara yer verilmiştir.

Türkiye'de ise milliyetçilik, özellikle Cumhuriyetin kurulması, çok partili hayata geçilmesi ve 1960'larla birlikte toplumsal ve siyasal alanda varlık göstermesi ile birlikte kamusal alanda belirgin bir görünüm kazanmıştır. Türk milliyetçiliğinin teorik ve edebi anlamda birçok temsilcisi olmasına rağmen siyasal alanda ilk akla gelen isimlerden birisi Alparslan Türkeş'tir. 1960'larda askeri görevleri bulunan ve kendisini vatansever bir asker olarak tanımlayan Türkeş, bu görevlerinin ardından pratik siyasete atılmış ve 1999 yılında vefat edene kadar Türkiye'de milliyetçi partiler olarak anılan partilerin liderliğini yapmıştır. Türkeş, yaşamı boyunca hatta vefatından sonra da başkomutan, önder, lider anlamına gelen *Başbuğ* olarak anılmıştır. Bugün dahi bu şekilde anılmaya devam etmektedir. Şüphesiz içinde bulunduğumuz zaman diliminde Türk milliyetçiliğinin siyasal alandaki temsilcisi olarak ön plana çıkmasında ve partisinin milliyetçi bir parti olarak siyasal alanda varlığını devam ettirmesinde Türkeş'in izlediği siyaset önemli bir rol oynamıştır. Bunu yaparken hem partisinin hem de milliyetçi ideolojinin temsilcisi olacak şekilde ülkücülük kimliğini takipçilerine kazandırmış ve bu kimliğin kullanılmasını sağlamıştır. Aynı zamanda Türkeş, "9 Işık Doktrini" ile milliyetçiğe ışık tutmuş ve takipçilerine yol gösterecek temelleri kazandırmış önemli bir siyasal liderdir.³

Bu noktadan hareketle ele alınan çalışmada politik psikolojinin milliyetçilik kuramları ile birlikte pratik alanda Türk milliyetçiliğinin önde gelenlerinden biri olan Türkeş'in milliyetçilik anlayışı analiz edilmiştir. Bu analiz ve değerlendirme yapılırken öncelikli olarak teorik alandaki kuramlar, Türkeş'in hayatı, partilerinin seçim beyannamelerindeki milliyetçilik yaklaşımları ve kullandığı ifadeler/söylemler incelenmiştir.

2. Kavramsal Olarak Milliyetçilik

Etimolojik olarak "millet" kavramı dilimize Arapçadan geçmiş olup Türk Dil Kurumu sözlüğünde "ulus" kavramıyla eş anlamlı olarak kullanılmaktadır. Türk Dil Kurumu'na göre millet, "*çoğunlukla aynı topraklar üzerinde yaşayan, aralarında dil, tarih, duygu, ülkü, gelenek ve görenek birliği olan insan topluluğu*" olarak tanımlanmaktadır. Arapçada değişik manalarda kullanılan millet kavramı, "mezhep", "secde" manalarında kullanıldığı gibi "ümme" kelimesi yerine de kullanılmıştır. Özellikle Osmanlı döneminde gayrimüslim cemaatler için kullanılan millet kavramı Rum, Ermeni ve Yahudileri nitelendirmek adına etnik olarak değil dinî cemaatleri ifade etmek adına kullanılıyordu. Bunun dışında Müslüman halk "Ümme-i Muhammed" olarak adlandırılıyordu. Köken olarak yabancı olan "millet"

³ "9 Işık Doktrini" ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. (Türkeş, 1967).

kavramı bugün ise dilimize farklı bir mana kazanarak dahil olmuş, Batılı milletlerin kullandığı ve ‘ulus ve millet’ kavramlarına karşılık gelen ‘nation’ kavramından daha fazlasını muhteva ederek dilimiz içerisinde önemli bir kimlik kazanmıştır (Niyazi, 2014, s. 16-17). Bu aşamada ulus kavramının ve ulus devletlerin ortaya çıkmasıyla milliyetçiliğin tüm dünyada güçlü bir ideoloji haline gelmesi açısından tarihsel bir değerlendirme önem arz etmektedir. Özellikle 1648 Vestfalya Barışı sonrasında günümüz modern devletlerinin ortaya çıkmasıyla birlikte değişen ve dönüşen uluslararası sistem Fransız İhtilali ile birlikte ulus devletleri ön plana çıkarmış; ulus devletlerin ön plana çıkmasıyla birlikte de imparatorluklar temelinden sarsılmış ve dağılma süreçlerini yaşamıştır. Nitekim I. Dünya Savaşı sonrasında Avrupa’da imparatorluklar devrinin bittiği meydana gelen dağılma süreçleriyle birlikte tescillenmiş ve milliyetçilik tüm dünyada daha önemli bir mefhum haline gelmiştir (Özkan, 2022a, s. 1-2).

Hakikatte milliyetçilik⁴ bir felsefi ya da sosyolojik doktrinin kalıpları içinde izah edilemeyecek kadar çok renkli birtakım siyasi ve kültürel hareketlere verilen genel bir adlandırma (Güngör, 1990, s. 9) olsa da dün olduğu gibi içinde bulunduğumuz zaman diliminde de dünyamızı etkileyen önemli bir fikri harekettir (Kaplan, 2012, s. 3). Milliyetçiliğin mahiyeti toplumdan topluma ve zamandan zamana değişiklik arz etse de genel olarak mahiyeti gereği insanları birleştirmeye yönelik olduğu zaman, birlik ve beraberlik isteyenlerce meşru, bölmeye yönelik olduğu zaman ise gayri meşru olarak nitelendirilmektedir (Niyazi, 2014, s. 9). Osmanlı döneminde art arda gelen mağlubiyetlerden kaynaklanan bir kısırılmışlık duygusundan beslenen milliyetçilik, bugün ise gösterişli resmî söylemle gerçeklik arasında sürekli var olan bir uyumsuzluktan beslenmektedir. Bu milliyetçilik anlayışı “Türklük” olarak hem Osmanlı Türkleri hem de Rus İmparatorluğunda yaşayan Türkler tarafından dile getirilmiş ve diğer tüm değerlerden üstün bir yere sahip olduğu iddia edilmiştir. Bu iddiaya binaen Türklük mefhumu Türkiye Cumhuriyeti doğarken, daha önce Yusuf Akçura veya Ziya Gökalp tarafından dile getirilenler⁵ resmî ve devlete dayalı bir ideolojinin inşasına hizmet etmiştir (Copeaux, 2017, s. 44).

Bu tartışmalar bir kenara, bir milletten olmak ile milliyetçi olmak arasında bariz bir farklılık söz konusudur. Zira bir milletten olmak doğal bir hadise, milliyetçi olmak ise kültür, şuur ve irade meselesidir. Milliyetçi olmak için o millete mensubiyet gereklidir, fakat tek başına bu mensubiyet milliyetçi olabilmek için yeterli değildir. Milliyetçi olarak tanımlanan kişi, mensup olduğu milleti seven, yücelten ve tanıyan kişi demektir. Millet mefkûresini özümsemeyen ve aidiyet hissi taşımayan kimseler milliyetçi değil, sadece o milletten olan kişilerdir. Şüphesiz hiç bir insan milliyetçi olarak doğmaz, dahası sonraki hayatında kendisini milliyetçi olarak tanımlaması da onu milliyetçi kılmaz. Kişiyi milliyetçi kılan, kendi söylemleri ya da tanımlaması değil, millet şuuruna ermesi ve milletin ıstırabını hissederek onunla dertlenmesi durumudur (Kaplan, 2012, s. 31-32). Zira milliyetçilik, bir memleketteki millî kültüre dayanır.⁶ Hâlbuki Türkiye’de batılılaşma hareketleri sonunda münevver tabaka Türk kültürüne bigâne kalmış, hakiki bir kültür yaratarak milletin bütün tabakalarına yayma başarısını gösterememiştir (Güngör, 1990, s. 10-11). Mevcut döneme ilişkin Türk münevverlerinin Türk kültürüne bigâne kalışı pek çok kişi tarafından eleştirel bir bakış açısıyla ele alınmıştır.

⁴ Milliyetçilik, ünlü felsefeci Karl Popper’a göre “Açık Cemiyet” in kurulmasını önleyen en büyük engellerden ve histerik hezeyandan başka bir şey değilken, çağdaş siyaset bilimci Karl Deutsch’a göre ise insanlığın bugün ulaştığı olduğu en modern birim olan millete erişebilmenin anahtarı mahiyetindedir (Niyazi, 2014, s. 9).

⁵ Gökalp’e göre ulusal hareketler özellikle Doğu toplumlarında kültürel uyanma ile başlamakta, sonrasında siyasal bir akım halini almakta ve nihayet son aşamada ise ekonomik bir programa bağlanmaktadır. Gökalp bu üç aşamalı görüşe uygun olarak çağdaş Türk Ulusçuluğunun köklerini “Türkçülük” olarak adlandırdığı kültür ve düşünce akımında bulmaya çalışmıştır (Heyd, 2002, s. 103).

⁶ Bir milletin millî kültürü ve medeniyeti sarsıntıya uğradığında bunun etki edeceği ilk adres devlet olacaktır. Çünkü medeniyetin ve millî kültürün sarsılması aynı zamanda medeniyetin ve millî kültürün taşıyıcısı insanın bazı değerlerini yitirmesi anlamına gelecektir (Niyazi, 2013, s. 17).

2.1. Milliyetçilik Tanımları ve Yaklaşımları

Milliyetçilik, siyasal davranışın önemli belirleyicilerinden birisi olmuştur. Son iki yüzyıldır devletler tarafından yukarıdan aşağı, tepeden indirgemeci bir yaklaşımla ulus inşa etme süreçleri yaşanmış ve imparatorluklar yıkılmıştır. Böylece milliyetçiliğin yükselmesine bağlı olarak ulus devletler ortaya çıkmıştır. Milliyetçilik; millî kimlik, millî idare ve vatan gibi temel kavramları inşa etmiş ve kullanmış olsa da millî sınırların nasıl belirleneceğine dair rasyonel bir kurama sahip olamamıştır (Özler, 2018, s. 97).

Bazı araştırmacılar milliyetçiliğin icat edilmiş bir doktrin olduğunu ileri sürmektedir. Bunlardan birisi olan Kedourie; Milliyetçiliğin 19. yüzyıl başlarında Avrupa’da icat edilmiş bir doktrin olduğunu ileri sürmektedir. Buna karşılık Smith ise icat kelimesinden ne anlaşılması gerektiği ile ilgili ve milliyetçiliğin hangi anlamda ve milletleri nasıl icat ettiğine ilişkin sorular sormaktadır (Smith, 1994, s. 117). Milletlerin neden ve nasıl Avrupa’da doğduğuna ilişkin sorular sorulduğunda cevap çok da zor değildir. Çünkü burada milletlerin ana hatlarının modern öncesi etnik kimlikler tarafından oluşturulduğuna kesin gözüyle bakılmaktadır. Benzer durum milliyetçilik için de geçerlidir. Milliyetçilik çoğu görüşe göre aslında olması gereken ya da özlem duyulan yeni milletlerin yaratılmasına yardım etmektedir. 18. Yüzyılın sonlarına doğru politik alanda ortaya çıkan milliyetçilik, modern bir ideoloji olarak görülmektedir. Fakat milletler ve bu bağlamda milliyetçilik başka bir kültür, toplumsal örgütlenme ya da ideoloji türünden daha fazlası değildir. Aslında o da çağın ruhunun bir parçası olduğu kadar aynı düzeyde çok daha eski motif, tahayyül ve fikirlere de bağlı bir ideolojidir. Nitekim milliyetçilik kavramı üzerine birçok tanım yapılırsa da Smith kendi çalışmasında kavramı beş farklı özellikle ele almıştır (Smith, 1994, s. 118-119):

- *Bütün olarak millet ve millî-devletlerin bütün bir kurulma ve kendini idame ettirme süreci,*
- *Bir millete ait olma ve bilinci, milletin güvenliği ve refahıyla ilgili özlem ve hissiyata sahip olma,*
- *Millet ve rolüne ilişkin dil ve sembolizm,*
- *Milletler ve milli irade hakkında bir kültürel doktrin ile millî emellerin ve millî idarenin gerçekleşmesine dair reçeteleri de içeren bir ideoloji,*
- *Milletlerin amaçlarına ulaşacak ve millî idareyi gerçekleştirecek bir toplumsal ve siyasal hareket.*

Gellner’e göre ise milliyetçilik, temelde siyasal birim ve ulusal birimin çakışmasını öngören siyasal bir ilkedir. Ayrıca Gellner bir duygu veya akım olarak milliyetçiliği en iyi açıklayan ve tanımlayan hususun bahsi geçen ilke olduğunu belirtmektedir. Milliyetçilik temelde kızgınlık, onur, mutluluk gibi duygulardan hareketlenir. Aynı zamanda milliyetçilik, etnik sınırların siyasal sınırların ötesine taşmaması ve özellikle bir devletin içindeki etnik sınırların iktidar sahipleriyle yönetilenleri birbirinden ayırmamasını ön gören bir siyasal meşruyet kuramı olarak da ifade edilebilir. Öte yandan milliyetçilik, ulusların öz bilinçle uyanışı değil aslında var olmayan milletleri icat etmek olarak görülmelidir (Gellner, 1992, s. 19-20).

Anderson ise “Hayali Cemaatler” adlı çalışmasında milliyetçik üzerine farklı bir bakış açısı getirmiştir. Ona göre ulus, hayal edilmiş bir siyasal topluluktur. Buna göre, milletin üyelerinden hiçbiri diğer üyelerin yüz yüze tanımayacak ama tanıdığını hayal edecek, çoğu hakkında herhangi bir şey işitmeyecek ama yine de her birinin zihninde toplamlarının hayali yaşamaya devam edecektir. Dışarıda bir yerlerde başka milletlerin var olduğunu hayal edecek, bu nedenle - ne kadar büyük olursa olsun - millete esnek ama hayali bir sınır ekleyeceklerdir. Dolayısıyla milleti egemen olarak hayal edecektir. Kavramın doğuşunu ve aradığı özgürlüğünü bu şekilde sembolize edecektir. Bununla birlikte milletler arasında her ne kadar eşitsizlik ve sömürü olursa olsun içlerinde derin ve yatay bir yoldaşlık olarak hayal edilmektedir (Anderson, 1995, s. 20-22).

Milliyetçiliği açıklarken ulusal kimlik, vatandaşlık, vatanseverlik gibi kavramalardan faydalanmak gerekir. Ulusal kimlik, ülkedeki çoğunluğun ya da ulus devletin temsil ettiği ideolojiyi yansıtan kimlik olarak bilinmektedir. Vatandaşlık ise, ülke içerisinde yaşayan hemen hemen herkese verilen statü ya da kimlik olarak değerlendirilirken, vatanseverlik ise, bir ülkenin vatandaşı olarak o ülkeye karşı duygusal ve kuvvetli bir şekilde bağlanma, beğenme veya sevme olarak ifade edilebilir. Ancak kişinin bir ülkeye vatandaşlık bağı ile bağlı olması onun vatansever olduğu anlamına da gelmemektedir (İslambay & Ulu, 2016, s. 300-301). Tüm tanımlamalar ve kavramlar bir arada değerlendirildiğinde milliyetçiliğin ve millî kimliğin beş temel özelliğini Smith sistematize etmiştir. Bu yaklaşıma göre millî kimlik için öncelikli şart, tarihi bir toprağın/ülkenin var olmasıdır. İkinci olarak millî bir kimliğin ortaya çıkması ve milliyetçiliğin de oluşabilmesi için ortak mitler ve tarihi bir hafızanın olması gerekmektedir. Üçüncü olarak kitlesel bir kamu kültürü gerekiyken, dördüncü olarak ise toplumun bütününe kapsayan ve tümü için geçerli ortak yasak hak ve görevler olması gerekmektedir. Son olarak da topluluk fertlerinin ülke üzerinde serbest hareket imkânına sahip olması ve ortak bir ekonomi olması gerekmektedir. Dolayısıyla millet, tarihi bir toprak parçası üzerinde, ortak mitleri ve tarihi belleği olan bununla birlikte kamu kültürü ve ortak yasal hak, görev ve ekonominin adı olarak tanımlanabilmektedir (Smith, 1994, s. 31). Bu özellikler olmadan bir millettten, millî kimlikten ve dolayısıyla milliyetçilikten bahsetmek çok da mümkün gözükmemektedir. Bu noktada milliyetçiliği açıklamada kullanılan “ilkçilik, modernizm ve etnosembolizm” olmak üzere ön plana çıkan üç yaklaşım irdelenecektir. Nitekim bu kuramlar milletleri ve milliyetçiliği açıklamada kullanılmış ve yerleşmiştir.

2.1.1. İlkçilik

İlkçilik kuramına göre, milletler tarihin en başından beri var olduğunu ve insanların bu milletlere manevi olarak bağlanmış olduğunu iddia etmektedir. Öte yandan ilkçilik (primordializm) milliyetin insanların doğal bir parçası, hatta konuşma, görme veya koku alma kadar doğal ve ulusların çok eski zamanlardan beri var olduğunu tanımlamak için kullanılan bir kavram olmuştur. Milliyetçilerin görüşü olan ilkçilik uzun bir süre sosyal bilimcilerin ve özellikle tarihçiler arasında baskın bir paradigma olmuştur (Özkırımlı, 2010, s. 49)

Bu yaklaşımı savunanlara göre milletler, doğal, sabit ve aynı zamanda değişmez bir olgudur. Belirtildiği gibi çok eski çağlardan beri milletler mevcudiyetlerini sürdürmektedir. Kuram içerisinde doğalcı, kültürel ve biyolojik gibi üç farklı bakış açısı da bulunmaktadır. Bunlardan en yaygın olanı doğalcı bakış açısıdır. Bu bakış açısına göre yukarıda da ifade edildiği gibi etnik kimliklerin tıpkı duyu organları gibi doğal olmasıdır. Aynı zamanda insanlar doğuştan bir etnik topluluğun bir üyesi ve parçası olarak dünyaya gelmektedir. Bir örnekle açıklamak gerekirse, Onuncu Yıl Marşı'nda yer alan “Tarihten önce vardık, Tarihten sonra varız” dizeleriyle Türk milletinin bir başlangıcı olmadığına, çok eski çağlardan beri varlık gösterdiğine hatta sonsuz geleceğe sahip olduğuna yönelik inanç ifade edilmiştir. Bu örneğin doğalcı ve ilkçilik kuramıyla doğrudan örtüştüğü söylenebilir. Ancak bu yaklaşım zamanla etkisini yitirmiş ve yaklaşımın taraftarlarının önemli bir bölümü modernist yaklaşımı benimsemişlerdir (Akıncı, 2019, s. 414), (Gökalp, 2007, s. 281).

2.1.2. Modernizm

Modernizm, milliyetçiliği insan toplumlarının doğal ve evrensel bir özelliği olarak gören ilkçiliğe ve eski kuşakların ilkelciğine bir tepki olarak ortaya çıkmıştır. Smith'e göre, ulusların ve milliyetçiliğin modern dünyaya ve modernite devrimine ilişkin olduğu inancı olarak klasik modernizm, 1960'larda sosyal bilimlerde geniş geçerlilik kazanmış bir teori olarak değerlendirilmektedir (Smith, 1994), (Özkırımlı, 2010, s. 72). Dolayısıyla modernizm, ilkçiliğin aksine milliyetçiliğin çok eski çağlardan beri var olduğu görüşüne temelde karşı çıkmaktadır. Milliyetçilik, millî kimlik ile birlikte modern zamanlarda ortaya çıktığı bu kuramda iddia edilmektedir. Hatta “milliyetçilik ile birlikte millet ortaya çıkmıştır” savı bu kuramın ön plana çıkan bir tezahürü olarak değerlendirilmektedir.

Modernist yaklaşımın akademik dünyada ilkçi yaklaşımın geri plana itilmesinde önemli etkisi olmuştur. Çünkü görüldüğü üzere iki kuram üzerine ciddi yaklaşım farklılıkları bulunmaktadır. Modernist yaklaşımın savunucuları arasında Gellner, Anderson, Hobsbawm, Balibar, Bhabba, Breuilly, Nairn, Brass, Hroch ve Chatterjee yer almaktadır. Bu düşünürler modernist yaklaşıma benzer açıklama ile milletlerin modern çağın bir ürünü olduğunu iddia etmektedir. Ayrıca sanayileşme, merkezi devletlerin ortaya çıkması, kentleşme, laikleşme gibi etkenler milletlerin ortaya çıkmasında önemli bir etkiye sahip olmuştur. Dolayısıyla milliyetçilik, milletlerin bir ürünü değil aksine milletleri meydana getiren bir mefhumdur (Gellner, 1992), (Akıncı, 2019, s. 415).

2.1.3. Etnosembolizm

Etnosembolizm, modernizmin teorik eleştirisinden ortaya çıkmaktadır. İlkçiler ile modernistler arasında orta yerde duran etno-sembolcü yaklaşımın en bilinen temsilcisi Smith'dir. Smith, modernistler gibi milletlerin modern bir olgu olduğunu ve bir ideoloji hâline gelmesinin ancak 19. yüzyıl sonrasında gerçekleştiğini savunmaktadır (Akıncı, 2019, s. 415).

Kavram geniş anlamıyla birlikte, etnisite ve milliyetçiliğin oluşumunda, devamında ve değişiminde mitlerin, hatıraların, değerlerin, sembollerin ve geleneklerin önemli rolü olduğunu vurgulayan bir yaklaşımdır. Bu yaklaşıma göre; ulusal geçmiş, bugünü ve geleceği ile süreklilik, yineleme ve sahiplenmenin önemli olduğu, modern ulusların oluşumunda geçmişte var olan etnik toplulukların önemli olduğu ortaya konmuştur. Aynı zamanda anıların, köken ve etnik mitlerin, kahramanlıkların, ata kültürlerinin, vatana bağlı olmanın ulusal kimliklerin oluşmasında ve devam edebilmesindeki rolü olduğu savunulmaktadır. Özellikle modernizm yaklaşımının aksine önceden var olan mitler, değerler ve simgelerin modern ulusların ve milliyetçiliğin ortaya çıkmasında, oluşmasında ve devam etmesinde önemli görülmüştür. Dolayısıyla ulusları ve milliyetçiliği daha önceden var olan gruplar ile birlikte ortak bir tarihi kimlik üzerinden anlaşılabilirliği görüşü hâkim olmuştur (Özkırımlı, 2010, s. 143).

3. Politik Psikoloji Bağlamında Milliyetçilik Yaklaşımları

Milliyetçilik, siyaset ve diğer sosyal bilimcilerin yanı sıra son dönemlerde psikologlar ve bu alanda çalışan araştırmacılar tarafından da üzerinde durulmaktadır. Bu bağlamda sosyal ve politik psikoloji üzerine çalışanlar tarafından birçok nicel ve nitel araştırma yapılmıştır. Milliyetçiliği de psikolojik boyutlarıyla ele alan ve açıklamaya çalışan araştırmacılar bir takım yaklaşımlar ve kuramlar ortaya koymuşlardır. Bu kuramlar ve yaklaşımlar; *Psikodinamik Yaklaşım*, *Biyopolitik Yaklaşım*, *Gerçekçi Grup Çatışması Kuramı*, *Sosyal Baskınlık Kuramı*, ve *Sosyal Kimlik Kuramı*'dır (İslambay & Ulu, 2016, s. 306).

3.1. Psikodinamik Yaklaşım

Psikodinamik yaklaşım, milliyetçiliğe dair net olarak eğilimci bir yaklaşım olarak değerlendirilen ve siyaset psikolojisinden ayrı kalmayı reddeden bir kuramdır. Freud, yalnızca bir arada yaşamakla kalmayıp, birbirlerine önemli ölçüde benzeyen insanlar arasında yaşanan çatışma eğilimlerini *küçük farklılıkların narsizmi* olarak adlandırmaktadır (Houghton, 2015, s. 194). Bu yaklaşım bir toplumdaki ortak özelliklerin, bireyin ön plana çıkmasını engellemesi dolayısıyla, bireyin kendi özelliklerini diğerlerinden daha anlamlı ve pozitif bir şekilde farklılaştırma isteği olarak tanımlanabilmektedir (İslambay & Ulu, 2016, s. 304). Bu yaklaşım bireylerin gelişme dönemlerinde bölünme davranışlarından bahsetmektedir. Bireyler bu dönemlerde dünyayı iyi-kötü olarak ikiye ayırır ve kendilerindeki kötü özellikleri ötekine yansıtarak ona karşı savunmacı bir yaklaşım geliştirir (Yıldırım & Kumcağız, 2022, s. 105-106).

Vamik Volkan, Freudyen yaklaşımın ve onun milliyetçilik üzerine fikirlerini benimseyen psikanalistlerden birisidir. Volkan, Freud'un da önemli ve klasik bir düşünce olan bölünme üzerinde durmaktadır. Bireyler erken gelişme evresinde diğerlerinde hoşlandıkları ya da hoşlanmadıkları yönleri dışarı yansıtarak dünyayı iyi ve kötü olarak ikiye ayırmaktadır. Böylece bireyler, düşmanları hakkında hüküm verirken yalnızca onların özellikleri ile ilgili değil aynı zamanda kendi içlerinde onlara

dair hoşlanmadıkları şeylere de hüküm vermiş olmaktadır. Düşmanlara karşı hissedilen, duyulan öfke ve kızgınlık aslında bireyleri bilinçsiz bir şekilde kendilerine karşı hissedilen öfkeden kurtarmaktadır (Houghton, 2015, s. 195).

Özetle bireyler, dünyayı iyi ve kötü olarak ikiye ayırmaktadır, kendilerinde gördükleri kötü özellikleri kötü olarak gördükleri ötekilere yansıtır ve kendisinden olmayanlara karşı temkinli ve savunmacı bir yaklaşım geliştirir. Milliyetçilik konusunda da bireyler kendi ulusunu, kimliğini kısaca kendinden olanı koruyarak ve savunarak bir bilinç düzeyi geliştirmektedir. Böylece kötülerden yani kendinden olmayanlara karşı bir bilinçaltı savunma geliştirmektedir (İslambay & Ulu, 2016, s. 304).

3.2. Gerçekçi Grup Çatışması Kuramı

Milliyetçiliği açıklamada kullanılan diğer psikolojik kuramlardan birisi de *Gerçekçi Grup Çatışması Kuramı*'dir. Bu kuramda bireyler kendilerini ait hissettikleri gruba "biz" diğerlerini de "onlar" şeklinde gruplandırmaktadır. Bu ayırım sosyal psikologlar tarafından iç grup ve dış grup olarak da nitelendirilebilmekte ve basitçe çatışmaların, bir grubun yani biz ile onların savaşmak için gerçekçi rasyonel nedenleri olduğunda ortaya çıktığını iddia etmektedir. Muzaffer Şerif ve arkadaşı tarafından 1950 yılında gerçekleştirildikleri grup deneyi bu kuramı açıklamaktadır. Bu deneyden kısaca bahsetmek gerekirse Şerif ve arkadaşı gençleri bir adaya götürerek rastgele yani hiçbir özellik ortaya koymadan iki gruba ayırmış ve grupları yaklaşık bir hafta birbiriyle görüştürmemiştir. Birbirleriyle görüşmeyen gruplar kendi kimliklerini, liderlerini ve kültürlerini hızlı bir şekilde oluşturmuşlardır. Sonrasında Şerif ve arkadaşı, bu gençleri bir dizi oyuna ve yarışmaya tabi tuttu ve onları gözlemlemeye başladı. Gençler arasında rekabet içermeyen yarışmalarda bile kavgaların, düşmanlıkların geliştiği ve dahası birbirlerine yönelik önyargıların oluştuğu ve kendi grubunu üstün görme durumu gözlemlendi (Houghton, 2015, s. 189).

Bu deneyler sonucunda gruplar birbirlerini hiç tanımasalar dahi ortak çıkarlar ile bir araya geldiklerinde; biz ve onlar olarak basitçe ayrılabilirliklerini, bununla birlikte karşı gruba karşı hızlı bir refleks oluşturarak önyargı, kin, nefret ve saldırganlık besleyebileceklerini ortaya koymuştur. Bu durumu açıklayan en önemli örneklerden bir tanesi Suriye'den Türkiye'ye gelen mültecilere bakıştır (İslambay & Ulu, 2016, s. 304). Nitekim milliyetçiliği açıklayan gerçekçi grup kuramı da bu doğrultuda milletler ayrıştırıldığında herhangi bir rekabet ortamı olsun ya da olmasın gelişigüzel gruplandırıldıklarında dahi biz ve onlar anlayışının ortaya çıkacağını, diğerine karşı ön yargı, çatışma hatta daha ileri boyutta nefretin oluşabileceğini iddia etmektedir.

3.3. Sosyal Kimlik Kuramı

Sosyal kimlik kuramı, kişinin özsaygısını kendi bireysel varlığından veya deneyimleri sonucu kazandığından ziyade, kimliğin belirli bir gruba üye olmasından devşirildiği iddiasındadır. Bu bağlamda insanlar kendi ait oldukları gruplar hakkında iyi şeyler düşünmeye ihtiyaç duymakta ve bu yönde güdülenmektedirler (Özler, 2018, s. 104-105). Gerçekçi Grup Çatışması kuramında olduğu gibi bu yaklaşımda da iç grup ve dış grup dinamikleri arasındaki ayırım ele alınmaktadır.

Bu kuramda Şerif'in çalışmalarını daha da ileriye götüren Tajfel ve arkadaşları, dış gruplara yöneltilen düşmanlık ve diğerlerine gösterilen iltimas ile gruplar arasında bir etkileşimin ya da bu yaklaşımları açıklayacak mantıklı, rasyonel bir farklılığın olmasına gerek olmadığını ortaya koymuşlardır. Yani sosyal kimlik kuramı, iç grup ile dış grup arasında bir rekabet veya çatışmayı ortaya çıkaracak herhangi rasyonel bir neden olmasa dahi ortaya çıkabileceği sonucuna ulaşmıştır (Houghton, 2015, s. 190). Özler ise bu durumu; millî kimlik, başka bir ulus veya ulusların tehdit ve düşman olarak betimlenmesini içerdiğinden bir negatif bütünleşme stratejisi olarak değerlendirmiştir. Dolayısıyla milliyetçilik; ben ve sen değil, biz ve onlar şeklinde bir ayırım ile beraber olumsuz ötekilere

dayandırılmaktadır (Özler, 2018, s. 105). Kısaca bu kuram kendilerini diğer gruplar ile kıyaslayarak iç grubunun dış gruplardan pozitif bir şekilde farklı olduğu savına öne sürmektedir.

3.4. Sosyal Baskınlık Kuramı

Bu kuram yeni bir yaklaşım olarak değerlendirilmekte ve daha çok evrimsel psikolojiden etkilenmiştir. Kuramın savunucularına göre, tüm toplumlar bir yönü ile temelde hiyerarşik olma özelliği göstermektedir ve her toplum içerisinde bir baskın bir de itaatkâr bir grup bulunmaktadır. Aynı zamanda baskın grup içerisinde yer alanlar, sosyal statü ve birçok özellik ile birlikte kendilerini itaatkâr grup üyelerinden üstün görmektedir. Sosyal baskınlık yönelimi olarak da ifade edilen bu durum, eşitsizlik, baskı ve ayrımcılığa karşı yasal bir otorite gibi hizmet etmektedir (Houghton, 2015, s. 193). Psikolojik olarak baskın olmak isteyen uluslar da bu özelliklerden ve mitlerden faydalanarak milliyetçi duyguları arttırmak istemektedirler. Ulusları yönetenler de bu duygulara vurgu yapmakta hatta baskın gruplar hiyerarşik olarak daha üstün görüldüğü için birçok noktada alt gruplara nazaran daha fazla hizmet ve kaynak aktarımı yapılabilmektedir (İslambay & Ulu, 2016, s. 304).

3.5. Biyopolitik Yaklaşım

Genellikle biyologlar tarafından kabul gören biyopolitik yaklaşımına göre, birçok dürtü ve doğuştan gelmektedir. Aynı ulus içerisinde dünyaya gelen bireyler de genetik olarak birçok açıdan birbirine benzediği bu yaklaşımda öne sürülmektedir. Bazı araştırmacılar tarafından genetik benzerlik kuramı da denen yaklaşımın diğer bir özelliği ise bireyler genetik olarak kendilerine benzeyenlere iyilik yapma eğiliminde olurken, benzemeyenlere düşmanca yaklaşabilmektedir (İslambay & Ulu, 2016, s. 304), (Houghton, 2015, s. 197).

4. Milliyetçi Bir Lider: Alparslan Türkeş

Alparslan Türkeş, 25 Kasım 1917'de Kıbrıs Lefkoşa'da dünyaya gözlerini açmıştır. Babası Koyunoğlu sülalesinden Tuzlalı Ahmed Hamdi Bey, annesi ise Fatma Zehra Hanım'dır. On altı yaşında ailesiyle birlikte İstanbul'a giden Türkeş, 1933 yılında Lefkoşalı olan İzmir Milletvekili Hüseyin Sırrı Bellioğlu'nun desteğiyle geçici olarak Kuleli Askerî Lisesi'ne kaydolmuş, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olduktan sonra ise askerî liseye asil olarak kaydını yaptırmıştır. 1936 yılında askerî liseyi bitiren Türkeş 1938 yılında ise Harp Okulu'ndaki eğitimini tamamlamıştır. 1940 yılına gelindiğinde Refik Yurtsever'in yeğeni Muzaffer Hanım ile hayatını birleştiren Türkeş; Gelibolu ve Erdek başta olmak üzere çeşitli yerlerde askerlik görevini icra etti. Çevresi tarafından Osmanlı ve Türk tarihine ilgi duyan, Türk büyüklerini tanıma iştiağıyla ön plana çıkan bir subay olarak tanındı. Özellikle Ziya Gökalp ve Nihal Atsız'a ait eserlerden yaptığı okumalarla düşünce dünyasını şekillendirdi. Türkeş subay olarak görev yapmakta iken 1944 yılında yapılan "İrkçılık-Turancılık" davasında Nihal Atsız, Orhan Şaik Gökyay gibi isimlerle birlikte yargılanmış ve 9 ay 10 günlük hapis cezasına çarptırılmıştır. Tophane Askerî Cezaevi'nde kalan Türkeş, 1945 yılında Askerî Yargıtay'dan çıkan kararla beraat etmiş ve tekrar ordudaki görevinin başına dönmüştür. 1955 yılına gelindiğinde Harp Akademisi'nden mezun olan Türkeş, 1955-1957 yılları arasında -ABD'de- NATO Daimî Komitesi'nde Türk Genelkurmayı'nı temsil heyetinde çalışmış, 1959 yılında ise Almanya'ya Atom Nükleer Okulu'nda staj yapmak üzere gönderilmiştir. Bu görevlerin ve eğitimlerin akabinde Türkiye'ye dönen ve albaylığa yükseltilen Türkeş, Kara Kuvvetleri Komutanlığı'nda NATO şube müdürü olarak görev almıştır. 27 Mayıs 1960 tarihinde yaşanan darbeden kısa bir süre önce Elazığ'daki görev yerinden Ankara'ya tayin edilen Alparslan Türkeş, darbe bildirisini radyodan okuyan isim olmuştur. Darbe bildirisini okuduktan sonra tanınırlığı artan ve adı sıkça duyulan Türkeş, aynı zamanda yönetime el koyan ve otuz yedi kişiden oluşan Millî Birlik Komitesi üyeleri arasında yer almıştır. Darbe sonrasında Başbakanlık Müsteşarlığı görevini üstlenmiştir. Ancak bir süre sonra komite üyeleri arasında yaşanan görüş ayrılığına bağlı olarak 13 Kasım 1960 tarihinde Millî Birlik Komitesi Başkanı Orgeneral Cemal Gürsel'in yayınladığı bir bildiri ile Komite feshedilmiştir. Sonrasında yeniden oluşturulan Millî Birlik Komitesi'nde ülkenin yönetiminde köklü değişiklikler yapılarak ülke yönetiminin sivillere bırakılmasını istemeyen on dört

subaya – 14’ler – yer verilmemiştir. Atılan bu adımla Türkeş’in de içerisinde yer aldığı on dört subay Türk Silahlı Kuvvetleri’nden emekliye sevk edilmiş ve Türkeş yurt dışına – Yeni Delhi’ye – büyükelçi müşaviri olarak gönderilmiştir (Çetin, 2019, s. 615-616).

Bahsi geçen yıllarda Türkeş, içerisinde bulunduğu durumdan, yaftalanmaktan ve yaranamamaktan sitem etmektedir. Türkeş, izlediği siyaseti toplumcu söylemlerle geliştirdiğinde komünistlikle yaftalandıklarını, milliyetçi söylemleri ön plana çıkardıklarında faşistlikle suçlandıklarını, meseleleri ilmi olarak ele almaya çalıştıklarında dinsiz olarak etiketlendiklerini ve konulara toplumun büyük çoğunluğunun benimsemiş olduğu İslamiyet odaklı değerlendirdiklerinde ise gerici olarak itham edildiklerini dile getirmektedir. Aynı zamanda Türkeş, 1960 darbesi sonrasında Yassıada mahkûmlarını idam ettiren kişiler olarak lanse edilmelerinden duyduğu rahatsızlığı da dile getirmiştir⁷ (Türkeş, 1965). Zira Türkeş’in Yeni Delhi’de müşavirlik yaptığı zaman diliminde Cemal Gürsel’e gönderdiği mektupla - yargılamaların devam ettiği süreçte – Demokrat Parti ileri gelenlerinin ve Adnan Menderes’in idam edilmemesi isteğini iletmıştır. Ancak bu talebi karşılık bulmamış ve Menderes ve arkadaşları idam edilmiştir. Bu olaydan yaklaşık iki sene sonra ise Türkeş - 1963 yılında Hindistan’dan Türkiye’ye dönüş yapmıştır (Çetin, 2019, s. 616).

Türkiye’ye döndükten sonra siyaset sahnesine çıkacağını duyuran Türkeş, 1963 yılında yurda döndükten sonra girişimlere başlamıştır. 27 Mayıs 1960 darbesi sonrası süreçte Alparslan Türkeş’in birlikte hareket ettiği isimlerden Rifat Baykal, Muzaffer Özdağ, Dünder Taşer ve Ahmet Er 1965 yılının 31 Mart’ında Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi’ne (CKMP) katılmışlardır. Sonrasındaki zaman diliminde bu kadro daha da genişlemiş, 31 Temmuz 1965 tarihinde ise CKMP’nin Genel Başkanı olarak Alparslan Türkeş seçilmiştir. Türkeş’in genel başkanlık koltuğuna oturması sadece bir parti liderliği olmamış, Türk siyasal hayatında yeni bir sayfanın açılması anlamına gelmiştir. Özellikle 19. yüzyılda dil ve tarih alanında yapılan çalışmalarla ortaya çıkan, 20. yüzyılın ilk çeyreğinde ise fikir adamları tarafından ön plana çıkartılan ve 3 Mayıs 1944 tarihindeki hadise ile birlikte kitleleşen Türk milliyetçiliği fikri ilk defa bir siyasi parti tarafından nevi şahsına münhasır başat bir doktrin olarak vücut bulmuştur. Ortaya çıkan bu tablo sadece bir siyasi hareket ya da akım olarak değil, “Ülkücü Hareket” olarak tarif edilen siyasi ve fikri bir geleneğin temerküz etmesi anlamına gelmiştir (Sanlı, 2019, s. 36-37). 1970 yıllarında Milliyetçi Cephe Hükümetlerinde önemli bir rol üstlenmiş olan Türkeş’in 1980 yılında gerçekleşen darbe sonrasında partisi kapatılmış ve idamla yargılanmıştır (Alpdoğan, 2022, s. 24). Yargılandığı bu davadan 9 Nisan 1985 tarihinde beraat etmiş ve 6 Eylül 1987 tarihinde yapılan referandumla birlikte de siyaset yapma yasağı kalkmıştır. Hemen akabinde 4 Ekim 1987 tarihinde yapılan Milliyetçi Çalışma Partisi (MÇP) Olağanüstü Kongresi’nde ise genel başkanlığa seçilmiştir. 24 Ocak 1992 tarihine gelindiğinde ise MÇP’nin 4. Olağanüstü Kurultayı’nda partinin adı Milliyetçi Hareket Partisi (MHP), amblemi ise üç hilal olarak değiştirilmiştir (Usubaliev, 2018).

Ülkücü hareketin ve Milliyetçi Hareket Partisi’nin inşasına önderlik eden Alparslan Türkeş namıdır “başbuğ”, etrafında lider kültü oluşturulmuş bir politikacıdır. Türkeş, özgün bir fikir adamı olmamakla birlikte Türk milliyetçiliği anlayışını popüler bir siyasal ideolojiye dönüştürme noktasında önemli bir isimdir. Türkeş’in milliyetçiliği, ulusal kimliğin ‘doğal’ bir unsuru olmaktan çıkarıp müstakil ayrı bir politik kimliğe dönüşmesine taşıyıcılık etmesi ‘Türkeşçi’ doktrin ve ideolojinin oluşmasına yol açmıştır (Bora, 2017, s. 686). Bu ideoloji ve doktrini hayata geçirmek için Türkeş, 20. Yüzyılın ikinci yarısında milliyetçilik ideolojisini geliştirmiş ve geliştirdiği “9 Işık Doktrini” ile yeni bir iktisadi kalkınma reçetesinin yolunu göstermiştir. Milliyetçilik, Ülkücülük, Ahlakçılık, İlimcilik, Toplumculuk, Köycülük, Hürriyetçilik ve Şahsiyetçilik, Gelişmecilik, Endüstri ve Teknikçilik “9 Işık Doktrini”nin ilkeleri olmuştur

---

⁷ İlgili röportaja ilişkin bölümler için bkz. (Sanlı, 2019, s. 44-45). 1960 yılında gerçekleşen askerî darbeye halkın meşru yollarla seçtiği iktidar devrilmiş ve Meclis feshedilerek bir dizi yargılamadan sonra Adnan Menderes başta olmak üzere pek çok siyasi mahkûm, idam edilmiştir (Özkan, 2022b, s. 232-233).

(Çarkçı, 1998, s. 63). Şüphesiz bu ideolojinin oluşumunda bir önceki bölümde ifade edilen politik psikoloji kuramlarının ve yaklaşımlarının tesiri söz konusudur.

Esasında Türkiye ölçeğinde Alparslan Türkeş'in izlediği siyaset ve mihmandarlığını yaptığı milliyetçi ideolojinin olgunlaşması uluslararası sistemde yaşanan gelişmelerden bağımsız değerlendirilmemelidir. Keza 19. yüzyılın başlarında Türkistan ve Kafkasya'daki Türk topraklarının çoğu Çarlık Rusya'sı tarafından işgal edilmiş; 1828 yılında Azerbaycan, 1854'ten itibaren de Türkistan Cumhuriyetleri bağımsızlıklarını yitirmeye başlamıştır. Yaşanan bu gelişmeler Anadolu Türkleri ile Türkistan Türkleri arasında yaklaşık iki asırlık bir ayrılığın da nişanesi olmuştur. Ancak 1991 yılına gelindiğinde Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin iflasını ilan etmesiyle birlikte bugünkü Türk Cumhuriyetleri birer birer bağımsızlıklarını ilan etmeye başlamışlardır. Tüm bu gelişmeler bir arada düşünüldüğünde Merhum Alparslan Türkeş'in tutuklandığı Irkçılık/Turancılık davasında mahkemeye sunduğu kayıtlı savunma metninde yer alan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB) 1965'te ya da 1990'da dağılacağı ve o coğrafyadaki Türklerin tutsaklıktan kurtularak özgürlüklerine kavuşacağı ve Türk Dünyası ateşinin yanacağına ilişkin söylemleri daha anlamlı bir hale bürünmektedir. Nitekim Türkeş'in bu öngörüsü ve idealleri uğruna attığı adımlar 1991 sonrası somutlaşmıştır. Türkeş, SSCB'nin dağılması ile birlikte büyük bir fırsat doğduğunu düşünerek Türk Dünyası'nın ekonomik ve sosyo-kültürel anlamda uzun vadede hizmet etmesi gayesiyle bizzat başkanlığını üstlenerek "Türk Devlet ve Toplulukları, Dostluk, Kardeşlik ve İşbirliği Vakfı"nı (TÜDEV) kurmuştur. Bu vakıf her yıl Türk Dünyası Kurultayları düzenlemeye başlamıştır. TÜDEV, ilk toplantısını 21-23 Mart 1993 tarihleri arasında Antalya'da Türkiye'den altı yüz, Türk devlet ve topluluklarından da altı yüz olmak üzere toplamda bin iki yüz delegeyle gerçekleştirmiştir (Çarkçı, 1998, s. 61).

Nitekim özgünlüğü ve çok yönlülüğü ile ön plana çıkan Alparslan Türkeş, Türk siyasal hayatında önemli bir siyasi lider/aktör olarak kendine yer edinmiştir. Türkeş'in 1917 yılında Lefkoşa'da başlayan yaşam serüveni pek çok siyasi ve iktisadi meseleye şahitlik etmiştir. 1929 Buhranı, Tek Parti Dönemi, Birinci Dünya Savaşı, İkinci Dünya Savaşı, Soğuk Savaş Dönemi, 1960 İhtilali, 1980 İhtilali ve 28 Şubat süreci olmak üzere pek çok olaya şahitlik etmiştir. 1930'lu yıllarda subay olan Türkeş, 1940'lı yıllarda Irkçılık/Turancılık davasında bir mahkûm, 1960 İhtilali ve sonrasında Millî Birlik Komitesi üyesi, Başbakanlık Müsteşarı, 1965 yılında parti genel başkanı, 1970'li yıllarda sosyal bir hareketin lideri ve nazırı, 1980'lerde idamla yargılanan bir politikacı, 1990'lı yıllarda ise demokratiğiyle ön plana çıkan ve üst akıl pozisyonuna sahip bir liderdir (Alpdoğan, 2022, s. 1). Alparslan Türkeş'in oldukça meşakkatli ve mücadele ile geçen ömrü 4 Nisan 1997 tarihinde ise geçirdiği kalp krizi ile birlikte nihayete ermiştir (Usubaliev, 2018).

4.1. Türkeş'in Milliyetçilik Anlayışı

Türkiye özelinde milliyetçilik denildiğinde akıllara önemli bir siyasi aktör olan Alparslan Türkeş gelmektedir. Genel başkanlığını yaptığı Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (CKMP) ile daha sonra ismi Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) olan iki partinin seçim beyannamelerinde milliyetçilik anlayışını açık bir şekilde ortaya koymuştur. 1965 ve 1969 yılında yayımlanan seçim beyannamesindeki milliyetçilik tanımı şu şekilde yapılmıştır;

"Türk milliyetçiliğini; Türk milletine, kültürüne, devletine, sevgi, bağlılık ve hizmet ülküsü olarak tanıyoruz. Bu bakımdan bütün milliyetçi dernekleri desteklemek ve geliştirmek kararındayız. Millî ülkü ve millî kültürün ihyasını, ele alınması gereken en büyük dava olarak görüyoruz. Türk Milletinin refah ve mutluluğunu, kişi, zümre, sınıf ve parti çıkarlarının üstünde görüyoruz" (C.K.M.P, 1965, s. 11), (MHP, 1969, s. 12).

MHP'nin 1995 yılında yayımlanan seçim beyannamesinde ise milliyetçilik;

"MHP, milletin ve onu bir arada tutan temel değerlerin oluşturduğu milliyetçiliği çağların en önemli gerçeği, siyasi ve sosyal olayların hareket merkezi olarak kabul etmektedir. MHP, ırkçı

ve emperyalist amaçları olan batı kaynaklı olumsuz milliyetçilik anlayışının, bölücü sınıf devleti anlayışının karşısındadır. Türk milleti, kendini Türk kabul eden, Türk devletine ve vatanına sadakatle bağlı bulunan, ortak bir soy ve kültür şuuru taşıyan ve bu şuuru devam ettirme iradesine sahip çıkan fertlerden meydana gelmiştir” şeklinde tanımlanmıştır (MHP, 1995).

Türkeş, partisinin temel doktrinlerini 9 Işık olarak nitelendirilmiş ve 1967 yılında aynı isimle bir eser yayımlanmıştır. Bu eserde hem kendisinin hem de partisinin birçok görüşüyle birlikte milliyetçilik görüşüne de yer vermişlerdir (Türkeş, 1967, s. 6);

“Milliyetçilik, Türk Milletine karşı beslenen derin sevginin ifadesidir. Kalbinde başka bir ırkın gururunu taşımayan ve kendisini samimi olarak Türk hisseden ve Türklüğe adayan herkes Türk’tür. Biz; Türk Milletine mensup olduğumuza göre, bu milletin içinden çıkmış insanlar olduğumuza göre, elbette ki kendi milletimize karşı derin bir bağla bağlı olacağız ve bu milletin yükselmesi için bu milletin haklarının daima her çeşit tesirlerden uzak, her şeyin üstünde bulundurulması için çalışmayı görev tanıyacağız. İşte bu sebeplerden dolayı bizim milliyetçiliğimiz, Türk milletine karşı duyulan derin, köklü bir sevgi ve Türk Milletinin içinde bulunduğu müşkül durumdan bir an önce, en modem, en ilmî metotlarla çıkarılarak, en kısa yoldan modem uygarlığın en ön safına geçirilmesini sağlama duygusundan, kuvvet alır. Milliyetçiliğimiz başkalarına karşı kin, garez duygularıyla beslenmez. Demek ki Türk Milliyetçiliği, Türk Milletine karşı duyulan derin sevgi, bağlılık ve onu güç durumdan kurtarıp kuvvetli, her çeşit korkudan, baskıdan uzak, şerefiyle yaşayan, müreffeh, mutlu ve modern uygarlıkta en ön safa geçmiş bir hale getirmek isteği ve bu isteğin yarattığı duygudur. Birinci prensibimiz olan Milliyetçiliğimizin özet olarak tarifi ve izahı budur”

Türkeş’in Türk milliyetçiliğinin temel görüşlerini özetlemek gerekirse; öncelikli olarak Türk milletinden olmak ve milletini severek, Türk devletine sadakatle hizmet aşkı taşımaktır. Buna ek olarak vatana bağlılık duygusu ile birlikte milletini gelecekte ileri hedeflere taşımak için elinden gelen fedakârlığı yapmak ve bu doğrultuda çalışma şuuruna sahip olmak şeklinde ifade edilebilir. Başka ülkelere ve milletlere karşı özlem, özenti hissi taşımaması ve kendisini Türk milletine ait hissetmesi ile devletine hizmet etme aşkı taşınması gerekmektedir. Fakat milliyetçilik anlayışında başka milletlere karşı kin, nefret ve öfkeye yer vermemektedir. Ona göre Türk milletine duyulan derin sevgi esas alınmaktadır. Bu doğrultuda yaşayan, benzer duyguları hisseden herkes ona göre Türk’tür (Yılmaz, 2023).

Türkeş, milliyetçiliği açıklarken Türkçülük kelimesinin de üzerinde durmuş ve doktrine bu kelimeyi de eklemiştir. Nedenini ise şu şekilde ifade etmiştir (Türkeş, 1967:7);

“Bunun yanına Türkçülük kelimesini de ilave ediyoruz: Milliyetçiyiz, Türkçüyüz. Neden Türkçüyüz? Çünkü milletimiz Türk milletidir. Türkçülük ne demektir? Türkçülük, Türk milletinin hayatının her safhasında, yapacağı her şeyin Türk ruhuna, Türk geleneğine uygun olması ve Türk’e yararlı olması amacının, fikrinin ön plânda tutulmasıdır. Türkçe konuşacağız, Türkçeyi daima her şeyin üstünde tutacağız. Yapılacak her işte Türklük ruhuna, Türkün özelliğine uygun ve Türk milletine yararlı olması şartını göz önünden kaçırmayacağız. Türkçülüğün de kısaca tarifi budur. Birinci prensibimiz olarak aldığımız Milliyetçilik ve Türkçülük, kısaca yaptığımız bu izah ve tarifler işte bu şekilde ortaya konmuş oluyor.”

Türkeş ve partisinin milliyetçilik ve Türkçülük üzerine görüşleri beraberinde Türk siyasal hayatına yeni bir kavramı da kazandırmıştır. Ülkücülük olarak bilinen ve partililerin bu şekilde nitelendirildiği kavrama göre birey, öncelikli olarak kendi milletine hizmet etmeli, onu yüceltmeye ve mutlu etmeye odaklanmalı, bu doğrultuda çalışmalıdır. Bunu yaptığı takdirde sadece milletine değil tüm insanlığa hizmet etmiş olacaktır. Çünkü ona göre insanlık ailesi, yeryüzünde yaşayan bütün insanlar, milletler

denen ayrı ayrı üyelerin bir araya gelmesinden ibarettir. Dolayısıyla kendini ait olduğu millete hizmet etmeye adanmış birisi aynı zamanda tüm insanlık ailesine hizmet etmiş olacaktır. Eğer bir birey öncelikli olarak kendi milletine hizmet etmez ise onun insanlığından bahsetmek mümkün değildir. Bu bağlamda ülkücülük, Türk milletini kısa zaman içerisinde uygarlığın en üst seviyesine çıkarmak, mutlu, müreffeh hale getirerek, bağımsız, özgür, kendi haklarına sahip bir hayata kavuşturmayı amaçlayan bir doktrin olarak görülmektedir (Türkeş, 1967, s. 8-9).

Türkeş, Türk kimliği ile Türk milliyetçiliği ve bu bağlamda Türkçülük kavramları üzerine ayrımı yaptıktan sonra Turancılık üzerine olan fikirlerini de ülkücülük üzerinden tanımlamıştır. Bu doğrultuda Türk adı taşıyan herkesin her milletin tabii olduğu haklara sahip olduğunu ve bundan asla vazgeçmeyeceğini vurgulamıştır. Ayrıca Türk milliyetçiliği ile İslam arasındaki bütünleşmeyi de yine Türkeş önemsemiş ve birçok seçim beyannamesinde bunu dile getirmiştir. İslam dini ile milliyetçiliğin bütünleşmesindeki en önemli itici güç ise komünizm karşıtlığı olmuş ve 1977 seçim beyannamesinde bu durum bir hedef olarak ortaya konmuştur. Çünkü komünizm, kimlik, kültür ve manevi değerlerin bozulmasında önemli bir etkidir. Milliyetçiliğin önemli olguları olan bu değerlerin korunması için de öncelikli olarak İslam ahlakının korunması ve benimsenmesi görüşü hâkim olmuştur (Erdal, 2019, s. 193).

5. Sonuç Yerine: Politik Psikoloji Bağlamında Türkeş'in Milliyetçilik Anlayışı

Milliyetçilik, Fransız devrimi ile birlikte ortaya çıkmış temel ideolojiler arasında yer almaktadır. Türkiye özelinde ise milliyetçilik denildiğinde akıllara gelen en önemli siyasi karakterlerden birisi Alparşan Türkeş'tir. Türkeş ve takipçilerinin milliyetçilik anlayışının etnosembolizm bir yaklaşım içerisinde olduğu söylenebilir. Milliyetçilik kavramını açıklamada kullanılan etnosembolizm, mitler, değerler ve simgelerin milliyetçiliğin ortaya çıkmasında ve süreç içerisinde var olmasında önemli görülmektedir. Türkeş'in ve partisinin milliyetçilik anlayışında bu kavramın izlerine rastlamak mümkündür. MHP'nin resmi internet sayfasında⁸ Türkeş'in söylemiş olduğu iddia edilen cümlelere yer verilmiştir. Etnosembolizm'i örneklendirecek bir cümlesinde Türkeş, "*Hepiniz birer Türk Bayrağı'sınız. Bayrağı lekelemeyin, kırılmayın yere düşürmeyin*" ifade ederek bayağı bir simge ve sembol olarak yüceltmıştır. Diğer bir cümlesinde ise "*Türk töresi, Türk ülküsünün ayrılmaz parçasıdır*" diyerek geleneklerin ve törelerin önemini ortaya koymuştur. Dolayısıyla bu iki ifadede Türkeş'in milliyetçilik anlayışını incelerken etnosembolizm kavramının izlerini görmek mümkündür.

Psikodinamik yaklaşım, milliyetçiliği açıklamada kullanılan önemli psikolojik yaklaşımlardandır. Bu göre bireyler, dünyayı iyi ve kötü olarak ikiye ayırırken, kendi ulusunun bireylerine olumluluk atfederken, karşıt olduklarına ya da diğer ulusların bireylerin özelliklerine olumsuzluk atfetmektedir. Dolayısıyla kendi ulusunu yücelten bir yaklaşım olarak değerlendirilmektedir. Türkeş'in milliyetçilik anlayışını bu bağlamda değerlendirmek gerekirse "*İnsanlık âleminin en şerefli bir ailesi Türk Milleti'dir*" cümlesinde milletini ve bu millete ait olan bireyleri yücelten bir anlayışta olduğunu yine açık bir şekilde ortaya koymuştur.

Gerçekçi Grup Çatışması yaklaşımı da politik psikolojide milliyetçiliği açıklamada faydalanılan önemli yaklaşımlardan bir tanesidir. Bu yaklaşıma göre, toplumlar ya da milletler biz ve onlar şeklinde iç grup ve dış grup olarak nitelendirilen bir ayrışma söz konusudur. Şerif ve arkadaşlarının da deneylerinde basit bir şekilde gözlemlediği gibi bir grup ikiye ayrıldığında birbirleri arasında herhangi bir rekabet olmasa dahi kendiliğinden çatışma ortamının oluşabileceğini ortaya koymuşlardır. Türkiye'de 1970'lerde ve 1980'lerde milliyetçiler hatta ülkücüler olarak tabir edilen Türkeş'in takipçileri ile solcular arasında yaşanan çatışmaları bu kuram ile açıklamak mümkündür. Aynı zamanda Türkeş'in milliyetçilik anlayışında *biz* diye tabir edilenler "ülkücüler" olarak

---

⁸ İlgili sözler için Milliyetçi Hareket Partisi'nin https://www.mhp.org.tr/mhp_index.php resmi internet sitesinde yer alan "Başbuğ Alparşan Türkeş'in Özlü Sözleri" bölümüne bkz.

değerlendirilebilirken *onlar* ise “komünistler” olarak değerlendirilebilir. Bu bağlamda 1977 seçim beyannamesinde “*Komünizm, devletimizi yıkmak, vatanımızı bölmek için içimize nifak ve kin tohumları saçmaktadır*” ifadesine yer verilerek bu ideolojiye karşı mücadele edecekleri birçok noktada ifade edilmiştir.

Politik psikoloji bağlamında diğer kuramlar ise “sosyal kimlik” ve “sosyal baskınlık” kuramlarıdır. Sosyal kimlik kuramına göre, gerçekçi çatışma kuramında olduğu gibi iç grup ve dış grup kimliği yaklaşımı söz konusudur. Gruplar arasında herhangi bir çatışma veya rekabet ortamını ortaya çıkarabilecek rasyonel bir neden olmasa da bu ayrışmanın ortaya çıkabileceği belirtilmiştir. Diğer bir kuram olan sosyal baskınlık kuramı ise, toplum içerisinde bir kimlik diğer kimliklere göre çok daha üstün ve baskındır. Türkeş ve Türk milliyetçiliği içerisinde de hâkim ve baskın kimlik Türk kimliği ile birlikte Müslüman kimliğidir. Bu durum hem seçim beyannamelerinde hem de tüm alanlarda kendisini göstermektedir. “*Türklük bedenimiz, İslamiyet ruhumuzdur. Ruhsuz beden ceset olur*” cümlesiyle Türkeş, milliyetçilik ile İslamiyet yaklaşımını baskın bir kimlik olarak ön plana çıkarmış, aynı zamanda harmanlanmış iki olgu olarak ortaya koymuştur. Bunun yanı sıra iç grup kimliği bağlamında Türk kimliği çoğunlukla iç grup kimliği olarak değerlendirilirken; toplum içerisindeki diğer minimal kimlikler ise dış grup kimliği olarak değerlendirilmiştir.

Sonuç olarak Türk milliyetçisinin siyasal alandaki önemli temsilcilerinden biri olan Alparslan Türkeş ve liderliğini yaptığı partilerin politik psikoloji bağlamında milliyetçilik yaklaşımlarında etnosembolizm izleri görülmüştür. Bununla birlikte politik psikolojide milliyetçiliği açıklayan kuramlardan psikodinamik yaklaşım, gerçekçi grup çatışması kuramı ve sosyal baskınlık kuramı Alparslan Türkeş’in milliyetçilik anlayışında yer almış; mevcut durum ise Türkeş’in liderliğini üstlendiği partilerin seçim beyannamelerinde ve kendisinin konuşmalarında kendisini açık bir şekilde göstermiştir.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Bu çalışma bilimsel araştırma ve yayın etiği kurallarına uygun olarak hazırlanmıştır.

Yazarların Makaleye Olan Katkıları

Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

Destek Beyanı

Araştırma herhangi bir kurum ve kuruluş tarafından desteklenmemiştir.

Çıkar Beyanı

Herhangi bir çıkar çatışması yoktur.

Kaynaklar

- Akıncı, A. (2019). Milliyetçiliğin Kökenleri: Etnisite/Ulus (Millet) ilişkisi. *İnsan&İnsan*, s. 413-430, <https://doi.org/10.29224/insanveinsan.540654>
- Alpdoğan, F. F. (2022). Alparslan Türkeş: "Bir Lider Portresi ve Teori Olarak Demokratik Milliyetçilik". *Sosyolojik Düşün*(1), 1-31. doi:10.37991/sosdus.1120201
- Anderson, B. (1995). *Hayali Cemaatler: Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması*. İstanbul: Meta Yayınları.
- Bora, T. (2017). Alparslan Türkeş. *Milliyetçilik* (Cilt 4, s. 686-696) içinde. İletişim Yayınları.
- C.K.M.P. (1965). *1965 Seçim Bildirgesi*.
- Copeaux, E. (2017). Türk Milliyetçiliği: Sözcükler, Tarih, İşaretler. *Milliyetçilik* (Cilt 4, s. 44-52) içinde. İletişim Yayınları.
- Çarkçı, E. (1998). Çağını Aşan Lider: Başbuğ Türkeş. *Alparslan Türkeş* (s. 61-68) içinde. Mavi Ofset Matbaacılık.
- Çetin, A. (2019). *Alparslan Türkeş (1917-1997)* (3 b., Cilt EK-2). Ankara: TDV İslâm Ansiklopedisi.
- Erdal, İ. (2019). MHP'nin Türk Kimliği ve Türk Milliyetçiliği Anlayışı ve Türk Dünyası'na Bakışı. *Genel Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 185-200.
- Gellner, E. (1992). *Uluslar ve Ulusçuluk*. İstanbul: İnsan Yayınları.
- Gökalp, E. (2007). Milliyetçilik: Kuramsal Bir Değerlendirme. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 279-298.
- Güngör, E. (1990). *Türk Kültürü ve Milliyetçilik* (8 b.). İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Heyd, U. (2002). *Türk Ulusçuluğunun Temelleri* (2 b.). (K. Günay, Çev.) Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Houghton, D. P. (2015). *Siyaset Psikolojisi: Durumlar, Bireyler, Olaylar*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat.
- İslambay, D., & Ulu, B. (2016). Milliyetçiliğin Politik Psikolojisi. *Siyaset Psikolojisi* (s. 293-320) içinde. Nobel Yayıncılık.
- Kaplan, M. (2012). *Nesillerin Ruhu* (11 b.). İstanbul: Dergâh Yayınları.
- MHP. (1969). *MHP 1969 Seçim Bildirgesi: Memleket ve Dünya Hadiseleri*. MHP.
- MHP. (1995). *1995 Seçim Bildirgesi*. MHP.
- Niyazi, M. (2013). *Türk Devlet Felsefesi* (9 b.). İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Niyazi, M. (2014). *Millet ve Türk Milliyetçiliği* (4 b.). İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Özkan, A. (2022a). *Dış Politika ve Güvenlik Ekseninde Erdoğan Türkiye'si ve Putin Rusya'sı* (1 b.). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Özkan, A. (2022b). Siyasi Parti Kapatmalarına Ulusal Güvenlik ve Demokrasi Açısından Tarihsel Bir Bakış. *Türkiye İçin Yeni Anayasa Vizyonu ve Yol Haritası* (s. 231-251) içinde. Savaş Yayınevi.
- Özkırımlı, U. (2010). *Theories of Nationalism A Critical Introduction*. UK: Palgrave Macmillan.
- Özler, H. (2018). *Siyaset ve Psikoloji*. Bursa: Etkin Basım Yayın Dağıtım.
- Sanlı, F. S. (2019, 10). Alparslan Türkeş ve Arkadaşlarının Aktif Siyasete Girişinin Türk Kamuoyundaki Akisleri. *Milliyetçilik Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 35-59.
- Smith, A. (1994). *Milli Kimlik*. Ankara: İletişim Yayınları.

Türkeş, A. (1965). Türkeş: 'Ne Faşist Ne de Irkçıyım'. (A. İpekçi, Röportaj Yapan) Milliyet.

Türkeş, A. (1967). *Dokuz Işık*. İstanbul: C.K.M.P. Eminönü İlçesi.

Usubaliev, M. (2018). Milliyetçilerin yolunu "Dokuz Işık"la aydınlatan siyasetçi: Alparslan Türkeş. <https://www.aa.com.tr/tr/info/infografik/9552>.

Yıldırım, O., & Kumcağız, H. (2022). Psikodinamik Yaklaşım Göre İnsan Davranışlarının İncelenmesi. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 103-132. doi:10.14520/adyusbd.105268